

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

AGRICULTURA ROMÂNIEI SOCIALISTE

VASILE BOZGA

CREAREA ȘI ACTIVITATEA UNIUNII TINERETULUI MUNCITOARESC
(1947—1949)

GHEORGHE SBÂRNĂ

OPERAȚIILE TRUPELOR ROMÂNE ÎN RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ
ÎN LUMINA RAPOARTELOR ATAȘATULUI MILITAR AMERICAN
F.V. GREENE

PAUL CERNOVODEANU

CANCELARIA DOMNEASCĂ A LUI MIHAI VITEAZUL

TRAIAN IONESCU NIȘCOV

REINTERPRETĂRI ȘI ADĂUGIRI LA STUDIUL CRONICILOR
MOLDOVENE

ALEXANDRU V. DITĂ

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES
INTERNATIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

QUANTIFICAREA ÎN ISTORIE — VALOARE ȘI LIMITE

IRINA GAVRILA

ANTECEDENTE ALE AGRESIUNII JAPONIEI ÎN CHINA DE NORD-EST

[N.Z. LUPU]

DOCUMENTAR
DEZBATERI
VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNĂRI

5

TOMUL 32

1979

MAI

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SFECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*) ; ION APOSTOL (*redactor responsabil adjuncți*) ; NICHITA ADĂNILOAIE ; LUDOVIC DEMÉNY ; GHEORGHE I. IONIȚĂ ; VASILE LIVEANU ; AUREL LOGHIN ; DAMASCHIN MIOC ; STEFAN OLTEANU ; STEFAN ȘTEFĂNESCU ; FOMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procură (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI,
Calea Victoriei nr. 125, sector 1. 71021

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscările, cărările și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 5
 Mai, 1979

S U M A R

VASILE BOZGA, Agricultura României socialiste	805
GHEORGHE SBARNĂ, Crearea și activitatea Uniunii Tineretului Muncitoresc (1947-1949)	825

PAUL CERNOVODEANU, Operațiile trupelor române în războiul pentru independență în lumina rapoartelor atașatului militar american F.V. Greene	843
---	-----

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV, Cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul	865
ALEXANDRU V. DIȚĂ, Reinterpretări și adăugiri la studiul cronicilor moldovene	875

ÎN ÎNTÂMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNACIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

IRINA GAVRILĂ, Cuantificarea în istorie — valoare și limite	895
N.Z. LUPU, Antecedente ale agresiunii Japoniei în China de nord-est	905

DOCUMENTAR

CONSTANTIN TUDOR, Un document cartografic privind împărțirea administrativă a României în 1865	923
NESTOR CAMARIANO, Scriitorul bizantin Ioan Tzetzes despre podul lui Traian de la Drobeta	929

DEZBATERI

Problema organizării statale ca „regim boieresc” în Țara Românească și Moldova	941
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Activitatea științifică a cadrelor didactice de la facultatea de Istorie-filosofie (secția istorie-filosofie) în anul 1978 (Radu Manolescu); Călătorie de documentare în Republica Federală Germania (Ștefana Simionescu-Dăscălescu); Cronica	957
---	-----

RECENZII

DAN BERINDEI, <i>Epoca Unirii</i> , Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979, 272 p. (<i>Apostol Stan</i>)	963
VASILE NETEA, C. GH. MARINESCU, „ <i>Liga Culturală</i> și <i>Unirea Transilvaniei cu România</i> , Edit. Junimea, Iaşi, 1978, 374 p. (<i>Stelian Popescu</i>)	966
AUREL DECEI, <i>Istoria imperiului otoman</i> , Edit. științifică și enciclopedică, Bucureşti, 1978, 410 p. (<i>Mihai Maxim</i>)	970
ERNST-JOHANN, JUNKER JÖRG, <i>Histoire de la civilisation allemande de cent dernières années</i> , Nymphenbürger Verlag, München, 1976, 232 p. + il. (<i>Nicolae N. Rădulescu</i>)	976
 REVISTA REVISTELOR	
* * * <i>Ilfov. File de istorie</i> , Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Ilfov, Muzeul județean, Bucureşti, 1978, 610 p. (<i>Paraschiv Marcu</i>)	981
 ÎNSEMNĂRI	
ISTORIA ROMÂNIEI : TUDOR MATEESCU, IOANA BURLACU, GABRIELA MĂRĂȘOIU, <i>Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică</i> , Direcția Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti 1978, 191 p. (<i>Radu Constantinescu</i>); LIVIU MĂRGHITAN, <i>Fortificații dacice și romane</i> , Edit. militară, Bucureşti, 1978, 135 p. (<i>M. Străin</i>); DINU MOROIANU, I. M. ȘTEFAN, <i>Maeștrii îngeniozității românești</i> , Edit. didactică și pedagogică, 1976, 274 p. (<i>Dem. Urmă</i>); ISTORIA UNIVERSALĂ : GYULA MORA VCSIK, <i>Einführung in die Byzantinologie</i> , Akadémiai Kiádó, Budapest, 1976, 186 p. + 11 pl. (<i>Stelian Brezeanu</i>); * * * <i>Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia. Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende, 1630—1635</i> . Academiai. Nakladatelství československe akademie věd, Praha, 1977, 488 p. + 18 reproduceri (<i>Traian Ionescu-Nișcov</i>); ESMONDE M. ROBERTSON, <i>Mussolini as Empire Builder. Europe and Africa 1932—1936</i> , Macmillan Press, London, 1977, 246 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	987
SUMARUL PERIODICELOR ROMÂNEȘTI DE ISTORIE ÎN LIMBI STRĂINE	999

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 5
Mai, 1979

S O M M A I R E

VASILE BOZGA, L'agriculture de la Roumanie socialiste	805
GHEORGHE SBÂRNĂ, La création et l'activité de l'Union de la Jeunesse Travailleur(e) (1947-1949).	825

PAUL CERNOVODEANU, Les opérations des troupes roumaines pendant la guerre d'Indépendance à la lumière des rapports de l'attaché militaire américain F.V. Greene	843
---	-----

TRAIAN IONESCU NIȘCOV, La chancellerie princière de Michel le Brave	865
ALEXANDRU V. DITĂ, Réinterprétations et ajouts à l'étude des chroniques moldaves	875

EN L'HONNEUR DU XV-E CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

IRINA GAVRILĂ, La quantification dans l'histoire — valeur et limites	895
N. Z. LUPU, Antécédants de l'agression du Japon en Chine du nord-est	905

DOCUMENTAIRE

CONSTANTIN TUDOR, Un document cartographique concernant la division administrative de la Roumanie en 1865	923
NESTOR CAMARIANO, L'écrivain byzantin Ioan Tzetzes et le pont de Trajan de Drobeta	929

DEBATS

Le problème de l'organisation étatique en tant que „regime seigneurial” en Valachie et en Moldavie	941
--	-----

„REVISTA DE ISTORIE”, Tom. 32, nr. 5, p. 801-1006, 1979.

LA VIE SCIENTIFIQUES

L'activité scientifique des enseignants de la faculté d'histoire-philosophie (section histoire-philosophie) en 1978 (*Radu Manolescu*) ; Voyage de documentation en République Fédérale d'Allemagne (*Ştefana Simionescu-Dăscălescu*) ; Chronique

957

COMPTE RENDUS

- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii* (L'époque de l'Union), Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1979, 272 p. (*Apostol Stan*) . . . . .
 963
 VASILE NETEA, C. GH. MARINESCU, „*Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România* (La Ligue Culturelle et l'Union de la Transylvanie à la Roumanie), Editions Junimea, Jassy, 1978, 374 p. (*Stelian Popescu*) . . . . .
 966
 AUREL DECEI, *Istoria Imperiului otoman* (L'histoire de l'Empire ottoman), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1978, 410 p. (*Mihai Maxim*) . . . . .
 970
 ERNST-JOHANN, JUNKER JÖRG, *Histoire de la civilisation allemande des cent dernières années*, Nymphenbürger Verlag, München, 1976, 232 p. + 1l. (*Nicolae N. Rădulescu*) . . . . .
 976

REVUE DES REVUES

- * * * *Ilfov. File de istorie* (Ilfov, Pages d'histoire), le Comité de culture et d'éducation socialiste du département d'Ilfov, le Musée départemental, Bucarest, 1978, 610 p. (*Paraschiv Marcu*) . . . . .
 981

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE:** TUDOR MATEESCU, IOANA BURLACU, GABRIELA MĂRĂŞOIU, *Publicaţiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică* (Les publications des Archives de l'Etat (1860—1977). Bibliographie analytique), la Direction Générale des Archives de l'Etat, Bucarest, 1978, 191 p. (*Radu Constantinescu*) ; LIVIU MĂRGHITAN, *Fortificaţiile dacice şi romane*, (Fortifications daciques et romaines), Editions militaires, Bucarest, 1978, 135 p. (*M. Străin*) ; DINU MOROIANU, I. M. ŞTEFAN, *Maeştrii ingeniozităţii româneşti* (Les maîtres de l'ingéniosité roumaine), Editions didactiques et pédagogiques, 1976, 274 p. (*Dem. Urmă*) ; **HISTOIRE UNIVERSELLE:** GYULA MORAVCSIK, *Einführung in die Byzantinologie*, Akadémiai Kiádó, Budapest, 1976, 186 p.+11 pl. (*Stelian Brezeanu*) ; * * * *Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia*. Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende, 1630—1635, Academia. Nakladatelství československé akademie ved, Praha, 1977, 488 p. + 18 reproductions (*Traian Ionescu-Nissov*) ; ESMONDE M. ROBERTSON, *Mussolini as Empire Builder. Europe and Africa (1932—1936)*, Macmillan Press, London, 1977, 246 p. (*Nicolae Dascălu*) . . . . .
 987

SOMMAIRE DES PERIODIQUES ROUMAINS D'HISTOIRE EN LANGUES ETRANGERES

999

AGRICULTURA ROMÂNIEI SOCIALISTE

DE

VASILE BOZGA

În sirul marilor transformări social-economice inițiate și conduse de Partidului Comunist Român odată cu trecerea la construirea societății sociale pe pământul patriei noastre un rol esențial a avut — alături de desfășurarea ascendentă a industrializării sociale — opera de transformare socialistă a agriculturii. Inițiată de istorica plenară a partidului din 3—5 martie 1949 și încheiată la scara întregii țări în primăvara anului 1962, „cooperativizarea agriculturii a însemnat o profundă revoluție în viața satului”¹.

După cum a subliniat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, agricultura, satul românesc, au fost „scoase din immobilismul lor de veacuri și așezate pe făgașul unei dezvoltări dinamice”², creîndu-se astfel condiții favorabile pentru progresul rapid al unei ramuri esențiale a economiei naționale.

Echivalind ca însemnatate și urmări cu o profundă revoluție agrară socialistă³, încheierea cooperativizării „a marcat crearea economiei sociale unitare, triumful relațiilor noi, sociale, atât la orașe, cât și la sate, izbindă definitivă a socialismului în România, în toate sectoarele de activitate”⁴.

Avînd o astfel de însemnatate și delimitînd începutul unei noi etape în istoria agriculturii românești, încheierea cooperativizării nu rezolva însă *de la sine* problemele dezvoltării agriculturii. Așa cum s-a subliniat în documentele de partid, în lucrările tovarășului Nicolae Ceaușescu, agricultura socialistă intemeiată pe marea producție este cea mai înaintată din punct de vedere al formei de proprietate, al relațiilor de producție; „dar aceasta nu formează decit baza pentru creșterea continuă a producției agricole și ridicarea bunăstării țărănimii, pentru dezvoltarea acestei importante ramuri a economiei naționale”⁵. Pentru ca agricultura să

¹ *Programul Partidului Comunist Român de săturire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 58.

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R. 6 decembrie 1967*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției sociale*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 511.

³ Vezi Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 6, p. 921.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 9, p. 894.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 4, p. 676.

realizeze aceste obiective, pentru ca superioritatea socialismului în acest domeniu să se transforme din posibilitate în realitate „trebuie să facem eforturi materiale pentru înzestrarea tehnică superioară a acestei ramuri, pentru folosirea largă a cuceririlor agrotehnicii și zootehniei moderne”⁶, trebuie dusă o luptă neabătută cu neajunsurile, cu lipsurile, cu mentalitățile vechi, cu „inerția”, trebuie „o muncă serioasă, zilnică, neîntreruptă”⁷.

O privire de ansamblu asupra dezvoltării agriculturii românești în anii ce au trecut de la încheierea cooperativizării — pe care dorim să realizăm în aceste rânduri — impune în mod necesar o constatare de prim plan: *importanța excepțională pe care a avut-o Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (iulie, 1965) pentru întreaga evoluție ulterioară a agriculturii noastre socialiste*, ca, de altfel, a întregii vieți economice și social-politice a României. Ampla analiză critică, regindirea și reevaluarea creațoare a tuturor tezelor și conceptelor referitoare la socialism, la caracterul și sarcinile lui în diverse etape, inițiată de congres și continuată în anii următori⁸, curățirea teoriei de zgura dogmatismului și mecanicismului simplificator au fost de o inestimabilă însemnatate și pentru dezvoltarea și perspectivele agriculturii. Drept urmare a acestei vaste acțiuni critice și revoluționare în esență ei, s-a conturat un program de activitate — integrat într-o concepție unitară — a cărui aplicare susținută și perseverentă a stat la baza mersului ascendent al agriculturii în anii de după Congresul al IX-lea.

S-a considerat, pe drept cuvînt, că în aprecierea rezultatelor obținute în dezvoltarea de pînă atunci nu este suficientă numai comparația cu situația agriculturii din România capitalistă, deși s-au obținut rezultate net superioare, atât cantitativ, cât și, mai ales, calitativ; că pentru a măsura mai exact realizările noastre, nivelul la care ne găsim și sarcinile de viitor trebuie să ne comparăm cu țările care au atins cel mai înalt nivel tehnico-economic în dezvoltarea producției agricole.

Sub conducerea nemijlocită a Partidului Comunist Român, cu sprijinul sistematic al statului socialist a fost pusă în practică o concepție de dezvoltare a agriculturii ale cărei idei directoare, ale cărei coordonate principale pot fi redate, succint, astfel:

1) Alături de industrie — care continuă să joace un rol de pivot în mersul României pe drumul progresului și civilizației — „agricultura reprezintă o ramură de bază a economiei socialești”⁹. Toacăi de aceea, criticind „manifestarea unei anumite subaprecieri a agriculturii în condițiile specifice ale economiei noastre”¹⁰, care a avut loc în perioada anilor 1955—1965¹¹, secretarul general al partidului sublinia că „partidul și statul nostru iau măsuri pentru ca — continuindu-se cu consecvență politica de industrializare socialistă a țării, de dezvoltare a unei industrii moderne,

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Idem*, p. 677

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialești*, vol. 3, p. 787.

⁸ Vezi pe larg, în această problemă, Ion Blaga, Gheorghe Ciulbea, *Congresul al IX-lea al P.C.R. și hotărîrile sale programatice privind dezvoltarea economiei românești în Progresul economic în România. 1877—1977* (Coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, București, 1977, p. 463—479. Vezi și Vasile Bozga, *România în anti-făuriri societății socialești multilateral dezvoltate* (documentar), în „Revista de istorie”, tom. 30, nr. 6, iunie 1977, p. 1139.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialești multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 672.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 675.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 676.

la nivelul revoluției tehnico-științifice contemporane — să se asigure, în același timp, dezvoltarea judicioasă proporționată a agriculturii, crearea tuturor condițiilor pentru folosirea la maximum a marilor resurse de care dispune agricultura noastră socialistă”¹². Ulterior, pe aceeași linie de principiu, *Programul P.C.R.* a înscris la loc de frunte între prevederile sale „asigurarea unui raport just între industrie și agricultură, aflate într-o strânsă interdependentă. Dezvoltarea atât a industriei cât și a agriculturii, pe baza cuceririlor științei moderne, constituie factorul determinant al făuririi cu succes a societății sociale multilateral dezvoltate”¹³.

2) Stimulând pe toate căile utilizarea și valorificarea resurselor *proprii* ale agriculturii, statul acordă acestei ramuri *un volum mult sporit de investiții*, destinat să asigure realizarea unei agriculturi intensive, moderne, de înaltă productivitate, participarea ei corespunzătoare la creșterea puternică a forțelor de producție, astfel încit să se poată înfăptui sporirea producției de bunuri materiale și dezvoltarea multilaterală a societății.

3) Partidul și statul acordă atenție atât întăririi și dezvoltării proprietății de stat, cât și celei cooperativiste. Cele două forme ale proprietății sociale din agricultură nu se contrapun, ci se îmbină într-un tot unitar în cadrul economiei naționale. „Orice contrapunere a acestor două forme de proprietate — proprietatea de stat și cooperativistă — neglijarea uneia sau alteia din ele, nu pot aduce decât daune intereselor generale ale mersului înainte al societății sociale”¹⁴. În concepția P.C.R., cooperativele agricole de producție își vor menține pentru o lungă perioadă de timp rolul și importanța lor în viața socială¹⁵. Iar în perspectivă, în drumul spre proprietatea comună unică a întregului popor, „va avea loc — după cum se arată în *Programul P.C.R.* — un proces logic de intensificare a colaborării și conlucrării între proprietatea socialistă de stat și cea cooperativistă, de impletire tot mai strânsă a acestora în cadrul edificării societății sociale multilaterale dezvoltate și înaintării spre comunism”¹⁶.

4) Este necesară îmbunătățirea permanentă, și în cadrul agriculturii, a organizării științifice a producției și a muncii, astfel încit potențialul existent, ca și cel ce se creează an de an, să fie cât mai bine fructificat în folosul țărănimii, al întregii societăți.

5) O preocupare continuă o constituie și *perfectionarea planificării și conducerii agriculturii*, în interesul dezvoltării armonioase și echilibrate a întregii economii, a justei corelații între toate ramurile. Un loc important ocupă, în acest cadru, zonarea producției agricole menită să asigure agriculturii rolul corespunzător și în ce privește repartizarea rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării¹⁷.

¹² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 677.

¹³ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 66.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R., 6 decembrie 1967, în România pe drumul desăvârșirii construcției sociale*, vol. 2, p. 525.

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 525—526.

¹⁶ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 102.

¹⁷ Vezi, în aceste probleme, Serghei Hartia, *Zonarea producției agricole*, Edit. politică, București, 1974; Ion Blaga, *Repartizarea teritorială a forțelor de producție în România*, Edit. științifică, București, 1974, p. 75—82.

6) La progresul continuu al agriculturii o contribuție de seamă are *știința*, aplicarea cuceririlor ei în producția vegetală și animală. Totodată, *formarea cadrelor* — de la instruirea de masă a țărănilor cooperatori pînă la pregătirea specialiștilor cu studii superioare — contribuie esențial la depășirea unor tradiții rutinare, la punerea agriculturii pe o bază științifică modernă.

7) Ca și în alte domenii, partidul a acordat o mare atenție dezvoltării *participării maselor de producători agricoli la conducerea producției*, latură importantă a democratismului economic, fructificind experiența lor, stimulînd inițiativa lor creatoare.

8) Alături de agricultura socialistă — de stat și cooperativistă — partidul și statul nostru se preocupă și de *dezvoltarea corespunzătoare a zonelor de deal și munte*, unde există gospodării agricole individuale, deoarece condițiile din aceste zone n-au permis cooperativizarea. Deși cu pondere mică în suprafața arabilă¹⁸, aceste zone au un rol important în zootehnie și în pomicultură¹⁹.

9) Restructurînd înseși temeliile existenței multiseculare a satului, a agriculturii, partidul și statul nostru acordă o atenție deosebită variațelor și complexelor probleme ale *ridicării nivelului de trai al țărănimii*. Se creează, de fapt, un nou tip de civilizație rurală, în care aportul industriei și al științei sunt decisive, se realizează treptat, dar relativ rapid, un raport just, echitabil, între condițiile de viață de la orașe și cele de la sate.

În cadrul general al sistematizării teritoriului se vor crea cîteva sute de orașe agro-industriale, situație spre care vor evoluă apoi și alte localități.

O asemenea orientare complexă de ridicare a nivelului de trai al țărănimii constituie atît un rezultat, cît și un puternic factor stimulator al dezvoltării agriculturii românești.

Toate acestea au ridicat și vor ridica în continuare pe o nouă treaptă alianța muncitoresc-țărănească — temelie politică a orînduirii noastre — în condițiile omogenizării crescîndice a societății.

Apare evident că elaborarea și aplicarea unui program de transformări cu asemenea coordonate se bazează pe înțelegerea dinamică, vie, creatoare a materialismului dialectic și istoric, pe asimilarea și dezvoltarea lui critică, revoluționară. La fel ca și alte domenii — dar, poate, într-un grad și mai pronunțat — problematica dezvoltării agriculturii socialești în România necesită nu numai cunoașterea principiilor generale, dar și o atență și nuanțată luare în considerare a particularităților naționale și regionale, a tradițiilor și nevoilor specifice, solicită studiul atent al realității și elaborarea unor rezolvări proprii pentru o serie de probleme fără corespondent în teoria de pînă atunci sau în experiența din alte părți.

¹⁸ Ponderea lor în totalul suprafeței arabile este de circa 5%, dar în suprafața agricolă ocupă peste 9%. În județe ca Alba, Bistrița-Năsăud, Caraș-Severin, Hunedoara, Maramureș, Vilcea, ponderea gospodăriilor individuale necooperațivizate în suprafața agricolă trece de 21% (Vezi Marin Popescu, *Dezvoltarea agriculturii în anii construcției socialești*, în vol. *Societatea socialistă multilateral dezvoltată. Studii economice*, Edit. Științifică, București, 1972, p. 108. Vezi și *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1978, D.C.S., p. 212—221).

¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialești multilaterale dezvoltate*, vol. 14, p. 272.

Privind azi în urmă la drumul parcurs de agricultura românească după încheierea cooperativizării, se poate afirma, cu perfectă îndreptățire, că există nu numai o experiență românească — cu profunde trăsături originale — de transformare socialistă a agriculturii²⁰, ci și o experiență românească de transformare a unei agriculturi *înapoiate, extensive, într-o ramură modernă, intensivă, de înalt randament*, care valorifică superior condițiile geografice naturale²¹, înzestrarea tehnică, aptitudinile și potențialul de muncă al poporului.

Experiența noastră în acest domeniu are astăzi, cind tot mai multe popoare se pronunță, într-o formă sau alta, pentru trecerea pe calea socialismului, o certă semnificație internațională²². De altfel, în cadrul relațiilor sale cu o seamă de țări în curs de dezvoltare, România le ajută și prin construirea unor obiective agro-zootehnice moderne.

Dezvoltarea agriculturii României din acești ani a avut loc ca parte integrantă a evoluției noastre social-economice, trecind prin faza finală a construirii bazei economice a socialismului (1962—1965), prin cea de consolidare a societății sociale, a bazei sale tehnico-materiale (1966—1970) și închandrindu-se — ca o componentă importantă — în programul de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate, inaugurat odată cu trecerea la cincinalul 1971—1975. În intervalul istoric ce merge din 1962 pînă la finele anului 1978 problemele dezvoltării agriculturii au fost luate în dezbatere la trei congrese (1965, 1969, 1974) și trei conferințe naționale (1967, 1972, 1977) ale partidului, au ocupat — în întregime sau în parte — ordinea de zi a numeroase plenare ale C.C. ale P.C.R., s-au dezbatut la consfătuiri de lucru și congrese ale lucrătorilor și cadrelor de conducere din agricultură, au făcut obiectul a numeroase legiferări și reglementări. O vastă și asiduă muncă politico-organizatorică — punctată periodic de momente de bilanț, analiză critică și trasare a perspectivelor mai apropiate sau mai îndepărtate — s-a desfășurat de către P.C.R., și sub conducerea lui în toți acești ani. Efectele ei se concretizează în schimbările structurale, în rezultatele cu adevărat remarcabile obținute de agricultura noastră în noua perioadă de după încheierea cooperativizării.

*

Marcind „victoria deplină a revoluției agrare sociale, a organizării agriculturii românești pe baze sociale de stat și cooperatiste”, încheierea cooperativizării a deschis, totodată, „calea trecerii într-o etapă nouă, superioară, a soluționării problemei agrare, a asigurării unui progres rapid al producției agricole și ridicării nivelului de trai al țărănimii”²³.

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 4, p. 386, 673—674; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției sociale*, vol. 2, p. 257—258.

²¹ Vezi în legătură cu această problemă N. Al. Rădulescu, I. Velcea, N. Petrescu, *Geografia agriculturii românești*, Edit. științifică, București, 1968.

²² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției sociale*, vol. 3, p. 561.

²³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvântare la Conferința pe față a cadrelor de conducere din unitățile agricole de stat și cooperatiste*, 27 februarie 1974, p. 18.

Graful cifrelor, la care vom apela în continuare, este edificator în această privință. Dar trebuie spus de la început că o importanță esențială în treacerea la această etapă nouă, în realizarea acestui progres rapid l-au avut doi factori, ambii făcind parte din linia politică a P.C.R. în problema agrară : pe de o parte, lichidarea exploatației țărănimii și instaurarea relațiilor de producție socialiste a deschis cimp liber dezvoltării nelimitate a forțelor de producție și în agricultură, a înlăturat barierele ce frinaseră pătrunderea progresului tehnic, a cuceririlor științei în producția agricolă, iar trecerea la marea producție agricolă a creat pentru aceasta cadrul cel mai adecvat ; pe de altă parte, faptul că „industria socialistă a continuat să se dezvolte în ritm rapid, ca ramură conducătoare a economiei, aducind o contribuție principală la sporirea avuției naționale și asigurînd mijloacele tehnico-materiale necesare progresului tuturor sectoarelor economice, inclusiv al agriculturii²⁴.

Peisajul social al agriculturii românești s-a schimbat în mod radical. După cum se știe, din suprafața totală a țării de 23.750 mii hectare, 14.959,7 mii ha constituie suprafață agricolă, din care 9.780,8 mii ha suprafață arabilă²⁵. Din întreaga suprafață agricolă circa 91 % aparține sectorului socialist de stat și cooperativist. Conform datelor statistice pe anul 1977, unitățile agricole de stat dețin 4.497.634 ha iar cooperativele agricole de producție dețin 9.057.598 ha. Restul (circa 9 %) de 1.404.510 ha aparține gospodăriilor agricole individuale din zonele necooperativizate²⁶. În agricultura țării își desfășoară activitatea 392 întreprinderi agricole de stat (I.A.S.)²⁷ și 4709 unități cooperativiste, din care 4.415 cooperative agricole de producție (C.A.P.)²⁸. Cooperativele agricole sunt deservite de 709 stațiuni pentru mecanizare a agriculturii (S.M.A.)²⁹. Această configurație social-organizatorică — radical diferită de peisajul anterior cooperativizării, cu milioane de mici gospodării, slab înzestrate din punct de vedere tehnic și fărîmitate — constituie cadrul propice pentru evoluția rapidă a agriculturii.

După încheierea procesului de reorganizare pe baze socialiste a agriculturii, făurirea unei baze tehnico-materiale avansate a devenit obiectivul cel mai important al politicii agrare a partidului comunist³⁰. Pe măsura dezvoltării industriei noastre sociale s-au creat condiții tot mai bune pentru întărirea și modernizarea bazei tehnico-materiale a agriculturii. Principalul instrument pentru înfăptuirea acestei orientări

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 240—241.

²⁵ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979, D.C.S., p. 209.

²⁶ *Idem*, p. 212.

²⁷ *Idem*, p. 226.

²⁸ *Idem*, p. 229.

²⁹ *Idem*, p. 228.

³⁰ Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 83.

1-a constituit *politica de investiții*. Evoluția ascendentă a investițiilor destinate agriculturii se reflectă concludent în următoarele date :

Tabel nr. 1
Volumul investițiilor în agricultură (în milioane lei)³¹

Anul sau perioada	Investiții totale		
	În prețuri 1959	În prețuri 1963	În prețuri 1.I.1977
1950	668	—	—
1955	2.033	—	—
1960	5.222	—	—
1965	8.470	7.666	—
1970	—	12.789	—
1975	—	17.996	—
1951—1955	6.436	—	—
1956—1960	16.430	—	—
1961—1965	37.462	—	—
1966—1970	—	51.555	—
1971—1975	—	76.966	—
1976	—	20.259	21.236
1977	—	—	23.855
1976—1980 (prevederi) ³²	—	—	110.000

Abstracție făcând de miciile variații provocate de reașezările de prețuri, linia de creștere a investițiilor pentru agricultură se desprinde cu toată claritatea. Totodată, datele de mai sus reflectă și modificările esențiale ce au avut loc în politica de investiții în agricultură. „Dacă în cincinalul 1951—1955 s-au investit în agricultură 6,4 miliarde de lei, în 1970 s-au investit într-un singur an dublul acestui volum (12,8 miliarde de lei), iar în 1975 de aproape trei ori (18 miliarde de lei). Totalul investițiilor din agricultură în deceniul 1966—1975, de circa 129 de miliarde de lei, întrece de peste două ori totalul investițiilor alocate agriculturii în toate cele trei cincinale din perioada 1951—1965 (circa 60 de miliarde de lei)”³³. Considerind și faptul că în cincinalul 1976—1980 se prevăd pentru agricultură investiții de circa 110 de miliarde lei — cifră la care se adaugă și o parte din cele 13,2 de miliarde lei prevăzute pentru Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare în programul suplimentar adoptat de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977³⁴ — rezultă că în cincinalul 1976—1980 se vor realiza în agricultură investiții aproape egale cu suma destinată același scop în cele două cincinale precedente. Toate acestea reflectă marea forță a economiei noastre socialiste, capacitatea ei de a realiza modernizarea rapidă a bazei tehnico-materiale în toate sectoarele, inclusiv în agricultură.

³¹ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979*, D.C.S., p. 352—353.

³² *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și linile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990*, Edit. politică, București, 1974, p. 44.

³³ *Economia României sociale în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 101—102.

³⁴ *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Edit. politică, București, 1978, p. 373.

La resursele puse la dispoziția agriculturii trebuie adăugate și creditele pe termen scurt, precum și cele pe termen mijlociu și lung³⁵.

Creșterea globală a investițiilor s-a reflectat, firesc, și într-un indicator sintetic al intensificării agriculturii, reprezentat de investițiile ce revin la 100 ha de teren agricol. Acest indicator a evoluat astfel, în intervalul 1965—1977 :

Tabel nr. 2

Investiții la 100 ha. teren agricol (în mii lei)³⁶

Sectorul	1965	1970	1977
I.A.S.	114,5	224,5	354,3
C.A.P.	30,5	45,1	65,7
S.M.A. *	10,4	16,9	45,7
C.A.P. + S.M.A.	40,9	62,0	111,4

* Investițiile S.M.A., raportate la suprafața agricolă a C.A.P.

Considerind nivelul din 1965 ca bază (= 100) investițiile la 100 de hectare reprezentau în 1977 un nivel de 245 % în I.A.S., și de 272 % în C.A.P. + S.M.A. De aci reies, deopotrivă, progresul înregistrat pe drumul intensivizării, dar și marele efort necesar pentru creșterea parametrilor calitativi. Se observă, totodată, că și pe viitor trebuie să se acționeze în direcția reducerii decalajului ce există încă, la acest capitol, între I.A.S. și C.A.P.³⁷.

Marile succese obținute în industrializarea socialistă a țării au sporit considerabil producția națională de mașini agricole, îngrășăminte chimice și utilaje necesare irigațiilor, permitînd progrese considerabile pe linia mecanizării agriculturii, a chimizării ei, precum și a extinderii suprafețelor amenajate pentru irigații.

Creșterea parcului de tractoare și mașini agricole aflate în dotarea agriculturii noastre a cunoscut — cu deosebire după 1965 — un ritm alert, reflectîndu-se în următoarele date :

Tabel nr. 3

Parcul de tractoare și principale mașini agricole și suprafața arabilă ce revine pe un tractor fizic³⁸

	1950	1960	1965	1970	1975	1977
Tractoare fizice (bucăți)	13.713	44.194	81.356	107.290	119.533	138.549
Cultivatoare mecanice (bucăți)	1.343	20.667	23.241	29.346	34.391	37.478
Mașini de împăraștiat îngrășăminte chimice (bucăți)	...	3.182	4.363	14.504	12.251	14.057
Combine autopropulsate (bucăți)	44	1.582	292	1.325	17.912	28.100
Suprafața arabilă pe tractor fizic (ha.)	684	222	121	91	81	71

³⁵ Vezi pe larg problema la Iulian Văcărel, *Finanțele și cerințele dezvoltării agriculturii pe plan mondial*, Edit. politică, București, 1976, p. 140—141.

³⁶ Pentru 1965 și 1970 vezi Marin Popescu, *op. cit.*, p. 85. Pentru 1977 cifrele au fost calculate de noi — după aceeași metodă — pe baza datelor din *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1978*, D.C.S., p. 226—229.

³⁷ Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 85.

³⁸ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste Române, 1978*, D.C.S., p. 222—223.

Semnificația acestor date sporește dacă menționăm și faptul că în anul 1938 în întreaga țară se aflau 4.049 tractoare, revenind o suprafață arabilă de 2.493 ha pe un tractor fizic ³⁹.

Totodată, cantitatea de îngrășăminte chimice (substanță activă) folosite în agricultură a crescut de la infima cifră de 5.900 tone în 1950, la 74.500 tone în 1960, 594.300 tone în 1970, pentru a atinge în 1975, 928.700 tone iar în 1977 1.025.000 tone ⁴⁰.

În ce privește suprafața agricolă amenajată pentru irigat — domeniu căruia, ca și chimizării, i s-a acordat pînă la Congresul al IX-lea o atenție total insuficientă — aceasta a evoluat în felul următor (în mii ha) ⁴¹:

1950	42,5	1970	664,6
1962	191,0	1975	1 424,2
1965	222,6	1977	1 690,7

Se poate remarcă veritabilul salt înregistrat de suprafețele irrigate începînd cu cincinalul 1966—1970. Alături de irigații, Directivele Congresului al XI-lea al P.C.R. prevăd și alte lucrări de îmbunătățiri funciare, și anume „lucrări de desecări pe 1,1 milioane hectare și acțiuni pentru combaterea eroziunii solului pe o suprafață de peste 800 mii hectare”⁴².

Pe baza programului suplimentar adoptat de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977, în domeniul irigațiilor se va asigura în 1980 o suprafață amenajată de cel puțin 3 milioane hectare ⁴³. În felul acesta se obține o sporire a capacitatii de producție a solului, mai ales în zonele bintuite de secetă, o mai bună valorificare a celorlalți factori de producție, recolte stabile și substanțial mai mari decît pe suprafețele neirigate ⁴⁴.

Un important factor de dezvoltare intensivă, de progres și modernizare a agriculturii românești este *cercetarea științifică agricolă*, chemată să rezolve probleme vitale ale producției. Ea se desfășura, în anul 1972, într-o rețea de instituții create, în mare parte, de statul socialist și cuprindea 21 de institute și stațiuni centrale de cercetări și 37 stațiuni experimentale. Numărul cercetătorilor și lucrătorilor științifici se ridică la circa 7.000 ⁴⁵. Dintre institute menționăm: Institutul de biologie „Traian Săvulescu”, Institutul de cercetări pentru cereale și plante tehnice, Institutul de cercetări pentru viticultură și vinificație, Institutul de studii și cercetări pentru îmbunătățiri funciare, Institutul de cercetări pentru mecanizarea

³⁹ *Idem*, p. 222.

⁴⁰ *Idem*, p. 231.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 242 (pentru 1950 și 1962) și *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1978*, D.C.S., p. 232—233 (pentru ceilalți ani).

⁴² *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român ...*, p. 32.

⁴³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 15, p. 265.

⁴⁴ Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁵ Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 92.

agriculturii, Institutul de cercetări pentru economie agrară și organizarea întreprinderilor agricole socialiste⁴⁶. Denumirea lor indică, în genere, și sfera de preocupări.

După cum arăta secretarul general al partidului în expunerea făcută la Congresul țărănimii din 18—20 aprilie 1977, „cercetarea agricolă dispune de o bază tehnică materială în continuă modernizare, precum și de aproape 11.000 de specialiști, la care se mai adaugă și cadrele din învățămîntul agricol și specialiștii din unitățile de producție”⁴⁷.

Cercetarea științifică agricolă și silvică, organizată pe baze noi și înscrisă — la fel cu celelalte domenii de cercetare — în planul de stat s-a orientat spre direcții prioritare cum sunt: crearea unor noi soiuri și hibrizi de plante cu însușiri biologice superioare, crearea de noi tipuri, linii și hibrizi de animale și păsări, elaborarea de noi tehnologii pentru creșterea producției și reducerea cheltuielilor la principalele culturi de cîmp, în regim irigat și neirigat, precum și a celor legumicole, viticole și pomice, omologarea și introducerea în fabricație a unor mașini și utilaje pentru mecanizarea completă a cerealelor și altor culturi, elaborarea unor noi metode agrotehnice adecvate varietății și diversității condițiilor de climă și sol din țara noastră, cercetări în domeniul îmbunătățirilor funciare și a pedologiei ameliorative, elaborarea unui program de ameliorare a raselor de animale și păsări, livrarea către unitățile de producție a unor tehnologii intensive de creștere și exploatare a animalelor, combaterea bolilor și dăunătorilor la plante și animale, dezvoltarea și raționalizarea producției silvice⁴⁸ §.a.

Aplicarea largă a cuceririlor științei în toate sectoarele agriculturii, valorificarea cât mai rapidă a rezultatelor cercetării în domeniile de producție la care se raportează, constituie o preocupare constantă și susținută a partidului și statului nostru.

O latură esențială a dezvoltării agriculturii pe linia modernizării și intensivizării este pregătirea cadrelor de specialiști, creșterea numărului lor și ridicarea nivelului de pregătire a tuturor lucrătorilor din agricultură, a întregii țărănimii. Odată cu trecerea agriculturii pe baza marii producții sociale nu se mai poate vorbi de agricultură „în general”, munca din agricultură cerînd din ce în ce mai multe cunoștințe, solicitând tot mai multă calificare, specializări precise pe funcții și domenii. Dezvoltarea învățămîntului, precum și orientarea promovată de partid în ultimii ani de integrare organică a învățămîntului, cercetării și producției au răspuns acestei necesități.

⁴⁶ Cf. Gh. P. Apostol, *Știința, factor primordial al progresului economic al României, în Societatea socialistă multilateral dezvoltată. Studii economice*, Edit. științifică, București, 1972, p. 205—206.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 14, p. 258.

⁴⁸ Cf. *Congresul consiliilor de conducere ale unităților agricole sociale, al întregii țărănimii. 18—20 aprilie 1977*, Edit. politică, București, 1977, p. 128—129 (cuvîntul tovarășului Nicolae Giosan). Vezi și Gh. P. Apostol, op. cit., p. 213.

Numărul specialiștilor și mecanizatorilor din agricultură a crescut, după cum se vede din următoarele date :

Tabel nr. 4

Evoluția numărului de specialiști agricoli⁴⁹

Categorie	1960	1965	1970	1975	1977
Specialiști agricoli					
- total	11.152	24.148	29.252	37.502	38.558
din care:					
Cu studii superioare					
- total	5.327	11.436	16.449	20.966	21.714
Cu studii medii					
- total	5.825	12.712	12.803	16.536	16.844

Se constată o creștere totală de 3,5 ori între 1960 și 1977.

Conform datelor statistice publicate, numărul tractoriștilor mecanizatori a crescut de la 56.427 în 1961 (1 iunie) la 75.890 în 1964 (1 iunie) și la 104.521 în 1968 (2 septembrie)⁵⁰.

În contextul preocupării pentru pregătirea cadrelor o mare atenție s-a acordat în ultima perioadă reciclării sistematice și permanente a lucrătorilor din agricultură, pentru a-i pregăti să facă față progresului tehnic și economic⁵¹, precum și organizării „pe baze noi a învățământului profesional agricol pentru întreaga țărănimie, pentru toți oamenii muncii din agricultură”⁵². „Numai prin învățământul agricol de masă — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul țărănimii din aprilie 1977 — putem face o agricultură nouă, de înaltă productivitate”⁵³.

Un proces de mare însemnatate pentru modernizarea agriculturii, pentru perspectivele dezvoltării ei îl constituie pătrunderea tehnologiilor de tip industrial, realizarea treptată a *industrializării agriculturii*. Acest proces se sprijină pe creșterea dotării tehnice a agriculturii, a numărului de cadre medii și superioare, pe dezvoltarea cercetării științifice. El se manifestă prin creșterea numărului și suprafeței serelor (de la 100 ha în 1965 suprafața serelor a crescut la 1.300 ha la sfîrșitul anului 1977)⁵⁴, prin dezvoltarea creșterii animalelor și păsărilor în *complexe de tip industrial*, prin crearea de unități pentru fabricarea de nutrețuri combinate, de valorificare și preindustrializare a unor produse agricole etc. Asemenea activități s-au dezvoltat nu numai în I.A.S.-uri, ci și în cooperativele agricole de producție, prin colaborare în cadrul consiliilor intercoopera-tiste.

Succesele obținute în dezvoltarea în ritm rapid a bazei tehnico-materiale a agriculturii românești sunt o strălucită confirmare a liniei

⁴⁹ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, D.C.S., p. 341. Sunt înregistrate cadrele de specialiști agricoli care lucrează în agricultură la sfîrșitul anului.

⁵⁰ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1971*, D.C.S., p. 465.

⁵¹ Cf. *Congresul consiliilor de conducere ale unităților agricole sociale socialiste, al întregii țărănimii. 18 - 20 aprilie 1977*, p. 223 (cuvințul tovarășului Angelo Miculescu).

⁵² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 260.

⁵³ Nicolae Ceaușescu, *Idem*.

⁵⁴ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, D.C.S., p. 209.

politice generale a partidului, care promovînd industrializarea accelerată a țării și considerind atât industria cît și agricultura drept ramuri de bază ale economiei, a acționat consecvent, într-o concepție novatoare, pentru traducerea în fapt a orientărilor noi inițiate după Congresul al IX-lea.

Această orientare clară, concretizată într-o politică agrară originală, considerabilul efort investițional desfășurat pentru ridicarea gradului de înzestrare tehnică a agriculturii, au determinat creșterea producției agricole. „Agricultura și-a sporit continuu producția vegetală și animală, asigurînd cantitățile de produse agricole necesare alimentației populației, aprovizionării industriei, exportului, contribuind în felul acesta la mersul înainte al întregii economii”⁵⁵.

Această realitate se reflectă, înainte de toate, în dinamica producției globale agricole, care a evoluat astfel comparativ cu nivelul din anul 1938 :

Tabel nr. 5
Dinamica producției globale agricole⁵⁶ (1938 = 100)

Anii	Producția globală		
	Totală	Vegetală	Animală
1950	74	65	94
1955	120	119	123
1960	126	118	145
1965	143	133	164
1970	157	136	201
1975	214	181	287
1976	251	220	320
1977	249	209	338

Se constată clar linia de creștere continuă a producției agricole, precum și accelerarea acestei creșteri după 1965, astfel încit în 1976 — deși condițiile climatice nu au fost dintre cele mai favorabile — a fost obținută *cea mai mare producție agricolă din istoria României*.

Examinarea cifrelor *din fiecare an*⁵⁷ evidențiază și faptul că în perioada de după încheierea cooperativizării în producția agricolă vegetală, deși s-au înregistrat unele fluctuații sub influența factorilor climatici sau a unor calamități naturale, aceste fluctuații s-au produs, așa-zicind, „la nivel înalt”, fără a mai atrage — ca în trecut — efecte grave. Compararea situației agriculturii în 1946—1947 cu cea din 1968, spre exemplu — cînd seceta n-a fost mai mică decît în cei doi ani imediat postbelici — este cît se poate de semnificativă⁵⁸. În aprecierea rezultatelor agricul-

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, p. 510—511.

⁵⁶ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978, D.C.S., p. 339.

⁵⁷ Vezi Anuarul statistic al Republicii Socialiste România pe anii 1971 (p. 463), 1975 (p. 284) și 1978 (p. 339).

⁵⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, p. 558. Pentru situația din 1969, caracterizată, de asemenea, prin condiții climatice defavorabile, a se vedea Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 466.

turii nu se poate să nu ținem seama, în afară de unii ani nefavorabili din punct de vedere climatic, de inundațiile din 1970 și 1975, de seismul catastrofal din 4 martie 1977 — toate provocind daune însemnate și producției agricole. Dar — fapt esențial! — agricultura României a dobândit, datorită transformărilor structurale înfăptuite în anii socialismului, capacitatea de a depăși rapid, prin forțe proprii, asemenea momente de dificultate, de asigurare „în orice condiții a nevoilor economiei naționale”⁵⁹, de a-și continua ferm mersul ascendent. Capacitatea de a se smulge, an de an mai mult, de sub „tirania” factorilor naturali defavorabili, de a obține constant producții crescînd este, după cum se știe, una din trăsăturile definitoare ale agriculturilor moderne.

Sporirea producției agricole a României socialiste se bazează pe creșterea randamentului mediu la hectar și pe animal, atestînd caracterul ei intensiv. La cîteva produse vegetale principale evoluția acestui indicator a fost următoarea :

Tabel nr. 6

Producția medie la hectar a principalelor culturi⁶⁰ (în chintale)

Culturile	Media anilor					
	1934—1938	1951—1955	1961—1965	1966—1970	1971—1975	1976—1977
Griu și secără	10,2	11,3	14,5	16,8	22,1	28,0
Porumb	10,4	12,9	17,7	29,3	26,8	32,3
Floarea-soarelui	8,7	7,4	11,1	14,0	14,5	15,5
Sfeclă de zahăr	141,2	116,7	148,9	192,4	221,4	268,9
Cartof	77,2	94,6	85,1	93,2	114,1	148,1
Legume	69,6	191,6	188,6	209,1	227,1	253,8

Multiplele comparații pe care le permit aceste cifre demonstrează, deopotrivă, în limbajul lor sec, rezultatele străduințelor depuse de societatea românească, sub conducerea partidului, pentru dezvoltarea agriculturii, înscrierea ei clară pe spirala intensivității.

O evoluție similară se constată și la producția medie pe animal.

Tabel nr. 7

Producția medie pe animal⁶¹ (pe total agricultură)

Produsul	Unitatea de măsură	1950		
		1965	1977	
Lapte de vacă și bivolă	Litri	867	1.497	1.930
Lină	Kg	1,6	2,1	2,5
Ouă	Bucăți	69	88	147

⁵⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției sociale*, vol. 3, p. 558.

⁶⁰ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978, D.C.S., p. 242—244.

⁶¹ Idem, p. 336.

Condensate în cîteva cifre, aceste rezultate reflectă sintetic numeroase și variate eforturi materiale, financiare, politico-organizatorice etc. depuse în anii socialismului pentru înflorirea agriculturii românești.

Un rezultat foarte important al orientării novatoare cu privire la agricultură pusă în practică după 1965, o expresie a intensificării agriculturii noastre este și creșterea ponderii producției animale față de producția vegetală în ansamblul producției agricole. Față de producția globală agricolă din fiecare an considerat (= 100), producția animală a reprezentat 30,3 în 1938, 38,6 în 1950, 34,7 în 1960 și 1965, 41,2 în 1970, 43 % în 1975 și 1977⁶².

Deși s-au obținut rezultate extrem de importante, agricultura noastră dispune încă de imense rezerve de sporire a producției agricole, atât în sectorul de stat, cât și, mai ales, în cel cooperativist. Există, de asemenea, rezerve de creștere și în cadrul gospodăriilor agricole individuale ne-cooperativizate.

Paralel cu activitatea pentru întărirea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale, partidul și statul nostru s-au preocupat și de perfecționarea continuă a relațiilor de producție socialiste din agricultură, de îmbunătățirea organizării muncii și a producției, de perfecționarea planificării și conducerii agriculturii. În aceste direcții, care ar justifica fiecare un studiu aparte, s-au luat măsuri de dezvoltare a avutului obștesc, de apărare a proprietății socialiste în ambele ei forme, de perfecționare a sistemului de retribuție și sporire a cointeresării materiale (din ambele ei laturi: atât stimulare, cât și răspundere). S-a elaborat un nou Statut al C.A.P.-urilor, menit să ducă la consolidarea economico-organizatorică a fiecărei unități, s-au reorganizat I.A.S.-urile și S.M.A.-urile, astfel încît ele să-și poată îndeplini atribuțiile în cele mai bune condiții. În contextul preocupărilor de perfecționare a planificării, de sporire a rolului jucat de planul național unic în dezvoltarea economico-socială a țării s-a îmbunătățit și aprofundat și planificarea agriculturii. Pentru accelerarea dezvoltării ei, s-au întocmit programe speciale nu numai pe cele două sectoare mari, vegetal și animal, ci și pe domenii mai restrinse, mergind chiar pînă la produse, precum și pe probleme, cum sunt: irigațiile și ameliorarea solului, investițiile, mecanizarea, cercetarea științifică agricolă, formarea și reciclarea cadrelor etc. O mare importanță au programele pe termen lung, cum sunt „Programul național privind dezvoltarea zootehniei și creșterea producției animaliere în perioada 1976–1980” și „Programul național privind gospodărirea ratională a resurselor de apă, extinderea lucrărilor de irigații, îndigui, desecări și de combatere a eroziunii solului în anii 1971–1975 și prevederile generale de perspectivă pînă în 1985” — ambele dezbatute și aprobată de plenara C.C. al P.C.R. din martie 1970⁶³, „Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010”, „Programul național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice”⁶⁴ și altele.

⁶² Idem, p. 340. Ponderile sunt calculate pe baza prețurilor comparabile din perioade corespunzătoare, menționate în sursă.

⁶³ Vezi Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 17–19 martie 1970, în România pe drumul construirii societății sociale multi-lateral dezvoltate*, vol. 4, p. 671 și următoarele.

⁶⁴ Cf. *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7–9 decembrie 1977*, Edit. politică, București, 1978, p. 395–396.

Pe linia organizării și conducerii agriculturii, de lărgire a democratismului economic se înscriu „măsurile privind introducerea unor forme perfectionate de organizare a producției și muncii ; de cointeresare materială ; lărgirea cadrului de participare a maselor la conducerea activității prin instituționalizarea adunărilor generale și a consiliilor oamenilor muncii din unități ; constituirea consiliilor intercooperatiste care asigură coordonarea unitară a eforturilor materiale și umane, cooperarea și asocierea între unități ; îmbunătățirea muncii uniunilor cooperatiste”⁶⁵. Se adaugă și instituționalizarea Congresului consiliilor de conducere ale unităților agricole și înființarea Consiliului Național al Agriculturii, hotărîte de primul Congres al țărănimii din aprilie 1977⁶⁶.

După cum este unanim cunoscut, partidul și statul nostru au desfășurat o acțiune continuă de ridicare a nivelului de trai al țărănimii, alături de al celoralte categorii sociale, văzind în aceasta însăși rațiunea tuturor măsurilor adoptate, telul fundamental al construcției socialiste. Aceste măsuri vizează pe lucrătorii și țărani din toate sectoarele agriculturii : întreprinderi agricole de stat, stațiuni de mecanizare a agriculturii, cooperative agricole de producție, gospodării individuale necooperativizate, constituind unul din cele mai strălucite rezultate ale orînduirii noastre în construcția social-economică⁶⁷.

Ansamblul transformărilor și rezultatelor menționate pînă aci au avut drept consecință importante schimbări în structura economică și socială a țării. Astfel, greutatea specifică a populației ocupate în agricultură — față de totalul populației active — a scăzut de la 74,1 % în 1950 la 34,4 % în 1977⁶⁸, urmînd să reprezinte 27,7 % în 1980. În ce privește ponderea în venitul național, locul agriculturii — în condițiile unei creșteri absolute — a evoluat astfel, comparativ cu industria⁶⁹ :

Anul	Industria	Agricultura
1938	30,8	38,1
1950	44,0	27,8
1960	44,1	33,0
1975	56,2	16,0
1977	60,7	16,3
1980 ⁷⁰	63,0	11,0

⁶⁵ Congresul consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărănimii. 18—20 aprilie 1977, p. 82 (cuvîntul tovarășului Ilie Verdet).

⁶⁶ Idem, p. 242—243. Vezi și *Agricultura socialistă pe drumul dezvoltării intensive, moderne și obiectivele ei de viitor*, în „Revista de istorie”, tom. 30, nr. 5, mai 1977, p. 795.

⁶⁷ Vezi pe larg, Nicolae Ceaușescu, *Romania pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 260—266, capitolul *Un cuprinzător program de creștere, în continuare, a bunăstării materiale și spirituale a întregii țărănimii, de ridicare a gradului de civilizație a satului românesc*. Vezi și *Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, 7—9 decembrie 1977, p. 420 și următoarele.

⁶⁸ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*. 1978, D.C.S., p. 105. Cifrele privesc situația la sfîrșitul anului.

⁶⁹ Idem, p. 88.

⁷⁰ Vezi „Revista economică”, nr. 1, 1977.

Aceste corelații reflectă rezultate grăitoare ale industrializării socialiste a țării, efortul ei de a-și moderniza structura economică.

Transformări adânci s-au petrecut și în structura socială a satului, a țărănimii, în poziția ei în societate. Revoluția agrară săvîrșită de socialism a făcut din țărănimie „o clasă stăpină pe mijloacele de producție, pe munca și pe rezultatele eforturilor sale”⁷¹, unită pe baza relațiilor socialiste de proprietate, de repartiție, de colaborare și ajutor reciproc. Transformări adânci s-au produs în mentalitatea țărănimii, în atitudinea ei față de muncă, de proprietatea obștească, față de interesele generale ale statului. Are loc un proces de largire continuă a orizontului politic, cultural și științific al țărănilor, de ridicare a nivelului lor profesional⁷².

În aceste condiții, caracteristice epocii de după încheierea cooperativizării, „țărănimia cooperatistă s-a transformat într-o clasă omogenă, ale cărei interese generale comune sunt strîns legate de cele ale clasei muncitore, ale întregului popor”⁷³.

Intr-un proces transformator, revoluționar, de asemenea amplitudine cum este cel prin care a trecut și trece agricultura românească — odată cu întreaga societate — era inherent să se înregistreze greutăți, unele obiective, de creștere, altele subiective, să se săvîrsească și o serie de greșeli la nivelul teoriei sau al practicii. „De fiecare dată însă — după cum se subliniază în *Programul P.C.R.* — partidul a găsit în sine forță necesară pentru a depăși greutățile, lipsurile și greșelile, pentru a asigura mersul înainte al construcției socialiste”⁷⁴, având drept caracteristică generală a activității sale „slujirea devotată a intereselor fundamentale ale poporului”⁷⁵.

Rezultatele obținute pînă acum de agricultura României oferă o bază trainică pentru îndeplinirea obiectivelor ei de viitor, obiective înscrise în „Programul privind măsurile suplimentare de dezvoltare economico-socială a țării pînă în 1980”⁷⁶, în „Orientările generale” cu privire la întocmirea planului cincinal pe perioada 1981—1985⁷⁷, precum și în *Programul P.C.R.*⁷⁸. Prin ele se continuă și se accelerează procesul de modernizare a agriculturii, de intensivizare a ei, această ramură avîndu-și aportul specific la depășirea stadiului de țară în curs de dezvoltare și la intrarea României — la finele cincinalului viitor — în rîndul țărilor cu dezvoltare medie, iar apoi al celor cu grad înalt de dezvoltare. În acest scop, în cincinalul viitor agriculturii i se vor aloca investiții cu circa 40% mai mari decît în cincinalul actual (adică circa 154 miliarde lei). Se vor obține producții considerabil mai mari la toate produsele vegetale și animale. (De pildă, producția de cereale, de la 23 milioane tone cît se preconizează pentru 1980, se prevede să ajungă în 1985 la 28—29 milio-

⁷¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, p. 285.

⁷² Nicolae Ceaușescu, *idem*.

⁷³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 513.

⁷⁴ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 59.

⁷⁵ *Idem*.

⁷⁶ *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, p. 366, 371—372, 374, 381.

⁷⁷ *Idem*, p. 384—385, 387, 391, 393—395, 399, 406, 412.

⁷⁸ *Programul P.C.R.*..., p. 66, 72, 75—79, 85—86, 88, 96, 103, 105.

oane tone ⁷⁹). Va crește în continuare ponderea zootehniei în totalul producției agricole, ajungind pînă în 1985 la 44—45 la sută ⁸⁰ iar pînă în 1990 la aproape 50 la sută ⁸¹. Se va acționa pentru dezvoltarea tuturor sectoarelor și domeniilor agriculturii — ca și a celor conexe cu ea — astfel încît, încă în perioada 1981—1985 „să se dezvolte o agricultură de mare productivitate — atît în sectorul vegetal, cît și animal — la nivelul rezultatelor celor mai avansate din lume”⁸². Această evoluție a agriculturii va beneficia de sprijinul puternic al celorlalte ramuri — în primul rînd al industriei și al cercetării științifice — contribuind, la rîndul ei, la dezvoltarea economică generală, la ridicarea nivelului de civilizație al întregului popor.

* * *

Pe parcursul transformării socialiste a agriculturii, ca și al dezvoltării ei în epoca de după încheierea cooperativizării, Partidul Comunist Român a știut de fiecare dată — bazat pe studiul științific al nivelului dezvoltării agriculturii și în corelație cu necesitățile evoluției de ansamblu a economiei naționale — să adapteze structurile organizatorice ale acestei ramuri la cerințele mersului înainte, ale progresului economic. Se realiza astfel, în mod conștient, concordanța necesară între dezvoltarea forțelor de producție și relațiile de producție, prin perfectionarea, în etape succesive, a acestora din urmă.

Pe această linie, pentru atingerea mai rapidă, mai deplină și la un nivel calitativ superior a mărețelor sarcini de revin agriculturii în viitorii 10—12 ani, o deosebită importanță are *Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la îmbunătățirea conducerii și planificării unitare a agriculturii, crearea consiliilor unice agroindustriale de stat și cooperatiste și creșterea producției agricole*, adoptată la 1 februarie 1979 ⁸³.

În acest document, ca și în cuvintarea rostită la plenară de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului ⁸⁴, sint trasate și aplicare liniile directoare, scopurile și modul de infăptuire ale noului cadru organizatoric, de conducere și planificare a agriculturii.

„În adoptarea acestor măsuri — a subliniat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — am pornit de la faptul că agricultura noastră a ajuns la un asemenea stadiu încit se impun îmbunătățiri serioase care să asigure conducerea și planificarea unitară a întregii activități de producție agricolă” ⁸⁵.

Pe linia infăptuirii programului de dezvoltare a agriculturii trasat de Congresul al XI-lea al partidului și de Conferința Națională din decembrie 1977, Plenara din 1 februarie 1979 a apreciat, într-o cuprinsătoare formulare, că „obiectivul principal este asigurarea conducerii unitare a agriculturii, integrarea tot mai profundă a activității de producție și economice a unităților agricole de stat și cooperatiste în vederea utili-

⁷⁹ Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, p. 394.

⁸⁰ Idem, p. 384.

⁸¹ Programul P.C.R..., p. 78.

⁸² Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, p. 384.

⁸³ Vezi „Scîntela”, anul XLVIII, nr. 11.338, 3 februarie 1979, p. 1—2.

⁸⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1 februarie 1979*, Edit. politică, București 1979, p. 15—29.

⁸⁵ Nicolae Ceaușescu, op. cit., p. 15.

zării cu eficiență maximă a fondului funciar, a mijloacelor tehnice și a forței de muncă, perfecționarea structurii organizatorice de la unitățile de bază pînă la minister pentru crearea cadrului prielnic manifestării inițiativei oamenilor muncii, întăririi răspunderii în desfășurarea întregii activități, stimulării eforturilor în scopul creșterii producției vegetale și animale în toate sectoarele agriculturii”⁸⁶.

Situat pe aceleași poziții active și creațoare față de teorie și dezvoltind-o nemijlocit în procesul înaintării României spre orizonturile comunismului, partidul nostru a inițiat constituirea *consiliilor unice agroindustriale de stat și cooperatiste* ca organisme menite să pună în practică sarcinile complexe ce revin agriculturii în perspectiva 1990, în infăptuirea revoluției tehnico-științifice în agricultură. „În cadrul acestor consiliilor unice, sectoarele de stat și cooperatist își păstrează autonomia și proprietatea, dar cooperează strins în folosirea mai eficientă a forței de muncă și a bazei materiale în vederea creșterii continue a producției agricole”⁸⁷.

Se creează astfel, *sectoare unice de mecanizare* menite să concentreze într-o singură unitate — la nivelul fiecărui consiliu unic — *parcul de tractoare și mașini agricole* precum și *capacitatele de reparatie* a acestora, se acționează coordonat, concentrîndu-se mijloacele unităților de stat și cooperatiste, și în direcția chimizării producției agricole, a folosirii sistemelor de irigații, a lucrărilor de îmbunătățiri funciare, în dezvoltarea plantațiilor și unităților de producție vitipomicolă, în construirea capacitaților de creștere și îngrășare a animalelor, în organizarea și folosirea unitară a pașiiștilor, în crearea unor unități de industrializare a produselor agricole etc. Se asigură astfel o eficiență ridicată în utilizarea resurselor materiale și financiare alocate agriculturii⁸⁸.

Se înlătură astfel, paralelisme păgubitoare, asigurîndu-se o organizare și planificare unitară a agriculturii. În pas cu noile cerințe se vor dezvolta, de asemenea, formarea și policalificarea forței de muncă, cercetarea științifică din agricultură; va spori rolul specialistului agricol în desfășurarea producției, se va generaliza experiența avansată. Totodată, munca de partid în agricultură, procesul de dezvoltare a conștiinței sociale și a maselor, avînd în față noi exigențe, se vor ridica pe noi trepte calitative.

Puse cu operativitate în practică, măsurile novatoare preconizate de Plenara C.C. al P.C.R. din 1 februarie 1979 își vor da în perioada următoare întreaga măsură a însemnatății lor pentru mersul înainte al agriculturii românești⁸⁹.

Pornind de la baza trainică creată prin cooperativizare, agricultura României socialiste oferă oricărui cercetător obiectiv imaginea unei ramuri dinamice, în plin avint. Iar drumul, ascensiunii ei exemplare după 1962 și, mai ales, după 1965 confirmă strălucit o orientare politică creațoare și

⁸⁶ „Scîntea”, 3 februarie 1979, p. 1.

⁸⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁸ Vezi „Scîntea”, anul XLVIII, nr. 11, 337, 2 februarie 1978, p. 3.

⁸⁹ Vezil, în acest sens, studiile din revista „Era socialistă”, Marin Argint, *Etapă nouă, superioară, în modernizarea și dezvoltarea agriculturîl*, nr. 4/1979; Mihai Telescu, *Un cadru nou, unitar și dinamizator al întregii activități din agricultură*, nr. 5/1979; Ion Chirculescu, *Consiliile unice agroindustriale în fața unui vast program de activitate*, nr. 6/1979.

originală : orientarea imprimată agriculturii românești de către Partidul Comunist Român — fundament al realizărilor ei de pînă azi, garanție a succeselor ei viitoare.

L'AGRICULTURE DE LA ROUMANIE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Parmi les importantes mutations socio-économiques enregistrées en Roumanie parallèlement au passage à l'édification de la société socialiste mentionnons aussi — aux côtés de l'industrialisation — la transformation socialiste de l'agriculture. Elle a commencé après la séance plénière historique du C.C. du P.C.R. des 3—5 mars 1949 et a pris fin au printemps 1962.

L'article examine les traits essentiels du développement de l'agriculture de Roumanie après l'achèvement de la coopérativisation. On souligne dans ce cadre l'importance particulière du IX-e Congrès du P.C.R. (juillet 1965) pour l'élévation de l'agriculture roumaine à un échelon supérieur. L'analyse critique effectuée après ce congrès a souligné que l'achèvement de la coopérativisation ne solutionnait pas spontanément les problèmes du développement de l'agriculture, mais qu'il constituait seulement la base, le point de départ de la modernisation de ce secteur. Cela exigeait d'importants efforts matériels et financiers doublés d'une ample activité politique et organisationnelle, sur la base d'un programme clair et mobilisateur. Après avoir exposé les principaux traits de ce programme, élaboré et appliqué par le Parti Communiste Roumain, l'auteur examine les principales réalisations de l'agriculture roumaine sur la base de sa transformation en branche de production intensive, moderne, d'une haute productivité. Parallèlement au développement impétueux de la base matérielle, dans la création de laquelle l'industrie socialiste a joué un rôle décisif, on a vu se perfectionner les relations de production, d'importants changements s'étant opérés dans la conscience et la mentalité des hommes.

En conclusion on présente les objectifs du développement de l'agriculture dans le cadre du plan quinquennal 1981—1985 et dans la perspective de l'année 1990. On souligne que les succès obtenus par l'agriculture roumaine représentent une éclatante confirmation de la ligne politique adoptée et promue par le P.C.R. sur le plan de la transformation et du développement de l'agriculture.

www.dacoromanica.ro

CREAREA ȘI ACTIVITATEA
UNIUNII TINERETULUI MUNCITOARESC (1947—1949)
DE
GHEORGHE SBÂRNĂ

Transformările revoluționare care au avut loc în România în anii ce au urmat insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste din august 1944 au reliefat că partea cea mai înaintată a tinerei generații, animată de idealurile prefacerilor înnoitoare social-politice, s-a situat, ca de altfel întotdeauna în trecutul poporului român, de partea forțelor celor mai înaintate angajate în realizarea marii cotituri spre noile destine ale țării. În aceste împrejurări tineretul, mobilizat de Uniunea Tineretului Comunist, în fruntea căruia se afla tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a ridicat pe o treaptă superioară eroicelor sale tradiții din anii ilegalității, participând activ la desfășurarea luptei maselor populare conduse de Partidul Comunist Român pentru infăptuirea transformărilor democratice. Această perioadă de radicale mutații sociale și politice în care forțele noului se ciocneau într-o puternică confruntare de clasă cu reacțiunea, a mobilizat cea mai mare parte a tineretului în sprijinul politicii partidului comunist, în al cărui program el vedea chezășia implinirii năzuințelor sale de dreptate și echitate socială, de transformare a României într-o țară liberă și independentă.

În confruntarea deschisă cu organizațiile reaționare de tineret, U.T.C. a reușit să cuprindă un mare număr de tineri, mai ales din rândurile tineretului muncitoresc și totodată să antreneze în mod activ alte zeci de mii de tineri la diferite acțiuni revoluționare. În fața muncii de partid cu tineretul, a organizației revoluționare de tineret apăruseră astfel, noi probleme între care aceea a schimbării cadrului organizatoric și a metodelor de activitate, pentru a putea cuprinde mase largi de tineri și în același timp, pentru a realiza unitatea de acțiune a tuturor organizațiilor democratice de tineret. Pe această linie se înscrie și hotărirea plenarei C.C. al U.T.C. din 9 — 10 aprilie 1945 care a adoptat măsura de creare a unei organizații unice antifasciste de tineret sub numele de Tineretul progresist. Deși în hotărire s-a precizat că U.T.C. își va păstra ființa organizatorică de sine stătătoare, la scurt timp, în mai 1945, a fost dizolvată, constându-se în organizația Tineretului progresist, ceea ce, după cum a apreciat ulterior Partidul Comunist Român, a fost o mare greșală, deoarece partidul a fost lipsit de posibilitatea de a avea la îndemînă o organizație proprie de tineret, o rezervă proprie de cadre.

Strădaniile Tineretului progresist pentru infăptuirea unității întregului tineret n-au putut fi încununate de succes, tocmai datorită lipsei fermentului polarizator al organizației tineretului comunist, a fermității

și clarviziunii sale ideologice și politice. Noua organizație a fost concepută cu o structură amorfă, fără caracter de clasă, în care își găseau locul tinerii din toate straturile sociale ale țării, cu un mozaic de păreri ideologice ceea ce a dus la slabirea influenței partidului comunist asupra maselor de tineri. Chiar în aceste condiții, tineretul a luat parte activă la rezolvarea marilor probleme care stăteau în fața poporului nostru.

În ianuarie 1947 în noile împrejurări social-politice de după victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare, care au contribuit la consolidarea regimului democratic, la întărirea pozițiilor clasei muncitoare, conducerea Partidului Comunist Român întrunită într-o plenară a sa a pus problema înlăturării lipsurilor izvorite din dizolvarea U.T.C. și trecerea la pregătirea unirii întregului tineret muncitoresc într-o organizație puternică de sine stătătoare. Noua organizație trebuia să devină detașamentul de avangardă al întregului tineret, capabilă să unească laolaltă energiile și entuziasmul tinerilor muncitori pentru a le canaliza pe drumul împlinirii sarcinilor ce se puneau în fața poporului român în general și a tineretului în special.

În vederea transpunerii în viață a indicațiilor partidului comunist cu privire la organizarea tineretului din fabrici și uzine la 23 februarie 1947 comitetul de inițiativă ales de cei peste 2000 de tineri ceferiști de la Atelierele „Grivița Rosie” din București au lansat un apel prin care toți tinerii muncitori din țară erau chemați să se unească într-o organizație unică a tineretului muncitoresc, care sub conducerea Partidului Comunist Român, să mobilizeze forțele tinerei generații la lupta pentru înfăptuirea sarcinilor revoluționare ce stăteau în fața poporului român. „Ne trebuie acum — se spunea în apelul tineretului ceferist — în aceste momente de mari prefaceri istorice, o singură organizație puternică a noastră, a tuturor tinerilor muncitori și muncitoare, care să stea în fruntea mobilizării întregului tineret democratic alături de popor”¹. Chemarea îndemna, în finalul său, întregul tineret muncitoresc — din fabrici, uzine, ateliere, mine — să convoace imediat adunări de tineret spre a forma comitete de inițiativă care să pună în discuția maselor de tineri acest apel.

Desfășurată sub lozinca „Nimic nu ne desparte totul ne unește”, acțiunea tinerilor ceferiști s-a bucurat de adeziunea unanimă a tineretului muncitoresc din întreaga țară. Încă din primele zile după lansarea apelului pe tot cuprinsul țării au avut loc mitinguri, au început să sosească zeci și sute de scrisori și telegrame entuziaste de adeziune. „N-a fost nevoie de discursuri, de tratative, de lungi dezbateri — se scria în scrisoarea comitetului de inițiativă din Maramureș — unitatea era ceva care sălășluiește de multă vreme în mintea tinerilor muncitori, care se cristalizase, care devenise coaptă”².

Ca urmare a intensificării procesului de unire a tineretului muncitoresc, la 28 februarie, s-a constituit Comitetul provizoriu pe țară al Uniunii Tineretului Muncitoresc, însărcinat cu coordonarea muncii tuturor comitetelor de inițiativă și cu pregătirea conferinței. Proiectul de program adoptat cu acest prilej chama pe toți tinerii muncitori din România să lupte pentru pace, democrație și independentă națională, împotriva reacțiunii, împotriva

¹ „Scîntea”, anul XVI, nr. 757, din 23 februarie 1947.

² „Tinerețea” din 6 martie 1947.

vrajbei naționale, pentru înfrățirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, pentru cucerirea și apărarea drepturilor politice, sociale și economice, pentru ridicarea nivelului cultural și politic al tineretului, pentru ca tineră generație să participe activ la consolidarea regimului democratic și la grabnica refacere și dezvoltare economică a țării³.

Largul ecou care l-a avut în rîndurile întregului tineret apelul de unire a tineretului proletar a făcut posibilă convocarea Conferinței pe țară a Uniunii Tineretului Muncitoresc în zilele de 14—15 martie 1947. Conferința a hotărît crearea organizației Uniunii Tineretului Muncitoresc, împlinind astfel năzuința din ce în ce mai răspicat afirmată a tinerilor muncitori din fabrici de a-și avea propria și unică lor organizație, așezată pe temeiul solid al învățăturii revoluționare a proletariatului. În cadrul lucrărilor conferinței a fost dezbatut și adoptat statutul și programul de activitate al noii organizații, au fost alese organele conducătoare. În fruntea organizației, ca secretar general a fost ales Mihai Dalea, căruia i-a urmat Gheorghe Florescu.

Crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc, organizația condusă și îndrumată de Partidul Comunist Român a marcat un moment însemnat în direcția continuării tradițiilor glorioase ale luptei Uniunii Tineretului Comunist de educare a tinerilor muncitori din fabrici și uzine în spiritul teoriei revoluționare a socialismului științific, al devotamentului pentru cauza partidului, pentru edificarea orînduirii noi pe pămîntul patriei. În perioada imediat următoare ea a acționat perseverent pentru desăvîrșirea unității politice și organizatorice a tineretului muncitoresc, constituind în același timp un pas important pentru făurirea unei singure organizații revoluționare a întregului tineret din uzine, de la sate, din școli și facultăți.

În noile condiții politice de după victoria în alegerile parlamentare din noiembrie 1946, cînd forțele democratice, în frunte cu Partidul Comunist Român, obținerea succese remarcabile în politica de transformare democratică, revoluționară a țării, noua organizație a tineretului muncitoresc a reușit să cuprindă majoritatea tinerilor muncitori, să obțină succese în activitatea politico-educativă, în mobilizarea tinerei generații la o participare activă în lupta pentru ridicarea producției economice industriale și agrare, cit și în munca voluntară de reconstrucție, pe șantierele naționale și locale, în organizarea unor manifestații culturale și sportive.

Formele de manifestare a participării tineretului la acțiunea de refacere și dezvoltare economică a țării au fost numeroase și diverse. Tineretul muncitoresc a stat pretutindeni în fruntea eforturilor ce se depuneau în toate întreprinderile pentru mărirea producției de bunuri. În echipe de șoc, brigăzi și schimburi de lucru peste program, tinerii răspundeau îndemnului de a produce mai mult și mai bine, mai ieftin, pentru a contribui la depășirea situației grele existente în economie ca urmare a distrugerilor de război, a sabotajului elementelor reacționare. Patronii, reacționarii, chiaburii — reprezentanți ai partidelor „istorice” — sperau ca prin piedicile pe care le creau procesului de refacere economică să determine aservirea țării marelui capital străin, să intrerupă firul normal al transformărilor revoluționare-democratice. La zădărnicirea acestor planuri, alături de clasa

³ „Scîntea”, an. XVI. nr. 765, din 5 martie 1947.

muncitoare, o contribuție însemnată au adus și tinerii prin munca și acțiunile lor.

În coloanele presei revoluționare, democratice în special a celei destinate tineretului, au fost publicate numeroase articole în care tânără generație era chemată să lupte împotriva resturilor fasciste și reacționare, pentru reconstrucția țării. „Tineretul muncitor — se scria într-un articol publicat în ziarul „Tinărul muncitor” sub titlul „Vigilanța împotriva dușmanilor poporului” — ca element dintre cele mai combative ale forțelor democratice, cel mai creator și mai interesat în făurirea viitorului lovește fără cruțare sub orice formă și oriunde s-ar ascunde rămășițele fasciste și reacționare”⁴.

Tinerii din fabrici, mobilizați de U.T.M. s-au alăturat cu entuziasm și eforturilor de refacere a agriculturii. Cei de la „Malaxa” în timpul lor liber au confectionat un impresionant număr de grape, greble, sape, lopeți și hîrlețe, pe care le-au dus singuri la sate⁵. O echipă de tineri din Roman s-a deplasat în Piscul Rusului unde au reparat unelele agricole ale țăranilor⁶. La Timișoara s-au organizat, de asemenea, 11 echipe de reparat unelele, iar la Arad tinerii au participat efectiv la campanii de însămîntări⁷ etc.

Receptiv la toate evenimentele cu caracter revoluționar, tineretul muncitor și-a manifestat deplina adeziune față de măsurile economice cu caracter anticapitalist. În telegramme adresate secretarului general al P.C.R. și primului ministru, ei își luau angajamentele de a apăra moneda, de a demasca pe speculanți și de a mări producția.

Prin crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc activitatea partidului comunist în rîndurile tineretului a devenit mai rodnică, reușind ca prin mijlocirea acestei organizații să se mobilizeze la numeroase acțiuni energia și talentul tinerei generații, să se creeze condiții tot mai favorabile procesului de unificare a întregului tineret, într-o singură organizație revoluționară. Precizând sarcinile ce reveneau organizației de tineret a clasei muncitoare, în tezele publicate cu prilejul aniversării zilei de 1 mai 1947 P.C.R. sublinia : „Partidul Comunist Român, luptător consecvent pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, salută crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc și socotește ca o datorie a tuturor prietenilor sinceri ai Frontului Unic Muncitoresc să lupte pentru întărirea unității organizatorice a tineretului muncitoresc”⁸.

Sărbătorirea zilei de 1 Mai 1947 a dovedit forță și influență crescîndă a organizației tineretului muncitoresc, hotărîrea să fermă de a participa și a-și asuma o parte din muncile și greutățile ce stăteau în fața întregului popor. Coloanele U.T.M. compuse din tineri muncitori, ucenici au purtat lozincile de luptă ale clasei muncitoare, ale tineretului muncitoresc, alături de panourile cu realizările obținute în munca arătînd ce este și ce vrea să fie organizația tinerei generații muncitoare. Îndemnul la unitatea tineretului

⁴ „Tinărul muncitor” din 15 mai 1947; vezi și Mihail Rusenescu *Presă de tineret în perioada noiembrie 1944 – martie 1949*, în „Revista de istorie”, nr. 8/1974, p. 1208–1212.

⁵ „Tinărul muncitor” din 8 mai 1947.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem din 15 mai 1947.

⁸ „Scîntea”, an XXI, nr. 821, din 30 aprilie 1947; Vezi și Gh. Tuțui, A. Petric, „Frontul Unit Muncitoresc în România”, Edit. politică, București, 1971, p. 133–134.

democrat, la munca de reconstrucție, la progres și pace, precum și la demascarea speculanților, a celor care încercau să dezbină clasa muncitoare, toate acestea au arătat că tineretul muncitor își cunoștea prietenii și dușmanii și că era hotărît să lupte cu toată puterea contra celor care s-ar opune unui viitor mai bun, mai luminos⁹.

ACTIONÎND în spiritul indicațiilor partidului comunist, Uniunea Tineretului Muncitoresc încă de la crearea sa, și-a propus prin programul său de luptă să devină „chezășia în viitor a unității depline, politice, organizatorice și de acțiune a tinerilor proveniți din rîndul oamenilor muncii de la orașe și sate, să lupte pentru educarea tineretului în spiritul conștiinței și solidarității muncitoarești pentru o viață mai bună a întregului tineret din România¹⁰. De aceea, încă de atunci organizația Tineretului Muncitoresc a primit în rîndurile sale, alături de tinerii muncitori din fabrici și ateliere, care formau imensa majoritate a membrilor U.T.M., asigurînd caracterul ei de clasă, și pe unii tineri dintre cei mai înaintați, cu conștiință revoluționară, din rîndurile țărănimii muncitoare, ale studenților și elevilor, fiind muncitori și țărani muncitori.

Știind să folosească în mod constructiv entuziasmul și dinamismul tineriei generației, combativă în luptă și menținîndu-se la un înalt nivel de principialitate în concepția și realizarea programului său de activitate, Uniunea Tineretului Muncitoresc a reușit să devină în scurtă vreme detașamentul de avangardă al întregului tineret, elementul motor al Federației Naționale a Tineretului Democrat din România*, o forță în viața politică a țării. Ea a dezvoltat din ce în ce mai mult legăturile sale cu celelalte categorii de tineret, cu organizațiile acestora, pregătind pas cu pas apropierea momentului de realizare a organizației unice revoluționare a tuturor tinerilor din țara noastră.

În anul 1947 și în prima jumătate a anului 1948 s-au conturat tot mai mult organizațiile celorlalte categorii ale tineretului mai ales pe criterii profesionale. Astfel, la sate cei mai mulți tineri țărani muncitori organizați erau membri în secțiunile de tineret ale Frontului plugărilor, care extinzîndu-se a format ulterior organizația Tineretului sătesc. În primăvara anului 1946 studenții democrați au pus bazele Frontului Democrat Universitar¹¹, iar la cel de al doilea congres al F.D.U. din mai 1947 la Cluj au format Uniunea Națională a Studenților din România. U.N.S.R. cuprindea organizațiile studențesti din toate facultățile și centralele universitare din țară. În rîndul elevilor care nu aveau o organizație proprie, activau grupe de elevi simpatizanți și cercuri culturale îndrumate de comisiile județene de tineret. Aceste cercuri au constituit nucleul organizației de elevi create în martie 1948 sub denumirea de Uniunea Asociațiilor de Elevi din România

⁹ „Tinărul muncitor” din 8 mai 1947.

¹⁰ „Scîntea”, an. XVI, nr. 765 din 5 martie 1947.

* Federația Națională a Tineretului Democratic din România a fost creată în august 1946 cu scopul întăririi colaborării dintre organizațiile democratice de tineret existente: Tineretul progresist, Tineretul plugăresc, Uniunea tineretului socialist, Tineretul Confederației Generale a Muncii, Organizația Sportul popular, Frontul democrat universitar, Tineretul național popular, Tineretul Uniunii populare maghiare, Tineretul național-liberal (Tătărăscu), Tineretul național-țărănesc (Alexandrescu).

¹¹ Vezi Mariela Matei, *Înființarea și rolul Frontului Democrat-Universitar (1946-1947)*, în „Studii”. Revistă de istorie, nr. 5/1965, p. 1057-1074.

(U.A.E.R.). Activă, de asemenea, și organizația de tineret a Uniunii Populare Maghiare.

Spre sfîrșitul anului 1947, pe măsura consolidării unității de acțiune a clasei muncitoare, cind unificarea ideologică și politico-organizatorică a celor două partide P.C.R. și P.S.D., pe baza teoriei socialismului științific, se infăptuia cu succes, iar clasa muncitoare își întărea și mai mult rolul său conducător în viața economică și politică a țării, activitatea Uniunii Tineretului Muncitoresc pentru lămurirea maselor de tineri asupra necesității unificării întregului tineret muncitor a căpătat o mai mare ampioare. Precizând prioritatea sarcinilor de bază care stăteau în fața U.T.M. — gazeta „Tînărul muncitor” sublinia: „În primul rînd U.T.M., trebuie să desăvîrșească unitatea deplină a tuturor tinerilor muncitori în cadrul său; în al doilea rînd uniunea noastră să ajute la întărirea colaborării tuturor categoriilor de tineret și să se pună în fruntea acestora pentru mobilizarea tuturor mintilor agere, brațelor vînjoase, energiilor creatoare a milioanelor de tineri și tinere din țara noastră la munca și lupta pentru înălțarea patriei noastre pe culmi din ce în ce mai „alte”¹².

În același timp Uniunea Tineretului Socialist, mai ales după Congresul al XVIII-lea al P.S.D. de la începutul lunii octombrie 1947, s-a angajat cu mai multă fermitate pe linia infăptuirii unității întregului tineret muncitoresc. În aceste zile din preajma Congresului, Lotar Rădăceanu declară că „sunt fericit că după al doilea război mondial tineretele generației ale clasei muncitoare nu mai trăiesc aceeași experiență de luptă fratricidă. În țara noastră, continua secretarul general al P.S.D., ca și în atitea țări, congresele muncitorești nu se mai țin sub semnul sciziunii, ci sub acela al unității, linia generală a mișcării muncitorești nu se mai îndreaptă ca odinioară de la unitate spre sciziune, ci de la sciziune spre unitate”¹³.

Schimbările survenite în raporturile de clasă din România în cursul anului 1947 au creat condiții prielnice pentru cucerirea întregii puteri politice în stat de către clasa muncitoare în alianță cu țărăniminea muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii, doborârea monarhiei, instaurarea republicii și trecerea la revoluția socialistă.

Abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare la 30 decembrie 1947 a deschis o etapă nouă în istoria poporului român, în destinele tinerei generații din patria noastră. Cu ocazia acestui mare eveniment Federația Națională a Tineretului Democrat, în care rolul principal îl detineau Uniunea Tineretului Muncitoresc, a lansat un vibrant apel către întregul tineret, chemîndu-l la munca creatoare pentru înflorirea României pe drumul socialismului, pentru dezvoltarea multilaterală a activității tineretului. „Instaurarea R.P.R. — se punea în apel — ne umple inima de bucurie și de speranță. Sîntem mîndri că tineretul nostru, în frunte cu tineretul muncitoresc a contribuit prin munca și lupta sa, alături de forțele poporului condus de partidul clasei muncitoare, la infăptuirea acestei uriașe victorii”¹⁴.

La începutul anului 1948 activitatea revoluționară a maselor populare a fost puternic stimulată de intensa munca politico-organizatorică desfă-

¹² „Tînărul muncitor” din 14 noiembrie 1947.

¹³ „Lupta tineretului” din 8 octombrie 1947.

¹⁴ „Tineretul muncitor” din 8 ianuarie 1948.

șurată de conducerile celor două partide, P.C.R., și P.S.D. pentru realizarea unității clasei muncitoare în cadrul unui singur partid.

Acest climat politic a influențat direct și asupra organizațiilor tineretului muncitoresc, care au luat în discuție problema desăvîrșirii unității politice, ideologice și organizatorice a tinerilor din organizațiile Uniunii Tineretului Muncitoresc și Uniunii Tineretului Socialist. Astfel, la 10 ianuarie 1948 a fost dată publicitatea hotărîrea ședinței comune a Comitetelor Centrale ale Uniunii Tineretului Muncitoresc și Uniunii Tineretului Socialist în vederea făuririi unității politico-organizatorice și ideologice a tineretului muncitoresc. Arătind că procesul de realizare a partidului unic, sensul și spiritul în care conlucrează P.C.R. și P.S.D. înălțătoră orice piedici în calea unității proletare, comunicatul preciza hotărîrea celor două comitete centrale ale organizațiilor de tineret de a lua imediat toate măsurile necesare pe întreg cuprinsul țării în vederea încadrării tuturor membrilor Uniunii Tineretului Socialist în Uniunea Tineretului Muncitoresc. „Prin Statutul, programul, formele sale organizatorice, ideologia și morala marxist-leninistă, ca și prin activitatea sa de pînă acum — se arăta în comunicatul dat publicitatea — Uniunea Tineretului Muncitoresc s-a dovedit a fi organizația corespunzătoare specificului și năzuințelor tineretului muncitoresc și organizatorul de frunte a întregului tineret din România”¹⁵. Totodată, în continuare se sublinia că infăptuirea grabnică a acestei hotărîri este impusă și de sarcina măreață ce stă în fața tineretului muncitoresc de a-și strînge și mai puternic forțele și de a se pune în fruntea întregului tineret al țării noastre pentru ca alături de poporul muncitor să întărească Republica Populară în marș spre socialism...”¹⁶.

O asemenea maturizare a punctelor de vedere privind unitatea tineretului muncitoresc era și firească dacă avem în vedere că numai peste o lună avea să se desăvîrsească unitatea politico-ideologică și organizatorică a întregii clase muncitoare la Congresul al VI-lea al P.C.R. (Congresul I al P.M.R.) De altfel, încă mai înainte de oficializarea unirii celor două organizații, numeroși membri ai U.T.S. se încadraseră în comitetele de inițiativă și în rîndurile organizației Uniunii Tineretului Muncitoresc. Desăvîrșirea unității tineretului muncitoresc a reprezentat o chezăsie în plus a contribuției pe care tineretul a dat-o la îndeplinirea cu succes a mărețelor sarcini ce-i stăteau în față. Acest act a însemnat o încununare a muncii și luptei U.T.M.¹⁷.

Întărindu-și unitatea politică, ideologică și organizatorică pe baza învățăturii socialismului științific, Uniunea Tineretului Muncitoresc a asigurat, sub conducerea partidului unic revoluționar al clasei muncitoare, un nou și puternic avint dezvoltării mișcării de tineret din țara noastră, în direcția unificării întregului tineret muncitor de la orașe și sate într-o unică organizație.

Prin programul său realist izvorit din necesitățile cele mai stringente ale maselor populare, ale tinerei generații, prin numărul său mare de membri (peste 300 000)¹⁸, Uniunea Tineretului Muncitoresc a exercitat o

¹⁵ „Tineretul muncitor” din 15 ianuarie 1948.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 2, dosar, 476, p. 9.

însemnată influență și asupra altor categorii de tineri încadrați în organizațiile Tineretului sătesc, Uniunii naționale a studenților, Uniunii asociațiilor de elevi din România, contribuind la mobilizarea lor la lupta poporului muncitor și la întărirea continuă a influenței și rolului conducător al partidului în rîndurile tineretului. Datorită însă organizării tinerei generații pe categorii sociale sau pe profesiuni întreaga mișcare a tineretului nu a putut avea coeziunea necesară și nu și-a putut îndeplini sarcinile sale¹⁹.

Procesul făuririi organizației unice a întregului tineret avea deja o temelie solidă, fermă spre care năzuise de decenii tineretul comunist, unitatea deplină a elementului cel mai dinamic, de avangardă, tineretul muncitoresc.

Tineretul sătesc n-a putut duce cu toată consecvența și hotărîrea luptă împotriva exploatařilor de la sate. În rîndul membrilor de rînd ai organizației Tineretului sătesc, subordonată organizatoric Frontului Plugariilor, pătrunseseră o serie de elemente exploatațoare, mai ales fiind chiaburi, care au făcut ca în unele locuri organizațiile tineretului sătesc să fie sub influența lor²⁰. Nefiind suficient de închegată, lipsită de cadre de conducere, cu experiență, neavind statut și program propriu, organizația Tineretului sătesc a cuprins un număr relativ mic de membri, față de masa mare a tinerilor țărani muncitori, a căror organizare și educare în spiritul luptei democratice constituia o necesitate imediată.

Organizațiile U.A.E.R. și U.N.S.R. reușiseră în 1948 să cuprindă marea majoritate a elevilor și studenților. Astfel, din circa 350 000 de elevi 210 000 erau membri ai U.A.E.R., care avea organizații în toate liceele din țară, iar din cei aproximativ 45 000—50 000 de studenți, în U.N.S.R. erau înscriși 40 650²¹. Aceste două organizații au dus unele acțiuni pozitive pe tărîmul creării unui spirit democratic în școli și facultăți, al educației culturale și fizice și al imbunătățirii condițiilor de existență și de studiu al elevilor și studenților. Dar neavînd la bază o linie politică clară, nefiind legate organic de tineretul muncitoresc într-o organizație unică, cuprinzînd membri fără deosebire de vederi politice, U.N.S.R., și U.A.E.R. n-au putut duce cu hotărîre o activitate politică și cultural-educativă consecventă. Tineretul din rîndul naționalităților conlocuitoare în marea lor majoritate făcea parte din organizațiile de tineret existente pe întreaga țară, în care nu se făcea deosebire de naționalitate. În același timp continuau să existe separat și unele organizații aparținînd naționalităților conlocuitoare. Dintre acestea cea mai însemnată numericește era organizația de tineret a Uniunii Populare Maghiare²².

Făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare în februarie 1948, care a pus capăt scîzunii din mișcarea muncitorească din România, a impulsionat activitatea Uniunii Tineretului Muncitoresc în antrenarea unor mase largi de tineri la lupta pentru înfăptuirea sarcinilor revoluției

¹⁹ *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.C.R. 1948—1950*, vol. 1, Edit. pentru literatură politică, București, 1952, ed. a II-a, p. 74.

²⁰ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 2, dosar 476, f. 9, Organizația Tineretului sătesc cuprindea spre sfîrșitul anului 1948, aproximativ 250 000 de membri ceea ce reprezenta 10% din numărul tinerilor săteni între 14 și 25 de ani (Vezi și *File din istoria U.T.C.*, Edit. politică, București, 1972, p. 282).

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

socialiste și pe această bază a pregătirii condițiilor necesare pentru trecerea la înfăptuirea unificării tuturor organizațiilor democratice de tineret. Cu prilejul unui mare miting organizat în București de Uniunea Națională a Studenților Români la începutul lunii martie 1948 la care au participat alături de studenți, mii de elevi și tineri muncitori, reprezentantul C.C. al U.T.M. în cuvîntul său sublinia că „tineretul muncitoresc va merge în strînsă unitate de luptă și de muncă cu studențimea, cu elevii, cu tineretul țărănesc, cu tinerii ostași pentru a înfăptui marile sarcini care au fost tratate de Congresul P.M.R.”²³.

Colaborarea strînsă între toate organizațiile democratice de tineret, încadrate în F.N.T.D.R., a sporit și mai mult după excluderea din federație a Tineretului Național-liberal (Tătărăscu) în ianuarie 1948, care deținuseră încă de la înființare importante posturi de conducere, devenind o frînă în calea adincirii conlucrării dintre organizațiile membre ale F.N.T.D.R. Totodată consiliul F.N.T.D.R., avînd în vedere că profundele mutații politice, sociale și economice din ultima perioadă în țara noastră au provocat un puternic curent de unire a maselor muncitore și de asemenea a diferitelor categorii de tineret, a hotărît în aceeași ședință din ianuarie 1948 crearea unor mari organizații unice în rîndul acestora a căror activitate să se desfășoare în așa fel încît să netezească drumul spre realizarea în viitor a unității depline a întregului tineret.²⁴

Această stare de spirit a fost reflectată și de lucrările celei de a doua sesiuni a F.N.T.D.R. din 16 mai 1948 care a trasat sarcina intensificării muncii în vederea înfăptuirii unificării tuturor organizațiilor de tineret, a lămuririi și educării maselor de tineri în spiritul invățăturii revoluționare.²⁵ În cadrul aceleasi ședințe, avîndu-se în vedere rolul principal al Uniunii Tineretului Muncitoresc și sarcinile ce-i revineau federației, secretarul general al U.T.M., Gheorghe Florescu a fost ales și președinte al F.N.T.D.R.

De mare importanță pentru dezvoltarea și amplificarea legăturilor dintre toate organizațiile de tineret, dintre zecile de mii de tineri muncitori, țărani muncitori, elevi și studenți fără deosebire de naționalitate s-a dovedit activitatea comună pe marile șantiere de muncă voluntară, care a devenit în 1948 după succesele însemnate înregistrate în perioada anterioară, o mișcare de masă și în același timp de înfrâptire în muncă a tuturor categoriilor sociale și profesionale ale tinerei generații. La loc de cinste s-a înscris în istoria poporului nostru, a mișcării de tineret, contribuția pe care tineretul a adus-o pe nenumăratele șantiere locale, după cum și pe marile șantiere naționale ale muncii patriotice la refacerea și construirea unor importante obiective industriale și social-culturale cum au fost: conductele de gaz metan de la Agnita-Botorca, Ceanul Mare-Cluj, liniile ferate Bumbești-Livezeni, Salva-Vișeu, București, -Craiova prin Roșiori, Căciulați-Snagov, Ucea-Brașov, tunelul de la Predeal, depoul de locomotive de la Craiova, Triajul Brașov, Fabrica de confecții București și multe altele. În primele rînduri ale muncii voluntare, elementele cele mai active au fost

²³ „Scînteia”, an XVII, nr. 1063, din 5 martie 1948.

²⁴ „Tinărul muncitor” din 29 ianuarie 1948.

²⁵ Ibidem, din 20 mai 1948; vezi și C. Bărbulescu *Mișcarea revoluționară a tineretului din România în perioada august 1944— martie 1949*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.C.R.”, nr. 5/1965, p. 83—84.

tinerii muncitori din fabrici și uzine, membrii Uniunii Tineretului Muncitoresc ²⁶.

Santierele muncii patriotice au constituit o adevărată școală pentru tinerii brigadieri-muncitori, țărani, elevi, studenți — de călire prin muncă în luptă cu greutățile, de educație revoluționar-patriotică, un prilej de cultivare în rindul tinerilor a celor mai bune însușiri ale clasei muncitoare. Aici ei s-au cunoscut mai bine, au acționat uniți, biruind toate dificultățile și obținind remarcabile succese. Pe bună dreptate observa ziarul tineretului muncitoresc că „tineretul nostru a simțit și simte necesitatea unității lui și a pășit spre realizarea ei. Astăzi problema unității tineretului nu se mai discută ca în trecut ca o problemă a viitorului îndepărtat, ci ca o necesitate urgentă ca o sarcină care trebuie realizată cit mai repede” ²⁷.

Pe baza experienței desprinse din analiza activității concrete a organizațiilor democratice ale tinerei generații, către sfîrșitul anului 1948 Comisia de tineret a C.C. al P.C.R. observa că față de sarcinile noi ce stăteau în fața tineretului, existența mai multor organizații de tineret nu mai corespunde nici sarcinilor tineretului de a contribui la dezvoltarea democrației populare și construirii socialismului și nici năzuințelor proprii ale tineretului ²⁸. În concluzie se aprecia că există toate condițiile obiective și subiective pentru trecerea la unificarea tuturor organizațiilor democratice de tineret. Pornind de la aceste realități, plenara C.C. al P.C.R. din 22—24 decembrie 1948 a întreprins o amplă analiză a activității partidului în rândurile tineretului și a măsurilor ce se impuneau pentru întărirea rolului său conducător în întreaga activitate a tinerei generații.

Analizînd activitatea partidului comunist în rândurile tineretului în anii precedenți, plenara C.C. din decembrie 1948 a constatat că dizolvarea U.T.C. în 1945 pe motivul că ar fi fost prea „îngustă”, și că crearea unei noi organizații de tineret „mai largi”, fără caracter de clasă a constituit o greșeală.

În condițiile trecerii la construirea socialismului, se arată în rezoluția adoptată la plenara C.C. al P.C.R. „problema organizării tineretului muncitor, sub conducerea partidului, prezintă o mare importanță politică, deoarece prin marea sa energie, entuziasmul creator și dinamismul său, tineretul muncitor reprezintă un factor de seamă al luptei pentru construirea socialismului”. Avînd în vedere necesitatea făuririi unității politico-morale a poporului muncitor în frunte cu clasa muncitoare, rezoluția preciza că: „Unitatea organizatorică deplină a tineretului muncitor de la orașe și sate va fi o contribuție însemnată la făurirea unității politico-morale a poporului muncitor din țara noastră”. Trasind sarcina trecerii neîntirziate la unificarea organizațiilor de tineret într-o organizație unică a tineretului rezoluția sublinia în continuare că „organizația unică a tineretului muncitor va fi organizația revoluționară de masă a tineretului muncitor de la orașe și sate, bazată pe principiile luptei de clasă a proletariatului, condusă de Partidul Muncitoresc Român și călăuzită de invățătura marxist-leninistă” ²⁹.

²⁶ Vezi pe larg dr. Aurică Simion *Activitatea tineretului pe săntierele naționale în anii puterii populare în Tineretul comunist în acțiune*, Edit. științifică, București, 1972, p. 389—406.

²⁷ „Tinăruil muncitor” din 29 aprilie 1948.

²⁸ Vezi : *File din istoria U.T.C.*, p. 283.

²⁹ „Scîntea” anul XVIII, nr. 1319, din 8 ianuarie 1949.

Partidul Comunist Român consideră că făurirea organizației unice revoluționare a tineretului muncitor, fără deosebire de naționalitate, din fabrici, de la sate, din școli, universități și cazărmă, va avea ca rezultat o mare activizare a tineretului muncitor și mobilizarea celor mai largi mase ale tinerei generații sub drapelul de luptă al comuniștilor.

Dind aceste îndrumări, partidul atrăgea atenția asupra compoziției sociale a organizației unice a tineretului, în care elementul dominant trebuie să-l constituie tineretul muncitoresc, cel mai înaintat din punct de vedere politic, cu cea mai ridicată conștiință revoluționară. Totodată, partidul punea în fața organizației unice de tineret sarcina de a cultiva în rîndurile tinerei generații tradițiile eroice ale luptei duse cu abnegație și eroism de Partidul Comunist Român și de Uniunea Tineretului Comunist, devotamentul fără de margini față de partid și spiritul de sacrificiu pentru cauza clasei muncitoare, dragostea inflăcărată pentru patria socialistă, vigilența și ura neîmpăcată împotriva exploataților de pretutindeni.

Organizației unice a tineretului, ca ajutor al partidului în activitatea politică, economică și în munca educativă, la orașe și sate, îi revinea sarcina de a se ocupa în mod deosebit de ridicarea nivelului culturii generale și tehnice a tineretului din întreprinderi, de la sate, din școli și universități, de a deveni o școală de constructori ai socialismului și comunismului.

Apariția „Rezoluției ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 asupra activității partidului în rîndurile tineretului” a stîrnit un viu entuziasm printre tinerii muncitori de la orașe și sate, din școli și facultăți care s-au pronunțat pentru trecerea la infăptuirea organizației unice revoluționare a tineretului muncitor, dind viață astfel rezoluției partidului. În fruntea acțiunii de unificare a organizațiilor de tineret s-a situat prin ideologia și conștiința sa, precum și prin prestigiul său Uniunea Tineretului Muncitoresc, care reprezenta de fapt nucleul centralizator al întregii mișcări de tineret.

În plenara sa lărgită din 7—8 ianuarie 1949 C.C. al U.T.M. a hotărît lansarea unui apel către organizațiile democratice de tineret în vederea trecerii la acțiunea de unificare.

După cum se arătase în rezoluția sa, partidul comunist consideră că infăptuirea deplină a unității trebuie să fie rezultatul unei serioase acțiuni de lămuire politică dusă în masa tineretului. Pe linia muncii de pregătire politico-ideologică a unificării tineretului un rol deosebit l-a avut prelucrarea hotăririi partidului, publicarea și dezbaterea proiectului de statut al organizației unice, intensificarea muncii de propagandă prin presa de partid și presa democratică de tineret.

În Apelul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitoresc către toate organizațiile democratice de tineret se arată că: „În condițiile construirii socialismului la noi în țară, în condițiile ascuțirii luptei de clasă împotriva elementelor exploatațatoare, este nevoie de o organizație bazată pe unitatea organizatorică deplină a tineretului muncitor, de la orașe și sate, fără deosebire de naționalitate, o organizație care să contribuie la făurirea unității politico-morale a poporului muncitor. Partidul ne cheamă — se sublinia mai departe în apel — să aducem la înăpereare o sarcină de importanță istorică în viața mișcării de tineret: crearea organizației

unice revoluționare a tineretului muncitor din fabrici, de la sate, a elevilor și studenților”³⁰.

Apelul C.C. al U.T.M. a fost primit cu entuziasm de întregul tineret, de toate organizațiile democratice de tineret din F.N.T.D.R. (U.A.E.R., O.T.S., U.N.S.R., U.P.M.) care s-au angajat prin răspunsurile trimise U.T.M. să lupte cu toate forțele pentru crearea organizației unice de tineret. „Legăturile de colaborare și înfrățire dintre tinerii muncitori, tinerii țărani muncitori, studenți și elevi apropiati ideologic de clasa muncitoare — se spunea în răspunsul C.C. al U.A.E.R. — s-au sudat puternic în focul muncii și luptei dusă cot la cot sub conducerea P.M.R. pentru dezvoltarea economică, politică și socială a patriei noastre R.P.R. Noi suntem conștienți — se spunea în continuare — că prin înmânunchearea forțelor creațoare ale tineretului, într-o organizație unică revoluționară clădită pe baza principiilor marxist-leniniste vom putea da o contribuție crescindă la lupta întregului popor muncitor din țara noastră condus de P.M.R. pentru construirea socialismului”³¹.

La 11 ianuarie 1949 a avut loc o nouă ședință a Consiliului General al F.N.T.D.R. a cărei ordine de zi cuprindea un raport asupra activității fedeerației pe ultima perioadă și sarcinile organizațiilor de tineret pentru punerea în aplicare a rezoluției plenarei C.C. al P.C.R. privind crearea organizației revoluționare a tineretului din România. În luările de cuvînt reprezentanții tuturor organizațiilor de tineret au subliniat importanța istorică a unificării mișcării de tineret, precum și entuziasmul cu care tinerii din fabrici, de la sate, din școli, universități și cazărmăi au primit hotărîrea partidului și apelul lansat de C.C. al U.T.M. de a crea organizația revoluționară unică a tineretului muncitor.

În cadrul aceleiași ședințe s-a hotărît deschiderea Comitetului Executiv al F.N.T.D.R. de sarcinile ce le-a avut și constituirea unei Comisii Centrale de unificare a tineretului care să conducă acțiunile pentru înfăptuirea organizației unice revoluționare a tineretului muncitor pe baza sarcinii trasate de plenarea Comitetului Central al partidului³². În perioada care a urmat în toată țara au fost înființate comisii județene de unificare, reprezentînd tineretul tuturor organizațiilor.

Sub conducerea organizațiilor de partid, comisiile de unificare au organizat adunări generale ale tineretului în fabrici și uzine, în școli și facultăți, la sate etc., în care se prelucra rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 privind activitatea partidului în rîndurile tineretului. În aceste adunări la care au participat zeci și sute de mii de tineri au fost aleși delegații la conferințele de unificare pe sectoare, plăși și județe. Conferințele județene de unificare s-au desfășurat pe toată durata lunii februarie 1949, alegînd și delegații pentru congres. Tot în cadrul acestor conferințe județene de unificare numeroși tineri din diferite colțuri ale țării au propus apariția zilnică^{*} a organului de presă al organizației unice de tineret. Ei au cerut ca noul ziar al tineretului să poarte numele

³⁰ Arhiva C.C. al U.T.M., fond 8, dosar 1, f. 1—2.

³¹ „Scîntea”, anul XVIII, nr. 1321, din 11 ianuarie 1949.

³² „Scîntea”, anul XVIII, nr. 1322, din 12 ianuarie 1949.

* „Tinărul muncitor” apărea săptămînal, ajungînd la un tiraj de peste 250 000 de exemplare.

de „Scîntea tineretului”, reluind tradiția glorioasă a gazetei cu același nume, care își încetase apariția la 9 iunie 1945³³.

În acțiunea amplă, de pregătire a congresului pentru formarea Uniunii Tineretului Muncitor s-a dovedit forța mișcării revoluționare a tineretului din țara noastră, dragostea, atașamentul pentru partidul comunist. Munca de clădire a organizației unice a arătat puterea de organizare a tineretului a fost un însemnat examen de maturizare pentru tineretul muncitor, pentru cadrele sale.

Organizația revoluționară de tineret trebuia să se preocupe ca tineretul să-și însușească teoria socialismului științific, să-și ridice nivelul ideologic, politic, cultural, să fie educat în spirit comunist. În același timp își stabilea ca sarcină, preocuparea de ridicare neîncetată a calificării profesionale a tineretului prin însușirea tehnicii și științei celei mai înaintate. Elevilor și studenților le revenea misiunea de a fi fruntași la învățătură. La sate organizația unică trebuia să mobilizeze tineretul sătesc la luptă pentru înlăturarea exploatarii, împotriva analfabetismului și înapoierii culturale.

Congresul de unificare a mișcării de tineret a avut loc la București în zilele de 19—21 martie 1949 în Sala Ateneului Român. La ordinea de zi s-au aflat următoarele puncte : 1. Raportul politic și organizatoric al Comisiei centrale de unificare a tineretului muncitor ; 2. Raportul la statut și adoptarea Statutului organizației unice revoluționare a tineretului muncitor ; 3. Alegera Comitetului Central ; 4. Adoptarea rezoluției congresului.

Raportul politic și organizatoric , prezentat la primul punct al ordinei de zi, a făcut o analiză a drumului parcurs de mișcarea revoluționară, democratică, din România după 23 august 1944, a condițiilor și activității pentru unirea întregului tineret într-o organizație unică, revoluționară. Consemnind importanța deosebită a făuririi organizației unice revoluționare a întregului tineret, în raportul politic și organizatoric se arăta : „Congresul nostru, Congresul organizației unice a tineretului muncitor, reprezintă desăvîrșirea acțiunii de unificare, începută de jos în sus, din fabrici, școli și sate. Astăzi avem pe tot cuprinsul țării organizații unice, cu organe de conducere unice de la unitățile de bază pînă la comitetele județene”³⁴.

Congresul a analizat sarcinile care stăteau în fața tineretului revoluționar în acea perioadă apreciind făurirea Uniunii Tineretului Muncitor* drept o mare victorie a tinerei generații din patria noastră condusă de partid, care a creat condiții favorabile pentru antrenarea activă a tineretului la construirea socialismului, pentru educarea lui comunistă. Prin cuvîntul lor, delegații la congres au făcut cunoscută hotărîrea tineretului de a participa activ la opera de edificare a României socialești.

³³ „Tinărul muncitor” din 3 martie 1949.

³⁴ „Scîntea”, anul XVIII, nr. 1381, din 22 martie 1949.

* Mai tîrziu, în 4 august 1965, plenara largită a C.C. al U.T.C., exprimîndu-și acordul deplin cu prevederile nouului statut al partidului, adoptat la Congresul al IX-lea al P.C.R. referitoare la denumirea, rolul și sarcinile organizației revoluționare a tineretului, a hotărît schimbarea denumirii Uniunii Tineretului Muncitor în Uniunea Tineretului Comunist. Congresul U.T.C. din martie 1966 a hotărît numerotarea congreselor organizației începînd cu Conferința generală a Tineretului Socialist din 19—20 martie 1922, Congresul de unificare din martie 1949 a devenit deci al V-lea Congres al U.T.C.

Congresul a primit numeroase telegrame și mesaje de salut din partea a o serie de organizații, de la activiști de partid foști membri ai U.T.C., de la organizații ale U.T.M. nou construite, precum și de la tinerii uteciști.

Comitetul Central al Frontului Plugarilor — se spunea în mesajul transmis — salută cu căldură Congresul organizației unice revoluționare a tineretului muncitor de la orașe, a tineretului muncitor de la sate care în trecut a fost exploatat și ținut în întuneric de către regimurile burghezo-moșieresti, i se deschid mari posibilități de a-și ridica nivelul politic și cultural, de a duce cu hotărîre lupta împotriva chiaburimii de la sate”³⁵. Relevind atmosfera de muncă plină de rîvnă cu care a întimpinat organizația de tineret din Constanța marele eveniment din viața tineretului, în scrierea adresată Congresului, se spunea că „departe de a considera suficiente realizările de pînă acum ne luăm angajamentul ca încadrați în organizația unică revoluționară, să muncim cu abnegație pentru îndeplinirea și depășirea planului economic de stat pe anul 1949, pentru construirea socialismului în R.P.R.”³⁶.

Hotărîrile Congresului de unificare a organizațiilor de tineret, elaborate în lumina Rezoluției plenarei partidului din decembrie 1948, prevedeau sarcini imediate și de perspectivă în vederea educării în spiritul ideilor socialismului științific a tineretului, a culturii în rîndurile tinerei generații a devotamentului fără margini față de partid, față de patrie, a dragostei față de muncă și învățătură, a cultivării vigilenței revoluționare. Congresul a hotărît, totodată, ca organizația unică a tineretului din țara noastră să ia parte activă la lupta tineretului progresist din întreaga lume pentru pace și progres social. În acest sens organizația revoluționară a tineretului român s-a angajat să desfășoare o bogată activitate în cadrul Federației Mondiale a Tineretului Democrat.

Unificarea tuturor organizațiilor de tineret în jurul Uniunii Tineretului Muncitoresc, a fost rezultatul dezvoltării mișcării tinerei generații din țara noastră și al trăsăturilor proprii ale acestei mișcări și a reprezentat un act de o deosebită semnificație politică. Prin rezultatele obținute, prin acumularea unei bogate experiențe politice, tineretul muncitoresc a dovedit a fi o forță capabilă, ca sub conducerea partidului comunist, să realizezedezideratul tinerei generații, de a-și uni forțele într-o singură organizație de a participa la lupta întregului popor pentru rînduieri sociale mai drepte, pentru împlinirea năzuințelor sale în cadrul unei noi orînduirii lipsită de exploatare, pentru progres și civilizație.

În noua etapă de dezvoltare a țării, partidul comunist a acordat o atenție principală educării tinerei generații în spiritul ideilor comunismului conducerii și îndrumării activității organizației de tineret spre realizarea obiectivelor fundamentale ale procesului de edificare a socialismului în România. Cu rîndurile întărite, organizațiile Uniunii Tineretului Muncitor au reușit în anii următori Congresului de unificare să atragă în producția industrială sute de mii de tineri, să contribuie la creșterea pregătirii lor profesionale și a perfecționării cunoștințelor în vederea formării acestora ca muncitori bine pregătiți. O activitate intensă au desfășurat-o organizațiile U.T.M. de la sate, integrate activ în procesul

³⁵ Arhiva C.C. al U.T.C., fond 8, dosar 2, f. 1–4.

³⁶ Ibidem.

de realizare a politicii partidului comunist privind transformarea socialistă a agriculturii, mecanizarea, chimizarea și aplicarea largă a irigațiilor și a celorlalte metode ce urmăresc sporirea productivității muncii agricole. Dezvoltarea bazei tehnico-materiale a agriculturii, precum și ridicarea generală a nivelului de cultură și civilizație a satului au permis și totodată, au făcut necesară dezvoltarea rețelei scolare și de cursuri de calificare, oferind tot mai mult tinerilor din mediul rural posibilitatea de a se pregăti în noile meserii cerute de progresul contemporan.

Crearea organizației unice revoluționare a tineretului din țara noastră a constituit un succes remarcabil în formarea și educația comunistă a tinerei generații, în cultivarea patriotismului socialist și a internaționalismului proletar, a solidarității cu lupta tineretului progresist, în înarmarea sa cu cultura și știință înaintată. Organizațiile unice ale tineretului au reușit să transmită și să asigure mai bine influența partidului în masele de tineret, să mobilizeze și să conduce aceste mase în lupta pentru înfăptuirea liniei politice a partidului, să asigure rezerva de cadre a partidului. Organizându-și întreaga muncă sub conducerea partidului, Uniunea Tineretului Comunist, ca detașament de avangardă a intregului tineret, a mobilizat masele largi ale tinerei generații la munca entuziasmată din fabrici, uzine, pe ogoare pentru sporirea producției, a continuat și dezvoltat munca voluntară pe șantierele naționale și locale, a stimulat efortul la învățătură al elevilor și studenților, a contribuit din plin la educarea comunistă a tineretului. Subliniind contribuția tinerei generații la înfăptuirea operei de construire a socialismului în patria noastră, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „La toate mărețele înfăptuiri din acești ani, o contribuție activă, de seamă, a adus tineretul patriei, care, împreună cu intregul popor, a muncit cu energie și entuziasm neprecupeștiindu-și forțele pentru realizarea Programului partidului, pentru ridicarea României pe trepte tot mai înalte de bunăstare și progres. În fabrici și uzine, pe șantiere, în miile de întreprinderi noi, în unitățile agricole socialiste, în laboratoare, școli și universități, în cadrul amplelor acțiuni de muncă patriotică, pretutindeni tineretul a fost prezent la datorie, înscrind pagini luminoase de abnegație și devotament de adevărat eroism, în măreța epopee a edificării socialismului în România”³⁷.

Continuind pe o treaptă superioară tradițiile de luptă și muncă ale mișcării democratice și revoluționare a tineretului din România, Uniunea Tineretului Comunist și-a sporit și își sporește încontinuu rolul și influența în munca și viața tinerei generații. Definită, în Programul Partidului Comunist Român, ca „puternică forță socialistă, viitorul însuși al națiunii noastre socialești”³⁸, tinerei generații ii sunt asigurate, prin grija partidului și statului nostru, condiții optime de dezvoltare, de participare activă la activitatea economică, socială, politică, la conducerea treburilor obștești, de largă afirmare în viața socială.

³⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvântare la ședința festivă de deschidere a Congresului al X-lea al Uniunii Tineretului Comunist, a Conferinței a X-a a Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România și a celei de-a III-a Conferințe naționale a Organizației Pionierilor*, Edit. politică, București, 1975, p. 10-11.

³⁸ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 138.

Obiectivele și sarcinile organizației revoluționare a tineretului izvorăsc cu claritate din Programul partidului, din hotărîrile de excepțională însemnatate adoptate la Congresul al XI-lea al P.C.R. În spiritul acestor hotărîri, al indicațiilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Uniunii Tineretului Comunist îi revin sarcini deosebite în organizarea și unirea eforturilor tinerei generații în vederea participării sale tot mai active, în strânsă unitate cu întregul popor, sub conducerea și îndrumarea organelor și organizațiilor de partid, la traducerea în viață a Programului de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism.

Noul statut de care se bucură în societate, condițiile tot mai bune de formare și de afirmare în muncă și în întreaga viață socială, în procesul adîncirii și perfecționării continue a democrației noastre socialiste, posibilitatea de a-și consacra energia, dinamismul, cunoștințele și talentul cauzei luminoase a creșterii bunăstării materiale și spirituale a poporului nostru, înfloririi țării, constituie temeiul puternicei angajării a întregului tineret al patriei în înfăptuirea politiciei partidului.

Contextul de neobosit efort creator al întregului popor în care se formează, activitatea perseverentă de educare în spiritul noii atitudini față de muncă, axul fundamental al întregii activități de formare comunistă a tinerei generații, au înrădăcinat în conștiința tineretului patriei noastre că socialismul este o societate a muncii în care valoarea omului este dată în primul rînd de contribuția sa la progresul general al țării. Tineretul, în primul rînd tineretul muncitoresc, participă cu întreaga sa ființă, cu cunoștințele, talentul, energia și spiritul său novator la mareea epopee a îndeplinirii Programului partidului, a prevederilor actualului cincinal.

Trup din trupul poporului, tinerii țării, români, maghiari, germani și de alte naționalități, încadrați în Uniunea Tineretului Comunist, uniți prin nobilele idealuri ale făuririi socialismului și comunismului, ale înfloririi patriei, au dovedit și dovedesc prin muncă și întreaga lor comportare, prin adeziunea lor de neclintit față de politica partidului și statului, că sint moștenitorii și continuatorii demni ai unor nobile și revoluționare tradiții de luptă și viață, că sint fiii credincioși ai României sociale.

Tineretul patriei noastre, educat de Partidul Comunist Român în spiritul patriotismului socialist și al solidarității internaționale, al unității de acțiune a forțelor revoluționare, progresiste și democratice ale tinerei generații din întreaga lume, a promovat și promovează cu consecvență principiile și obiectivele politiciei externe a partidului și statului nostru.

Într-o unitate de interes și de muncă tinerii din țara noastră încadrați în organizația lor unică, Uniunea Tineretului Comunist, militează activ pentru întărirea unității tineretului de pretutindeni în lupta împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului, pentru asigurarea drepturilor specifice tinerei generații și a prezenței sale în soluționarea marilor probleme care confruntă lumea contemporană, pentru o nouă ordine economică și politică internațională, pentru o lume mai bună și mai dreaptă.

**LA CRÉATION ET L'ACTIVITÉ
DE L'UNION DE LA JEUNESSE TRAVAILLEUSE (1947-1949)**

RÉSUMÉ

Au début de l'année 1947, sous l'orientation du Parti Communiste Roumain a été créée l'Union de la Jeunesse Travailleuse, qui a représenté dans les conditions historiques du temps un succès important dans la mobilisation de la jeune génération à la lutte de toutes les forces démocratiques du pays pour la solution des grands problèmes qui se posaient au peuple, à la lutte pour l'édification d'une Roumanie nouvelle, pour le passage à l'édification du socialisme.

Continuant les traditions glorieuses de la lutte de l'Union de la Jeunesse Communiste au cours des années de la lutte clandestine, l'Union de la Jeunesse Travailleuse est devenue pendant son existence la plus large organisation des jeunes des fabriques et des usines, ayant le rôle de noyau polariseur de l'union de la jeunesse tout entière en une seule organisation révolutionnaire.

Par une intense activité, l'Union de la Jeunesse Travailleuse a préparé, pas à pas, le groupement de toutes les organisations de la jeunesse dans l'Union de la Jeunesse Travailleuse en mars 1949, sur la base idéologique du socialisme scientifique. Le groupement des énergies créatrices de la jeunesse tout entière en organisation unique, a créé des conditions favorables à sa participation active à la grandiose œuvre d'édification du socialisme dans notre patrie.

www.dacoromanica.ro

OPERAȚIILE TRUPELOR ROMÂNE ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN LUMINA RAPOARTELOR ATAȘATULUI MILITAR AMERICAN F. V. GREENE

DE

PAUL CERNOVODEANU

Imensa depărtare geografică, diferențele de origine, limbă, obiceiuri, confesiuni, organizare social-economică și instituții politice, n-au constituit bariere de netrecut în calea cunoașterii reciproce între popoarele român și american, ale căror contacte, infiripate timid în primele decenii ale secolului al XIX-lea, au căpătat un contur mai închegat după încheierea războiului de secesiune în Statele Unite și cucerirea Independenței de stat a României în 1877—1878.

Interesul pentru țările române — în cadrul mai larg al problemei orientale — s-a vădit destul de timpuriu în cadrul diplomației americane. Astfel, printre primele știri asupra principatelor de la gurile Dunării menționăm pe acelea conținute în rapoartele lui John Quincy Adams, viitor președinte al Statelor Unite (1825—1829), pe atunci ministru rezident la St. Petersburg (1809—1814), cu privire la războiul ruso-turc din 1806—1812 desfășurat pe pămîntul românesc și la implicațiile internaționale ale acestui conflict. De asemenea evenimentele de la 1821, noul război rusoturc din 1828—1829, revoluțiile de la 1848 și războiul Crimeii — în timpul cărora țările române încep să dețină o pondere din ce în ce mai accentuată în politica cabinetelor europene — au atras legitima atenție a Departamentului de Stat, ținut la curent cu tot ceea ce s-a petrecut în acest colț al continentului prin depeșele reprezentanților diplomatici americani acreditați la St. Petersburg, Constantinopol și Viena¹.

Debutul procesului de modernizare instituțional-administrativ și de integrare treptată a principatelor în circuitul economic mondial capitalist a accelerat posibilitățile de contact direct între țările române și Statele Unite ale Americii care iau naștere odată cu anul 1843². Din această epocă se ajunge apoi la dezvoltarea unor legături economice stabile, următe, ca un corolar firesc și de promovarea celor dinti relații politice

¹ Pentru toate acestea vezi Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, p. 106—110, 113—133, 155—172.

² Dată la care acostea primul vas comercial american la Brăila cf. Sergiu Columbeanu, *The Romanian Principalities and World Sea traffic after the Adrianople treaty (1829). The beginnings of Romanian-American Maritime relations* în „*Nouvelles études d'histoire . . .*”, vol. V, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, p. 241.

prin înființarea primelor reprezentanțe diplomatice americane în principate, la Galați în 1858 și la București în 1867³. Ajunse la o asemenea fază raporturile dintre România — continuându-și după 1859 într-un ritm susținut procesul de unificare națională și calea spre Independența de Stat — și Statele Unite, puternică țară industrială, avansind cu pași uriași după terminarea războiului de secesiune (1865) pentru transformarea ei într-o națiune din marile puteri ale lumii, capătă un nou conținut, integrindu-se în ansamblul firesc al relațiilor internaționale moderne.

În deceniul premergător Independenței, viul interes manifestat pentru România în cercurile politice și diplomatice ale Republicii de pește Ocean este dovedit, în primul rînd, prin știrile foarte amănunțite cu privire la originea poporului român, latinitatea limbii, structura social-economică a țării, instituțiile politice și religioase, comerțul exterior, finanțe, armată etc. primele în cadrul rapoartelor consulilor americanii de la Galați și București⁴.

Complicarea problemei orientale în anii 1875 — 1877 prin refuzul încăpăținat al Portii de a recunoaște dreptul la independență al românilor și sîrbilor ca și de a acorda un minimum de libertăți populațiilor asuprute din cadrul Imperiului otoman, în special bulgarilor, a provocat tensiune nu numai în rîndul cabinetelor marilor puteri europene interesate, dar și a stîrnit și legitima preocupare a guvernului Statelor Unite ale Americii. Republica de pește Ocean — stat puternic industrializat și antrenat din ce în ce mai mult în ansamblul politică internațională — avea anumite interese economice în Mediterana orientală, în bazinul pontic ca și în Rusia, încercînd să-și extindă schimburile, în mod nestînjenit, cu această regiune a lumii. Datorită bunelor relații existente cu Rusia ca și simpatiei arătate de guvernul Statelor Unite pentru lupta de emancipare a popoarelor din Balcani, atît opinia publică americană cît și cercurile oficiale, deși păstrînd strictă neutralitate a țării, au adoptat o atitudine în general favorabilă față de politica promovată de cabinetul de la St. Petersburg, deoarece Statele Unite nu erau atît de interesate — ca Marea Britanie de pildă — în conservarea perimatului Imperiului otoman⁵. De aceea, în anii 1877—1878,

³ Cf. Constantin Bușe, *Primii consuli americanii în România (1858—1878)* în „Revista română de studii internaționale”, 1 (7), 1970; p. 92 și 94.

⁴ Cf. Sanda Racoviceanu și Valentina Costake, *Corespondența consulatului Statelor Unite ale Americii în România 1868—1906* în „Revista Arhivelor”, serie nouă, X (1967), nr. 2, p. 290 și 296. Printre aceste rapoarte se remarcă cel documentat și amplu alcătuit de consulul Benjamin Peixotto și expediat din București la 10 septembrie 1872 Secretarului de Stat al S.U.A. Hamilton Fish (*Papers relating to the Foreign relations of the United States, transmitted to Congress, with the annual message of the President, December 2, 1872*, Washington, Government Printing Office, 1873, p. 698—706, nr. 491). Pentru activitatea deosebită de laborioasă depusă de consulul Peixotto în România vezi, mai ales, E. Lifschitz, *Benjamin Peixotto's Mission to Rumania in „Zion. A. Quarterly for research in Jewish History” (New Series)*, Published by The Historical Society of Israel-Jerusalem, XXVI (1961), ro. 2, p. 85—102 și Lloyd P. Gartner, *Roumania, America and World Jewry: Consul Peixotto in Bucharest 1870—1876*, în „American Jewish Historical Quarterly”, Publication of the American Jewish Historical Society, vol. LVIII (1968), no. 1 (september), p. 25—117.

⁵ Pentru interesele americane în bazinul răsăritean al Mediteranei și atitudinea guvernului S.U.A. în problema orientală vezi mai ales Leland James Gordon, *American relations with Turkey, 1830—1930. An Economic Interpretation*, Philadelphia, 1932, p. 44—45; James A. Field, *America and the Mediterranean World 1776—1882*, Princeton (New Jersey), 1969, p. 237—256, 306—344 și în special p. 359—373; Barbara Jelavich, *The Ottoman Empire, the Great Powers, and the Straits Question 1870—1877*, Bloomington and London, 1973, 209 p. etc.

se intensifică curiozitatea opiniei publice americane de a afla cît mai multe lucruri despre România, participantă la războiul oriental. Deși pînă atunci apăruseră în Statele Unite mai multe cărți închinat țării noastre datorate puținilor călători americanii care o străbătuseră începînd de la 1840 (în rîndul căror amintim pe literatul Vincent Nolte și pe medicii Valentine Mott și James Oscar Noyes)⁶, acum se înmulțesc, însă, lucrările ce conțin informații despre România. Publiciști ca George Makepeace Towle (1841–1893)⁷, Linus Pierpoint Brockett⁸, Byron Andrews⁹ sau J. D. O'Connor¹⁰, tipăresc în 1877 respectiv la Philadelphia, Boston și Chicago diferite eseuri dedicate problemei orientale sau istoriei războiului rusoromâno-turc conținînd capitole speciale sau largi referiri cu privire la țara noastră. Sirul acestor lucrări continuă în 1878 cu cele tipărite de prof. Alexander Jacob Schem¹¹, Henry Martin Field (1822–1907)¹² și Henry Otis Dwight¹³ la New York, R. Grant Barnwell¹⁴, L. P. Brockett (în colaborare cu Porter C. Bliss)¹⁵, la Philadelphia, Charles Richard Tuttle¹⁶ la Boston și R. A. Hammond¹⁷ la Rockland (Massachusetts). De un deosebit interes pentru noi se relevă a fi de asemenea și relatările corespondenților de război americanii trimiști pe fronturile de luptă din Balcani de marile organe de presă din Statele Unite și Marea Britanie, în rîndul căror s-au evidențiat prin seriozitatea și obiectivitatea arătată în articolele lor,

⁶ Amânunte la P. Cernovodeanu—I. Stanciu op. cit., p. 112 și 146–154.

⁷ *The Eastern Question. The Principalities of the Danube: Servia and Roumania*, Boston, James R. Osgood & Co, Late Ticknor & Fields and Fields & Osgood & Co, 1877, 91 p. + il. + 1 hartă.

⁸ *The Cross and the Crescent; or, Russia, Turkey, and the countries adjacent, in 1876–1877 . . .* Hubbard Bros., Publishers, Philadelphia, Pa.; Springfield, Mass; Cincinnati, Ohio; Chicago, Ill.; N.D. Thompson & Co., St. Louis, Mo.; A.L. Bancroft & Co, San Francisco, Cal., (1877), 594 p. + il. + 1 hartă.

⁹ *The Eastern Conflict; a brief history of the Russo-Turkish War, With maps and engravings by Frank A. Brown*. Chicago, Rhodes & Mc Clure, 1877, IV + 178 p. + il. + hartă.

¹⁰ *History of Turkey comprising the Geography, Chronology and Statistics of the Empire . . . and the causes of the War of 1877*. Chicago, Moses Warren, 1877, 244 p. + pl. + 3 hărți.

¹¹ *The War in the East. An illustrated history of the conflict between Russia and Turkey, with a review of the Eastern Question*, Published by H.S. Goodspeed & Co, New York & Cincinnati, O.E.H. Jones, St. John, N.B.; J.O. Robinson, London, Ont., B.R. Sturges, Boston; J.W. Goodspeed, Chicago, (1878), 692 p.

¹² *The Greek Islands and Turkey after the War*, New York, Charles Scribner's Sons, 1885, VI + 228 p.

¹³ *Turkish life in War time*, New York, Charles Scribner's Sons, X + 428 p.

¹⁴ *The Russo-Turkish War; comprising an account of the Servian insurrection, the dreadful massacre of Christians in Bulgaria, and other Turkish atrocities, with . . . the stirring battles and thrilling incidents of the War*. Philadelphia, Pa., The Keystone Publishing Co., (1878), XV + 640 p. + il.

¹⁵ *The Conquest of Turkey, or, the decline and fall of the Ottoman Empire 1877–1878 . . .* Hubbard Bros., Published, Philadelphia, Pa.; Springfield, Mass.; Cincinnati, Ohio; Chicago, Ill.; A.L. Bancroft, & Co., San Francisco, Cal.; Bryan Brand & Co., St. Louis, Mo.; J.O. Robinson, London, Ont., (1878), 780 p. + il. + 1 hartă.

¹⁶ *A brief account of the Turko-Russian war of 1877, and the previous and subsequent complications between England and Russia*, Boston, Lee & Shepard, Publishers; New York, Charles T. Dillingham, 1878, VIII + 666 p.

¹⁷ *A History of the Empire and People of Turkey and the war in the East . . . with . . . the origin and progress of the Turko-Russian war*. C.E. Hunt & Co., Published, Rockland, Mass. 1878, XV + 502 p. + il. + 1 hartă.

mai ales Januarius Aloysius Mac Gahan (1844–1878) (lucrind însă pentru ziarul londonez „The Daily News” dar și pentru „The New York Herald”)¹⁸, Carroll Tevis (de la „The New York Times”)¹⁹, Edward King (de la „The Boston Morning Journal”),²⁰ artiștii graficieni Francis D. Millet (angajat de „The New York Herald”)²¹ și Frederick Villiers (de la „The Graphic”)²², ofițerii superiori care s-au distins în războiul de secesiune, generalul George Brinton Mc Clellan (1826–1885)²³ și colonelul Edward Maxwell Grant²⁴, reprezentând respectiv periodicele „North American Review” și „London Times” și.a.

În același timp pentru a fi cît mai bine informat asupra ansamblului situației politico-militare din zonă, guvernul Statelor Unite a numit atașați militari pe lingă reprezentanțele sale diplomatice din capitalele interesate în conflict și anume pe lt. Francis Vinton Greene la St. Petersburg, general brigadier Alexander Chambers (m. 1888) la Constantinopol²⁵ și general maior William Babcock Hazen (1830–1887) la Viena²⁶, aceștia doi din urmă veterani ai războiului de secesiune. În pofida gradului inferior și a vîrstei sale tinere de numai 27 de ani, lt. artilerist Greene, strălucit absolvent al cursurilor Academiei militare de la West Point și repartizat

¹⁸ Corespondență sa de pe front împreună și cu un altor colegi englezi și americani – a fost reunită în lucrarea *The War Correspondence of the „Daily News” 1877 with a connecting narrative forming a continuous history of the war between Russia and Turkey to the fall of Kars. Including the letters of Mr. Archibald Forbes, Mr. J.A. Macgahan (!) and many other special correspondents in Europe and Asia*, London, Mac Millan & Co., 1877–1878 (2 vol.). Mai pe larg asupra lui la Rupert Furneaux, *The Breakfast War. The siege of Plevna*. Thomas Y. Growell Co. New York Established 1834, New York, (1958), p. 10–14, 19, 35–37, 160–161 etc.

¹⁹ Cf. Cornelia Bodea, *Unitatea națională și independența României oglindite în memorialistica și presa americană în „Revista de istorie”*, 30 (1977), nr. 5, p. 849, 851–857.

²⁰ Ibidem, p. 849 și 857.

²¹ F.V. Greene, *Sketches of army life in Russia*, New York, Charles Scribner's Sons, 1880, p. 165 și 167.

²² Col. Frederick Arthur Wellesley, *With the Russians in peace and war. Recollections of a military attaché* (ed. II^a), London, Eveleigh Nash, 1905, p. 196, 258–263; R. Furneaux, op. cit., p. 58, 112–113.

²³ C. Bodea, op. cit., p. 857.

²⁴ F.V. Greene, op. cit., p. 164, 167; F.A. Wellesley, op. cit., p. 248–249; R. Furneaux, op. cit., p. 113.

²⁵ National Archives Washington (N.A.W.), *Microcopy no. 77, Diplomatic Instructions of the Department of State 1801–1906, Turkey*, despatch of June 23, 1877. Al. Chambers n-a avut posibilitatea să se deplaseze pe frontul din Balcani și n-a lăsat nicăi un raport asupra activității sale. Datele sale biografice la William Frayne Amann, *Personnel of the Civil War*, vol. II, *The Union Armies*, New York – London, 1961, p. 68, nr. 2356.

²⁶ Autor al lucrării memorialistice *A narrative of military service*. Boston, Ticknor & Co., 1885, X + 450 p. + il. + hărți; date biografice în *The National Cyclopaedia of American Biography*, vol. VIII, New York, 1893, p. 408 și F.B. Heitman, *Historical Register of the United States Army, from its organization September 12, 1789, to September 29, 1889*, vol. I, Washington, 1903, p. 517. Generalul Hazen nu s-a deplasat nicăi el pe front, mărginindu-se să facă o singură călătorie în România în luna octombrie 1877, vizitind numai spitalele și cantonamentele trupelor române și ruse din capitală, Galați și Giurgiu. Din cele 14 rapoarte înaintate Secretariatului de Stat al S.U.A. între 30 septembrie 1877 și 22 iunie 1878 (cf. N.A.W., *Microcopy T-157. Despatches from U.S. Ministers to Austria 1838–1906*, roll. 25) numai două se referă la teritoriul românesc (raportul amintit din 17 octombrie 1877 și altul din 17 iunie 1878 menționând fortificațiile insulei Adakaleh); majoritatea se referă la organizarea militară și dotarea cu armament a armatei austro-ungare.

în corpul de ingineri geniști ai Statelor Unite²⁷, s-a distins în mod deosebit în îndeplinirea sarcinei incredințate fiind singurul ofițer american care s-a deplasat pe front, a luat parte în calitate de observator la cele mai importante acțiuni de război ale trupelor ruse și româno-ruse din Bulgaria pînă la sfîrșitul campaniei sub zidurile Constantinopolului și a întocmit, în mod regulat, rapoarte expediate Secretariatului de Stat și trimise apoi în copie Departamentului de război al Statelor Unite²⁸, apreciate de superioiri prin calitatea informării, obiectivitatea și seriozitatea observațiilor²⁹. În afara acestor rapoarte — rămase inedite pînă astăzi în fondul Arhivelor Naționale din Washington — F.V. Greene a publicat separat două lucrări dedicate războiului rusu-româno-turc, intitulate respectiv *Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey in 1877—1878*³⁰ și *Sketches of*

²⁷ Născut la Providence (Rhode Island) la 27 iunie 1850 ca scoboritor dintr-o veche familie engleză din Salisbury emigrată în America la 1635, F.V. Greene a urmat cursurile Academiei Militare a Statelor Unite pînă în 1870, fiind promovat sublocotenent la regimentul 4 artilerie. A fost transferat la corpul de geniști în 1872 și înaintat la gradul de locotenent în 1874. După întoarcerea sa în patrie în 1879, urmînd cu succes cariera militară, Greene a fost înaintat la gradul de căpitan în 1883 și major în 1889 iar în timpul războiului hispano-american, pentru acțiunile sale din Filipine conducind reg. 71 de voluntari infanterie New York, a fost înălțat succesiv la rangurile de colonel, general brigadier și apoi general major (1898); în 1899 s-a retras din armată intrînd în viață civilă. F.V. Greene s-a distins și ca istoric militar, lăsind în afara cărților dedicate războiului rusu-româno-turc din 1877—1878 și altele tratînd despre războiul de independență al Statelor Unite (1776—1783) și războiul civil american (1861—1865), iar în timpul primului război mondial a scris *The present military situation in the U.S.* (1915) și *Our first year in the Great War* (1918). A decedat la New York la 15 mai 1921, cf. George W. Cullum, *Biographical Register of the Officers and Graduates of the U.S. Military Academy at West Point, N.Y. from its establishment, in 1802, to 1890* ... (ed. III), vol. III, Boston & New York, 1891, p. 143, no. 2312; Francis B. Heitman, *Historical Register and Dictionary of the United States Army* ..., vol. I, Washington, 1903, p. 474—475; *Dictionary of American Biography*, (ed. by Allen Johnson and Dumas Malone), vol. VII, New York, 1931, p. 565—566; *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. XXIII, New York, James T. Whites, 1933, p. 23 (cu portret).

²⁸ De la numirea sa ca atașat militar în Rusia și pînă la plecarea sa din această țară, lt. Greene a adresat 21 rapoarte cu caracter militar în S.U.A., între 8/20 iulie 1877 și 14/26 decembrie 1878, dintre care 17 expediate de pe diferitele fronturi de operații din Balcani (Biela, Gorni Studen, Poradim, Bogot, Etropol, Sofia, Filippoli, Adrianopol și San Stefano), cf. N.A.W. *Microcopy 35. Despatches from United States Ministers to Russia, 1808—1906*, vol. 31—33.

²⁹ Astfel, J.W. Seward, subsecretarul de Stat al S.U.A., scria astfel în depesa no. 103 expediată din Washington la 22 august 1877 ministrului rezident american la St. Petersburg, George H. Boker: „Memorandul cu observațiile făcute de locotenentul Greene ... și lucidul său rezumat asupra campaniei rusești în Turcia, au fost citite cu interes și au fost aprobate. O copie după ambele materiale, împreună cu broșura însoțind pe cele dintîi, au fost trimise Secretarului de război pentru informarea sa” (Cf. N.A.W., *Microcopy 77. Diplomatic Instructions of the Department of State, 1801—1906. Russia*, roll 138, f. 28). La fel secretarul de Stat al S.U.A., William B. Evarts, confirmă ministrului Boker prin depesa no. 108 b. expediată din Washington la 9 noiembrie 1877 primirea raportului locotenentului Greene, purtînd no. 9 și transmiterea, pentru interesul lui, într-o copie și Departamentului de război (*Ibidem*, f. 36).

³⁰ Apărută la New York, D. Appleton & Co., 1879, XIV + 459 p. cu *Atlas* de 26 planse (conținînd hărți de campanie, crochiiuri și schițe de bătălii etc.). Lucrarea — precedată de o redactare mai sumară, *Campaign notes in Turkey 1877—78*, publicată în „The North American Review” (New York), May 1879, p. 402—480 — a fost favorabil recenzată în „The New York Times”, Sunday, September 28, 1879, p. 4, col. 4. A doua ediție a cărții, sub titlul *The Russian Army and its Campaign in Turkey in 1877—1878*, a apărut la Londra, W.H. Allen & Co., 1880, XV + 459 p. + *Atlas* (26 pl.). Mai tîrziu, această lucrare a fost reeditată într-o formă rezumativă pentru uzul școlilor de ofițeri englezi, fiind intitulată *The Campaign in Bulgaria 1877—1878*, London, Hugh Rees Limited, 1903, 261 p. + hărțile selectate din *Atlas*.

*army life in Russia*³¹, al căror conținut completează și cu alte surse³² informațiile culese [de dinsul] ca observator direct pe frontul din Balcani.

Chemarea sa în Rusia s-a datorat inițiativei ministrului S.U.A. la curtea țarului, George Henry Boker (1823–1890)³³, care în raportul său nr. 164 din 25 aprilie 1877 adresat Secretarului de Stat William Maxwell Evarts (1818–1901)³⁴, subliniind importanța conflictului izbucnit în sud-estul Europei, a cerut trimiterea unui atașat militar american pe lingă legația din St. Petersburg spre a fi trimis pe front ca observator militar — după procedeul folosit și de celelalte mari puteri — și a ține la curent, prin informații directe, cercurile guvernante din Washington asupra desfășurării operațiilor militare în Balcani³⁵. La această sugestie Departamentul de Stat a răspuns favorabil și la recomandarea Secretarului de război al S.U.A., George Washington McCrary, din 18 iunie 1877³⁶, a numit la 23 iunie în sus amintita funcție pe lt. artilerist Francis Vinton Greene³⁷, ce făcuse dovada unor certe aptitudini în decursul activității depuse în corpul de geniști al armatei americane. Proaspătul atașat militar american în Rusia a părăsit New York-ul la 30 iunie la bordul unui vas al companiei „North German Lloyd” debarcând în Europa la Bremen (Germania) la 12 iulie, de unde s-a deplasat la Berlin. După o sedere de cîteva zile în capitala Reich-ului, între 13–16 iulie, luînd contact cu cercurile militare și inițiindu-se în organizarea armatei Kaiserului, lt. Greene a sosit la 18 iulie la St. Petersburg³⁸. În audiențele de prezentare — prin intermediul lui Boker — la adjunctul ministrului de externe, Giers și la generalul conte Heyden, șeful statului major al trupelor imperiale³⁹, tinăruil ofițer american a cerut învoie să se deplaseze pe front iar la 28 iulie a furnizat în raportul său sub nr. 2 adresat Secretariatului de Stat al S.U.A. primele amănunte asupra operațiilor militare desfășurate pînă atunci de armata rusă după comunicatele marelui cartier general și ale marelui duce Nicolae Nicolaevici, fratele țarului Alexandru al II-lea⁴⁰. După ce a căpătat per-

³¹ Tipărită la New York, Charles Scribner's Sons, 1880, IV + 326 p. și această lucrare a fost prezentată favorabil în „The New York Times”, Monday, October 4, 1880, p. 3, col. 1 și a cunoscut o ediție engleză, identică, imprimată la Londra, W.H. Allen & Co., IV + 326 p.

³² Vezi, de pildă, lista lucrărilor consultate în prefața lucrării *Report on the Russian Army* ..., p. X.

³³ Ministrul rezident între 13 ianuarie 1875 și 30 octombrie 1877; părăsește Rusia la 15 ianuarie 1878. Date biografice asupra persoanel sale în *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. VI, New York, 1896, p. 73.

³⁴ Secretar de Stat al S.U.A. între 12 martie 1877 și 7 martie 1881, cf. Samuel Flagg Bemis, *The American Secretaries of State and their diplomacy*, vol. VII, New York, Albert H. Knopf, 1928, p. 217–259.

³⁵ N.A.W., *Microcopy 35, Despatches from U.S. Ministers to Russia, 1808–1906*, roll 31, despatch no. 164, April 25th, 1877.

³⁶ F.V. Greene, *Report on the Russian Army* ..., p. III.

³⁷ *Ibidem*, p. III – IV.

³⁸ Raport militar sub nr. 1 trimis de lt. Greene Secretariatului de Stat al S.U.A. la 8/20 iulie din St. Petersburg (N.A.W., *Microcopy 35*, roll 31, *Military Despatch no. 1*, St. Petersburg; July 8/20th, 1877, f.1–5).

³⁹ *Ibidem*, f. 6–7.

⁴⁰ N.A.W., *Microcopy 35*, roll 32, *Military Despatch no. 2*, St. Petersburg, July 15/27th, f. 1–20.

misia de a se prezenta la cartierul general imperial, stabilit în acea vreme la Biela, în Bulgaria, F.V. Greene a plecat la 29 iulie pe ruta Vilno-Chișinău-București, folosind calea ferată, iar de acolo mergind prin Frătești, s-a oprit lîngă Giurgiu ; utilizind căruța de poștă a mers de-a lungul Dunării pînă la Zimnicea, pe unde a trecut fluviul și după ce a străbătut orașul Șișov, a ajuns la destinație în după amiază zilei de 5 august. Aceste informații figurează în raportul sub nr. 3 trimis a doua zi (25 iulie/6 august) din Biela Secretarului de Stat Evarts⁴¹, în care menționează totodată și primele știri privitoare la participarea armatei române la operațiile de război de la sud de Dunăre :

„Deși cîmpurile mănoase ale României au dat o neobișnuit de bogată recoltă în gru și porumb, am fost informat la București că rușii n-au cumpărat sau n-au luat nimic, transportind totul din Rusia și observațiile mele personale asupra marelui număr de trenuri circulînd pe căile ferate confirmă această știre. Armata (rusă) este în mare măsură slăbită prin nenumăratele dețașamente (pusă la dispoziție) ce păzesc poduri etc., de-a lungul unei linii întinzîndu-se pe o distanță de 400 de mile”⁴².

Iar mai departe :

„Guvernul român a luat parte la (operațiile de) război furnizînd o divizie de 10 000 de oameni, care a trecut Dunărea și a ocupat Nicopole⁴³. Se spune că mijloacele lor de transport ar fi slab organizate, de fapt dispun cu greu de vreunul și este probabil că (trupele române) nu vor fi de prea mult folos rușilor, exceptînd faptul de a fi lăsate în urmă drept garnizoane în cetățile (ocupate)⁴⁴.

Reîntorcîndu-se de pe front în România și călătorind de la Zimnicea la Frătești cu „telega” la 28 iulie/9 august, lt. Greene a fost apucat de un acces de friguri, contractat în bivuacul trupelor ruse de la Biela și a fost nevoie a doua zi să se interneze în spital la București. Boala nefiind gravă, ofițerul american s-a restabilit grabnic urmînd a se întoarce la marele cartier general rus pe data de 3/15 august⁴⁵. Cu prilejul scurtei sale șederi în București, lt. Greene a trimis de aici la 2/14 august raportul său sub nr. 4 în care făcea cunoscute Departamentului de Stat mișcările trupelor rusoromâne la sud de Dunăre :

⁴¹ Loc. cit., *Military Despatch no. 3*, Biela, July 25/August 6, 1877, f.1.

⁴² Măsură de lungime echivalentă cu 1609,31 m. Loc. cit., *Military Despatch no. 3*, f. 5.

⁴³ În ziua de 16/28 iulie, în urma înțelegerii intervenite între comandamentele rus și român, o brigadă alcătuită din reg. 14 dorobanți și 3 călărași comandată de col. George Roznovanu, din Divizia 4 infanterie (comandant general George Manu), a trecut Dunărea, preluind de la armata rusă paza cetății Nicopole, cucerită la 3/15 iulie de către corpul 9 armată rus al generalului Nikolai Pavlovici Krûdener, asistat de numeroase baterii de artilerie românești din Divizia 4. Cf. * * *Cronica participării armatei române la războiul pentru Independență 1877 – 1878*, București, Edit. militară, 1977, p. 159–160 și * * *România în războiul de Independență 1877 – 1878*, București, Edit. militară, 1977, p. 145–146 și p. 151–153, cu toată bibliografia aferentă.

⁴⁴ Loc. cit., *Military Despatch. no. 3*, p. 7. Această subestimare a valorii combative a trupelor române, opinie ulterior total schimbăță, a fost initial însușită de lt. Greene de la ofițerii de stat major ai armatei țariste, care, la începutul campaniei din Balcani, cînd sperau într-o victorie ușoară asupra turcelor, priveau cu foarte multă retinență concursul armatei române.

⁴⁵ Înainte de a primi de la lt. Greene ștarea îmbolnăvirii sale și a spitalizării în București prin raportul sub nr. 4 trimis de acesta din capitala României la 2/14 august 1877 (N.A.W., *Microcopy 35*, roll 32, *Military Despatch no. 4*, Bucharest, August 2/14th, 1877, f.5–6), ministru Boker a aflat incidentul din corespondența ziarului londonez „The Times” informîndu-l la 20 august pe Secretarul de Stat Evarts (Loc. cit. despatch no. 209, St. Petersburg August 20th, 1877, f. 1–2).

„Corpul 9 de armată *(rusească)* ocupă o bază solidă între râurile Vid și Osma împreună cu corpul 4, făcind legătura la stînga lui prin Selvi cu corpul 8, iar la dreapta *(avind)* divizia română⁴⁶ cu Nicopole [...]. Armata rusă este, aşadar, dispusă într-un semicerc interior cu un diametru de 75 mile de la Rusciuk prin Tîrnova pînă la Nicopole. Trebuie să numere, reunind corpurile 2, 5 și 6 și pe români *(un efectiv)* de vreo 275 000—300 000 oameni”⁴⁷.

Strămutat la cerere la 6/18 august la cartierul generalissimului trupelor ruse, marele duce Nicolae Nicolaevici, stabilit la Gorni Studen, atașatul militar american a expediat din această localitate raportul sub nr. 5 la 15/27 august, tratînd despre luptele de la pașul Sipka (11—12/23—24 august)⁴⁸, la care n-au participat însă efective românești. Revenind asupra operațiilor din regiunea Plevnei într-alt raport, sub nr. 6 din 2/14 septembrie, trimis de la Poradim, nouă sediul al cartierului general rus, unde se instalaseră țarul Alexandru al II-lea și fratele său marele duce, lt. Greene face unele interesante aprecieri asupra fazelor celui de-al treilea atac asupra Plevnei, dezlănțuit de trupele ruse și române la sfîrșitul lunii august și începutul lui septembrie 1877 :

„Pe la 1/13 august o divizie românească (a 4-a) a sosit și a ocupat poziții între Istenik și Brîslan cu avanposturile înaintate pînă spre *(riul)* Vid. În cea de a doua jumătate a lunii august o mulțime de *(ostași)* români a continuat să vină *(ocupind)* aceleși poziții, dar el au refuzat să se supună ordinelor generalului Zotow⁴⁹ și în scopul de a se ajunge la înțelegere cit și, probabil, din motive politice, Prințipele Carol al României a fost desemnat să comande *“aripa dreaptă”*, a forțelor combinate dinaintea Plevnei, cu generalul Zotow ca șef de stat major⁵⁰. *(Carol I)* a sosit aici și a preluat comanda *(trupelor)* la 22 august/3 septembrie”⁵¹.

Ofițerul american procedează apoi la o descriere metodică a forțelor și pozițiilor strategice ocupate de cei doi adversari :

„Poziția turcilor constă într-o serie de redute [similiare dispuse dar inferioare în forță celor *(existente)* în jurul *(orașelor)* Washington și Richmond în timpul războiului civil *(american)*] ocupind mai mult de o jumătate de cerc cu o rază de aproximativ 5 mile în jurul orașelului Plevna [...] Dealurile din centru, în imediata vecinătate a Plevnei, sunt acoperite cu redute (din care am distins 10 cu luneta de cîmp), iar în vale chiar la mijlocul de oraș, se află o tabără de vreo 10 000 de oameni. Pe creasta vîrfului Krișin se află trei mari redute apărind șoseaua *(spre)* Lovcea ca și drumul spre Kirtozabene (!)⁵² și valea *(riului)* Vid la sud. Poziția *(Plevnei)* este de o formidabilă tărie și garnizoana este apreciată (și cred a socotit

⁴⁶ Este vorba de Divizia 4 de infanterie română.

⁴⁷ Loc. cit., *Military Despatch no. 4*, f. 2 și 3—4. Reîntorcîndu-se în Bulgaria la marele cartier general rus, lt. Greene a fost neplăcut impresionat de starea sanității deplorabilă în care aflat cantonamentele trupelor ruse iar aprovisionarea lor cu apă, deficitară (*Ibidem*, f. 7—10). Tot aici, atașatul militar american s-a întîlnit și cu ceilalți ofițeri străini, acreditați fie ca atașați militari fie având calitatea de corespondenți de război pe lingă armatele ruse, menționind numele generalului von Werder și al maiorului von Lignitz (Germania), al baronului colonel Bechtolsheim (Austro-Ungaria), al colonelului Wellesley și lt. colonelului Brackenbury (Marea Britanie) și al colonelului Gaillard (Franța) (*Ibidem*, f. 10—11).

⁴⁸ Loc. cit., *Military Despatch no. 5*, Gorni Studen, August 15/27th 1877. Deplasarea lt. Greene la Sipka a fost făcută în tovărașia maiorului german Victor von Lignitz (cf. și F.V. Greene, *Sketches of army life in Russia*, p. 37—52 și Von Lignitz, *Aus drei Kriegen 1866—1870/71—1877/78*, Berlin, 1904, p. 157).

⁴⁹ Pavel Dmitrievici Zотов (1824—1879), general-locotenent, comandant al corpului 4 de armată rus.

⁵⁰ Comanda Armatei de Vest a fost acordată principelui Carol în urma consiliului ținut la 16/28 august la cartierul general al armatelor ruse de la Gorni Studen, cf. * * * *Cronica participării armatei române ...*, p. 199—200 și * * * *România în războiul de Independență ...*, p. 174.

⁵¹ Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, Poradim, September 14th, 1877, f. 7.

⁵² Kirtușaven, mică localitate la sud-vest de Plevna.

just) la 80 000 de oameni (dispunind) de 250 piese de artillerie⁵⁸. Împotriva acestora rușii au opus următoarele forțe :

Români	Divizia a 3-a Divizia a 4-a Brigada 3 de rezervă	Infantrie ⁵⁴ 35 000	Artillerie 18 baterii cu 108 tunuri	Cavalerie ⁵⁵ 1 divizie 3000
Corpul 9	Divizia a 5-a	15 000	8 baterii	
Corpul 4	Divizia a 31-a	17 000	cu 64 tunuri	
Gen. Krilov ⁵⁶	Divizia a 16-a	11 000	12 baterii	
Pr. Imeretinski ⁵⁷	Divizia a 30-a	5 000	cu 96 tunuri	
Gen. Lașkarev ⁵⁸	Divizia a 2-a	—	8 baterii	
Artilerie grea	Brigada a 3-a de pușcași.	—	cu 64 tunuri	
	Divizia a 9-a de cavalerie	—	8 baterii	5000
	Reg. 2 de cazaci	—	cu 48 tunuri	
	24 tunuri	—	6 baterii	
	Calibrul de 65 pfunți	—	cu 48 tunuri	
Total		83 000	20	8000
		400		

Bătălia a inceput în seara de 4 septembrie, Corpul 4 înaintând spre Pelișat, Corpul 9 spre Zgalevița și românii către Verbîța. S-a întriziat apoi o zi în aşteptarea principelui Imerebinsky ale cărui trupe au sosit la Bogot în seara zilei de 5. În noaptea de 6, înaintarea a fost reluată la amurg, corpul 4 înaintând spre Radîșovo iar corpul 9 între Grivîța și Radîșovo [...]. Am însoțit pe generalul Krüdener⁶⁰ comandând corpul al 9-lea și am rămas pe cîmpul de bătălie în următoarele 6 zile și nopți”⁶¹.

În dimineața zilei de 26 august/7 septembrie — arată Greene — începe bombardamentul pozițiilor turcești de către artleria rusă și română :

„Baterile ușoare ale corpului al 9-lea erau (amplasate) toate prea departe, în spate, spre a fi de vreun folos, însă la stînga, baterile corpului al 4-lea erau în poziție pe înălțimea dominantă din față (localitatea) Radîșovo și acționau asupra grupului central de redute; între timp, la dreapta, românilii au inceput să sosească pe la (orele) 10 a.m. și și-au stabilit baterile la est de marea redută⁶² și la o distanță cam de 3 000 de yarzi⁶³ de dînsa. Canonada a continuat tot timpul zilei”⁶⁴.

⁵⁸ A se compara cu sistemul fortificațiilor otomane de la Plevena și efectivele indicate după alte izvoare în * * * România în războiul de Independență, p. 180—185.

⁵⁹ Componenta trupelor de infanterie era următoarea : Divizia 3-a (col. Gheorghe Angelescu, dispunind de 9 batalioane); Divizia 4-a (col. Alexandru Anghelescu, cu 7 batalioane); Divizia (nu brigada) a 3-a de rezervă (col. Mihail Ch. Cerchez cu 14 batalioane), cf. * * * Cronica participării armatei române ..., p. 178.

⁶⁰ Comandanță de col. Victor Crețeanu și compusă dintr-o brigadă de roșiori și una de călărași (*Ibidem*, p. 179).

⁶¹ Evgenii Timofeevici Krilov (n. 1894), general-locotenent, comandantul corpului 4 de armată rus.

⁶² Kneaz Aleksandr Konstantinovici Imeretinski (1837—1900), general-major, comandant al Diviziei 2 de infanterie rusă.

⁶³ Aleksandr Grigorievici Lașkarev, general-major, comandant al Diviziei 9 de cavalerie rusă.

⁶⁴ Nikolai Pavlovici Krüdener (1811—1891), general-locotenent, comandant al corpului 9 de armată rus.

⁶⁵ Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 10—12.

⁶⁶ Grivîța 1.

⁶⁷ Măsură de lungime (yard) echivalentă cu 0,9144 m.

⁶⁸ Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 12.

Dueluri de artillerie au avut loc și la 27 august/8 octombrie, înregistrindu-se o înaintare limitată a rușilor spre Crișin :

„Duminică 9 septembrie ⁶⁴ — scrie mai departe ofițerul american — canonada a continuat ca de obicei. Românii și-au postat baterile cam la 1 500 yarzi de marea redută care a început să răspundă slab și să demonstreze efectele unui bombardament de trei zile (la care a fost supusă)” ⁶⁵.

La 29 august/10 septembrie s-au înregistrat numai dueluri de artillerie fără mișcări de trupe. A doua zi, la 30 august/11 septembrie, cu prilejul zilei onomastice a țarului Alexandru, „atacurile au fost lansate în timpul unei ploi reci burnițoase”. Generalul Krilov a trimis la asalt asupra unei redute la sud-est de Plevna două regimete rusești care au fost respinse în mod dezastruos. Alte atacuri au eşuat din nou, trupele ruse suferind pierderi grele ; rușii au pierdut vreo 2000 de oameni, în timp ce turcii abia 500 ⁶⁶. Lt. Greene arată apoi pe scurt fazele de cucerire ale redutei Grivița 1 de către trupele române ⁶⁷, spre a reveni pe larg asupra acestui subiect în raportul următor, nr. 7, trimis din Gorni Studen la 16/28 septembrie 1877. Ofițerul american se referă apoi la eșecurile înregistrate de trupele ruse aflate sub comanda generalilor Skobelev ⁶⁸ și Krilov, cel dintii fiind silit chiar să se retragă la 31 august/12 septembrie. „Am fost primul ofițer — mărturisea Greene — care am sosit de pe teatru de luptă al atacului lui Krilov și am povestit marelui duce ce am văzut” ⁶⁹. Aceasta din urmă ca și țarul erau foarte descurajați de eșecul celei de-a treia bătăliei de la Plevna, singurul succes înregistrat fiind doar cucerirea redutelor Grivița 1 de către români ⁷⁰. La 1/13 septembrie țarul a prezidat un consiliu de război iar după plecarea lui a mai avut loc o lungă consfătuire între mareale duce, prințul Carol și generalii de stat major Nepokoicîki ⁷¹, Zотов și Levițki ⁷². S-a hotărât incetarea atacurilor de anvergură și schimbarea strategiei ⁷³.

⁶⁴ Adică 28 august stil vechi.

⁶⁵ Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 14.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 14—17.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 17—18.

⁶⁸ Mihail Dmitrievici Skobelev (1843—1882), comandant al Diviziei 16 de infanterie rusă.

⁶⁹ Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 18—19 ; vezi și planșa 16 din *Atlas, însoțind carteia lui Greene, The Russian Army reprezentind Plevna, September 11th*. Despre urmărireala bătăliei, în decursul căreia s-a întlnit în posturile de observație și cu atașatul militar englez col. Fr. Arthur Wellesley și alții corespondenți de război britanici, Greene dă și alte amănunte în lucrarea sa *Sketches of army life in Russia*, p. 67—68.

⁷⁰ Colonelul englez Wellesley a vizitat chiar reduta Grivița 1 după cucerirea ei de către români, fiind însoțit de graficianul american Fr. Villiers de la „The Graphic” și ziaristul Rose de la „The Scotsman” ; cu acest prilej, el mărturisește astfel despre români : „ei au fost vitejii care, cu 24 de ore înainte... au luptat cu atită bravură și succes pentru cucerirea acestei indelung necapăturate redute” ; cf. *With the Russians in peace and war. Recollections of a military attaché*, p. 262.

⁷¹ Artur Adamovici Nepokoicîki (1813—1881), general-adjuant, de infanterie, șef al statului major principal al armatei ruse din Balcani.

⁷² Kazimir Vasilevici Levițki (1835—1890), general-maior, ajutor al șefului de stat major al armatei ruse din Balcani.

⁷³ Despre acest consiliu de război precedat de un prinz la care au luat parte și ofițerii străini, lt. Greene dă mai multe amănunte în lucrarea sa *Sketches of army life in Russia...* p. 74—75 : „Pe la amiază s-a luat o masă cu mîncăruri reci și conserve, piine, biscuiți și vinuri și şampanie din belșug. S-a improvizat o masă pentru împărat, pentru fratele lui, pen-

„După plecarea marcelui duce de la Poradim la 16 septembrie⁷⁴, am rămas aici patru zile spre a vizita din nou fiecare sector al pozițiilor (trupelor) russo-române, și a mă familiarizat cu mai mult posibil (cu terenul) discutind cu diferiți ofițeri⁷⁵ despre fazele bătăliei [...]. Atacul, pe flancul drept împotriva redutei Grivița 1, s-a desfășurat în modul următor. Divizia a 3-a română a fost masată în valea de la nordul redutei, cu artilleria ei (postată) pe o înălțime la nord de aceasta și urma să atace cu două coloane⁷⁶: una prin ripa (situată) la nord-vest de redută și cealaltă printr-o ripă la nord-est de ea. Divizia a 4-a română era (masată) în tranșee pe creasta redutei și la est de dinsă, (la distanță de) 1 800 yarzi cu rezervele ei în pădure, ceea ce mai departe spre est; urma să înainteze de-a lungul crestei spre vest”⁷⁷.

Dinspre sud erau masate reg. 17 și 18 din Corpul al 9-lea rusesc la 2 000 de yarzi sud de Grivița 1, în așa mod încit 4 coloane de atac dinspre nord, nord-est, est și sud urmău să pornească la asalt asupra redutei la ora 3 după amiază.

Lt. Grenne arată apoi că cele două regimenter rusești (17 Tambovski și 18) au ajuns la Grivița de abia pe la ora 4, au trecut la vest de localitate

„La această oră cele trei coloane românești s-au pus în mișcare. Coloana nr. 1 a luat un drum greșit din următoarea cauză: sunt două redute la aproape egală distanță de creasta Grivița, la aproximativ 1 000 yarzi una de alta în sprijinul (postate) la est de Grivița, numai una poate fi zărită, adică cea cu nr. 1, care a fost supusă bombardamentului (tempor) de patru zile. Pe de altă parte din sprijinul, reduta nr. 1 nu este vizibilă în timp ce aceea cu nr. 2 se află în plină vedere. Această coloană română a înaintat înspre singura redută pe care a văzut-o (nr. 2) și a atacat-o cu viteză, dar a fost respinsă cu totul, s-a retras cu vreo 1 500 yarzi și s-a adăpostit întărindu-se acolo”⁷⁸.

„(Pornirea) coloanei nr. 2 a fost pentru un motiv oarecare întîrziată, dar coloana nr. 3 care se află în fața redutelor, a ieșit din șanț la ora trei și jumătate după amiază; dar era singura din cele patru coloane (atacatoare) și după o luptă aprigă a trebuit să se retragă și să se adăpostească într-o ripă la 600 yarzi sud-est de redută.

Înainte de a se putea regrupa, coloana nr. 2 și-a făcut apariția dinspre N – E și a înaintat singură dar a fost la rîndul ei înțoarsă din drum pe la ora 4–4,30 după amiază”⁷⁹.

---

tru nepotul lor, ducele de Leuchtenberg, pentru principalele Carol al României, pentru bătrînul prinț Suvorov și pentru ministrul de război (General Dmitri Alekseievici Miliutin). Noi ceilalți toți, numărind cam o sută de oameni, am stat pe vine, dar masa a fost foarte bună. După ce s-a mîntuit de mîncat, masa improvizată a fost folosită pentru a se ține un consiliu de război, la care împăratul, marele duce, principalele României, ministrul de război, șeful de stat major, adjuncțul lui și șeful de stat major al principelui Carol au luat cu toții parte... (Consiliul) a durat cea mai mare parte a după amiezii... Ni s-a spus, în termeni foarte generali, că se hotărise să nu se mai dea vreun asalt asupra acestei poziții... ci să se păstreze un *statu quo*, întărindu-se propriile poziții... și să se aștepte sosirea întărîrilor care se și aflau pe drum, din Rusia. După sosirea acestora, urma să se procedeze la investirea sistematică și la asediul cetății, dacă totuși turcii n-o vor fi evacuată într-o tempă”.

⁷⁴ 4 septembrie stil vechi.

⁷⁵ În scrisoarea sa din 5/17 septembrie, adresată prințesei Elisabeta, Carol I îi face cunoscut că a avut ca oaspeți la prinz ofițeri militari străini atașați pe lingă armata rusă, trimiși din Germania, Austro-Ungaria, Danemarca, Japonia și S.U.A. (adică pe Lt. Greene = n.n.) și doi corespondenți militari ai ziarului englez „The Times”, colonelii Havelok și Baker, cf. Carol I al României, *Cuvîntările și scrisori*, tomul II 1877–1886, București, 1909, p. 87.

⁷⁶ Anume coloana de atac (comandant col. Grigore Ipătescu), compusă din reg. 8 linie și 10 dorobanți și coloana de flanc (col. Alexandru Gramont), alcătuită din reg. 9 dorobanți și 2 linie, cf. *Cronica participării armatei române*..., p. 221.

⁷⁷ Loc. cit., *Military Despatch no. 7*, Gorni Studen, September 28th, 1877, f. 1–2.

⁷⁸ Este vorba de atacul vitejesc al batalionului 1 din reg. 10 dorobanți și al batalionului 1 din reg. 8 linie, aparținând Diviziei 3 infanterie, în care și-au găsit moartea eroică comandanții lor, respectiv majorul Gheorghe Șonțu și căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu, cf. * * * *România în războiul de Independență*, p. 207–212.

⁷⁹ Loc. cit. *Military Despatch no. 7*, f. 4–5.

și au deschis focul asupra întăriturilor dinspre sud-vest ale redutei peste un ceas, cucerindu-le la 6 seara.

„Între timp românii au trimis înainte un batalion din regiunea Diviziei a 4-a care a înaintat de-a lungul creștelui între coloanele nr. 2 și 3, cînd în apropierea redutei comandanțul său a fost ucis iar majorul Popescu din comandamentul diviziei a 3-a, pe care o conducea, a luat comanda și a ordonat asaltul⁸⁰. În același timp două batalioane din reg. 17 au pornit la asalt din partea opusă și cele trei batalioane au pătruns simultan în redută. Apoi a urmat o luptă corp la corp în sănătate și pe parapet... ducind la cucerirea redutei pe la ora 7 seara, aproape în același moment în care principelul Carol sosea la poziția marelui duce să-i comunică că toate cele trei atacuri ale sale eșuaseră. Un zvon despre cucerirea redutei a ajuns la marele duce pe la ora 10 seara, dar o informație sigură despre aceasta n-a fost primită decât la crăpatul zorilor în dimineața următoare.

Lipsa de coordonare în primele atacuri a provocat eșecul lor și grele pierderi în vîță omenești, 3 000 de morți și răniți din rîndul românilor și 800 pentru ruși⁸¹ sau aproape o cinicime din forța angajată. Deoarece din pricina naturii terenului diferențele coloane nu se puteau vedea una pe alta, era de vitală importanță ca mișcările lor să fie coordonate în astă fel încît să ajungă în fața redutei în același timp. Nu cunoște natura exactă a ordinelor, deoarece am fost informați numai în termeni generali că atacul a fost fixat pentru ora 3 (după amiază); dar se pare că diferențele coloane au pornit la ora 3 și având distanțe inegale de parcurs au sosit una după alta și au fost înfrințate pe rînd. Succesul final s-a datorat mai mult extraordinarei vitejii a oamenilor, priceperii lor în luptele corp la corp și ajutorului întunericului decât dispozitiilor ordinului de atac [...].

A fost o zi singeroasă, pierderile fiind mai grele decât cele anunțate în depeșa mea anterioră. Ele sunt aproximativ următoarele :

Imeretinsky +	8 000
Skobelev	
Corpul al 4-lea	4 000
Corpul al 5-lea	1 000
Români	3 000
<hr/> Total	<hr/> 16 000 ⁸²

dintre care 3 000 uciși. Pierderile în ofițeri au fost foarte mari, fiind de unul la 40 de oameni, în timp ce în armata rusă există doar 3 ofițeri într-o companie de 250 de oameni”⁸³.

⁸⁰ Aici It. Greene săvîrșește unele confuzii, deoarece majorul Alexandru Candiano-Popescu (1841–1901), comandanțul batalionului 2 vînători, care a cucerit reduta Grivita 1, aparținea diviziei a 4-a, fiind atașat la statul ei major, și nu la divizia a 3-a (cf. * * * România în războiul de Independență, p. 214 și p. 217–218); în această luptă n-a fost ucis nici un comandanț, ofițerul american făcind aluzie, probabil, la moartea majorului Șonțu, dar acesta și-a pierdut viața în luptele din fața redutei Grivita 2, nu 1.

⁸¹ Cifre mai exacte indică pentru români pierderea a 53 ofițeri și 1983 soldați morți și răniți din diviziile 3 și 4 de infanterie iar pentru ruși de 22 ofițeri și 1012 soldați, cf. *Ibidem*, p. 212 și 219.

⁸² Această cifră se apropie mai degrabă de totalul pierderilor suferite de trupele române și ruse în decursul operațiilor susținute între 26–31 august/7–11 septembrie adică de 53 ofițeri și 2511 soldați, morți și răniți pentru români și de 197 ofițeri și 12 471 soldați pentru ruși (*Ibidem*, p. 220, și 219).

⁸³ Loc. cit., *Military Despatch no. 7*, f. 5–7, 17–18. Criticile aduse de It. Greene dispozitiilor date de comandamentul rus în timpul celei de-a treia bătălii de la Plevna au stîrnit anumite nemulțumiri în cercurile oficiale țărănești după cum releva „The New York Times”, Friday, September 21st, 1877, p. 5, col. 2. De altfel autoritățile țărănești se purtau cu destulă severitate și față de anumiți corespondenți de presă străini, expulzând, de pildă, la 14/26 septembrie de la Plevna, după cum arată tot Greene (*Military Despatch no. 7*, f. 25–26), pe Frederick Boyle, corespondent al ziarului londonez „The Standard”, acuzat de divulgare în presă a pozițiilor deținute de trupele ruse și de afirmații calomnioase cu privire la situația lor. Amănuntele asupra acestui incident le furnizează chiar Boyle, escortat pînă la București de colonelul român „Loupojano” (probabil lt. col. Alexandru Lipotan din reg. 3 infanterie), în cartea sa *The narrative of an expelled correspondent*, London, Richard Bentley & Son, 1877, p. V – XXIV, interesantă – printre altele – și pentru informațiile furnizate asupra țării noastre și armatei române, privită cu simpatie (vezi cap. *The Roumanian Soldier*, p. 411–424).

Lt. Greene a descris apoi pozițiile trupelor ruse și române în fața Plevnei, înainte de a părăsi orașul Poradim la 8/20 septembrie :

„Românii se aflau la extrema dreaptă. El construise călări adăpostite în redută dinspre rîpe pînă în partea opusă a crestei și au lărgit linia de întăriri în colțul din sud-vest. Divizia a 4-a acoperea aceste călări adăpostite cu rezervele ei (amplasate) în valea de lingă sat. Două baterii ușoare deschise să focul împotriva redutei (Grivița) nr. 2 de la o distanță de 1 800 yarzi, la est de ea. Divizia a 3-a se afla în valea de la nord de redute și înaintarea ei se făcea prin tranșee la 600 de yarzi de reduta nr. 2 împotriva căreia avansa prin lucrări de apropiere regulate. În ridicătură opusă, (români) caută să instaleze o mare baterie cu 15 tunuri de asediu iar 2 baterii ușoare de cealaltă parte au deschis focul împotriva primei tabere întărîte care a fost evacuată cu excepția adăpostului rezistent împotriva bombardamentelor, Brigada 3 de rezervă și Marele Stat Major al Generalului Cernat ⁸⁴, comandantul trupelor române, se aflau (cantonati) în apropiere de Verbița.

În seara zilei de 19 (septembrie) ⁸⁵ români (Divizia a 3-a) au lansat un atac cu 2 batalioane din lucrările lor de apropiere împotriva redutei nr. 2 ⁸⁶. Ofițeri de stat major ai principelui Carol mi-au împărtășit că se intenționa un atac serios, în timp ce ofițeri combatańii mi-au spus că a fost vorba numai de o recunoaștere bazată pe raportul unui bulgar după care reduta ar fi fost evacuată și pe faptul că în timpul zilei turcii au rămas în adăposturile lor *In afara vederii*. În orice caz atacul a fost respins cu pierderi aproape 150 de oameni ⁸⁷.

În seara zilei de 20 septembrie ⁸⁸ români au trimis înainte (parlamentari cu) un steag alb purtînd crucea roșie a Genevei dorind un armistițiu spre a-și îngropa morții. S-au tras însă focuri asupra lor și doi ofițeri și cîțiva oameni au fost omorîți.

Morții zăceau în stive mari pe pantă colinei din spate redute nr. 2 și puteau fi bine văzuți de pe înălțimile din față. Am fost informat de col(onelul) Gaillard, atașatul (militar) francez ⁸⁹, că de cîteva zile cadavrele s-au umflat așa de tare în procesul de descompunere încît au început să se rostogolească în josul colinei; turcii au deschis focul asupra lor, timp de 15 minute, crezind că au de-a face cu răniți care și-au revenit parțial și încercau să scape.

Acest comportament față de (soldaŃii) morți, cred, că n-are precedent în războiul modern [...] ⁹⁰.

Anexă la (depeșa) no. 7⁹¹ septembrie 25, 1877

Armata rusă de la Dunăre

Comandant suprem Marele duce Nicolae Sef de stat major General Nepokoicîki Sef de stat major adjunct General Major Levićki adjunct	}	Cartierul general la Gorni Studen
---	---	-----------------------------------

Aripa dreaptă

Comandant Sef de stat major	Prințipele Carol General locotenent Zotov	Cartier general la Poradim ,, Zgălenița
--------------------------------	--	--

⁸⁴ Alexandru Cernat (1828–1893), comandantul Armatei române de operații.

⁸⁵ De fapt atacul a fost declanșat din ajun, la 6/18 septembrie.

⁸⁶ Atacul asupra redutei Grivița 2 a fost dat de o coloană aflată sub comanda col. Oton Sachelarie, alcătuită din batalioanele 2 al reg. 9 dorobanți și 2 al reg. 1 linie, cf. * * * România în războiul de Independență, p. 234.

⁸⁷ Cifră inferioară pierderilor (vezi nota 96).

⁸⁸ Adică 8 septembrie stil vechi.

⁸⁹ Asupra activităŃii desfășurate pe frontul din Balcani de către atașatul militar francez pe lingă Statul major al armatei ruse, colonelul Louis Dieudonné Gaillard, și aprecierile sale favorabile privind comportamentul vitejesc al armatei române, vezi printre altele, * * * Cronica participării armatei române..., p. 124–125, 226; * * * România în războiul de Independență, p. 190, 223 și * * * Independența României. Documente, vol. I, Documente și presă internă, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, p. 172, doc. 138; p. 177, doc. 143; p. 187, doc. 149; p. 202, doc. 163.

⁹⁰ Loc. cit., Military Despatch no. 7, f. 19–21.

⁹¹ Ibidem, Appendix to no. 7, September 25th, 1877.

Români

General Cernat		Cartier general la Verbița
Divizia a 3-a	6000 oameni	
Divizia a 4-a	6000 oameni	
3 brigăzi de rezervă	13000 oameni	
4 regimete de cavalerie	2000 oameni	
21 baterii cu 126 tunuri (Turci)	3000 oameni	
Osman pașa		30 000
		Cartier general la Plevna 70 000

În raportul nr. 8 expediat din Gorni Studen la 27 septembrie /9 octombrie 1877, lt. Greene venea cu următoarele precizări :

„La 30 ale lunii trecute am însoțit pe marele duce, generalii Nepokoicițki, Todleben și cinci ofițeri din suită, pînă la pozițiile din fața Plevnei unde s-a alcătuit un bivuc în „bateria celor 12 tunuri vechi” (o milă și jumătate sud de Grivița) și unde am rămas (timp de) 4 zile, reîntorcindu-ne aici la 5 octombrie. În prima zi a fost vizitată (aripa) dreaptă (a frontului) în apropiere de Radișevo, în a doua centrul și (aripa) dreaptă pînă la Verbița (în tovărășia principelui Carol) [...]. A patra zi a fost petrecută în bivuc, avind loc de sedință îndelungată între marele duce, generalii Nepokoicițki, Todleben, Gurko⁹² și comandanții de corpuri, avind ca rezultat (lansarea unui) ordin prin care generalul Todleben a devenit „seuncu” al principelui Carol cu principale Imeretinsky ca șef de stat major al său (al lui Todleben). Generalul Zotov a predat comanda corpului lui 4-lea iar generalul Gurko a înlocuit pe generalul Krilov în (calitatea de) comandant al întregiei cavalerii (aproape 20 de regimente) din jurul Plevnei”⁹³.

Mai departe ofițerul american indică noile poziții ale trupelor rusoromâne din jurul Plevnei la 20 septembrie/2 octombrie ; cu privire la trupele noastre el precizează :

„Românii ocupă (aripa) dreaptă (a frontului) ; divizia a 4-a se află în tranșeele din apropierea redutei (Grivița) nr. 2 și în valea de la nord-est de ea ; divizia a 3-a se află la dreapta ei, o brigadă în aceeași vale și în tranșeele de la fortul Bukov (tabăra întăritura nr. 1) iar o brigadă în îmălțimea de la nord și în nouă întăritura numită fortul Alexandru. Aceste două divizii posedă aproape 5 pieșe („Krupp” de „4 pfunzi” și „9 pfunzi”) în poziție. Cele 3 brigăzi de rezervă ocupă întăriturile construite în apărarea (ariei) drepte între Verbița și Vid pînă la Riben.

Liniile rusoromâne de metereze sunt acum complete la nord și est, de la Riben prin Verbița și Grivița pînă la rîpa Tucenița. Restul liniilor de încercuire este asigurat numai de cavalerie. Întăriturile constau în redute apropiate (una de alta, prevăzute) cu creneluri, baterii și tranșee ; (de asemenea) cu culburi de puști pentru posturile avansate. Sper să fiu în stare, în curind, să trimitem o hartă acceptabilă indicind pozițiile acestor întăraturi în amănunt ; pentru moment, în mijlocul unor ploi reci de toamnă a parcurge liniile este foarte greu și a le schiжа în plan aproape imposibil [...].

La dreapta românii au înaintat cu vreo 70 de yarzi de reduta (Grivița) nr. 2 cu lucrările lor de apropiere, și turci au cîteva mici lucrări de contraapropiere, distanța dintre capetele celor două tranșee fiind numai de 20 pași. Se află de asemenea 4 morți ușoare și două mitralii în reduta nr. 1. Mortierele aruncă grenade în reduta turcească în fiecare noapte și mitraliile intră în funcțiune de îndată ce vine un turc își arată fesul. Cele două redute (de la Grivița) se află la o distanță de numai 600 de yarzi una de cealaltă iar spațiul intermediu este aproape în întregime acoperit cu morți neîngropăți. Am petrecut o jumătate de ceas scrutînd (frontul) printre sacii cu nisip și întăriturile de pe parapetul românesc ; reduta tur-

⁹² Eduard Ivanovici Todleben (1818–1884), general-adjuant și inginer militar rus, adjuncț al comandanțului Armatei de Vest.

⁹³ Iosif Vladimirovici Gurko (1828–1901), comandant al diviziei a 2-a de cavalerie a gărzii imperiale.

⁹⁴ Loc. cit., *Military Despatch no. 8*, Gorni Studen, October 9th, 1877, f. 1–2. Aceste schimbări în comandanțament s-au făcut la 23 septembrie/5 octombrie, cf. *Cronica participăril armatei române* ..., p. 255–256.

cească este mereu supusă tirului de artilerie printr-un bombardament neincetat dar parapetul ei este mai înalt cu 10 picioare și are un sănț (de aproape) 6 picioare adâncime, încit va costa multe vieți pînă ce va fi cucerită. Nu posedă artilerie și infanteria ei (probabil 2000 de oameni) poate fi socoțită numai după rumărul puștilor ale căror țevi se zăresc printre sacii de nisip de îndată ce românii ies la vedere. Aceștia din urmă se mulțumesc cu minatul și deși lucrările lor de apropiere se află acum practic lingă redută, totuși ea nu va putea fi luată decît prin asalt. Așa ezita să spun ceva împotriva bravurii trupelor române care au luptat atât de viteză la 11 septembrie⁹⁵, dar momentul asaltului a sosit de multă vreme. Sînt tineri recruți aduși în cea mai mare măsură de la gospodăriile lor de la țară în ultimele luni și vederea în mod permanent în fața ochilor lor a celor cadavre ru este incurajatoare [...]. Nu mă îndoiesc însă că ei vor sfîrși prin a lua reduta prin asalt"⁹⁶.

După strămutarea cartierului general rus al marelui duce Nicolae la Bogot, lt. Greene a transmis din această localitate Secretarului de Stat al S.U.A. raportul sub nr. 9 la 17 29 octombrie. În cuprinsul său, ofițerul american făcea următoarele precizări :

„După sosirea aici a lui Todleben (la 1 octombrie *st. n.*), după cum am transmis în ultima mea depeșă eforturile (făcute) de ruși și de români au constat în a face inexpugnabilă poziția lor la est de Plevna, de la Riben la Vid, prin Calișovăț — Verbița și Grivița pînă la Radișovo ; apoi (rușii caută) să-și extindă (flancul) stîng peste Vid în timp ce românii și-au să extins (flancul) lor drept de la Riben spre a se uni cu rușii în apropierea drumului spre Sofia, și aceasta va face ca incercuirea (să fie) completă.

Între timp românii ale căror lucrări de apropiere se află numai la (o distanță) de 30 pași de reduta turcească (nr. 2) de pe înălțimea Grivița, au atacat-o prin asalt la 19 ale curentei cu 3000 de oameni, și au intrat în redută pentru puțină vreme dar au fost după aceea scoși afară la sosirea întăriturilor turcești. Singurul rezultat dobîndit în această ciocnire a constat în pierderea a cîte 1000 de oameni de fiecare parte⁹⁷.

Pînă la această dată, incercuirea (Plevnei) n-a fost niciodată completă. Blocada incercată împotriva convoaielelor de aprovizionare de pe drumul Sofiei a fost cu totul ineficace și la 5 ale curentei generalul Krilov a fost înlocuit prin generalul Gurko la comanda a 20 sau mai multe regimenter (de cavalerie) de acolo ; și în completare infanteria gărzii (imperială) a fost pusă sub comanda lui Gurko pe măsura sosirii successive a diviziilor [...]. În cele din urmă, acum, se poate spune că incercuirea este completă. Există o mică bresă între garda (imperială) de la Gorni Dubnik și români la Etropol, dar va fi închisă în următoarele zile și între timp cavaleria va fi în măsură să opreasă ori și ce convoi de aprovizionare și să-l rețină pînă la venirea infanteriei. De această parte a (riului) Vid operează 50 000 de ruși și 25 000 de români, iar de celalătă parte sunt 40 000 (ostașii) din infanteria gărzii, 10 000 cavalerie și 10 000 români”⁹⁸.

Atașatul militar american revine și cu alte amănunte privitoare la mișcările de incercuire executate de trupele române, în raportul cu nr. 10 expediat la 10/22 noiembrie de la cartierul general rus din Bogot :

„... Românii au trimis 13 batalioane peste Vid la nord de Plevna și-au extins (ariapa) dreaptă pînă la Etropol⁹⁹ în timp ce brigada de pușcași și-a întărit poziția la vest de Dolni Dubnik. Divizia a 3-a de grenadieri a fost rechemată prin marș forțat de la detașamentul tareviciului și treceind printre linile românești o brigadă a luat poziție în front la Etropol în după amiaza zilei de 31 octombrie”¹⁰⁰.

⁹⁵ Adică 30 august stil vechi.

⁹⁶ Loc. cit., *Military Despatch no. 8*, f. 3—4. 6—8.

⁹⁷ Prezentare mai corectă a atacului de la 6/18 septembrie și evaluare mai apropiată de adevăr a pierderilor suferite de trupele române, 23 ofițeri și 964 soldați morți și răniți, cf. * * * *România în războiul de Independență*, p. 238.

⁹⁸ Loc. cit., *Military Despatch no. 9*, Bogot, October 29th, 1877, f. 6—8, 10. Vezi și pl. 17 din atlasul lui Greene, *Investment of Plevna. Position of troops November 5, 1877*.

⁹⁹ Este vorba de detașamentul dintre Vid și Isker constituit sub comanda colonelului George Slăniceanu (1835—1885), cf. *Cronica participării armatei române ...*, p. 261. Detaliu asupra operațiilor desfășurate de trupele române pe malul stîng al Vidului se află și în raportul alcătuit de maiorul german Victor von Lignitz la Verbița la 25 oct./6 nov. 1877, cf. * * * *Independența României. Documente*, vol. I, p. 238—240, doc. 209.

¹⁰⁰ Loc. cit., *Military Despatch no. 10*, Bogot, November 22nd, 1877, f. 8.

La 31 oct. /12 noiembrie lt. Greene¹⁰¹ arată că trupele aliate trimise să parlamentari la Osman paşa spre a-l îndemna să capituzeze, dar acesta a refuzat. În raportul următor, trimis la 14/16 noiembrie din Bogot, sub nr. 11, ofițerul american oferă din nou unele indicații cu privire la efectivele ce asediau Plevna :

„Aici se află în prezent sub comanda marelui duce Nicolae, în Turcia europeană, efective de aproape 325 000 (ostași) infanterie, 30 000 cavalerie și 1200 tunuri și aproape o zecime din aceste cifre, de români. El sunt împărțiti în felul următor :

Încercuind Plevna, sub comanda principelui Carol al României, cu generalul Todleben ca adjunct ... 125 000 [...] (Efectivele rusu-române) se ridică la un total de 300 000 (ostași) infanterie (și cu o justă proporție a celorlalte arme) dispersați pe un vast dreptunghi Rahova, Orkhanie, Elena, Pirgos aproape 60 pînă la 100 mile. În plus general lt. Zimmerman¹⁰² cu 60 000 oameni ocupă încă linia valului lui Traian în partea superioară a Dobrogei și mai există încă ceva trupe ruse ca și române pe țărmul nordic al Dunării.

Mica fortăreață Rahova a fost cucerită la 22 ale curentei de o brigadă de români¹⁰³ detașată de la Plevna acționând în cooperare cu o parte a diviziei a 1-a sub generalul Lupu¹⁰⁴ operind pe celălalt mal al fluviului”¹⁰⁵.

Lt. Greene arată apoi că turcii opun la Plevna sub Osman paşa 60 000 de soldați iar cu ostașii garnizoanei numărul lor se ridică la un total de 80 000 ; ofițerul american discută apoi posibilitățile ce se mai oferă lui Osman dată fiind iminenta cădere a Plevnei ; a) forțarea ieșirii din încercuire ; b) dispersarea trupelor și încercarea de fugă din timpul nopții ; c) capitularea.

„Perspectivele rușilor de victorie finală sint aşadar mai luminoase decât oricind de la trecerea Dunării și în vederea acestui fapt n-am fost puțin surprins” — continuă Greene — „de conținutul unei indelungate conversații pe care am avut-o recent la București cu baronul Jomini¹⁰⁶, care în calitatea sa de consilier principal al prințului Gorceakov¹⁰⁷ trebuie să împărtășește, mai mult sau mai puțin, opinia șefului său. El n-a vorbit numai cu multă amărăciune de tonul vindicativ al discursului lordului Beaconsfield¹⁰⁸ (jînuit) la Guildhall¹⁰⁹, dar a spus că din toate părțile nu se văd decât greutăți pentru Rusia. Si după cit știa el, cele mai mari dificultăți erau de ordin financiar”¹¹⁰.

În sfîrșit, în raportul sub nr. 13, trimis din Bogot la 3/15 decembrie 1877, atașatul militar american relatează împrejurările căderii Plevnei la 28 noiembrie/10 decembrie :

„La 10 ale curentei, Osman pasa a întreprins o ieșire disperată pe drumul spre Vidin, avind ca rezultat o respingere dezastruoasă și capitularea necondiționată a întregii sale armate”.

¹⁰¹ S-a numărat printre cele 40 de persoane, generali ruși și „ofițeri străini din toate, țările” Invitați la cină de principale Carol I în seara zilei de 29 oct./10 nov., cf. Carol I, *Cuvîntări și scrisori*, II, p. 108.

¹⁰² Apolon Ernestovici Zimmerman (1825–1884), general-locotenent, comandant al corpului 14 de armată rus.

¹⁰³ Cucerirea Rahovei a avut loc între 7/19–9/21 noiembrie, de către detașamentul condus de colonelul G. Slăniceanu. Amânuntele în * * * *Românta în războiul de Independență*, p. 255–276.

¹⁰⁴ Generalul George Lupu, comandantul Corpului de observație, își avea cartierul stabilit la Calafat.

¹⁰⁵ Loc. cit., *Military Despatch no. 11*, Bogot, November 26th, 1877, f. 1–2.

¹⁰⁶ Baron Alexander Henricovici Jomini (1814–1888), diplomat rus, colaborator al cancelarului Gorceakov.

¹⁰⁷ Kneaz Alexandr Mihailovici Gorceakov (1798–1883), cancelar, ministrul afacerilor externe al Rusiei.

¹⁰⁸ Benjamin Disraeli, conte Beaconsfield (1804–1881), prim ministru britanic.

¹⁰⁹ Primăria din Londra.

¹¹⁰ Loc. cit., *Military Despatch no. 11*, f. 5.

Lt. Greene nu a fost martor la această acțiune, fiind în acel moment în Balcani cu generalul Gurko¹¹¹, dar s-a deplasat de îndată la Plevna¹¹², aflind și relatănd următoarele :

După ce Osman își concentrase ultimele forțe în noaptea de 9/10 decembrie în spre valea Grivița la nord-vest de Plevna „în dimineața zilei de 10 s-a lăsat una din acele ceturi dense atit de obișnuite acum în acest anotimp, din cauza căreia nu se putea vedea la o distanță de 15 yarzi. Skobelev pe săoseaua *(spre)* Lovcea și românii lingă Grivița fiind foarte apropiati de linile turcești au descoperit că ele au fost părăsite și o înștiințare a fost transmisă grenadierilor prin telegraf că trebuie să se aștepte un atac” care a fost lansat, într-adevăr de turci, la ora 8 dimineață împotriva diviziei a 3-a de grenadieri. Năvalnicul atac turcesc s-a frânt însă în fața liniei a treia de întărire a rușilor după o înaintare de 1200 yarzi. La ora 10 ridicindu-se ceața, a urmat un viguros contraatac rusesc, iar turci fiind prinși între două focuri nu s-au mai putut apăra, fiind silii să dea ultima bătălie în cîmp deschis¹¹³.

Și lt. Greene continuă :

„Pe la prinz Osman pașa a fost rănit la picior și transportat în spatele *(frontului)* în timp ce în curînd armata sa și-a pierdut întreaga coeziune; românii au apărut în flancul drept *(al turcilor)* de pe înălțimea de la Opanez¹¹⁴ și rușii (divizia lui Skobelev) se zărișă în apropierea podului din spatele lor, după ce au trecut prin Plevna. Pînă la sfîrșit pe la ora 1 *(la amiază)*, înconjurați din toate părțile și avind pierderi enorme, turci au cedat; au fost înălțate mai multe steaguri albe și unul din *(parlamentari)* fiind întinlit de un grup de ofițeri ruși, șeful statului major turcesc s-a interesat de comandanțul general rus (Generalul Ganețki)¹¹⁵ și l-a înștiințat că Osman pașa a fost rănit și că armata sa era încercuită și învinșă și că nu mai era nimic de făcut decât o predare totală la discreția rușilor¹¹⁶. Prizonierii au fost îndreptați spre spatele frontului *(peste riul)* Vid în dimineață următoare și armele lor *(au fost)* depozitate în sănțul de-a lungul șoselii între Vid și Plevna; și astfel

¹¹² Asupra luptelor pentru forțarea trecătorilor din Balcani de către ruși de sub comanda generalului Gurko, lt. Greene dă amănunte în loc.cit., *Military Despatch no. 12*, Etropol, December 6th, 1877, f. 1–16.

¹¹³ În cartea sa *Sketches of army life in Russia*, p. 77, lt. Greene amintește că : „În ziua de 10 decembrie a căzut Plevna. Eu nu mă aflam în fața Plevnei în ziua de 10. Împărtășind părerea curentă că asediul ar mai fi putut dura încă cîteva luni și ostenit să tot umblu prin tranșeele pline de noroi și să urmăresc, pentru a mia oră, cu binocul de campanie pozițiile înaintate ale redutelor turcești, mă dusese în tabăra generalului Gurko, care comanda un detașament de aproape 40 000 de oameni în munții Balcani, aproape de Sofia, cu misiunea de a impiedica orice aprovizionare cu merinde sau întăriri să sosescă la Plevna. Aflind stirea capitulării *(Plevnei)* prin telegraful de campanie, am revenit călare, cit de repede am putut și am sosit la Plevna către amiază, în ziua de 13” (1/13 dec.).

¹¹⁴ Loc. cit., *Military Despatch no. 13*, Bogot, December 15th, 1877, f.1–3.

¹¹⁵ Despre atacul de la Opanez, lt. Greene face următoarele precizări suplimentare în cartea sa *Report on the Russian Army ...* p. 310, după raportul generalului Todleben : ”Trupele române, în mijlocul căror Printul Carol se afla de dimineață, au întîmpinat ceva rezistență la reduta Opanez, pe care inamicul o occupa încă. După o cicocnire de scurtă durată, garnizoana acestei poziții întărite a depus armele și românii au luat în primire 3 tunuri și 2 000 prizonieri”.

¹¹⁶ Ivan Stepanovici Ganețki (1810–1887), general-locotenent, comandant al Corpului de grenadieri.

¹¹⁷ De fapt predarea lui Osman pașa — refugiat într-o casă de pe malul riului Vid — a fost adusă mai întîi la cunoștința colonelului Mihail Christodulo Cerchez care a fost întinlit de un parlamentar turc trimis să anunțe capitularea armatei otomane. Colonelul Cerchez — însoțit de colonelii George Anghelescu și Eracle Arion și alii ofițeri români s-a deplasat la reședința lui Osman luind act de înștiințarea de capitulare fără a putea stabili termenii ei pentru care nu avea instrucțiunile necesare. Atunci a fost anunțat comandanțul Armatei de vest, iar generalii ruși Alexandru Petrovici Strukov și Ganețki au sosit la Osman pașa cerindu-i capitularea fără condiții, cf. *Memoriile regelui Carol I al României de un marlor ocular*, vol. XII, Buc., f.d., p. 20–21; General Ion Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului Independenței*, Buc., 1895, p. 56, etc.; cf. și * * * *România în războiul de Independență*, p. 293–295.

armata care a apărat fortificațiile de la Plevna nu cu puțină vitezie în decursul ultimelor cinci luni, a încetat să mai existe”¹¹⁷.

Recapitulind apoi principalele faze ale luptelor de la Plevna, lt. Grenne afirma că prin rezistența lor turcii :

„au paralizat în mare măsură planul inițial al înaintării rușilor aproape chiar de la începutul lui, a costat pe ruși 30 000 oameni, i-a silit să caute aliați într-un mic principat, să arunce în luptă încă 15 000 oameni și pînă la urmă să-i impingă într-o campanie de iarnă care nu poate fi privită decit ca <fiind> plină de greutăți”¹¹⁸.

După cucerirea Plevnei, „cea mai mare parte a românilor s-a întors acasă și nici unul n-a mers mai departe”¹¹⁹. Sîrbii tocmai au declarat război turcilor și vor fi de ceva ajutor în acoperirea flancului drept al lui Gurko”¹²⁰.

În urma încheierii acțiunilor de la Plevna, lt. Greene s-a întors la cartierul general al generalului Gurko de la Orhania la 6 decembrie, continuind să fie atașat pe lingă trupele ruse pînă la sfîrșitul campaniei din Balcani și semnarea păcii de la San Stefano (19 februarie 3 martie 1878)¹²¹. Stabilit la cartierul general al marelui duce Nicolae din această din urmă localitate¹²², ofițerul american s-a îmbolnăvit însă pe la mijlocul lunii mai de febră tifoidă și după șase săptămâni de suferință, însănătoșindu-se, s-a înapoiat la St. Petersburg¹²³. Aici a primit la 25 iulie/6 august 1878 ordinul

¹¹⁷ Loc. cit., *Military Despatch no. 13*, f. 3 4. Lt. Greene mai amintește că la 1/13 dec., a văzut pe cîmpul de luptă 1 500 cadavre de turci, după ce 1 000 fusaseră înumor mintate mai înainte. Alți 2 000 răniți turci au murit la Plevna, în timp ce 4 000 de răniți au fost internați în spitalele rusești de campanie. Rușii au avut pierderi de 700 soldați uciși și 1 500 răniți. Din totalul de 40 000 ostăși turci făcuți prizonieri la Plevna, „10 000 au fost puși sub paza românilor și se află chiar pe drum spre România via Nicopole. Restul a rămas cu rușii și vor pleca în cîteva zile spre Rusia”. În ceea ce privește captura de război, învingătorii au intrat în posesia a 76 guri de tun Krupp, a mii de puști Snider și Peabody — Martin cu milioane de cartușe (*Ibidem*, f. 5—6).

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 11. Vezi și planșa 19 din atlasul lui F.V. Greene, reprezentind *Plevna. December 10th*.

¹¹⁹ Greene este inexact în această afirmație. Trupele române, într-adevăr, n-au participat alături de ruși în campania din sudul Balcanilor, dar în schimb au luptat mai departe pe linia Dunării pînă în februarie 1878 pentru cucerirea fortărețelor turcești de la Vidin și Belogradcik, ce constituiau o amenințare pentru flancul armatelor aliate și liniile lor de aprovizionare.

¹²⁰ Loc. cit., *Military Despatch no. 13*, f. 144.

¹²¹ În acest răstimp, ofițerul american a înaintat Departamentului de Stat rapoartele militare nr. 14 din Sofia (5 ian. 1878) privind luptele de la sud de Balcani și cucerirea capitalei bulgare, nr. 15 din Filipopoli (18 ian. 1878) referitor la înfringerea turcilor și sfîrșitul campaniei, nr. 16 de la marele cartier general rus instalat la sud de Adrianopol (29 ian. 1878), făcind cunoscută cucerirea acestui important oraș de către trupele generalului Skobelev și cererea de armistițiu a turcilor, nr. 17 din Ceatalgea (18 febr. 1878), despre semnarea armistițiului la 19/31 ianuarie și nr. 18 din San Stefano (28 febr. 1878), privind negocierile de pace, cu un post-scriptum din 4 martie anunțând semnarea tratatului de la San Stefano (cf. N.A.W., *Microcopy nr. 35*, roll 32, *Military Despatch no. 14—18*).

¹²² De unde a mai trimis rapoartele militare nr. 19 din 31 martie 1878 privind pre gătirile de evacuare ale trupelor ruse din Turcia, cu trei anexe referitoare la staționarea forțelor imperiale lingă Constantinopol, un memorandum asupra fortificațiilor Bosforului și un scurt istoric al campaniei din 1877—1878 și nr. 20 din 13 mai 1878 consemnind perspectivele strategice ale armatei ruse din Balcani în caz de conflict cu Marea Britanie care reinarma intens Turcia și într-o anexă un memorandum asupra fortificațiilor Dardanelelor, cu o schiță (Loc. cit., roll 32, *Military Despatch no. 19*; roll 33, *Military Despatch no. 20*).

¹²³ F.V. Greene, *Report on the Russian Army* ..., p. VI.

de rechemare în patrie¹²⁴, părăsind capitala Rusiei la 17/29 decembrie și înapoindu-se la Washington la 20 ianuarie 1879¹²⁵.

Pentru atitudinea loială și bravura manifestată pe front, lt. Francis V. Greene a primit înalte distincții, fiind decorat de țar și de marele duce Nicolae cu ordinul Sf. Ana cl. III-a pentru vitejie sub focul inamic la pasul Șipca (11.12—23/24 august 1877) și asaltul asupra Plevnei din 30 august/11 septembrie, ordinul Sf. Vladimir cl. IV-a pentru trecerea Balcanilor (25—31 dec. 1877) și participare la bătălia de la Filipopoli (3—5/15—17 ianuarie 1878), precum și cu medalia campaniei din 1877—1878¹²⁶ iar de prințipele Carol I al României cu ordinul „Steaua României” cu spade în gradul de cavaler (în 1880) și „Crucea Trecerea Dunării” pentru prezența la asaltul redutelor Grivita I (30 august/11 septembrie 1877)¹²⁷.

După război, ofițerul american a alcătuit cele două cărți amintite dedicate operațiilor din Balcani ambele trimise principelui Carol și păstrate în biblioteca sa. Prima, *Report on the Russian Army...*, păstrează chiar pe foaia de titlu dedicarea autografă a autorului în limba franceză: „Presenté à son Altesse le Prince de Roumanie avec les hommages de l'auteur. F. V. Greene”¹²⁸.

Atât rapoartele trimise de pe cîmpul de luptă cit și cărțile închinate de lt. Greene războiului rusu-româno-turc din 1877—1878 s-au bucurat de o primire elogioasă atît din partea publicului cititor cit și a criticii de specialitate. Redăm în încheiere două din aprecierile care ni s-au părut cele mai sugestive: „Lt. Greene a avut suficiente ocazii să observe atît situația generală cit și particularitățile tehnice în vremea în care se afla pe lîngă ostirea rusească în Turcia, prilejuri pe care nu le-a avut probabil, nici un alt cercetător [american] al acestui război”; se laudă totodată „numeroasele relatări, viguroase și vii, de scene de bătălie, în capitolele consacrate luptelor de la pasul Șipca, de la Plevna ...”¹²⁹ și „a. Iar ziarul „The Nation” conchide „A fost un deosebit noroc pentru reputația țării noastre și a armatei noastre că am dispus de un asemenea ofițer pe care să-l putem trimite în ținuturile europene îndepărtate ale Turciei și a fost spre cinstea Departamentului de război că a putut trimite un asemenea om”¹³⁰.

Iar la încheierea războiului și recunoașterea Independenței de Stat a României, însuși președintele Statelor Unite ale Americii, Rutherford

¹²⁴ *Ibidem*, p. VII.

¹²⁵ *Ibidem*, p. VIII. Într-un ultim raport militar sub nr. 21 expediat din St. Petersburg, la 14.26 decembrie 1878, lt. Greene facea cunoscut Secretarului de Stat că a fost primit în audiență de rămas bun de către țar și că a avut cele din urmă întrevederi cu marele amiral al flotei, marele duce Constantin Nicolaeievici și cu marele duce Nicolae Nicolaeievici, fostul generalism al trupelor ruse din Balcani; într-o anexă, ofițerul american a înaintat totodată și un memorandum privind poziția și îndatoririle atașaților militari trimiși în Europa, făcând în acest sens recomandări utile Departamentelor de Stat și de război ale S.U.A. (Loc. cit., roll 33).

¹²⁶ F.V. Greene, *Report on the Russian Army...* p. VIII. Despre decorarea lt. Greene amintește și „The New York Times”, Monday, December 3, 1877, p. 1, col. 5.

¹²⁷ *Analele Ordinelor române — 1877—1889 — Membrii străini*, Buc., Tip. C. Göbl, 1890, p. 16; decorarea lt. Greene cu amintările distincții militare românești este consemnată și în notița sa biografică publicată în *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. XXIII, p. 23.

¹²⁸ Biblioteca Academiei R.S.R., cota II 531939.

¹²⁹ Vezi pagina publicitară elaborată de către casa de editură Charles Scribner's Sons, difuzoarea lucrării *Sketches of army life in Russia*, atașată la sfîrșitul fiecărui exemplar al cărții.

¹³⁰ *Ibidem*.

B. Hayes, în audiență acordată la 26 noiembrie 1880 trimisului principelui Carol, colonelul Sergiu Voinescu, mărturisea : „Cu sinceră plăcere am primit anunțul formal prin care mi-ați adus la cunoștință dobîndirea de către România a poziției unui stat liber și suveran sub domnia Altetei Sale regele principale Carol. Apreciez în mod deosebit simțămintele prietenești ce au inspirat pe Altetă Sa de a-mi trimite un ofițer de distincția dvs. pentru a-mi da de știre mie și prin mine poporului Statelor Unite <despre> urcarea sa pe tronul unei nații care prin admirabilul ei curaj și comportare și-a cîștigat locul ce-i revine printre puterile Europei”¹³¹.

Acesta a fost prinosul adus eroismului ostașilor români și a singelui vărsat pe cîmpurile de luptă de la sud de Dunăre pentru recunoașterea Independenței țării nu numai de către președintele Statelor Unite dar și de către ofițeri și martori competenți americani ce au contribuit prin rapoartele, scrisorile și articolele lor de presă la cîștigarea opiniei publice și a guvernului marii republici de peste Ocean pentru cauza românească.

LES OPÉRATIONS DES TROUPES ROUMAINES PENDANT LA GUERRE D'INDÉPENDANCE À LA LUMIÈRE DES RAPPORTS DE L'ATTACHÉ MILITAIRE AMÉRICAIN F.V. GREENE

RÉSUMÉ

Après le déclenchement de la guerre russo-roumano-turque de 1877, le gouvernement des Etats-Unis a nommé des attachés militaires près ses agences diplomatiques de Saint-Pétersbourg, Constantinople et Vienne, afin qu'il soit tenu au courant, par des informations directes, du déroulement des opérations militaires dans les Balkans. En Russie fut envoyé le lieutenant d'artillerie Francis Vinton Greene (1850—1921). En dépit de son grade inférieur et de sa jeunesse, Greene, distingué diplômé de l'Académie militaire de West Point servant dans le corps d'ingénieurs de génie des Etats Unis, a admirablement rempli sa mission, étant le seul officier américain qui s'est déplacé sur le front. Il a pris part, en qualité d'observateur, aux actions de guerre les plus importantes des troupes russes et roumano-russes de Bulgarie jusqu'à la fin de la campagne sous les murailles de Constantinople et a élaboré, avec régularité 18 rapports envoyés au Secrétariat d'Etat et au Département de guerre des U.S.A. appréciés par les supérieurs pour la qualité, l'objectivité et la solidité de l'information. En dehors de ces rapports — demeurés inédits aux Archives Nationales de Washington — F.V. Greene a publié séparément deux ouvrages, en 1879 et 1880, dédiés à la guerre russo-roumano-turque, qui viennent compléter,

¹³¹ Cf. Frank G. Siscoe, *Eugene Schuyler, First American diplomat in Romania*, în „Revue Roumaine d'Histoire” XI (1972), nr. 2, p. 217. Lui Voinescu l-au fost, de altfel, înlesnit formalitățile pentru vizitarea instituțiilor militare americane de către Greene (*Ibidem*, p. 218). Pentru alte aspecte privind recunoașterea Independenței de stat a României de către S.U.A. mai vezi David B. Funderburk, *United States Policy toward Romania, 1876—1878* ... în „Revue roumaine d'histoire”, XVI (1977), nr. 2, p. 309—317 și Ion Stanciu, *John Kasson, diplomația americană și independența României (1877—1880)* în „Revista de istorie”, 30 (1977), nr. 6, p. 1 035—1 050.

avec d'autres sources ses informations recueillies en tant qu'observateur direct sur le front des Balkans. Cet intéressant matériel documentaire inédit — incluant également certaines références aux variantes qui figurent dans les ouvrages mentionnés ci-dessus—révèle clairement les bons rapports entretenus par l'officier américain sur le front de lutte de Bulgarie avec les officiers de l'Etat major placés sous le commandement du général Al. Cernat, ainsi que ses appréciations concernant l'héroïsme des troupes roumaines et leurs sacrifices sur les champs de bataille de Grivitza, Plevna et Rahova.

Pour l'attitude loyale et l'héroïsme dont il témoigna sur le front, le lieutenant Greene a été décoré par le prince Charles de l'ordre „l'Etoile de la Roumanie” à épée au grade de chevalier et de la Croix „Le passage du Danube” pour sa présence au siège de la redoute Grivitza I (30 août — 11 septembre 1877).

Les rapports envoyés du champ de bataille de même que les ouvrages consacrés par le lieutenant Greene à la guerre russo-roumano-turque de 1877—1878 ont été favorablement accueillies aussi bien par les lectures que par les critiques de spécialité des U.S.A., ce qui a contribué dans une mesure assez grande à gagner l'opinion publique et le gouvernement américain à la cause roumaine.

www.dacoromanica.ro

CANCELARIA DOMNEASCĂ A LUI MIHAI VITEAZUL
DE
TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

CARACTERUL INSTITUȚIONAL AL CANCELARIEI DOMNEȘTI

Istoriografia noastră nu posedă o lucrare temeinică despre cancelaria domnească din țările române, care să-i definească, sub raport organizatoric și instituțional, ipostazele parcuse de la începuturile statelor feudale și pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea. Știrile în legătură cu structura acestei instituții sunt tardive și răzlețe, iar ceea ce s-a scris pînă acum se sprijină pe similitudini de situații și prezumții care nu oferă totdeauna certitudini¹.

Pornindu-se, desigur, de la limba actelor emise în cancelaria domnească s-a spus, de pildă, că a existat o cancelarie *slavă* sau *slavo-munteană* în perioada domniei lui Mircea cel Bătrân (1389–1418)². Emil Vîrtosu admite chiar existența a două cancelarii, care au evoluat, se pare, succesiv, — o cancelarie domnească de *limbă româno-slavă* și alta de *limbă română*³.

De fapt, în toate cazurile este vorba de o instituție feudală înlăuntrul căreia se emiteau acte în limbile : slavonă, latină, română și greacă. Deși ele erau emise în cetățile de scaun, ca și în alte localități, totuși cancelaria domnească, având un caracter instituțional, era una singură în fiecare din țările române. Chiar și în situația asocierii la domnie, avem de-a face cu o singură cancelarie domnească.

De pildă, Iliaș și Ștefan al II-lea emiteau concomitent acte la Suceava și Vaslui, și totuși exista o singură cancelarie domnească, — aceea a statului moldovenesc.

Nu limba actelor determină caracterul cancelariei, ci natura ei funcțională. Față de vremelnicia voievozilor și dregătorilor, cancelaria domnească prezintă o incontestabilă permanență. O seamă de factori cu funcții

¹ O serie de uzanțe procedurale, folosite în Cancelaria Moldovei se găsesc la Gh. Ghiță-Bănescu, *Documentul studiat din punct de vedere istoric, arheologic și paleografic*, București, 1935. Vezi și Damian Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în DIR, II. Introducere, p. 33 și urm. De asemenea, N. Grămadă, *Cancelaria domnească din Moldova pînă la domnia lui Cost. Mavrocordat în „Codrul Cosminului”*, IX (1935), p. 129–135. Sigismund Jakó, *Organizația cancelariei voievodale ardelenie la începutul sec. al XVI-lea în „Hrisovul”*, VI (1946), p. 111–148 și Em. Poștăriță, *Condica Marii Logofeții de toate cărțile lui Constantin Brâncoveanu (1692–1713)*, în „Revista Arhivelor” LI (1974), vol. XXXVI, 1–2, p. 219–227 și LII (1975), vol. XXXVII, 1, p. 43–47.

² Vezi Damian Bogdan, *Despre cancelaria slavă a voievodului muntean, Mircea cel Bătrân*, București, 1934. Extras.

³ Cf. *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 49, Vîrtosu crede a ști că și în Transilvania s-a dezvoltat o cancelarie *slavo-română* (*op. cit.*, p. 37).

subsidiare ca, de pildă, voievodul, divanul, logofeția, purtătorul sigiliului, diecii și alte elemente de investitură conferă cancelariei o neîndoieilnică continuitate.

Pentru exemplificarea acestor considerații o simplă apropiere de instituția similară din două țări vecine cu noi, — deși cu alt volum și cu alte rosturi istorice — ar spori eficiența considerațiilor noastre. Mă gindesc la cancelariile polonă și maghiară, — unde s-au emis numeroase acte în limba latină și cu toate acestea nu există o denumire bilingvă pentru a desemna caracterul cancelariei regale din aceste țări. Dat fiindcă e vorba de dinastii de lungă durată, se poate vorbi de o cancelarie regală a Jagello-nilor sau a Angevinilor. Păstrând proporțiile, oare nu putem spune că a existat o cancelarie domnească a lui Mircea cel Bătrân, a lui Mihai Viteazul sau a oricărui alt voievod din Moldova și Țara Românească? Exprimind o realitate istorică, putem afirma că și în țările române a funcționat o cancelarie, care n-a fost nici *slavă*, nici *româno-slavă*, ci pur și simplu *românească*.

FUNCȚIA SOCIALĂ A CANCELARIEI DOMNEȘTI

Se poate afirma, fără putință de tăgadă, că documentele din perioada feudală a țărilor române oglindesc cu prisosință procesul transformărilor intervenite în domeniul relațiilor agrare. Din acest punct de vedere, actele emise în cancelaria domnească, precum și cele redactate în afara acesteia, sunt singurele izvoare autentice care redau marea bătălie purtată secole de-a rîndul, cu o nepotolită silnicie, între țărani, dregători, voievod și biserică. În această privință, cancelaria domnească a fost un adevărat oficiu de înregistrare a tuturor mutațiilor din sfera dreptului de proprietate — dindu-ne astfel posibilitatea să definim structura social-economică a societății noastre feudale.

De aceea și formularul diplomatic a fost în permanență supus unor modificări și adaptări la realitățile sociale românești. Pe măsură ce sporesc conflictele sociale — înțelegem prin aceasta contradicțiile de clasă, practica acaparării pământului prin diferite mijloace, sporirea obligațiilor fiscale, precum și cererea tot mai insistentă a pieții interne și externe ; în aceeași măsură formularul de cancelarie e forțat să devină cît mai suplu pentru a îngurgita cît mai multe tranzacții civile, care se cer perfectate de justiția domnească.

De obicei, actele care prezintau o mai mare suplete față de volumul tranzacțiilor erau hrisoavele, actele solemne, cu toate că și *poruncile domnești* au fost adaptate unor atari situații. Evident, o pondere hotăritoare avea, în această privință, și poziția socială și materială a beneficiarului, care își permitea să plătească redactarea unui act cît mai impunător. O astfel de veleitate nu-și îngăduia decât marea boierime sau dregătorii instărați.

O astfel de situație apare, bine înțeles, în forme reduse, chiar la începutul sec. al XVI-lea. Atât *hrisoave* cît și *porunci domnești* participă din plin la procesul de lărgire și despuiere a formularului diplomatic în tot cursul acestui secol.

Spre sfîrșitul sec. al XVI-lea, țările române, ca și întreaga zonă din sud-estul Europei, intră într-o perioadă de mari prefaceri social-economice.

Tendința generală din domeniul relațiilor agrare este formarea marilor latifundii. O consecință nemijlocită a acestui fapt este adîncirea procesului de aservire a țărănimii. Tot mai mare este numărul satelor care își pierd libertatea, — deși în aceeași măsură cresc și posibilitățile de răscumpărare. Însă răscumpărarea din starea de iobagie devine și ea un procedeu mănos de exploatare feudală. Interesele statului feudal, cu tot ansamblul nevoilor militare din concepția lui Mihai Viteazul, grăbesc adîncirea contradicțiilor interne.

Toate aceste fenomene sociale se reflectă aproape cronologic în activitatea cancelariei domnești. Sub domnia lui Alexandru Mircea (1568—1577) și Mihnea Turcิตul (1577—1583; 1585—1591), cancelaria domnească se resimte tot mai mult de procesul proliferării tranzacțiilor din domeniul relațiilor agrare. Dregători înavuți și achiziționează numeroase sate, plătind mari sume de bani. Actul solemn de la Alexandru Mircea, din 30.VII (1575—1576) cuprinde nu mai puțin de 50 tranzacții, — vînzări-cumpărări și înfrâțiri⁴. Dragomir, fost mare vornic, plătește pentru mai multe sate și 15 prăvălii în București suma de 292 950 aspri.⁵

În ultima decadă a secolului care coincide cu domnia lui Mihai Viteazul, atât formularul diplomatic, cit și cancelaria domnească sunt supra solicitate de numeroase tranzacții civile. Procesul formării marilor latifundii continuă și o boierime instărită caută să-și legitimeze dreptul de proprietate asupra pămînturilor achiziționate sau acaparate prin diferite mijloace. Însuși voievodul devenise unul din marii latifundiari ai țării⁶. Fără a mai vorbi de numeroasele *porunci domnești*, în care achizițiile de ocini, donațiile, înfrâțirile și pricinile de judecată se rînduiesc uneori ca într-o catalogie. Cele șase acte solemn (hrisoavele) reprezintă un maximum de procedură și investigații⁷. Două dintre ele (actul din 6.IX.1598 și cel din 4.VIII.1599, pe care le-am numit *monumentale* — nu pentru dimensiunile neobișnuite ale pergamentelor, ci pentru o lume întreagă pusă în mișcare de volumul tranzacțiilor — ilustreză, pe de o parte, complexitatea prefacerilor economice, iar pe de alta, dovedesc capacitatea de îngurgitare și supletea formularului diplomatic din cancelaria Țării Românești. Boierul Stoica, mare vistier, și soția sa, Evdochia, achiziționează ocini de la 440 de oameni, pentru care plătesc 521 300 aspri, iar Mihai Viteazul, pentru cele 23 sate cumpărate încă în perioada cînd era ban al Craiovei și pe care și le reconfirmă la 6 sept. 1598, plătește frumoasa sumă de 1 052 200 aspri⁸.

Întăreindu-și siesăi aceste sate, ca și multe altele, pe care le dăruiește fie mamei sale, Teodora⁹, sau Episcopiei din Buzău¹⁰, actele pun în circu-

⁴ Vezi DIR. B. IV, p. 184—189.

⁵ Actele din 6, II, 1580 și 12.III.1580. În afară de bani înnavuțul dregător mai dă 20 vaci, 50 oi, 6 boi, 3 cal, o feredea, o dulamă și trei coți de șoicrlat (*Ibidem*, p. 448—453 și 458—462).

Cu același volum de tranzacții, vezi și hrisoavele de la Mihnea Turcิตul din 17.V.1588, 16.I.1590 și 8.IV.1590 (*Ibidem*, V, p. 402—407; 427—430 și 434—438).

⁶ Vezi I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV (1960), p. 465—506.

⁷ Vezi actele din : 24.II (1598); 27.V.1598, 6.IX.1598, 16.IV.1599, 4.VIII. 1599, 28.VIII. 1599 (DRH. B. XI, p. 363—367; 389—392; 421—429; 443—450; 463—474 și 476—483).

⁸ A fost publicat întila oară de Maria Soveja, *Acte de cancelarie de la Mihai Viteazul* în „Revista Arhivelor”, LII (1975), XXXVII, 2, p. 171—178.

⁹ Vezi actul din 27. IX.1597 (DRH. B.XI, p. 345—347).

¹⁰ Actul din 27.V.1598 (*Ibidem*, p. 389—392).

lație cîteva sute de antroponime și numeroase micro și macrotoponimice, constituind astfel un material prețios pentru studiul toponimiei și onomasticii feudale¹¹ din Tara Românească. În felul acesta, cancelaria domnească se face ecoul transformărilor intervenite în sinul societății românești de la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

ELEMENTE NOI, DIPLOMATICE ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ

Cancelaria domnească din Tara Românească de la sfîrșitul sec. al XVI-lea își desfășoară activitatea, evident, ținind seamă și de actele externe — după dimensiunile politice ale voievodului muntean. Nicolae Iorga scrie undeva că, odată cu domnia lui Mihai Viteazul, țările române au pătruns în Europa sec. al XVII-lea.

Prin funcția ei politică și socială, cancelaria lui Mihai Viteazul constituie o etapă plină de semnificații între natura, teoretic conservativă, a formularului diplomatic din secolele anterioare și tendințele tot mai sporite din cursul sec. al XVI-lea, de a sparge tiparul acestui formular. Potrivit materialului documentar de care dispunem¹² s-au emis în cursul a opt ani de domnie (1593—1600) 324¹³ acte interne, ceea ce în comparație cu perioada anterioară, numeric nu reprezintă un salt înainte.

Din punct de vedere al conținutului, pe lîngă numeroase tranzacții civile cu cele mai variate mutații în sfera dreptului de proprietate, cancelaria domnească a înregistrat nouă donații ale voievodului¹⁴, la care se mai adaugă încă două menționate în actele ulterioare domniei¹⁵. Ținind seama de faptul că voievodul român avea o stringentă nevoie de bani și oaste ca „să ridice această țară săracă, a noastră, cum spunea el, și să facă din ea un scut al creștinătății¹⁶, se poate aprecia că daniile făcute bisericii — minăstiri și episcopii — reprezintă, de bună seamă, din partea voievodului român, un remarcabil efort care merită a fi subliniat. Numai Episcopiei din Buzău ii donează la 27.V. 1598, sate și vecini în valoare de 145 000 aspri¹⁷.

Una din aceste donații, consemnată în actul din 27.IX. 1597, prin care voievodul dăruiește mamei sale, Teodora, cîteva sate, pisarul Dan din Zoreștii Buzăului — un remarcabil diacon această vreme — introduce în textul actului o inovație unică în diplomatica românească. Elemente de fond și formă folosite la redactarea actului, împrumută acestuia un carac-

¹¹ Iată cîteva din aceste antroponime : sinonime : Lupul și Vilcul ; porecle : Urechiatu, Crăpenie, Ploscă, Bocănețul ; compuse Sintion, Chirilpa sau Stanciu al lui Noptescu (Actul din 6.IX. 1599).

¹² În analiza noastră folosim vol. XI din *Documenta Romaniae Historica*, publicat cu prilejul aniversării a 375 ani de la Unirea politică a țărilor române (1975).

¹³ Din cele 102 acte pînă la 426, cît însumează volumul, 76 sunt zapise, catastife, autografe și acte emise de prelați ; — toate redactate în afara cancelariei domnești, iar 26 au fost emise de Nicolae Petrascu și Simion Movilă.

¹⁴ Vezi actele în vol. XI : 3.VI. 1594 (p. 80—82) ; 29.IV. 1595 (p. 152—154), 12.XI. 1595 (p. 184—185) ; 12.VIII. 1596 (p. 255—258) ; 11.V. 1597 (p. 301—302) ; 27.IX. 1597 (p. 345—347) ; 27.V. 1598 (p. 389—392) ; 6.IX. 1598 (p. 421—429) și 5.VI. 1600 (p. 535—536).

¹⁵ Vezi (1600 — oct. sfîrșit de nov.), (p. 582—583) și 2. IV. 1601 (p. 576—577).

¹⁶ Scrisoarea lui Mihai din 15.VII. 1595 adresată lui Jan Potocki, starostele Camenîtei la P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 15.

¹⁷ DRH. XI, p. 389—392.

ter solemn. Cei doi protagoniști, donatorul și beneficiarul aparțin celei mai înalte pături sociale. Teodora era mama emitentului, deci a voievodului. Această relație genealogică cerea ca actul să apară cît mai deosebit înveșmintat, dacă nu chiar pompos.

Textul prezintă o sensibilă acurateță caligrafică. Ductul e clar și energetic. Diacul a ținut să ornamenteze actul cu cîteva elemente decorative. Invocația simbolică, inițială și monograma, cărora caligraffii din Tara Românească le dău uneori expresie artistică — apar ca niște tije înalte în jurul cărora se înșerpuiusc în volute buclate fișii care tind în sus ca niște flăcări de culoarea chinovarului. Podoaba e sobră și elegantă. La acestea se mai adaugă și intitulația amplificată cu formula posesiunilor de peste munți, „herzeg al Almașului și Făgărașului”, care se introducea de obicei în contextul actelor solemne, — deși la această dată formula nu mai exprima o realitate istorică. Așa dar, avem de-a face cu un *hrisov*.

Cu toate acestea, diacul nu mai ține seamă de canoanele formularului diplomatic și după ce subliniază sinceritatea cu care domnul face această donație, continuă astfel : „și am dat domnia mea această atotcinstință și cu frumioasă față și prea cinstință, care se află deasupra tuturor cinstitelor daruri, această *poruncă* (повельніє) a domniei mele”¹⁸.

Săvîrșind această substituire de termeni, diacul înalță porunca domnească cu o treaptă mai sus pe scara nomenclaturii diplomatice. Nu credeam că e o scăpare din vedere ci, mai degrabă, o cutezanță a inventivității spiritului românesc, mereu înnoitor în sfera cancelariei domnești.

Un element nou cu caracter juridic îl constituie ipostaza cumulativă în care se află voievodul în cursul unor tranzacții civile : el cumulează două calități : aceea de emitent și beneficiar. La prima vedere, faptul ni se pare lipsit de o bază juridică, cu atit mai mult cu cît majoritatea voievozilor anteriori nu folosește această practică. Există însă și cîteva excepții, care probabil confirmă regula, în care formularea întăririi sau confirmării dreptului de proprietate diferă cu totul de cea folosită de Mihai Viteazul. Astfel, Radu cel Mare (1495—1508) afirmă că „am cumpărat domnia mea de la ...”¹⁹, exact ca și tatăl său Vlad Călugărul, care achiziționează în cîteva rînduri sate și ocine²⁰. În cursul sec. al XVI-lea, Mihnea Turcituș ne informează că și Alexandru Mircea a achiziționat ocine²¹, fără alte detalii. Din păcate, nu ne-a parvenit nici unul din aceaste acte. La Mihai Viteazul textul e clar și categoric : „... ca să se știe să fie domniei mele și fiilor domniei mele, cîți Dumnezeu va da domniei mele toate satele ...”²². Deocamdată, nu încercăm o explicație a acestei competiții juridice, în care voievodul emitent, șeful justiției supreme, se află față în față cu subalternii și supușii săi. Întrucît problema depășește cadrul acestui studiu, vom stăruî mai pe larg asupra ei în contextul unei lucrări mai mari de diplomatică românească. Pentru moment, reținem o constatare certă : toate ocinele achiziționate de voievozii menționați mai sus au fost făcute cu scopul de a fi donate mînăstirilor.

¹⁸ Vezi DRH, XI. p. 346.

¹⁹ Actul din 5.V. 1502, (DIR, B., II. p. 15—17).

²⁰ Vezi actele din : 4. II. 1488 ; 17.IV. 1488 ; 11.IX. 1489 ; 16.VI. 1493 ; 1.IV. 1494. (DIR., B. I, p. 335—336 ; 337—341 ; 351—355 ; 388—391 ; 406).

²¹ DIR, B. I, p. 187.

²² Actul din 6.IX. 1598 (DRH, XI, p. 425 *passim*).

ARTA MINIATĂ ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ

Ori ce s-ar spune, *sub aspect formal* cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul nu ține pas cu măsura faptelor de arme ale voievodului muntean. Este vorba de o domnie relativ scurtă, în timpul căreia s-a pus în circulație un număr impresionant de acte fără loc și dată. E interesant de remarcat că niciunul din cele 30 acte, care poartă semnătura voievodului (m.p.), nu prezintă această deficiență, — de unde am putea trage concluzia că atât marea logofăt cît și pisarii nu-și dădeau, de fiecare dată, osteneala ca redactarea actului să nu conțină vicii de formă.

Pe de altă parte, ne-am fi așteptat ca cel puțin unul din actele solemne să fi continuat, ca o ipostază de trecere spre secolul următor, gustul artistic cu care caligrafii au ornamentat cu deosebită măiestrie, două hrisoave din cancelaria lui Mihnea Turcitul²³. Și asta cu atit mai mult, cu cit pisarii acestor două acte — Stan logofăt²⁴ și Neagoe logofăt — ca și mulți alții dieci și caligrafi, din decada precedentă, se întâlnesc și la curtea lui Mihai Viteazul.

Trebuie să precizăm însă că nu e vorba totuși de o carență menită să întîrzie pătrunderea artei miniate în lăuntrul cancelariei sau să producă un hiatus. Procesul contactelor dintre arta miniată și cancelaria domnească continuă și — sub acest raport — ultima decadă a sec. al XVI-lea înseamnă o punte de trecere între ultimul hrisov, din 20.IV.1589, de la Mihnea Turcitul și adevărata explozie de acte ornamentate din primul deceniu al secolului următor²⁵.

Așadar, să vedem în ce măsură cancelaria lui Mihai Viteazul receptează impulsurile artei coloristice în ultima decadă a sec. al XVI-lea.

Începem cu *Invocația simbolică*. Dacă mai înainte simbolul crucii era împodobit după fantezia caligrafului, de data aceasta el e redus, de cele mai multe ori, la un simplu semn școlăresc, care nu sugerează nimic. Pierzind pentru căva timp funcția ei sacrală, invocația simbolică rămine un simplu semn grafic. Ea își va redobindi demnitatea și prestigiul inițial după 1600, sub Simion Movilă, Radu Șerban și Radu Mihnea²⁶. Uneori capătă o infățișare tribastonală inexpressivă sau figura unui sfesnic bine stilizat, ca în actul din 4.VII.1596²⁷. Cind textul e redactat de mîna dibace a lui Stan din Săvești — un neobosit caligraf în această epocă — invocația

²³ Vezi actele din 18.XII. 1586 și 20.IV. 1589 (respectiv, Arh. St. Buc.; S.I. 1331 și Bibl. Acad. XCIV/101).

²⁴ E vorba de Stan din Săvești.

²⁵ Între 1601–1605, deci pe o perioadă de cinci ani, au ieșit din cancelaria domnească a lui Simion Movilă și Radu Șerban 15 acte, — hrisoave și porunci domnești.

Vezi actele din : 26.II. 1601 (Muzeul orașului București Nr. 1770); 30.IV. 1601 (Arh. st. Buc., Mitrop. Tăril Rom. XCVI/9); 1.II. 1602 (Bibl. Acad., CLXXXIV/126); 7.I. 1603 (Arh. st. Buc., Istoricice noi XVII/4); 22.IV. 1603 (Arh. st. Buc. M-rea Cozia, XXIV/4); 20.XI. 1603 (Arh. st. Buc., M-rea Cimpulung, V/I); 27.II. 1604 (Arh. st. Buc., M-rea Cotroceni XXXV/2); 17.V. 1604 (Arh. st. Buc., Mitrop. Tăril Rom. XCVI/11); 15.I. 1605 (Arh. st. Buc., M-rea Cotroceni LIX/11); 1.VI. 1605 (Muzeul Ștefulescu Tg. Jiu); 6.VII. 1605 (Arh. st. Buc., Episc. Argeș. XVI/11); 15.VII. 1605 (Arh. st. Buc., M-rea Radu Vodă XXXIV/3); 20.VIII. 1605 (Bibl. Acad. CI/12); 3.IX. 1605 (Bibl. Acad. XLI/2); 4.IX. 1605 (Arh. st. Buc., Peceți 20).

²⁶ Vezi Tr. Ionescu-Nișcov și Maria Soveja, *Acte de cancelarie domnească*, Buc., 1974, p. 19.

²⁷ Arh. st. Buc., S.I. 1579.

simbolică apare înaltă, suplă și face trup cu inițiala ²⁸. Spre sfîrșitul decadei se înregistrează o aplicație pronunțată în redarea caligrafică a acestor formule. De pildă, în actul de danie din 27.V.1598 ²⁹, Dan din Soreștii Buzăului realizează o invocație simbolică înaltă, transformată complet de povara unor lujeri în chinovar, care șerpuiesc în direcții opuse, alături de vocabula B.

Altădată, semnul crucii e redat printr-o tijă împodobită cu elemente florale și arborescente ³⁰, sau în hrisovul prin care voievodul Mihai își reconfiră stăpînirea peste 23 de sate (6.IX. 1598), Stan din Săvești ne oferă o invocație simbolică, potențată coloristic, de care atîrnă ghirlande cu două bucle mari punctate în partea inferioară. În loc de chinovar, aur. Semn de belșug ³¹. În sfîrșit, în actul din 4.VIII.1599, al cărui beneficiar este — după cum s-a văzut — înavuțitul Stoica, mare vistier, în locul semnului simbolic apare, sub pana aceluiași Stan Săvescu, o figură sveltă care, ținând tovărăsie strinsă inițialei, lasă să-i cadă de pe cele două brațe flamuri aurite ³².

Inițiala urmează și ea destinul inegal al invocației simbolice. Uneori face corp cu semnul crucii și chiar atunci cînd caligraful dă expresie artistică invocației și monogramei, inițiala rămîne o majusculă oarecare. În acest caz, ea este adumbrată cu totul de vecinătatea coloristică a invocației simbolice. Atunci cînd caligraful îi imprimă o poziție distanță și hieratică, față de invocație, inițiala apare bastonată și solemnă ca în actul din 28.VI.1598.

Monograma, sau așa-zisa subsciere neautografă, formează de obicei un cuplu caligrafic cu semnul crucii de sub textul actului. Între invocația simbolică și crucea din vecinătatea monogramei nu există o concordanță grafică. Aceasta din urmă fiind supusă aceluiași regim artistic ca și monograma. În hrisoavele și poruncile domnești din cancelaria lui Mihai Viteazul, această deosebire de tratament caligrafic este o constatare certă. Semnul simbolic de sub text capătă prestigiul grafic solicitat de prestanța subsecreriei neautografe.

Pisarul Mușat ne oferă, în actul din 4.I.1594, o monogramă cu demnitate, înaltă și impunătoare din chinovar. Stilul e sobru ca și în actul din 13.XII.1594. O monogramă mult stilizată și împodobită frumos cu ghirlande și motive florale realizează Stan din Săvești (10.VI.1596). Chinovarul e folosit din abundență, însă spre finele decadei apare aurul, care sugerează un sentiment de măreție și nobilitate, nu însă o vibrație artistică. Este cazul celor doi beneficiari, Mihai Viteazul (6.IX.1598) și Stoica mare vistier (4.VIII.1599).

În urma acestor sumare considerații, am putea afirma că tonalitatea dintre impulsurile ornamentației și cancelaria domnească este sobră și demnă, — lipsită de implicații coloristice.

²⁸ Vezi actul din 10.VI. 1596 (Arh. st. Buc., S.I. 1577).

²⁹ Arh. st. Buc., S.I. 1631.

³⁰ Vezi actul din 28.VI. 1598 (Bibl. Acad. DCCXC/8).

³¹ Bibl. Acad. XLV/143.

³² Arh. st. Buc., Peceți 252.

UNIVERSALITATEA ROMÂNEASCĂ A CANCELARIEI DOMNEŞTI

Deplasarea lui Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova — cale care echivalează cu o „Via triumphalis” spre măreția actului unirii țărilor române în pragul sec. al XVII-lea — a creat, din nefericire pentru scurt timp, momente cu totul noi în activitatea cancelariei domnești.

Dispunem de date certe că Mihai a trecut munții, însotit de o suită de dregători și pisari. Întrucât cancelaria începuse deja să fie descongestionată, lăsindu-se în competența marilor dregători soluționarea unor probleme mai puțin importante, Tudosie, mare logofăt, aflindu-se la Alba Iulia, dă nemeșului Olași Janoș o carte la mînă, redactată românește, un fel de salv-conduct, spre a fi slobod să-și „aducă jupineasa de la Lugoj”³³.

În același timp, formularul diplomatic e adaptat la noua situație politică, creată în urma actului Unirii. Intitulația se amplifică spre a include în titulatura domnului denumirile celor trei țări române: „*Io Mihail voierod — sună noua formulă — cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Țara Românească, al Ardealului și al Moldovei ...*” Această formulă este cea mai peremptorie atestare a faptului istoric că, la 1600, Transilvania, Moldova și Țara Românească s-au aflat sub sceptrul domnului muntean.

De asemenea, formula martorilor din actele emise în Transilvania, alcătuită în genere din boieri divaniți capătă de astă dată o ingenioasă componență: alături de dregătorii din suita voievodului, figurează și dregători din viața politică a Transilvaniei. E vorba de Corneș Gaspar, Sechel Mojies, mare ghenărăraș, Ștefan Chiaky și Dimeter Napraghi, mare cantilăresc³⁴. Și astă chiar atunci cînd obiectul actului era o pricină din Țara Românească. Dacă ideea de a include printre martori și dregători din Ardeal aparține lui Mihai, în calitate de emitent al actelor de cancelarie, în acest caz nu i se poate contesta voievodului român clarviziunea actelor sale politice.

În această perioadă, cînd Mihai Viteazul se afla în Transilvania, locuitorii din Țara Românească, minăți de diferite nevoi și pricini trec munții în Ardeal spre a solicita intervenția domnului. Din păcate, unele din aceste acte nu ni s-au păstrat. De pildă, actul de cancelarie emis foarte probabil la Alba Iulia, prin care Mihai Vodă acceptă ca jumătate din satul Gropșani (astăzi, jud. Olt) să i se vîndă pentru 24 000 aspri³⁵, — după cum nu ne-a parvenit nici protocolul despre litigiul acut ajuns în fața domnului în cetatea de scaun a Ardealului, dintre satele: Furești, Novaci și Suseni, pe de o parte și boierul Preda, mare ban al Craiovei, pe de altă parte³⁶. Personal, cred că urnirea dincolo, în Ardeal, a unor sate din Țara Românească în căutarea lui Mihai — spre a li se face dreptate, constituie dovada că la această dată, există totuși un sentiment al colectivității românești.

Cit privește actele emise în Moldova, cu excepția unei scrisori, din 10.V.1600³⁷, — redactată în Tabăra de la Hotin, în limba polonă, și adresată boierilor din cetate, — celelalte 10 acte de cancelarie constituie, din

³³ Actul din 4.I. 1600 (DRH, XI, p. 519).

³⁴ Vezi date și informații în Veress V., *Documente*, vol. V și VI, sub voce.

³⁵ Vezi actul de mai tirzii din 3.IX.1605 (DIR, B, Veacul XVII, p. 194–195).

³⁶ După actul din 19.V. 1608 (*Ibidem*, p. 309 – 310).

³⁷ DRH XI, p. 520–521.

punct de vedere diplomatic, o grupă aparte. Nu se mai ține seamă de tiparul formularului de cancelarie și, probabil, sub presiunea evenimentelor din vara anului 1600, se improvizează un act foarte laconic, în care se păstrează, bineînțeles, intitulația din actele muntene, în toată plenitudinea ei românească, precum și formulele de investitură din finalul actului moldovenesc. Se soluționează, desigur, cazurile urgente, al căror conținut e lipsit de importanță. Ceea ce vrem să subliniem e faptul că la redactarea actelor sînt folosiți atit dieci din cancelaria Moldovei, cit și din Țara Românească, aflați în suita domnului.

Dintre pisarii moldoveni participă doi dintre cei mai renumiți, Arsenie Nebojatec și Negilaș, precum și alții de mai puțină faimă, — Io-nașco, Gligorie, Rusul și Tăbaci. Creciun, care redactează unul din actele emise la Iași (1.VI.1600)³⁸, nu-i decit diacul Crăciun, cunoscut încă din cancelaria lui Mihnea Turcitul³⁹.

În nici o altă domnie din Țara Românească nu s-au emis acte de cancelarie în atîtea locuri, ca în timpul domniei lui Mihai Viteazul. În afara de București și Tîrgoviște, fiecare din localitățile situate în Transilvania, Moldova și Țara Românească — și anume : Argeș, Cepturoaia, Caracal, Craiova, Dobroței, Gherghița, Grădiște, Gura Teleajenului, Pitești, Ploiești, Strejesta, Alba-Iulia, Făgăraș, Iași, tabăra de la Hotin — unde completul de judecată al cancelariei domnești a statuat asupra unor probleme mai mult sau mai puțin litigioase, a devenit cel puțin pentru o singură zi oraș de scaun al țărilor române.

Această intrepătrundere de persoane și formule, cu funcții diferite, în corpul unor acte, emise pe întreg cuprinsul țărilor române, conferea, pe de o parte, cancelariei domnești un caracter de universalitate românească, iar pe de alta *se creează premise pentru realizarea unui formular diplomatic unic și o singură cancelarie românească*.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ A LUI MIHAI VITEAZUL

În comparație cu deceniul precedent (1581—1590), ultima decadă a sec. al XVI-lea, sub raportul utilizării limbii române, înseamnă totuși un pas înainte. Acest fenomen poate fi urmărit îndeosebi în redactarea actelor din afara cancelariei domnești. În vreme ce sub Mihnea Turcitul și Petru Cercel s-au redactat 28 acte, dintre care numai două în limba română, în cancelaria lui Mihai Viteazul — inclusiv Nicolae Petrașcu și Simion Movilă — numărul actelor din afara cancelariei se ridică la 80. Jumătate din acestea au fost scrise în limba română. Așadar, saltul limbii noastre e remarcabil și va continua să sporească odată cu începutul sec. al XVII-lea.

Deocamdată se impun următoarele constatări :

— Spre sfîrșitul sec. XVI-lea sporește sensibil numărul actelor redactate în afara cancelariei domnești, ceea ce înseamnă o sporire a posibilităților de a se redacta acte în limbă română.

³⁸ Ibidem, p. 531—532.

³⁹ În cancelaria lui Mihai Viteazul, Crăciun scrie un număr de 14 acte (*Ibidem*, sub voce).

— La această activitate juridică participă mari dregători, dar și multe fețe bisericesti, care judecă diferite pricini și împart dreptate. E interesant de remarcat că prelații — ca reprezentanți ai bisericii — redactează actele, în general, în limba slavonă sau greacă. Din cele două acte emise de aceștia, numai două au fost scrise în limba română⁴⁰, cel dintii în Ardeal, la Alba-Iulia, celălalt în Tara Românească. Pentru început, competența lor e limitată și inegală.

Deși limba română bate tot mai des la ușa cancelariei de la curte, totuși tradiția și sacralitatea limbii slavone, ca limbă oficială, i se impotrivesc. Însă la sfîrșitul decadiei se redactează, sub auspiciile cancelariei două acte, — e adevărat, fără prea mare importanță însă, totuși în limba română. Primul e o poruncă a lui Mihai vodă din 14.IV.1600, către Dumitru mare vornic în Tara Românească, iar celălalt provine de la Nicolae Petrușcu, din același an (15.IX.1600). Ambele acte au păstrat în slavonă formula devoțiunii, intitulația, menționarea „ispravnicului” și data, — ca două formule finale de investitură.

— În sfîrșit, româna ajunge din urmă slavona, iar prefacerile social-economice din primele decenii ale sec. al XVII-lea îi vor înlesni treptat pătrunderea în incinta cancelariei domnești pînă la înfringerea totală a slavoniei.

Din cele de mai sus s-a putut vedea că din lipsă de date, nu am stăruit asupra structurii organizatorice a cancelariei domnești, ci ne-am propus, de la început, să definim cîteva din aspectele ei funcționale. Sub acest aspect, atît cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul cît și formularul diplomatic testează formal și fără putință de tăgadă clarviziunea politică, dar și conștiința înaltă a voievodului muntean de a da contemporanilor săi un exemplu de cetezanță și măreție.

Ele constituie elementele de investitura a actului Unirii, săvîrșit acum 375 de ani de hotărîrea neînduplecată a „Viteazului”, cum îl numea Nicolae Iorga.

LA CHANCELLERIE PRINCIÈRE DE MICHEL LE BRAVE

RÉSUMÉ

L'auteur examine le caractère institutionnel de la chancellerie princière, sa fonction sociale, les nouveautés survenues dans le formulaire diplomatique à la fin du XVIe siècle, soulignant que le règne de Michel le Brave a créé des prémisses pour la réalisation d'un formulaire diplomatique unique et d'une seule chancellerie roumaine.

L'étude relève d'utilisation de la langue roumaine dans les actes de chancellerie ainsi que dans celles émises en dehors de celle-ci, l'époque de Michel le Brave présageant la pénétration de la langue roumaine dans la chancellerie roumaine au XVIIe siècle.

⁴⁰ Actele din : (1600) și din 26.V. 1600 (DRH, XI, p. 502—503 și 528—529).

REINTERPRETĂRI ȘI ADĂUGIRI LA STUDIUL
CRONICILOR MOLDOVENE

DE

ALEXANDRU V. DITĂ

Studiul istoriei dă naștere, cum este și firesc, la controverse legate de multitudinea aspectelor ce apar în calea cercetătorilor. O parte din acestea își au izvorul în inadverențele vechilor texte care, fie că nu s-au păstrat în întregime, fie că sunt ambigui, lacunare sau contradictorii, conduc la păreri diferite. O categorie aparte în cuprinsul acestor scrieri o constituie textele al căror autor a rămas pentru noi, din diferite motive, un „anonim” sau un „pseudo”. După părerea noastră, semnele de întrebare ridicate de acestea își găsesc cel mai greu rezolvarea deoarece autograful, care ar putea elucida totul dintr-o dată, nu există și astfel părerile ajung foarte greu să coincidă sau să ajung deloc.

Dintr-un astfel de „pseudo” ne-am făcut obiectul studiului de față, studiu care-și propune să reia o problemă considerată „închisă” de mai multă vreme. Este vorba de „*Letopisul Tării Moldovii de la Ștefan sin Vasilie Vodă încoace ...*”*, cu alte cuvinte „*Cronica Moldovei de la 1661 la 1709*” sau „*Pseudo Nicolae Costin*”.

Manuscrisul acestei cronică a văzut lumina tiparului prin grija lui Mihail Kogălniceanu care l-a inclus în arhicunoșcuta sa culegere de cronică¹, făcind din el și din cel al „*Cronicii Moldovei pentru anii 1709—1711*” — operă a logofătului Nicolae Costin — o singură cronică iscălită de autorul celei din urmă : *Nicolae Costin*². Dar, ceea ce a părut firesc lui Kogălniceanu n-a părut asemenea și cercetătorilor imediat următori. Astfel, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea încep să se pronunțe, cu privire la paternitatea cronică 1661—1709, păreri divergente. Dacă V.A. Urechia³ și A.D. Xenopol⁴ se situau în consens cu părerea lui Kogălniceanu, nu același lucru se întimpla cu Aron Densușianu⁵, I. G. Sbiera⁶ și Grigore Tocilescu⁷, care erau de părere că această cronică nu poate fi atribuită logofătului Nicolae Costin. Opiniile erau într-adevăr diferite, dar argumentația

* De fapt cronica începe cu domnia lui Eustatie Dabija.

¹ M. Kogălniceanu, *Letopisiile Tării Moldovii*, II, Iași 1845, p. 1—30.

² Kogălniceanu nu a făcut altceva decât să accepte modul în care au fost copiate cronicile în manuscris.

³ V.A. Urechia, *Miron Costin, Opere complete*, I, București, 1886, p. 11—14.

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, IV, Iași, 1891, p. 596—598.

⁵ Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1885, p. 178.

⁶ I.G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării*, Cernăuți, 1897, p. 176—177.

⁷ Grigore Tocilescu, *Manual de istoria românilor*, București, 1900, p. 397.

ambelor partide lăsa de dorit, ceea ce a făcut ca istoriografia secolului al XX-lea să preia „moștenirea” cu speranța rezolvării. Și rezolvarea părea că s-a produs prin strădania și metoda riguroasă a lui Constantin Giurescu⁸ care, aplecîndu-se cu multă migală asupra vechilor texte, *a dat primul, dar și ultimul, răspuns bazat pe o argumentație mai solidă*. El arăta că sub nici un motiv cronica 1661–1709 nu poate fi atribuită lui Nicolae Costin; verdictul era foarte categoric și a părut astfel tuturor istoricilor ce au urmat pînă acum⁹. Singura excepție a făcut-o Nicolae Iorga care a continuat să afirme, pe o argumentație poate la fel de solidă ca a lui Constantin Giurescu, că această operă este opera lui Nicolae Costin¹⁰. Dar trebuie subliniat că din anul 1907 nimeni nu s-a mai aplecat să cerceteze cu atenție argumentația lui Constantin Giurescu, ea fiind considerată perfectă, ca să nu spunem tabu. Aceasta a făcut ca cei care au afirmat în continuare că din opera lui Nicolae Costin trebuie să lipsească cronica Moldovei pentru anii 1661–1709 să nu mai facă obiectul atenției noastre, ei nefăcînd altceva decit să și însușească o teză pe care nu s-au mai străduit să o îmbogățească pe nici o direcție; cu alte cuvinte cercetătorii de după C. Giurescu nu sint decit niște adepti ai unei demonstrații. Cît privește studiul de față mărturisim că ne-am propus să arătăm netemeinicia acestei demonstrații, *fără a avea totuși pretenția că am rezolvat problema. Noi nu dorîm altceva, chiar dacă ne pronunțăm într-un sens, decit să aducem argumente noi într-o controversă ce n-ar fi trebuit să fie considerată încheiată.*

Deoarece opera autografă a logofătului Nicolae Costin lipsește, pronunțarea în favoarea uneia sau alteia dintre teorii, oricîr ar fi de solidă argumentată, tot ar lăsa loc unei cît de mici îndoieri că lucrurile ar putea sta și altminteri. De aceea am considerat că trebuie să privim opera în multitudinea aspectelor pe care le ridică, pornind de la argumentele cercetate izolat, dar analizate din perspectiva întregului. În această ordine de idei am găsit nimerit ca argumentele noastre să fie direcționate spre a demonstra unitatea — de concepție, stil și limbă — dintre cronica de la 1661 la 1709

⁸ C. Giurescu, *Contribuții la studiul cronicilor moldovene*, în *Analele Academiei Române*, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXX (1907–1908), p. 273–309; idem, *Izvoarele lui Tudose Dubău, Miron logofăt și Vasile Demian*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, II, București, 1915, p. 163–214.

⁹ În acest sens a se consulta: George Pascu, *Axinte Uricariul și Nicolae Costin în „Arhiva”*, XXIX (1922), p. 489–498; Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 115–146; Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, III, București, 1945, p. 179; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III 2, București, 1946; p. 808; Constantin Grecescu, *Mărturisile comisului Iștoc*, în *Revista Istorică Română*, VIII (1938), p. 87–94; Ioan St. Petre, *Nicolae Costin, viața și opera*, București, f.a., p. 65; I. Lăduat, *Letopiseful fării Moldovei de la Istratie Dabija înainte (1661–1709)*, în *Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași*; *Istorie-Filologie*, tom. VI (1960), nr. 2 supliment, p. 143–153, autorul se străduie să arate că această cronică a fost scrisă de un om de condiție modestă, dar conform metodei și argumentației sale am putea demuestra tot așa de bine că Miron Costin a fost preot, iar Ion Neculce negustor; A. C. Stoile; *Izvodul Costăchesc*, în *Studii și articole de Istorie*, VI (1964), p. 7–45; Dumitru Velciu, *De neamul moldovenilor în copia lui Sava Ieromonahul*, în *Manuscriptum*, 1975 (XXI), nr. 4, p. 164–167, Ultimii doi autori și-au manifestat opiniile și în cuprinșul diferitelor recenzii pe care le-au făcut unor lăsrări.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, II, București, 1928, p. 124–158; deși pare că a fost convins de demonstrația lui Constantin Giurescu, Iorga face tot posibilul pentru a convinge de contrariu, convingere ciștințată răspicat în *Istoria românilor*, VI, București, 1938, p. 494–495, Aceeași părere este împărlășită și de G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini și pînă în prezent*, București, 1941, p. 28.

și cronica de la 1709 la 1711 ; prin aceasta credem că vom putea pune cu mai multă certitudine semnul egal între autorul celei din urmă cronică (N. Costin) și al celei dintii.

★

Considerind încheiate succintele lămuriri preliminare vom trece în cele ce urmează la enumerarea argumentelor care au stat la baza demonstrației lui Constantin Giurescu :

A. Între cronica Moldovei pe anii 1661—1709 și letopisul de la facerea lumii, opera lui Nicolae Costin, există o deosebire de concepție¹¹ care constă în :

— scurtimea cronicii în contradicție cu convingerile lui Nicolae Costin¹²

— „nu cuprinde îndeajuns și evenimentele întiplate în țările vecine”¹³

B. Cronica 1709—1711 prezintă un caracter de lucrare independentă, fără legătură cu cronica anterioară ; în sprijinul acestei afirmații sunt aduse trei categorii de argumente¹⁴ :

a) relatarea următoarelor fapte în cuprinsul cronicii 1709—1711 cind ele ar fi trebuit să fie prezentate în cronica 1661—1709 :

— pecetluirile scoase de domnitorul Mihai Racoviță

— introducerea cornăritului de către Antioh Cantemir

— indemnarea boierilor, de către Iordache Ruset, să fugă (în timpul domniei lui Constantin Duca)

— peripețiile orașului Scheia

b) revenirea cu mult mai pe larg, în cronica 1709—1711, asupra unor evenimente care sunt numai menționate în cronica 1661—1709 :

— aprecierile favorabile la persoana lui Alexandru Mavrocordat

— relatările cu privire la pacea de la Karlowitz

— știrile despre mazilirea lui Mihai Racoviță și pribegia boierilor

c) diferite mențiuni din cuprinsul cronicii 1709—1711 nu sunt în concordanță cu relatările cronicii 1661—1709 :

— boierul Pavel Ciocirlan, arătat în cronica 1661—1709 ca biv vel paharnic, iar în cronica 1709—1711, în aceeași împrejurare, este menționat ca vornic mare de Tara de Sus

— deși în cronica 1709—1711 se fac aprecieri defavorabile la adresa familiei Ruset, acestea nu se găsesc și în cronica 1661—1709

— în cronica 1709—1711 se fac repetate lămuriri cu privire la dregătoriile avute de diferiți boieri în perioada acoperită de cronica 1661—1709

C. Cronică 1661—1709 „este cu totul contrarie sentimentelor personale, legăturilor familiale și carierei politice a cronicarului”¹⁵, aşa cum rezultă din :

— prezentarea nefavorabilă a domnitorului Gheorghe Duca, protecatorul Costineștilor și socrul lui Nicolae Costin¹⁶

¹¹ C. C. Giurescu, *Contribuționi la studiul cronicilor moldovene*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom. XXX (1907—1908), p. 302.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 286—288.

¹⁵ *Ibidem*, p. 296.

¹⁶ *Ibidem*, p. 298.

— laudele aduse lui Constantin Cantemir, omorîtorul lui Miron și Velicico Costin¹⁷

— aprecierile favorabile la adresa lui Iliaș Alexandru¹⁸

— reflecțiile referitoare la nevinovăția domnilor și necredința boierilor : „ce de vom socoti la dreptate, numai tot vina boierilor, cari sunt indemnători și îmbunători spre stingerea unul altuia”¹⁹

D. Diverse alte argumente care nu pot fi încadrate în paragrafe speciale :

— cronica 1661—1709 este o compilație lipsită de unitate²⁰

— în cronica 1709—1711 Nicolae Costin vorbește în repetate rînduri despre sine, dar în cronica 1661—1709 nu i se află pomenit numele deși participase și în acești ani la viața politică a Moldovei²¹

— în cronica 1709—1711 Nicolae Costin se ocupă pe larg de faptele dregătorilor spre deosebire de autorul cronicii 1661—1709 care nu se apleacă cu aceeași stăruință asupra lor²²

— argumentație cu caracter istoriografic : Ion Neculce nu știa de existența unei cronică a lui Nicolae Costin care să se refere la perioada 1661—1709²³

Cu acest ultim aspect încheiem enumerarea obiectiilor aduse de Constantin Giurescu pe parcursul demonstrării tezei sale. În ceea ce ne privește vom continua prin a demonstra — așa cum am mai spus — contrariul celor susținute de marele istoric ; *obiectul rîndurilor următoare constituindu-l problema in sine și nu combaterea punct cu punct a celor enumerate mai sus*²⁴.

★

Atât din cerințe legate de metodica cercetării, cât și din altele care au ca scop facilitarea rapidă a demonstrației noastre, ne vom ocupa mai întâi de *împrejurările, data și ordinea* în care au fost scrise cronicile Moldovei pentru anii 1661—1709 și 1709—1711.

Astăzi nu mai este un secret pentru nimeni — sincer vorbind nu prea a fost niciodată²⁵ — că Nicolae Costin a fost cronicarul oficial al domnitorului Nicolae Mavrocordat din a cărui dorință a scris cronica primei sale domnii. Constantin Giurescu, care în mare era de aceeași părere (spun în mare doarece el este tentat să cadă în cealaltă extremă afirmind că întreaga operă costiniană ar fi fost elaborată din indemnul acestuia) a

¹⁷ *Ibidem*, p. 300.

¹⁸ *Ibidem*, p. 305.

¹⁹ *Ibidem*,

²⁰ *Ibidem*, p. 288.

²¹ *Ibidem*, p. 304.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 305.

²⁴ Aceasta se va face treptat și fără mențiuni speciale, deși nici acestea nu vor lipsi pe parcursul demonstrației.

²⁵ Părerea exprimată de C.A. Stoide cum că Nicolae Costin n-ar fi scris cronica 1709—1711 din indemnul lui Nicolae Mavrocordat (vezi *Nicolae Costin, Letopiseșul Tărilor Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601— și de la 1709 la 1711*, ediția C.A. Stoide și I. Lăzărescu, Editura Junimea, Iași, 1976, p. CIII.) este lipsită de temelii ; Nicolae Costin, care lucra la o operă de amplierea letopiseteului de la facerea lumii, n-ar fi avut alt motiv pentru a-și întreprune munca și a scrie evenimentele petrecute în decursul a doi ani desprinși total de o legătură cronologică,

căutat să-și imagineze — fără un suport științific — felul în care și-a redactat marele logofăt moldovean opera : „După ce-și adunase materialul în decurs de căți-va ani și „nu cu puțină osteneală”, el se apucă să scrie în domnia lui Dimitrie Cantemir [letopisul de la facerea lumii — A.D.] ... Pînă în octombrie 1711 el ajunsese probabil pe la sfîrșitul domniei lui Despot, de unde incetează atacurile împotriva grecilor ... expunerea este cu mult mai dezvoltată decît la Ureche și pentru timpul de la 1594 — 1601, îndoit mai întinsă cît cea corespunzătoare din cronică tatălui său. În asemenea condiționi Nicolae Mavrocordat vedea că va mai trece mult timp pînă cînd cronicarul să ajungă la evenimentele contemporane, singurele care-l interesau. Viitorul era însă nesigur. Ca și intia dată mazilia putea veni curind și în urmă nu să știa cine avea să povestească și în ce lumină faptele sale ... Pentru ca aceasta să nu se întimplă, Nicolae Mavrocordat, cel mai preocupat dintre domnii noștri ca să lase viitorimii despre cîrmuirea lui amintirea pe care el o voia, însărcinează, curind după sosirea-i în țară, ca să scrie evenimentele petrecute de la 1709 înainte. Despre stabilirea unei legături cu o cronică anterioară nu putea fi acum vorba : ea urma să se facă în mod natural atunci cînd letopisul ar fi ajuns la acea dată”²⁶.

Întreagă această presupusă conjunctură este eronată aşa cum au dovedit-o cercetările ulterioare ; Nicolae Costin n-avea cum să scrie letopisul de la facerea lumii din indemnul lui Nicolae Mavrocordat deoarece începuse să-l redacteze încă din 1700²⁷, mai mult, devenit istoric oficial este nevoie să-și incetinească munca, poate chiar s-o intrerupă, legată de letopisul început de atîția ani, dar care nu-l putea interesa pe Nicolae Mavrocordat din perspectiva intereselor sale imediate²⁸. El știa că în Moldova se scriau tot felul de izvoare, dar ceea ce-i trebuia era o prezentare a domniei sale scrisă de pe poziția intereselor sale.

Oricum, Nicolae Costin a început să redacteze cronică Moldovei pentru anii 1709—1711 la începutul celei de-a doua domnii moldovene a lui Nicolae Mavrocordat (1711 septembrie — 1715 decembrie)²⁹, adevăr de care nu s-a îndoit și nu se îndoiește nimeni. Dar, dacă putem fi siguri pînă aici, nu același lucru se poate afirma și atunci cînd este vorba de data la care a fost concepută cronică Moldovei pentru anii 1661—1709 (aceasta în pofida părerii formulate de Constantin Giurescu³⁰ și însușită de *absolut*

²⁶ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 285—286.

²⁷ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXXXVIII.

²⁸ Cit 1-a interesat pe *omul de cultură* Nicolae Mavrocordat, letopisul de la facerea lumii nu putem să îl sintem siguri că *domnitorul* Nicolae Mavrocordat n-avea nevoie de o operă în stilul acesta, dovdă că însă cronica de la 1709 la 1711 n-are elemente care să-o apropie în mod deosebit de letopisul ; apoi, opera cronicarului, pe lîngă că mergea încet, era plină de artificialitate bombastice, ruptă conceptual de modul în care cronicarii moldoveni înțelegeau să-și întocmească cronicile. Aceasta ar fi putut primejdui perenitatea scrierii, tocmai prin lipsa de apreciere a contemporanilor, dar mai ales a celor ce vor veni (dacă Nicolae Mavrocordat a gîndit întocmai așa este relativ, dar rezultatul a fost că letopisul de la facerea lumii a fost o operă care n-a trezit interesul multora tocmai din cauza acestor motive și nu dintr-o defâlmare a istoriografiei moderne, așa cum se susține încă de către unii).

²⁹ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXVIII.

³⁰ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 289—290.

toți cercetătorii, începînd cu George Pascu ³¹ și sfîrșind cu Dumitru Velciu ³² și C.A. Stoide ³³.

Constantin Giurescu, în studiul său publicat în 1907, ar fi acceptat posibilitatea ca letopisețul 1661–1709 să fie scris de logofătul Nicolae Costin, dar o vedea ca o imposibilitate deoarece credea că această operă ar fi fost scrisă, de un autor rămas anonim, în perioada *septembrie-decembrie 1712*, deci după moartea lui Nicolae Costin survenită în luna septembrie a aceluia an ³⁴. Afirmația se baza pe interpretarea unui pasaj din cronică 1661–1709 referitor la invazia lăcustelor produsă în anul 1708: „Si aşe s-au îngropat și s-au înmulțit [lăcustele — A.D.] fără cislă de mult, pînă într-acest an la văleat 7220” ³⁵. În analiza acestei indicații Constantin Giurescu a comis o greșeală, anume, a socotit anul de la facerea lumii, 7220, ca echivalind cu anul erei noastre 1712 fără a face distincția necesară în ceea ce privește calculul lunilor. Or, anul 7220 transformat în ani ai erei noastre acoperă perioada *1 septembrie 1711 – 31 august 1712*. Oricum am face transformarea acestei date nu vor avea niciodată referire la lunile septembrie-decembrie 1712 deoarece acestea țin de anul 7221 cu întinderea *1 septembrie 1712 – 31 august 1713*. Deci, atât cronică 1709–1711, cât și cronică 1661–1709 au fost scrise în perioada septembrie 1711 (începutul domniei lui Nicolae Mavrocordat) – septembrie 1712 (moartea logofătului Nicolae Costin, cronicar oficial al domniei). Logic trebuie admis că dacă cronică 1661–1709 a fost redactată la curte în această perioadă, altul n-o putea face decit cronicarul oficial, deci Nicolae Costin ³⁶.

În aceeași ordine de idei se înscrie și un alt aspect pe care ni-l-am propus a-l discută: *ordinea în care au fost concepute cele două cronică*. Permanent acest aspect a fost ignorat, cu toate că, după cum vom vedea, elucidarea lui va atrage după sine elucidarea altora. În acest scop am găsit necesar să ne aplecăm puțin asupra frecvențelor trimiteri – atât la ceea ce se va scrie, cât și la ceea ce s-a scris – care sunt prezente în textele ambelor cronică.

A. Trimiteri la evenimentele pe care făgăduiește că le va scrie.

CRONICA 1661–1709 :

1) La domnia lui Antonie Ruset, vorbind despre gropnița ce-și făcuse acesta, adaugă că aici „s-au fostu mai pe urmă îngropatu Cantemir Vodă, cum se va arăta la rîndul său”. (f. 27 r.)

2) Despre Gheorghe Duca spune: „încă i-au mai dat turcii și Ucrina ... pre cum vei înțălege mai înainte și mai pre largu”. (f. 36 r.)

³¹ G. Pascu, *op. cit.*, p. 495.

³² D. Velciu, în recenzie pe care o face la *Cronica anonimă a Moldovei, 1661–1729*, în „Revista de istorie”, nr. 4 1976, p. 621–625.

³³ C.A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*.

³⁴ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 289–290.

³⁵ Biblioteca Centrală Universitară Iași, Ms. nr. II–12, f. 130 r.v.; deoarece citatele din acest manuscris vor fi foarte frecvente, nu vom mai face trimiteri în subsol, ci vom indica, în *text*, filele corespunzătoare din manuscris.

³⁶ Deocamdată este prea puțin pentru a ne putea pronunța definitiv; așa cum am specificat mai sus, fiecare aspect va fi subliniat, dar nu privit ca o concluzie capitală. Numai privite conjugat aceste elemente vor exprima concluzia finală.

- 3) Despre boierii fugiți în timpul domniei lui Gheorghe Duca promite că va spune, „*precum vei ceti mai jos*”. (f. 46.r.)
- 4) Despre același domnitor : „*pînă i-au venit și lui osînda, precum vei cîii mai gios la rîndul său*”. (f. 48v.)
- 5) Despre introducerea văcărîtului de către Constantin Duca : „*și așa s-au tras acest obicei vreo zece ani, pînă la a doua domnie a domnii sale precum vei ceti la rîndul său acolo*”. ((f. 87 r.v.)
- 6) În timpul primei domnii a lui Antioh Cantemir a avut loc evacuarea Cameniței (septembrie 1699) de către turci, concomitent cu părăsirea de către tătari a unor teritorii moldovenești dintre Prut și Nistru ; cronicarul compară stăpînirea acestora cu prada ce a urmat înfringerii lui Dimitrie Cantemir la Stânilești : „*Această îndemînă au adus țării din nesocotită minte și grabă a sa, Dumitrașco Vodă, care vei cîti iubite cetitor la rîndul domniei lui*”. (f. 99 v.)
- 7) Vorbind despre mulțimea lăcustelor din timpul domniei a doua a lui Mihai Racoviță spune : „*peste acestea încă au mai trimis sfintia sa Dumnezău și oști străine asupra țării și schimbările domnilor adesea și cu obiceiuri izvodite de nou și prăzi și robi precum vei cîti înainte la rîndul său*”. (f. 130 v.)
- 8) În capitolul referitor la intrarea regelui Carol XII al Suediei în „*Tara Moscului*”, cronicarul vorbește despre trădarea lui Mazepa dezaprobind-o și subliniind că „*l-au osindit [Dumnezeu — A.D.], care vei înțelege înainte la rîndul său*”. (f. 133 v.)
- 9) După descrierea luptei de la Poltava (1709), cronicarul vorbește despre consecințele ei arătînd că : „*s-au stricat și pacea între turci cu Moscoul. Si mai vîtos toată peirea asupra Țării Moldovei cu pradă și cu robie și cu multe asupreale, cit au sositu lucrul la cumpăna de istov pe cum vei ceti mai gios de toate pre amănuțul, fiștecare poveste la rîndul său*”. (f. 155 r.)
- 10) La mazilirea lui Mihai Racoviță (1709) o serie de boieri au fugit „*și anume unde și cine vei înțelege în înainte la rîndul suă*”. (f. 147 r.v.)

CRONICA 1709–1711 :

- 1) Despre Pavel Rugină, fost sluger sub Antioh Cantemir, spune că „*fiind om mai spințariu, nu s-au mai intorsu în țară, ce s-au trasu spre moscali, de care la rîndul său să va pomeni unde să va scrie de domnia lui Dumitrașco Vodă Cantemir*”. (f. 176 r.)
- 2) Despre felul în care și-a manifestat nemulțumirea voievodul de Kiev față de un dar al lui Nicolae Mavrocordat, cronicarul promite că „*la rîndul său să va pomeni*”. (f. 176 r.)
- 3) Savin mare ban s-a întors din Polonia cînd au „*năbușit moscalii în țară ... precum să va pomeni mai pre largu unde se va scrie de domnia lui Dumitrașco Vodă*”. (f. 183 r.)
- 4) La prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat promite că va arăta cum s-a stricat pacea dintre ruși și turci, „*de care să va pomeni mai gios la rîndul său*” (f. 198 r.)
- 5) Cauza nereușitei operațiunilor corpului de oaste rus la Brăila va fi aflată mai tîrziu „*precum vei înțelege la rîndul său*”. (f. 198 r.)

6) Dacă Lupu Costache ar fi răspuns chemării voievodului Nicolae Mavrocordat, nu i s-ar fi întîmplat ce a pătit, „*precum vei înțălege mai gios la rîndul său*”. (f. 238 v.)

B. Trimiterile la ceea ce s-a scris anterior.

CRONICA 1661–1709 :

1) Gheorghe Duca, fiind domn în Țara Românească, „îmbla pentru domnie la Moldova, *precum s-au pomenit mai sus*”. (f. 35 v.)

2) În timpul domniei aceluiași, amintindu-se de luarea Cehrinului adaugă : „*pe cum s-au pomenit la domnia lui Antiohie Rusăt Vodă*”. (f. 40 v.)

3) Despre Ilie Moțoc spune că era la Cișla, „*precum s-au pomenit mai sus*”. (f. 58 v.)

4) La începutul domniei a doua a lui Petriceicu, acesta vine la Botoșani „*pre-cum s-au pomenit mai sus*”. (f. 61 r.)

5) Constantin Cantemir este căftănit la Oblucita, „*cum s-au pomenit mai sus*”. (f. 73 r.)

6) Acelaș este înmormântat în gropnița pregătită pentru Antonie Ruset, „*precum s-au scris mai sus*”. (f. 83 r.v.)

7) În timpul primei domnii a lui Constantin Duca era țara stricată „*precum s-au scris mai sus*”. (f. 87 r.)

8) Antioh Cantemir „numai ce i-au căutat a scoate văcăriful pe vite pe *cum s-au pomenit mai sus*”. (f. 94 v.)

9) Constantin Duca este ridicat cu spahii „*precum s-au zis mai sus*”. (f. 110 r.)

10) La prima domnie a lui Mihai Racoviță se spune despre Antioh Cantemir că fusese domn în Moldova „*precum s-au scris mai sus*”. (f. 115 r.)

11) În a doua domnie a lui Antioh Cantemir este amintită venirea lui Sobieski în Moldova „la zilele lui Cantemir Vodă bătrînul, „*pe cum s-au scris mai sus la rîndul său*””. (f. 120 v.)

CRONICA 1709–1711 :

1) În timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, hanul tătar, Devlet Gherai, a fost chemat la Poartă „*precum s-au pomenit mai sus*”. (f. 205v.)

2) La domnia aceluiași este amintită prezența sultanului „la Bila Tereov ... *pe cum s-au pomenit mai sus*”. (f. 212 r.)

3) Iusuf aga aduce firmanul de mazilire pentru Nicolae Mavrocordat, dar nu-l citește în fața boierilor „*precum s-au scris mai sus*”. (f. 203 r.)

4) Constantin Brîncoveanu s-a amestecat la „socoteala muscalilor, *pe cum s-au pomenit mai sus*”. (f. 255 r.)

5) După lupta de la Stânișoara, Dimitrie Cantemir pleacă în Rusia „*precum s-au zis mai sus*”. (f. 249 v.)

Trimiteri de acest gen sunt nenumărate în ambele cronică, dar suntem de părere că numărul celor menționate aici este suficient pentru a trage concluziile care se impun. De altfel citarea în totalitate a trimiterilor ar fi ocupat mult loc, iar în plus nu ar fi schimbat într-un nimic raportul termenelor.

nilor puși în discuție. Astfel, în urma celor citate mai sus, putem observa cu ușurință trei aspecte :

a) Atât trimiterile la ceea ce s-a scris, cît și cele la ceea ce se va scrie constituie un element care dă unitate ambelor cronică.

b) Din cele 10 trimiteri *la ceea ce se va scrie* — din cronica 1661—1709 — 5 (cinci) rămân inscrise în cadrul acesteia, iar 5 (cinci) îi depășesc limitele cronologice *având referire la cronica 1709—1711*.

c) Trimiterile — din cronica 1709—1711 — *la ceea ce s-a scris*, deși frecvente, nu depășesc cadrul cronicii.

Din aceste observații putem trage concluziile :

a) În cadrul cronicii 1661—1709 unele din trimiterile *la ceea ce se va scrie* depășesc limitele acestei cronică vizind evenimente din cronica 1709—1711 ca și cum ar fi vorba despre una și aceeași cronică. Așa stînd lucrările considerăm că nu putem vorbi despre două cronică cu doi autori diferenți, ci despre două cronică ale aceluiași autor ; și cum cronica 1709—1711 este opera logofătului Nicolae Costin, rezultă că și cronica 1661—1709 este tot opera sa.

b) Al doilea aspect se leagă de *trimiterile la ceea ce s-a scris*. Am văzut mai sus că acest fel de trimiteri sunt un element comun ambelor cronică, dar am remarcat totodată că nici una din acestea nu depășesc limitele fiecărei cronică în parte (dacă pentru cronica 1661—1709 discuția nu-și are sensul, pentru cronica 1709—1711 aceasta este mai mult decit nevoie) ³⁷. Pentru cronica 1709—1711 — care am văzut că primește referiri de la cronica 1661—1709 — aspectul este unidirectional — primește, dar nu dă — el neavând decit o singură explicație : *redactarea în ordine inversă a cronicilor*. Cu alte cuvinte, Nicolae Costin a scris cronica 1709—1711 independent de oricare altă cronică, în spate, de cronica 1661—1709, iar abia apoi, pentru a umple golul, a început să scrie cronica de legătură între cronica lui Miron Costin și cronica 1709—1711. Astfel se explică cu ușurință de ce în cronica 1709—1711 se fac tot felul de aprecieri și precizări care au părut multora ca nefirești ³⁸.

Un alt sir de obiecții au fost ridicate de așa zisele *probleme de factură morală* care ne-ar determina să vedem în autorul cronicăi 1661—1709, după cum afirmă Constantin Giurescu, pe oricare autor am voi dar numai pe Nicolae Costin, nu. Mărturisim că nu ne-am fi oprit niciodată asupra lor ³⁹ deoarece suntem de părere că în istoriografia noastră s-a făcut prea mult uz de *eventualele sentimente* pe care ar fi trebuit să le aibă *unii boieri față de unii domnitori sau față de unele rude ale lor*. Dacă în unele cazuri trebuie

³⁷ Ar putea apărea obiecția că trimiterile sunt opera copiștilor ulteriori, dar atare părere trebuie exclusă deoarece copistul care avea în față manuscrisele ambelor cronicăi ar fi făcut cu ușurință trimiteri din cronica 1709—1711 în cronica 1661—1709, așa cum a făcut și invers.

³⁸ Acum se explică și afirmația lui Nicolae Costin din cronica 1709—1711 : „precum să va fi arătat mai pre largu cine va fi scris de domniei lui Mihai Racoviță Vodă” (f. 162 r.). Nicolae Costin nu face trimitere la cronica 1661—1709, așa cum credea Constantin Giurescu, ci se referă ori la un izvod pe care-l avea, dar nu știa de cine este scris, ori la existența unei cronicăi racovițesti despre care se abține să pomenească mai mult.

³⁹ O facem deoarece, după cum am văzut, ea constituie un punct forte al argumentației lui Constantin Giurescu.

să ținem seamă de aceste aspecte, în multe, foarte multe chiar, cred că nu putem face acest lucru. Am dori să vedem nu știu ce cronicar care a fost vel logofăt sub un anume domnitor cum il laudă și slăvește pe acesta, dar ce ne facem cu comploturile și uneltirile la care participă tocmai aceia care, după optica menționată, ar trebui să fie cei mai docili și recunoscători boieri față de domnitorul care-i făcuse vel vornic, vel vîstiernic s.a.m.d. Vrem să vedem boieri sau domnitori ținând la rudele lor ca la nimic altceva. Foarte bine ! Este uman și în majoritatea cazurilor și adevărat. Dar iarăși apar aici excepțiile , nenumărate excepții de frați care se judecă, se ucid ; de părinți care se luptă împotriva copiilor și invers ; de cumnați, socii, veri care se dușmănesc, se închid, se chinuie, se otrăvesc și altele. Prin aceasta nu urmăresc să condamn lipsa de conștiință în trecutul vechilor familii boierești, ci vreau să subliniez că întotdeauna trebuie să ținem seamă de realitățile timpului ; transpunerea unor eventuale sentimente în conștiința celor pe care nu-i putem cunoaște întotdeauna din această perspectivă nu ține de cercetarea istorică, ci de etica și morala conștiinței noastre moderne pe care o credem foarte la locul ei în alte timpuri și la alții oameni.

În ceea ce-l privește pe Nicolae Costin suntem de părere că greșit i s-a privit opera din perspectiva convingerilor sale intime. În cronicile de la 1661 la 1709 și de la 1709 la 1711, nu sentimentele sau punctele de vedere ale marelui logofăt trebuie căutate (deoarece aceste croniți nu sunt nici croniți de partid, nici croniți de familie, ci sunt croniți oficiale), ci acelea ale lui Nicolae Mavrocordat. Nicolae Costin nu face altceva, în aceste croniți, decât să privească domnii, boierii și evenimentele prin prisma opticii voievodului care i-a cerut să le întocmească. Din această perspectivă vom analiza în cele ce urmează unele afirmații ale croniții 1661—1709, considerate de Constantin Giurescu de nerostit pentru un om cu dorința de a nu candida la condiția de „monstru moral”⁴⁰.

Una dintre acestea se referă la modul defavorabil în care autorul croniții 1661—1709 îl prezintă pe domnitorul Gheorghe Duca, „binefăcătorul Costineștilor” și socrul lui Nicolae Costin ⁴¹. Într-adevăr, Gheorghe Duca apare în cronică 1661—1709 într-o lumină nu tocmai favorabilă, dar aşa era firesc, chiar dacă autorul era ginerele voievodului. Cauzele sunt numeroase — animozitățile dintre familia Duca și familia Mavrocordat ocupînd un loc nu tocmai de neluat în seamă⁴² — și derivă din contextul realităților moldovenești puțin anterioare, ca să nu spunem contemporane, redactării croniței. Observarea paralelă a felului în care cronicile descriu cele trei domnii moldovene ale lui Gheorghe Duca (1665—1666 ; 1668—1672 ; 1678—1683) justifică atitudinea lui Nicolae Costin și afirmația noastră. Dacă despre prima domnie nici o cronică nu are un cuvînt rău de spus, iar despre cea de-a doua toate — cu excepția croniței Pseudo Amiras care este vădit contra voievodului — împărtășesc o atitudine ce am putea-o considera neutră, domnia a treia, fără excepție, este prezentată defavorabil. Cum ar fi putut Nicolae Costin să facă notă discordantă — și urmărind tabelul anexat observăm că s-a străduit să n-o facă niciodată —

⁴⁰ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 298.

⁴¹ Animozități ce trebuie privite, aici, nu atât prin prisma familiară, cit mai degrabă prin cea personală ; Constantin Duca era unul din pretendenții care-i dădeau mult de surcă lui Nicolae Mavrocordat chiar în timp ce se redacta cronica de care ne ocupăm.

cind „grozăvile” lui Duca erau adînc înrădăcinate în memoria contemporanilor încit orice scuză, ca să nu pomenim de părtinire, n-ar fi fost acceptată de nimeni, ba mai mult, ar fi dus numai la neîncredere și dispreț, iar de aici la discreditarea cronicii și ignorarea ei, lucru nedorit atât de Nicolae Costin, cît și de Nicolae Mavrocordat⁴².

Tot în direcția enunțurilor ce ar ține de o anumită etică costiniană este și afirmația făcută de autorul cronicii 1661–1709 : „Ce de vom socoti la dreptate, că domni toți sunt buni, și ari face tuturor dreptate, numai tot vina boerilor carii suntu indemnători și îmbunători spre stingerea unul altuē” (f. 110 v.). Din aceasta, Constantin Giurescu a făcut încă un punct al acuzării sale afirmând categoric că „Nicolae Costin n-ar fi putut rosti asemenea cuvinte”⁴³. Nouă acest argument ni se pare de neluat în seamă — considerăm că astfel de afirmații sunt inopertune într-o lucrare științifică — dar, întru cit a trebuit să fie adus în discuție ne exprimăm părerea că Nicolae Costin ar fi avut cel puțin două motive serioase care să-l ducă la asemenea afirmație. În primul rînd, aceste cuvinte sunt introduse imediat după mazilirea lui Constantin Duca, mazilire datorată intrigilor boierești la Poartă, în al doilea rînd — și poate cel mai important — Nicolae Mavrocordat era dușmanul declarat al acestei practici după cum se poate citi în cronica lui Nicolae Costin pentru anii 1709–1711 : „Nevoitu-s-au Nicolae vodă să lipsească și să să părăsescă pîrile deprinsă de la o vreme încocă asupra domnilor după ce să mazilia, prin mijloacele și trimiterea la Poartă, boierilor ; care socoteală a lui Nicolae vodă, pentru nevoie să nu să pîrască domnii, nu socotim să o hulească cineva ce mai mult să o laude” (f. 184 v.). Alăturată acestui citat, afirmația din cronică 1661–1709 nu mai pare acum nelalocul ei, înscriindu-se perfect în felul de a privi al dominitorului, implicit al cronicarului.

★

De o importanță deosebită este și felul în care cronică 1661–1709 și respectiv cronică 1709–1711, prezintă pe membri familiei Costin, membri care, departe de a fi ignorati, sunt indicați ori de câte ori autorul crede că au înfăptuit ceva demn de a fi imortalizat.

Postelnicul Alexandru Costin, fratele logofătului Miron Costin, este arătat ca trimis al boierilor la Poartă — împreună cu Chiriță Draco — pentru a-l cere ca domn al Moldovei pe Eustatie Dabija (f. 1 r.). Aceasta este prima și ultima mențiune în cadrul cronicii 1661–1709 — se pare că a murit la scurt timp⁴⁴ — și *singura în cadrul celorlalte cronică* care au referire la eveniment (excepție face doar cronică lui Miron Costin).

Logofătul Miron Costin este pomenit mai întîi de toate ca autor al unui izvod ce a fost folosit ca sursă în cronică 1661–1709⁴⁵. Participarea

⁴² Aceeași explicație și pentru prezentarea favorabilă a domniei lui Alexandru Iliaș (1666–1668) despre care nimeni nu are un cuvint rău de spus, Chiar Ion Neculice — necruțător în a infiera tarele oricărui grec — nu are decât cuvinte de laudă pentru acest domn,

⁴³ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 305.

⁴⁴ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Tara Românească și Moldova (sec. XIV – XVII)*, Edit. enciclopedică română, București, 1971, p. 387.

⁴⁵ Ms. nr. 11–22, f. 18 v. În legătură cu utilizarea de către autorul cronicii 1661–1709 a acestui izvod scris de Miron Costin există două opinii diametral opuse : aceea a lui N. Iorga care, în *Istoria literaturii românești*, II. ed. cit., se pronunță în favoarea existenței și folosirii lui și opinia lui C. Giurescu care nu crede în existența acestuia. Personal inclin să fiu de părerea celui dintil istoric.

la viața politică este și ea destul de frecvent pomenită. Astfel, la mazilirea lui Antonie Ruset (1675–1678), Miron logofătul îl însoțește — împreună cu alți boieri — la Poartă (f. 30 v.); în timpul primei domnii a lui Dumitrașcu Cantacuzino (1673 ; 1674–1675 ; 1684–1685) turcii trimis pe Miron Costin „vornicul cel mare de Țara de Jos”, în Polonia pentru a duce tratative de pace (f. 23 v.); același este pomenit în legătură cu evenimentele care au dus la prinderea de către poloni a domnitorului Gheorghe Duca (f. 62 r.), eveniment de care ne vom ocupa mai jos, ca de altfel și de acela referitor la uciderea fraților Velicico și Miron Costin.

Vornicul Velicico Costin, avind dregătoria de spătar al doilea, este trimis să scoată ostașii poloni din cetățile moldovenești Neamț și Suceava (f. 22 r.).

Serdarul Ion Costin, fiul cel mai mare al lui Miron Costin, — rămas toată viață în rîndul micilor dregători⁴⁶ — este prezent în două rînduri în paginile cronicii 1661–1709. O dată cînd doamna Anastasia, soția lui Gheorghe Duca, îl lasă să apere Iași (f. 55 r.); a doua oară cînd Ion Costin aduce din Polonia oasele fostului voievod Gheorghe Duca (f. 86 r.).

Despre logofătul Nicolae Costin cronica 1661–1709 — așa cum s-a subliniat⁴⁷ — nu pomenește nimic, spre deosebire de cronica 1709 – 1711 unde îl aflăm foarte des. Si acest aspect a fost folosit de Constantin Giurescu pentru a contesta cronicarului Nicolae Costin paternitatea cronicii de care ne ocupăm.

Luat ca atare argumentul este puternic și demn de reținut, dar analizat în punctele sale intime nu mai este atît de categoric. Într-adevăr, în cronica 1709–1711 Nicolae Costin se automenționează, dar cu multe rezerve. Dacă pe parcursul narării primei domnii moldovene a lui Nicolae Mavrocordat nu uită să indice cînd și ce poziție a ocupat el în raport cu o serie de evenimente, altfel stau lucrurile cînd este vorba de cele ce s-au întîmplat în timpul domniei voievodului imediat următor, Dimitrie Cantemir. Deosebirea se poate remarcă încă de la începutul prezentării domniei acestuia cînd Nicolae Costin se eschivează de a prezenta compoziția divanului — în care el era mare logofăt⁴⁸ — spunînd: „Si peste trei dzile au boerit și pe boierii cei mari” (f. 207 r.). Dar nu făcuse la fel la începutul domniei lui Nicolae Mavrocordat cînd a avut grija să indice dregătoria fiecărui boier în parte, inclusiv pe aceea de mare vornic de Țara de Jos care-i fusese încredințată (f. 171r). Mai mult, pe întreg parcursul descrierii domniei lui Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin nu se menționează nici măcar o singură dată. De ce? Răspunsul este destul de simplu, dar nu ne vom grăbi cu el mai înainte de a întreprinde o incursiune în cronica 1661–1709.

Am văzut, din cele relatate mai sus, care sunt informațiile (favorabile) referitoare la familia Costin. Dar privind atent și coroborind știrile din celelalte cronică contemporane ne dăm lesne seama că multe informații referitoare la membrii acestei familii lipsesc din cronica de care ne ocupăm. Iată care sunt acestea :

a) În anul 1672 — după ocuparea Cameniței de către turci — marele vizir Köprülü Fazıl-Ahmed Paşa cere să discute cu un boier de frunte al

⁴⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 391.

⁴⁷ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 298

⁴⁸ Ion Neculce. *Letopisul Tării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediția Iorgu Iordan, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 260.

Moldovei. Cel mai indicat a fost găsit Miron Costin care, întrebăt de demnitarul turc dacă este bucuros de cucerirea Cameniței, răspunde : „sintem noi moldovenii bucurosi să să lătească în toate părțile cit de mult stăpinirea otomană, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lătească”⁴⁹.

Credem că această informație lipsește din cronică 1661—1709 din motivul că scrisă la 1712 — după evenimentele petrecute cu un an înainte — era inopportună putind fi interpretată ca filo-țaristă sau antiotomană. Aceasta ar fi pus într-o lumină proastă nu numai pe Miron Costin — care și aşa nu mai conta — dar mai ales pe urmași, în speță pe Nicolae Costin care ar fi putut fi bănuit de aceleași sentimente.

b) După luptele de la Hotin, din 1673, Ștefan Petriceicu, domnul Moldovei, se afla în postura de răzvrătit față de Imperiul otoman. Aflat la Iubănești (sau Ibănești), în așteptarea oștilor poloneze, este părăsit de majoritatea boierimii și armatei, aşa cum relatează Ion Neculce : „Ce Petriceico-vodă, neștiind că și slujitorii săi sunt cu dînsii [cu boierii — A.D.] la un cuvînt, oarecum cu simție le grăie, și nu-i credè și nu vră să-i sloboadză, dzicind că și oastea leșească vine multă. Iară Miron logofătul au răspunsu : „Ori să fie voia mării tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casăli să le iè tatarrii”. Si s-au închinat și i-au dzis : „Să fii măria ta sănătos”, și au ieșit afară”⁵⁰. Atitudinea lui Miron Costin este reprobabilă. Nu numai că-și părăsește domnul într-un moment critic, dar cred că-l putem bănui ca fiind unul din instigatorii inițiali ai acestei acțiuni. Cind și-a exprimat dezacordul față de domn a făcut-o în numele tuturor, căci după ieșirea sa din cameră „toți boierii și căpitanii au purces cela după cela pre rînd a să închîna și au ieșit afară ... Iar Petriceico-vodă au rămas numai singur, numai cu Hăbășescul hatmanul și cu casa lui, și au început a plinge și a blăstăma pe Miron i pe alții”⁵¹.

Faptele infățișîndu-se astfel, autorul cronicăi 1661—1709 are interesul să nu relateze întîmplarea din două motive : 1) Nicolae Mavrocordat nu trebuia să afle că un Costin a uneltit — mai mult sau mai puțin — împotriva domnului, dar mai ales 2) că acesta n-a putut să se bîzuie pe sfetnic într-un moment critic.

c) Domniei lui Antonie Ruset — domnie apreciată de mulți boieri și în timpul căreia Miron Costin a fost mare logofăt — i se pune capăt în urma pîrei la Poartă a lui „Miron Costin logofătul și Alexandru Buhuș hatmanul”⁵².

Informația prezentă ca atare la Ion Neculce este sensibil deformată de autorul cronicăi 1661—1709 care ascunde numele unuia dintre boieri infideți : Miron Costin. „Atunci, la întorsul vezirului, au început unii din boieri a amesteca și a pîri pe Antonie-vodă ; din carii era unul Buhuș hatmanul, și altul încă pe carile triacă-l condeiul mieu”. (f. 30 r.)

Acest pasaj este cel mai ilustrativ în a ne face să vedem în autor un membru al familiei Costin, care are interesul — o dată mai mult — să ascundă vina cea mai gravă de care ar putea fi acuzat cineva — după cum am văzut mai sus — în fața domnitorului Nicolae Mavrocordat : pîra la Poartă.

⁴⁹ Ibidem, p. 134.

⁵⁰ Ibidem, p. 140.

⁵¹ Ibidem, p. 141.

⁵² Ibidem, p. 151.

d) Momentul uciderii fraților Costin este încă un aspect asupra căruia merită să ne oprișăm atenția. Autorului cronicii 1661—1709 i s-a imputat că nu pune pic de suflet în descrierea acestui moment, că nu răzbate din povestire nici cea mai mică undă de dureie sau mînie așa cum ar fi fost normal în cazul în care Nicolae Costin ar fi scris despre moartea tatălui său. Dar aceasta este numai aparență; în esență autorul nu-i sănt indiferente cele povestite așa cum se poate remarcă cu destulă ușurință din parcurgerea pasajului :

„La văleatul 7200, în luna lui Dechevrie xx dzile, în domnié sa, Cantemir-Vodă tăet-au pre Miron Costin ce au fostu logofătu mare și/pe frate-său Velicico ce-au fost vornic mare, *dîndu-le vină*, că s-au ridicatu pre domnié asupra lui. Însă Miron logofătul, nefiind în Eșî intr-acè dată, ci la țară la un sat al lui, și s-au fost timplat dè au fost murit giupnîiasa; ce vrîndu să o astruce, iată au sosit și la dinsul, de la Cantemir-Vodă, *armașul al doilea, Răcovîjă, cu un stiag de lefegii ca să-l ducă la Eș...* iată de sirgu au sosit și Macie vătavul cu a doua poroncă și într-acel ceas è-au tăiat capul.

Și așe intorcindu-să trimiști înapoi cu isprăviré de poruncă, atuncé noaptea, ca la 5 ceasuri, scoaseră și pe Velicico vornicul din beciuri, de suptu casa cé mică, și-l duseră la fintină de-i tăerà capul. *Și au stâiat acolé fajă, pentru credință, fiu-său Dumitrașco beizadè pân-ce eu tăet capu*“ (f. 81 r.v.—82 r.)

Primul gînd al cronicarului este de a înlătura orice indoială că atit logofătul Miron, cit și fratele său au fost nevinovați, moartea lor datorindu-se unei invinuirii nejustificate. „Dîndu-le vină”, din citatul de mai sus, apare clar într-un alt pasaj cu referire la acelaș moment : [Miron Costin — A.D.] „ce è-m vădzutu osînda *perindu nevinovat* de alți domni”. (f. 30 r.) Autorul este categoric. Nevinovăția celor doi nici nu este pusă în discuție — cum se întimplă în celealte cronică — in plus, el nu uită să amintească rolul nefast jucat de Dimitrie Cantemir în acest episod (același Cantemir care în perioada redactării cronicii de care ne ocupăm era hulit deopotrivă de turci, împotriva căror se răzvrătise, cit și de voievodul Nicolae Mavrocordat, împotriva căruia uneltise)⁵³.

S-a mai reproșat autorului cronicii 1661—1709 că prezintă evenimentul succint; așa este, dar scurtimea pasajului ciștigă în importanță prin informație (lucru neremarkat). Așa scurt este cel mai bine informat — în legătură cu evenimentul respectiv — dintre toate cronicile (excepție *nu face* nici cronica lui Ion Neculce). Cronicarul poate voit a prezentat telegrafic acest episod. Cine este nevinovat nu are nevoie de pledoarii, mai ales cînd acestea ar putea scoate la iveală fapte ce nu trebuie cunoscute, dar mai ales interpretate. Poate rana din suflet l-a făcut să treacă „iute” — așa cum serie atit de frumos Nicolae Iorga — peste eveniment „ca asupra unei amintiri dureroase”⁵⁴.

În urma acestei mari paranteze apare foarte clar motivul care a făcut ca Nicolae Costin să nu fie menționat în paginile cronicii 1661—1709. Autorul acestei cronică este foarte circumspect în ceea ce privesc șîrile refe-

⁵³ Dacă tinărul Dimitrie Cantemir — în vîrstă de 17 ani — a asistat sau nu la execuție, nu știm deocamdată, dar din informația ca atare (singulară pînă acum) și din atitudinea rezervată — deseori înțepătoare — pe care o adoptă în descrierea domniei acestuia s-ar putea intrezări pana lui Nicolae Costin.

⁵⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 137.

ritoare la familia Costin, circumspecție care-l duce pînă la a fi lipsit de obiectivitate. Or, dacă față de membri acestei familii⁵⁵ adoptă tactica prevederii, față de Nicolae Costin adoptă formula supremă : *tactica tăcerii*. Tăcere care nu obligă la nimic și care, am văzut, în cronică 1709–1711 este aplicată din plin. Mai ales că Nicolae Costin era departe de a fi omul cel mai neprihănit din Moldova acelor timpuri, aşa cum se poate desprinde din izvoare⁵⁶.

Dacă multe din aspectele aduse în discuție de noi pînă acum au mai făcut obiectul și altor cercetări, *asupra limbii* în care au fost scrise aceste cronici nu s-a aplecat nici un lingvist ca să nu mai pomenim de istorici⁵⁷. De aceea, considerind-o ca pe o datorie, vom zăbovi mai mult în cele ce urmează asupra aspectelor legate de vocabular, sintaxă și stil, într-un cuvînt *asupra aspectului lingvistic*.

⁵⁵ Atitudinea lui Nicolae Costin față de membrii diferitelor familii, deși interesantă de aprofundat, nu vrem să o extindem aici, dar găsim necesar să observăm acum atitudinea pe care o manifestă cronicarul față de familia Ruset. Această familie este privită cu dușmănie, atât de cronică 1661–1709, cit și de cronică 1709–1711. Aspectul nu a fost sesizat decit parțial de Constantin Giurescu, care credea că dușmănoasă este numai cronică 1709–1711 – scrisă de Nicolae Costin – iar cronică 1661–1709 n-are nimic de reproșat familiei Ruset, tocmai pentru că n-a fost scrisă de acesta. Dar Constantin Giurescu se lasă indus în eroare de aspectul de suprafață, cantitativ, al problemei. Iordache Ruset, principal opozant al lui Nicolae Mavrocordat, este menționat foarte des în cronică 1709–1711 datorită frecvențelor neplăceri pe care le făcea domnitorului. Prin aceasta nu se schimbă fondul problemei – atitudinea cronicarului față de Ruseșteți – care este comun ambelor cronică, aşa cum se poate observa cu ușurință din exemplele următoare. Astfel, după arestarea, din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, a lui Iordache Ruset, „țara” face o pîră scrisă în „divanul cel mic” arătînd „cum fiind Iordache vornicul strein, cu frajil lui, cu vremea cui supus toate casele boierești” și-i „învăjbitoriu de domni, de nu să mai satură de domni” (f. 191 r.v.) Cuvintele acestea le citim în cronică lui Nicolae Costin pentru anii 1709–1711, dar ele sunt prezente și în cronică 1661–1709, avînd referire tot la Ruseșteți, dar intr-un pasaj din domnia lui Constantin Cantemir : „lipindu-se Cupăreștii pe lîngă Cantemir-Vodă și stînd la sfaturile lui din al patrulea an, multe amestecături între domnie și între fără făcul-au Cupăreștii, și la multă cheltuială adus-au țara, De care lucru, pizma și zavistiea nici un lucru bun nu aduce, fără numai pierdere de suslet și unora risipă de case ... că acei prieteni a lui Cantemir-Vodă, Cupăreștii, adusesese pre Cantemir-Vodă pînă la altă, de nu i s-ar fi prilejuit moarte în domnie, prin temnițăturile turcilor ar fi putredzit”. (f. 78 r.v.).

Virulența opiniei, expresiile asemărătoare, punctele de vedere convergente au toate o singură rezultantă : modul asemărător, unitar, în care este privită familia Ruset, atât de cronică 1661–1709, cit și de cronică 1709–1711.

⁵⁶ Făcînd abstracție de faptul că Nicolae Costin servise înainte interesele altor domnitori care în orice moment se puteau transforma din amenințători în periculoși domniei lui Nicolae Mavrocordat, cităm spre exemplificare un episod din cronică lui Pseudo Amiras : „Viind dar capigî-bașe la Iași, au sedzut cîteva dzile și pe cît au imblat Costantin vodă cu bani ca să-l întoarcă pe voia sa și să-l tragă la dînsul, nemică n-au isprăvit, Însă dzic unii, că cu știrea și cu voia lui, Neculai Costin ce era hatman și cumnat lui Costantin vodă, adus-au oaste lesească, pe care era mai mare Moisei sărdariul și au călcat gazda capigî-bașii, ca să-l ia, Iară el nedindu-se, s-au bătut cu dinșii și l-au omorit pe loc ; *Cronică anonimă a Moldovei 1661–1729*, Studiu și ediție critică de Dan Simonescu, Edit, Academiei R.S.R., București, 1975, p. 58.

⁵⁷ De aceea am fi bucuroși dacă urul dintre lingviștii noștri s-ar apleca cu o atenție și pricopere mai mare decit a noastră asupra acestui aspect, făcînd din el obiectul unui studiu minuțios.

A. Asemănări de vocabular⁵⁸

„Așijderea” : este întrebuiuțat foarte rar pînă la prima domnie a lui Antioh Cantemir, de aici intrind în uz ceva mai mult, devenind din nou rar la a doua domnie a lui Antioh Cantemir ; revine frecvent la capitolul despre a doua domnie a lui Mihai Racoviță și la prezentarea domniei lui Dimitrie Cantemir. De la a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat devine foarte rar și cu grafia schimbată : „așijdire”.

„Iară” : este frecvent întrebuiuțat chiar de la domnia lui Dabija, deloc la prima domnie a lui Gheorghe Duca, de cîteva ori la domnia lui Iliaș Alexandru și la a doua domnie a lui Gheorghe Duca, spre a deveni frecvent la domniile următoare și foarte frecvent de la capitolul despre Carol XII și luptele sale pînă la sfîrșitul domniei lui Dimitrie Cantemir. De la a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat nu se mai folosește.

“De sirgu” : este întrebuiuțat la domnia lui Constantin Cantemir, a doua domnie a lui Constantin Duca, a doua domnie a lui Mihai Racoviță, prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat și la domnia lui Dimitrie Cantemir. În descrierea *domnitet a doua a lui Nicolae Mavrocordat* nu se mai folosește.

„A grăi” : este întrebuiuțat numai în primele două cronică în diferite expresii ca : „grăim aceasta”, „s-au străduit la graiul făcut” (f. 144 v.), „și mai în scurtă voroavă să grăim” (f. 249 v.), §.a.

„A dzice” (f. 30 v., 109 v.; passim) și „a spune” (f. 75 v., 225 r., 257 r.; passim) sunt termeni proprii cronicilor 1661–1709 și 1709–1711 ; primul întrebuiuțindu-se pînă la domnia lui Constantin Cantemir, iar al doilea de aici și pînă spre sfîrșitul domniei lui Dimitrie Cantemir. „A se face tot una” sau „a fi tot una”, în sensul de a se alătura, se întrebuiuțează numai la domnia a doua a lui Mihai Racoviță (f. 138 r.) și la domnia lui Dimitrie Cantemir (f. 212 r.).

„A hăldui” cu sensul de a scăpa, este prezentă numai în primele două cronică în forme ca : „să hălduiască de robie” (f. 60 r.), „au hălduitu săracii creștini de robie” (f. 247 r.).

„A se învirteji” : este întrebuiuțat la domnia lui Constantin Cantemir (f. 76 r.), la prima domnie a lui Antioh Cantemir (f. 97 r.), a doua domnie a lui Constantin Duca (f. 109 r.) și la domnia lui Dimitrie Cantemir (f. 209 v., 211 r., 225 v.). Mai departe nu este folosit,

Expresia „poate fi”, folosită în loc de poate, este deasemenea caracteristică numai cronicilor 1661–1709 și 1709–1711 : „ce poate fi au fost și voia lui Dumnedzău” (f. 29 v.), „ci poate fi au mai avut noroc” (f. 253 v.), „și fiind poate fi și batu” (f. 232 r.), §.a.

„De istov” : este întrebuiuțat la a doua domnie a lui Mihai Racoviță (f. 139 r.) și la a doua domnie a lui Dimitrie Cantemir (f. 249 v.),

B. Unitatea stilistică

1) Așeză la început subiectul cu incidentele sale, apoi obiectul — complementul — cu determinările sale, iar la sfîrșit verbul.

1661–1709

„Craiul svedzescu, pînă la acea vreme, ca trei ceasuri, cu cîteva sute de călăreți, peste Nipru au trecut cu mare trudă”. (f. 144 r.)

„Iar vicleanul Mazepa, încă cu cîteva ceasuri înainte de craiul svedzescu, împreună cu ai săi, într-un cuget vîcleni, peste Nipru au trecut”. (f. 145 v.)

1709–1711

„Și nice moscalii nu le putea apăra da”. (f. 141 v.)

„Și pînă în acestu număr despre imbe părțile, graiurile de pace, fericite și păzite sint, neclintit”. (f. 215 v.)

⁵⁸ Deoarece în manuscrisele păstrate cronicile de care ne ocupăm sunt continuante de așa numita cronică a lui Axinte Uricariul, cu care fac corp comun, am găsit necesar ca în acest paragraf să nu ne mărginim numai la a compara cele două cronică, ci să desprindem ce nu au acestea comun cu cronică 1711–1715 și ce au comun între ele. Astfel vom sublinia nu numai caracterul unitar al celor două cronică, dar le vom individualiza în raport cu oricare alta.

2) Așează complementul înaintea verbului pe care-l lămurește.

1661—1709

„Ce el, bani *nu strînsese*, că una, lacom *nu era*”. (f. 31 v.)
 „Că intr-aceia vreme, acolo *era* domnia *fugită*”. (f. 34 r.)
 „Strînsaore mare pentru bani, *făcea* tuturor”. (f. 43 v.)

1709—1711

„Iară el singur la satul său la Șerbești, *purta* *trebile*”. (f. 264 r.)
 „Toată avereala noastră o *am cheltuit*”. (f. 203 r.)
 „Să la boiarii caimacami, poruncă *era*, nice rămășiță și nici un feliu de dare, în țară să nu *tasă*”. (f. 168 r.)

3) Așează determinările adjecтивale înaintea substantivului.

1661—1709

„In foarte tare locu ...”
 (f. 144 r.)

„De curuntă vreme ...”
 (f. 88 r.)

1709—1711

„Intrat-au domniaia în Iași ... cu mare *pohfală*, cu alai fîmpărătesc și cu *iscusite podoabe*”. (f. 171 v.)
 „după ce au intrat la urechile lui Nicolae Vodă, *sâmeze* și *fără socoteală* cu *venetele lui*”. (f. 192 r.)

4) Face uz de hiperbate (separare de cuvinte care din punct de vedere grammatical sunt unite).

1661—1709

„Le-*au*, pînă la pămînt, *rîsipil'*. (f. 24 r.)
 „Dintr-aceste nemilosirdii multe și de tot felul ce avea *rele*, au început țara a scădea”. (f. 47 v.)
 „Deor semne i s-au arătat, proaste”. (f. 124 r.)

1709—1711

„Deci și acele lucruri, precum deamănumitul i să va lui *știre face*”. (f. 217 r.)
 „Că acmu și cărtile lui Antioh Vodă *era*, la acei boari, *scrisă* cu dată poruncă”. (f. 163 v.)
 „... fiindu de neamul lui bosneanu și pentru limba ce știé, *srbească*, l-au ales”. (f. 250 v.)

5) Repetă anumite cuvinte pentru a face să crească intensitatea exprimării.

1661—1709

Gheorghe Duca „, nu cruță nice boiar, nice țaran, nice săracu, nice fămel”. (f. 44 r.)

1709—1711

„Nu răminea nice cu bou, nice cu vacă, nice cu stup, nice cu finăț, nice cu piine ...”
 (f. 180 r.)

Inversiunile sunt frecvente

1661—1709

Poate „să nu nice creață vreunii ...” (f. 47 v.)
 „Multe orinduale altele”. (f. 43 v.)
 „Pentru această toată cheltuiala”. (f. 42 r.)

1709—1711

„.... era scrisă cu dată poruncă”. (f. 163 v.)
 „Început-au pre izvoade a-i striga”. (f. 186 r.)
 „Acolo în casa ci-a mare, scaun domnesc și lui pus în stingă”. (f. 178 v.)

Cu certitudinea că în studierea limbii operei lui Nicolae Costin se mai poate face foarte mult — folosirea calculatorului fiind *poate* cea mai indicată — încheiem trecerea în revistă a asemănărilor lingvistice ale cronicilor aduse în discuție cu convingerea că cele sesizate de noi mai sus

au reușit să sublinieze unitatea de limbă și stil dintre cronica 1661—1709 și cronica 1709—1711.

★

În concluzie, rezumînd cele prezentate în studiul de față, observăm :

— ambele cronică au fost redactate pînă în septembrie 1712 (luna în care moare cronicarul oficial, Nicolae Costin)

— ambele cronică au fost redactate la curtea domnească din Iași, fiind cronică oficiale

— între cronica 1661—1709 și cronica 1709—1711 se poate remarcă o indisolubilă unitate provenită din :

— unitatea de idei (în consens cu opiniile domnitorului Nicolae Mavrocordat)

— părtinirea față de membrii familiei Costin

— unitatea lingvistică

Toate aceste aspecte ne fac să vedem în autorul cronicilor 1661—1709 și 1709—1711 pe una și aceeași persoană : logofătul Nicolae Costin.

A N E X A

Cronica 1661—1709 raportată la celealte cronică contemporane*

DOMNITORUL	I		II		III		IV		V		VI	
	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI
Eustatie Dabija	+	f	+	g	+	a	+	m	+	a		
Gheorghe Duca	+	b	+	a	+	a			+	a		
Iliaș Alexandru	+	b	+	m	+	m	+	m	+	g		
Gheorghe Duca	x	b	—	a	x	g	x	m	x	a		
Ștefan Petriceicu	+	a	+	m	x	g	+	m		g		
Dumitrașcu Cantacuzino	—	b	—	m	—	g	—	m	—	g		
Antonie Ruset	+	g	+	m	x	m	+	g	—	g		
Gheorghe Duca	—	f	—	a	—	b	x	m	—	b		
Dumitrașcu Cantacuzino	—	g	x	m	x	m						
Constantin Cantemir	+	f	x	g	+	g			+	b		
Dimitrie Cantemir	x	f			x	m						
Constantin Duca	+	f	—	m	—	g			x	a		
Antioh Cantemir	x	b	+	m	x	m			+	b	+	g
Constantin Duca	+	f	—	m	—	m			—	a	—	g
Mihai Racoviță	—	g	+	m	+	g			—	a	x	m
Antioh Cantemir	+	f	x	m					—	a	—	m
Mihai Racoviță	—	b	+	m					x	a	x	f

* Aceste aprecieri nu trebuie privite cu rigiditate, ele nu fac decit să dea posibilitatea unei relative comparații a cronicilor.

EXPLICAREA SEMNELOR ȘI PRESCURTĂRILOR

I Cronica 1661—1709	+ favorabilă
II Cronica lui Pseudo-Amiras	— nefavorabilă
III Letopisețul 1661—1705	✗ neutră
IV Izvodul lui Teodosie Dubău	f foarte bună
V Cronica lui Ion Neculce	b bună
VI Cronica Ghiculeștilor	a aproximativă
A atitudinea	g generală
PI precizia informațională	m maximă generalitate

REINTERPRÉTATIONS ET AJOUTS À L'ÉTUDE DES CHRONIQUES MOLDAVES

RÉSUMÉ

Parmi les nombreuses controverses issues des inadvertences des chroniques médiévales mentionnons surtout celles dues à l'ignorance, pour certains raisons, de l'auteur, C'est pourquoi, le leitmotive „pseudo” peut être rencontré maintes fois dans l'histoire de notre littérature ancienne, estompant, de par sa nature, des valeurs qui attendent qu'elles soient reconnues.

Une telle situation s'est manifestée également en ce qui concerne la paternité de la chronique de Moldavie pour les années 1661—1709, considérée comme *Pseudo Nicolae Costin*, notamment après la démonstration de Constantin Giurescu il y a plus de 70 ans. Le présent article fait rouvrir les débats sur ce problème considéré comme solutionné, reconstruisant, réinterprétant et complétant la démonstration de l'historien du début du XX-e siècle.

En comparant la chronique de Moldavie pour les années 1709—1711, œuvre incontestée de Nicolae Costin, à la chronique de Moldavie pour les années 1661—1709, dont l'auteur est controversé, nous avons constaté que les deux chroniques ont été rédigées jusqu'au mois de septembre 1712 (le mois où est mort le chroniqueur officiel Nicolae Costin) ; les deux chroniques ont été rédigées à la cour princière de Jassy, étant des chroniques officielles.

La chronique de 1661—1709 et celle de 1709—1711 présentent une indissoluble unité provenant de l'unité d'idées (en consensus avec les origines du prince Nicolae Mavrocordato), la partialité envers les membres de la famille Costin, l'unité linguistique.

Pour ces considérations, on estime que l'auteur de la chronique de Moldavie pour les années 1661—1709 est le même que celui de la chronique de Moldavie pour les années 1709—1711, soit le logothète Nicolae Costin.

www.dacoromanica.ro

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNATIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

CUANTIFICAREA ÎN ISTORIE – VALOARE ȘI LIMITE *

DE
IRINA GAVRILĂ

Studiul de față își propune să analizeze diferențele fațetele ale unei singure probleme : în ce măsură cuantificarea poate fi utilă în studiul istoriei.

O primă întrebare ce se ridică este aceea dacă istoria poate fi sau nu supusă cuantificării. Întrebarea este îndreptățită, în cercetarea istorică există o multitudine de probleme care nu pot fi tratate cantitativ, dar în același timp domenii ca istoria economică sau demografia istorică sunt imposibil de abordat fără a face apel la un bogat material cuantificabil.

La sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX un număr relativ mare de cercetători, printre care Frederick Jackson Turner, Lawrence Lowell, Charles A. Beard, apreciau deja posibilitățile oferite de cuantificare, lucrările lor servind drept punct de plecare pentru studiile ulterioare.

De-a lungul cîtorva generații de istorici care au urmat, interesul pentru metodele cantitative a scăzut și, deși motivele nu sunt întru totul clare, cîteva explicații plauzibile se pot da : în primul rînd faptul că metodele statisticii primitive, familiare istoricilor la începutul secolului XX, erau inadecvate și a existat o lipsă de inițiativă în găsirea altora, mai potrivite ; un alt motiv ar putea fi acela al existenței unui număr mare de documente valoroase și interesante, dar cu un conținut greu de cuantificat ; și, în fine, putem presupune ca un al treilea motiv interesul crescînd pentru domenii ca istoria diplomatică unde metodele cantitative își găsesc cu greu o aplicare imediată.

Dar iată că răspîndirea accentuată a calculatoarelor, caracteristică anilor 1950—1960, a adus în față computerelor și istoricii, interesați la început de simple reordonări și tabelări ale datelor și mai puțin de operații statistice care cereau un aparat matematic complex.

Istoricii s-au alăturat însă curînd economiștilor, sociologilor și psihologilor în efortul de a înțelege și a aplica metodele statistice și mai tîrziu chiar elemente de teoria jocurilor sau modelare matematică materialului supus cercetării. Cursuri simple la început, de introducere în statistică și programare pe calculator, organizate pe lingă universități, au deschis drumul către programele complexe de azi, destinate special umaniștilor și în cadrul căror sint prezentate pe larg noțiuni generale de calcul matematic,

* Articolul exprimă părerile unui matematician care colaborează cu istoricii.

tehnici statistice ca analiza corelațiilor și regresiei, precum și limbaje de programare specializate pentru problemele științelor sociale¹.

Rezultate interesante, urmare a acestei preocupări, demonstrând totodată utilitatea metodelor cantitative pentru istorie au fost obținute în U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Franța, Italia.

Considerăm binevenită o scurtă trecere în revistă a ceea ce s-a realizat în cîteva domenii importante ale istoriei. Bineînțeles enumerarea noastră nu se vrea exhaustivă, urmărind doar să puncteze și să sugereze cititorului direcții de cercetare în care metodele matematice și calculatorul își pot aduce aportul. Lucrarea lui M. Liubovici *Metoda statistică în aplicații la istorie*, apărută cu ani în urmă, marchează începutul folosirii noilor metode în cercetarea istorică în Uniunea Sovietică.

Primele încercări de aplicare a statisticii matematice sunt întreprinse chiar între cele două războaie mondiale de către arheologi.

Apariția calculatoarelor, capabile să efectueze extrem de repede calcule complicate, stimulează interesul istoricilor pentru metodele matematice și, în acest sens, trebuie să semnalăm cartea lui V.A. Ustinov *Aplicarea mașinilor de calcul în știința istorică*, apărută la Moscova în 1964. Lucrarea explică posibilitățile și principiile generale de funcționare și utilizare a calculatoarelor, fiind în același timp și o oglindă a cercetărilor întreprinse pînă atunci în acest domeniu. Dintre istoricii sovietici adepti ai noii metodologii menționăm pe L.V. Milov, I.D. Kovalcenko, I. Kahk, K. V. Hvos-tova².

Istoriografia economică americană este dominată de cercetători care urmăresc și dezvoltă principiile stabilite prin anii 1960 în Statele Unite ale Americii de prima generație de cliometriști : Albert Fishlow, Robert Fogel, Lance Davis, Richard Easterlin și alții³.

Iată doar cîteva din problemele în care atît istorici cit și economiști preocupați de istorie aplică noile metode : evoluția comerțului, explicarea expansiunii industriale, tipurile de creștere economică și repartiția beneficiilor creșterii, sclavia și războiul civil, mărimea și semnificația investițiilor în educație.

Printre cele mai reprezentative lucrări, sinteză a rezultatelor obținute pe această cale în istoria economică americană, se numără cartea editată de Robert Fogel și Stanley Engerman, *The Reinterpretation of American Economic History*, publicată în 1971.

Condiția esențială a valorificării noilor tehnici de cercetare și a rezultatelor astfel obținute este însă existența unui fundament teoretic corespunzător. De multe ori lipsa unei teorii istorice adecvate, ce nu se

¹ Leila de Campo, *Computer Courses for the Humanist: A Survey*, în „Computers and the Humanities” 1 (sept. 1972), p. 57–62, John R. Allen, *The Development of Computer Courses for Humanists*, în „Computers and the Humanities” 5–6 (sept. – nov. 1974), p. 291–295.

² O trecere în revistă deosebit de interesantă a lucrărilor cercetătorilor sovietici este studiul lui Vasile Liveanu, *Metode matematice și calculatoare electronice în cercetarea istorică din U.R.S.S.*, în „Istorie – Arheologie, Revista de referate, recenzii și sinteze” IX, 2, 1972, p. 165–211.

³ Albert Fishlow, Robert Fogel, *Quantitative Economic History: An Interim Evaluation, Past Trends and Present Tendencies*, în „Journal Of Economic History”, 31, (Martie 1971), p. 15–42.

poate dezvolta decit în cadrul materialismului dialectic și istoric, conduce pe autorii acestor lucrări la concluzii eronate.

Cliometria nu a fost niciodată „progenitura istoriei economice americane”, aşa cum o numea Robert Fogel⁴. Ca dovadă studiile realizate în Marea Britanie⁵ sau lucrările celei de cincea *Conferințe Internationale de Istorie Economică* desfășurată în 1970 la Leningrad și care a dedicat o întreagă secțiune cercetărilor bazate pe metodele matematice și utilizarea calculatoarelor, întreprinse în Franța, Belgia, Italia, Ungaria și Suedia.

Conferința anglo-română *Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences*, care a avut loc la Mamaia în 1970, a reunit deopotrivă istorici, arheologi și matematicieni, oglindind totodată incepiturile aplicării metodelor statistice în cercetarea istoriei în România⁶.

Răspândirea geografică a noii metodologii se adaugă caracterului său nelimitat în timp, fiind studiate alături de secolele XIX și XX, secolele XVII, XVIII⁷, sau perioade de istorie veche.

Referindu-ne acum la domeniul istoriei sociale, vom începe cu demografia istorică al cărei material de studiu se prezintă în bună parte sub formă numerică.

Metodele statistice sunt instrument de lucru pentru analizarea natalității și mortalității, a duratei medii de viață, a migrației și distribuției populației sau al ritmului său de creștere, a structurii familiei și, în general, a structurilor sociale.

Pornindu-se de la evoluția unităților demografice mici, familia și satul, apoi orașul sau provincia, pentru studiul cărora a existat o adevărată tradiție concretizată prin „grupul de la Cambridge” în Anglia și „secția a șasea” în Franța, se urmărește obținerea unei imagini de ansamblu a populației întregii țări sau chiar a unui continent⁸.

Acest scop final impune mînuirea unei cantități enorme de date și drept urmare calculatorul devine, prin 1960, familiar și demografilor. Lui Stephan Thernstrom, pionier al acestor încercări, i se alătură și alții cercetători dintre care menționăm pe Charles Griffin, Peter Knights, Michael Katz sau Robert Doherty⁹.

Studiul lui Marcel Couturier asupra orașului Châteaudun, apărut în 1969, se bazează pe rezultatele prelucrării electronice a materialului documentar¹⁰. Utilizând circa 16 000 de cartele perforate, fiecare din ele repre-

⁴ Ibidem.

⁵ Roderick Floud ed., *Essays in Quantitative Economic History*, Clarendon Press, Oxford, 1974.

⁶ Comunicările prezentate la această conferință sunt cuprinse în volumul *Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences*, editat de F.R. Hodson, D.G. Kendall și P. Tăutu, Edinburgh University Press, 1971.

⁷ Robert Brenner, *The Social Basis of English Commercial Expansion, 1550–1650*, „Journal of Economic History” 32 (Martie 1972), p. 361–384; Scott M. Eddie, *The Terms of Trade as a Tap on Agriculture, Hungary's trade with Austria, 1883–1913*, ibidem, p. 298–316.

⁸ Lucrări ale celor două grupuri pot fi consultate în periodicul *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations*, respectiv *An introduction to English Historical Demography*, editată de E.K. Wrigley, Mc Graw-Hill, New York, 1966.

⁹ Stephan Thernstrom, *Poverty and Progress: Social Mobility in a Nineteenth Century City*, Cambridge : Harvard University Press, 1964 ;

Peter Knights, *The Plain People of Boston, 1830–1860*, Oxford University Press, New York, 1971.

¹⁰ Couturier Marcel, *Recherches sur les structures sociales de Châteaudun, 1525–1789*, Paris 1969, S.E.V.P.E.N.

zentind o înregistrare asupra nașterii, stării civile, profesiei sau a unui alt eveniment important din viața unui individ, lucrarea urmărește două direcții principale : fluctuațiile în timp ale componiției populației orașului și diferențele după diferite caracteristici (avere, tipul căsătoriei) între categorii ale forței de muncă. Calculatorul a realizat serii ale nașterilor și deceselor pentru perioade lungi de timp asupra întregului oraș sau a anumitor părți ale sale, precum și tabelări ale ocupației ginerelui în funcție de cea a socrului. Desigur lucrarea lui Couturier nu este novatoare din punct de vedere al structurii sale, dar, folosind calculatorul electronic, autorul a reușit să prelucreze ușor, în scurt timp și fără erori un imens material documentar, imposibil de valorificat manual.

În țara noastră există importante preocupări de demografie istorică și vom cîta în acest sens studiile întreprinse de profesorul Ștefan Ștefănescu¹¹, precum și activitatea colectivului de la Cluj, condus de profesorul Ștefan Pascu.

În domeniul istoriei politice acționează atît metodele statisticii matematice, cum ar fi analiza corelațiilor și regresiei, scalarea Gutman sau analiza multivariată, cît și metode noi din cercetarea operațională, teoria deciziei și teoria jocurilor.

Predominante sunt lucrările de istorie parlamentară și ni se par semnificative din punct de vedere metodologic studiile lui Allan Bogue, William O. Aydelotte, Jerome Clubb și Howard Allen, Ronald Formisano¹².

Este interesant de menționat faptul că cercetări de această natură sunt întreprinse nu numai de către istorici și este bine cunoscută existența unei așa numite „sociologii electorale” de tradiție în Franța, Scandinavia, Marea Britanie și Canada¹³.

Statistica matematică și calculatorul au fost folosite și pentru alte studii de istorie politică, de exemplu: examinarea a peste 30 000 de greve muncitorești din Franța secolelor nouăsprezece și douăzeci, analiza de conținut a pamfletelor politice sau simularea evenimentelor politice pe calculator¹⁴.

Metode de teoria jocurilor și teoria deciziei au fost aplicate de profesorul Mircea Malița în studiile sale¹⁵.

¹¹ Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Edit. Facla, Timișoara 1974.

¹² Allan Bogue, *The Substantive Meaning of Radicalism in the United States During the Civil War*, comunicare prezentată la Conference on the Use of Quantitative Methods in the Study of the History of Legislative Behavior, University of Iowa, 1972; William O. Aydelotte, *Constituency Influences on the British House of Commons in the 1940*, comunicare prezentată la conferința menționată mai sus.

Jerome M. Clubb, Howard W. Allen ed., *Electoral Change and Stability in American Political History*, The Free Press, New York, 1971; Ronald P. Formisano, *The Birth of Mass Political Parties: Michigan, 1827–1861*, Princeton University Press, Princeton 1971.

¹³ Stein Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, McKay, New York, 1970.

¹⁴ Edward Shorter, Charles Tilly, *The Shape of Strikes in France, 1830–1960*, Comparative Studies on Society and History 13 (Ian. 1871), p. 60–86; Charles M. Dollar, Richard J. Jensen, *Historian's Guide to Statistics*, Holt, Rinehart Winston, New York, 1971, p. 210–214; Alan D. Anderson, Patricia Bryan, Charles Cannon, Barbara Day, Julie Jeffrcy, *An Experiment in Combat Simulation: The Battle of Cambrai, 1917*, Journal of Interdisciplinary History 2 (Winter 1972), p. 229–248.

¹⁵ Mircea Malița, *Un modèle de la décision de 1595 de Michel le Brave*, „Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences”, Edinburg, 1971, p. 516–523; *A Romanian Prince's Negotiations After the Siege of Vienna (1683–1688)*, Laboratorul de teoria matematică a sistemelor, Universitatea București.

Încheiem această succintă prezentare amintind doar că metodele matematice și calculatorul electronic interferă astăzi și cu domenii ca istoria culturii sau analiza de conținut a documentelor istorice, fiind o adevărată metodă de lucru în arheologie.

O imagine a acestor multiple preocupări de aplicare a noii metodologii o dau studiile documentare publicate în reviste de specialitate atât în țara noastră cit și peste hotare¹⁶.

Desi recunoscute, valoarea metodelor cantitative, importanța și semnificația scopurilor teoretice în care pot fi folosite, precum și măsura în care sunt aplicabile materialului documentar, rămân subiecte de discuție în lumea istoricilor. De aceea este bine să cunoaștem ceea ce implică o încercare de utilizare a acestor metode în istorie, ce fel de rezultate putem aștepta și ce dificultăți apar pe parcurs.

Valoarea principală a cuantificării în studiul istoriei constă în aceea că înlesnește verificarea unor afirmații cu caracter general. Există uneori tendință ca, după o descriere precisă a cîtorva cazuri, să se treacă la generalizări fără prezentarea unei motivări bine fundamentată. Este adevărat că pentru mulți cercetători cîteva exemple concrete pot fi mult mai convinătoare decit un tabel statistic riguros alcătuit, dar riscul pe care îl comportă un astfel de procedeu nu trebuie ignorat. Rezumarea numerică a datelor, atunci cînd este posibil, oferă cercetătorului informații ușor de descris și minuit.

De asemenea, cuantificarea asigură un grad mare de acuratețe. Într-adevăr, memoria fiind selectivă, atunci cînd dispune de un material bogat, cercetătorul își va concentra atenția asupra cazurilor care se potrivesc cel mai bine proprietăilor sale presupunerii, cu alte cuvinte asupra cazurilor favorite. O prezentare ordonată a materialului documentar va înlătura acest pericol, punind în lumină relații și caracteristici ale datelor mai greu de observat fără o astfel de sumarizare a informației.

În plus, analiza cantitativă oferă un mijloc sistematic de a testa ipotezele, prin stabilirea numărului de exemple care susțin fiecare presupunere, accentuîndu-se în acest fel nu numai trăsăturile principale ale fenomenului ci și excepțiile, nuanțele, conturîndu-se astfel măsura în care se poate face o generalizare.

De cele mai multe ori rezultate interesante se pot obține chiar prin metode statistice relativ simple din sfera statisticii descriptive, sau prin studierea caracteristicilor unui grup și corelarea lor în scopul examinării legăturii între diversi factori.

Desi este deosebit de folositor să ordonezi, să clasifici și să reduci informația disponibilă prin aceste mijloace primare, uneori este necesar să se recurgă la metode complexe cum ar fi modelarea matematică, sau inferența statistică, cea din urmă permitînd formularea de concluzii cu caracter general pe baza studierii unui număr restrîns de cazuri, a unui eșantion.

¹⁶ Vasile Liveanu, „*Cliometria*” sau „*noua istorie economică*”, „Istorie – Arheologie, Revista de referate și recenzii și sinteză”, X, 1, 1973, p. 71–97; Irina Gavrilă, *Les mathématiques et l'histoire en Roumanie*, „*Revue Roumaine d'Histoire*”, 2, 1975, p. 275–283; Robert Swierenga, *Clio and Computers: A Survey of Computerised Research in History* în „*Computers in the Humanities*” 5, (Sept., 1970), p. 1–22; Charles Tilly, *Computers in Historical Analysis*, în „*Computers in the Humanities*”, 6 (Sept. – Nov. 1973), p. 325–335; Robert Whallon Jr., *The Computer in Archaeology: A Critical Survey*, în „*Computers in the Humanities*” 1 sept., 1972), p. 29–45.

După cum am arătat, o muncă substanțială și interesantă a fost realizată în această direcție, dar potențialul analizei cantitative nu a fost pe de-a-n-tregul exploatat. Istoria economică este din acest punct de vedere o excepție, fiind un domeniu în mod natural potrivit cercetării cantitative. În cea mai mare parte informația inițială apare aici cuantificată, ipotezele care se fac tind să fie sub formă cantitativă, iar din punct de vedere teoretic, dată fiind dezvoltarea recentă a econometriei, metodele sunt deja avansate.

Pentru istoricul preocupat de a aplica statistică în cercetările sale se ridică o serie de probleme, între care cele mai importante mi se par cele relativ la :

- calitatea cercetării efectuate pînă în prezent,
- posibilitatea utilizării acestor metode avînd în vedere caracterul limitat al materialului aflat la dispoziția istoricului,
- acuratețea rezultatelor obținute prin astfel de metode, și în sfîrșit
- utilitatea și semnificația acestor rezultate.

În cele ce urmează vom căuta să ne referim pe scurt la fiecare dintre aceste aspecte.

Este foarte adevărat că nu intotdeauna cercetările bazate pe metodele statistice au fost încununate de succes. Multe dintre aceste studii, de departe de a revoluționa gîndirea istorică, s-au dovedit a fi imperfekte ca metodă, ceea ce le-a alterat în bună măsură concluziile. Adesea pionierii cercetării cantitative a istoriei au ignorat ipoteze statistice esențiale, cum ar fi aceea că un eșantion de date nereprezentativ conduce la rezultate neconcludente, iar o metodă statistică, oricât de rafinată ar fi, nu poate compensa intotdeauna limitele datelor istorice de care dispune cercetătorul.

Preocuparea actuală a istoricilor de a cunoaște ceea ce tehniciile statisticii pot oferi și modul corect de a le aplica ne îndreptășește să afirmăm că în viitor erorile mai sus amintite vor fi eliminate, iar analiza cantitativă se va impune ca un instrument necesar pentru studiul unui număr crescînd de domenii ale istoriei.

O altă obiecție care se ridică este aceea că noile metode nu-și au rostul în istorie, sau că pot fi folosite numai într-o arie restrînsă de cercetare, dată fiind complexitatea problemelor și limitele izvoarelor existente.

Este greu de obținut o informație precisă bazîndu-te pe o sursă inconsistentă și experiența a demonstrat că înregistrarea datelor se dovedește a fi o operație dificilă și adesea supusă erorilor.

Nu este ușor și gradul de dificultate crește pe măsură ce ne îndepărătăm de perioada contemporană, să obținem date semnificative pentru a face o prezentare cantitativă riguroasă și utilă. De exemplu, este posibil să studiem compoziția Parlamentului britanic pentru secolele recente, dar aceeași sarcină devine imposibilă dacă ne-am referi, de pildă, la armata lui Justinian.

Dar, cuantificarea nu este o regulă, ci o strategie de investigare și este la latitudinea cercetătorului să o folosească sau nu.

Problemele de istorie economică și demografie, sau de mobilitate socială furnizează un material bogat de studiu și impun metode cantitative.

Generalizînd, credem că în orice cercetare în care se pot obține date sub formă numerică, cuantificarea devine o obligație pentru istoricul dornic să realizeze un studiu profund al problemei.

De fapt, existența unei informații istorice sărare nu pledează împotriva cuantificării în particular. Există limite indiferent de metoda folosită, ele decurgind din insuficiența evidenței păstrate și nu din particularitățile tehnicii de studiu întrebunțate. Obstacole în fața generalizărilor apar, de pildă, cu aceeași forță și în cazul metodelor tradiționale și ceea ce nu poate fi făcut cu ajutorul statisticii în cazul unui material istoric sărac, este greu de presupus că poate fi realizat printr-o tratare subiectivă, obișnuită. Este adevărat că problemele care decurg din date inadecvate pot apărea mai evident într-o analiză matematică, dar în nici un caz nu pot fi evitate prin alegerea unei alte metode de lucru.

Cea de-a treia obiecție care se ridică este legată de măsura în care statistica conduce la concluzii corecte.

Dacă ne referim la metodele statistice simple, acestea nu fac altceva decât să reorganizeze datele, rezultatul concretizându-se în tabele clare care ușurează munca ulterioară de interpretare. De exemplu, o matrice de corelație este un tablou de cifre care indică legături între diversi factori ce intervin într-o problemă, dar descoperirea cauzelor care determină existența acestor relații, precum și interpretarea lor stă în priceperea și talentul cercetătorului. Dacă datele permit, este ușor de urmărit cum au votat alegătorii, dar este cu mult mai greu de stabilit motivele pentru care au votat aşa cum indică tabelele cantitative. Mergind mai departe, către metode mai elaborate, vom aminti influența statistică care cere îndeplinirea unor condiții precise din partea datelor, condiții pe care ignorându-le cercetătorul va fi în mod sigur condus la concluzii eronate.

Este greșit să credem că studiile cantitative elimină judecările de valoare, imaginația și spiritul intuitiv pe care istoricul îl aduce în cercetarea sa. Prin aplicarea acestor metode nu ciștișăm rezultate absolute, ci un grad de certitudine în ceea ce afirmăm, nu eliminăm factorul subiectiv, dar îi minimalizăm rolul.

Analiza cantitativă nu trebuie privită ca un procedeu magic. Ea conferă claritate în tratarea materialului documentar și de multe ori scoate în evidență rezultate greu sesizabile prin metode tradiționale. Dezavantajele pe care le prezintă nu sunt specifice procedurilor cantitative, pericolul de a desprinde concluzii false existând în orice fel de cercetare.

S-au ridicat întrebări nu numai asupra posibilităților și limitelor analizei cantitative, dar și asupra utilității ei. Există părere că subiectele care îi interesează pe istorici sunt atât de complexe încât studierea lor nu poate face apel la cuantificare. Un critic susținea chiar că : „aproape toate problemele importante sunt importante tocmai pentru că nu comportă răspunsuri cantitative”¹⁷. Este adevărat, desigur, că un tabel statistic nu poate explica numai prin el însuși un fenomen istoric, ci pentru a-l elucida este în general necesar să recurgem la surse tradiționale de informare : memorii și biografii, documente, dezbateri parlamentare etc.

Analiza cantitativă este utilizată de cele mai multe ori pentru a verifica ipoteze dinainte formulate și atunci cind ele sunt infirmate există tendința de a se renega metoda. Ieșirea din acest impas nu constă în abandonarea tehnicii folosite, bineînțeles dacă a fost corectă, ci în construirea unei teorii pertinente care să explice noile rezultate.

¹⁷ Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Humanist Looks at Empirical Social Research*, în „American Sociological Review”, XXVII (Dec. 1962).

Se afirmă uneori că metodele statistice demonstrează ceea ce este evident și deci aplicarea lor ar fi inutilă. Chiar dacă ar fi așa, o confirmare în plus, prin cuantificare, nu face altceva decât să fundamenteze concluziile intuitive ale cercetătorului, cu toate că de cele mai multe ori problemele care se pretează la un studiu cantitativ nu au răspunsuri evidente. De exemplu, în cercetarea influenței exercitată de anumiți factori asupra unui fenomen istoric, analiza corelațiilor oferă o măsură precisă a existenței, a sensului și a mărimii legăturii studiate, adesea dind la iveală relații care ar fi trecut neobservate într-o tratare obișnuită.

Inferența statistică, printr-un ansamblu de procedee, înlesnește desprinderea de concluzii cu caracter general în cazul unui număr restrins de date pe care, în mod obișnuit, am fi tentați să le neglijăm sau care printr-o abordare necorespunzătoare ar conduce la afirmații greșite.

O dovadă în plus în confirmarea posibilităților oferite de analiza cantitativă constituie numărul din ce în ce mai mare al istoricilor care o adoptă ca metodă de lucru, iar valoarea unei asemenea cercetări rezidă în primul rînd în acuratețea și priceperea cu care este realizată. O cercetare riguroasă și nu aplicarea mecanică a uneia sau altei metode statistice, urmată de munca de interpretare istorică a rezultatelor va avea ca rezultat studii cu adevărat valoroase.

Interesul crescînd al istoricilor față de această nouă metodologie este atestat de organizarea a numeroase conferințe, cursuri sau seminarii în scopul prezentării calculului statistic, de publicarea de articole, cărți sau colecții de studii care implică o cercetare cantitativă, de editarea începînd cu anul 1967 a periodicalului „The Historical Methods Newsletter”, adevărat ghid în acest domeniu.

Disputa purtată în jurul analizei cantitative în istorie se bazează, în general, pe motive nejustificate. Cele mai multe dintre obiecțiile care apar se datorează unei înțelegeri greșite a scopului în care noile metode pot fi folosite sau a concluziilor pe care le generează. Nici un cercetător nu va afirma că orice informație istorică este cuantificabilă, că tabelele statistice furnizează demonstrația definitivă a teoriei pe care o ilustrează, că procedurile cantitative aduc finalizarea unei probleme și elimină judecățile subiective sau că adoptarea acestor metode anulează imaginația, intuiția, logica și celealte instrumente intelectuale tradiționale la îndemîna istoricului și în general a oricărui cercetător.

Este absurd să afirmi că există o singură cale spre cunoaștere, că o cercetare riguroasă se poate face numai utilizînd cifre sau că valoarea sa depinde mai mult de metoda adoptată decât de priceperea cu care este condusă.

Statistica matematică oferă astăzi un aparat complex de analiză a datelor istorice, de la simple tabele, repartitii de frecvență sau reprezentări grafice, măsuri ale tendinței centrale în date sau ale relațiilor între fenomenele istorice, pînă la metodele mai elaborate ale inferenței statistice și analizei multivariate.

O aplicare științifică a analizei cantitative va ușura munca istoricului, va aduce rigurozitate și fundamentare în susținerea teoretică a unor teze, va face posibilă descoperirea trăsăturilor și relațiilor ascunse de multitudinea informației și, în sfîrșit, va conduce la generalizări bazate pe argumente precise și nu pe exemple izolate.

Și dacă la toate acestea adăugăm rapiditatea cu care calculatorul realizează calculele laborioase cerute de unele metode, putem afirma că metodele matematice, rațional utilizate, constituie un instrument de lucru necesar în cercetarea istorică modernă.

LA QUANTIFICATION DANS L'HISTOIRE — VALEUR ET LIMITES

RÉSUMÉ

L'étude aborde des aspects de l'application des méthodes mathématiques et de l'utilisation des calculatrices électroniques dans l'investigation historique.

La première partie contient une succincte présentation de quelques-unes des plus significatives recherches d'histoire économique, politique et démographique, fondées sur les nouvelles méthodes et effectuées aux U.S.A. en U.R.S.S., en Angleterre et en France.

On analyse ensuite des problèmes essentiels auxquels est confronté le chercheur lors d'un essai d'application des méthodes mathématiques au matériel historique, étant soulignés aussi bien les avantages que les limites et les difficultés qu'implique l'utilisation des nouvelles techniques de travail.

On conclut que l'utilisation rationnelle des méthodes mathématiques secondées de la rapidité des calculatrices dans le traitement des données historiques contribue à l'accroissement de la rigueur scientifique dans l'investigation historique.

www.dacoromanica.ro

ANTECEDENTE ALE AGRESIUNII JAPONIEI ÎN CHINA DE NORD-EST

DE

N. Z. LUPU

În noaptea de 18 spre 19 septembrie 1931, la numai o oră după explozia înscenată la Liutiaogou, în apropiere de Shenyang (Mukden), în zona japoneză a Căii ferate sud-manciuriene, armata japoneză a trecut la invadarea teritoriului Chinei de nord-est. Atacul armat al Japoniei a marcat apariția unui periculos focar de război în Extremul Orient. Încheiată prin condamnarea ei platonică de către Societatea Națiunilor și retragerea Japoniei din forul de la Geneva, această agresiune a depășit mult cadrul strict al raporturilor dintre cele două țări, punând la grea încercare sistemul existent al relațiilor internaționale, statornicit după primul război mondial. De aici, atenția și îngrijorarea cu care desfășurarea evenimentelor din îndepărtata Manciuria a fost urmărită de guverne și de opinia publică de pretutindeni.

Intervenția militară a Japoniei în China de nord-est, acțiune premeditată și minuțios pregătită de militariștii japonezi, a constituit, de fapt, continuarea politică mai vechi de expansiune a imperialismului nipon în Manciuria. Consacrat preludiilor agresiunii japoneze, articoulul de față stăruie asupra cîtorva din aspectele esențiale ale antecedentelor acestui conflict — moment deosebit în procesul deteriorării relațiilor internaționale din anii premergători celui de-al doilea război mondial.

★

Manciuria, bogata provincie chineză situată în nord-estul țării a atras de timpuriu atenția Imperiului nipon. Japonia avea, firește, în vedere atât importanța ei economică ca sursă de materii prime și alimente și piață pentru mărfurile și capitalurile japoneze, cât și însemnatatea ei strategică pentru politica sa de extindere a sferei de influență și dominatie în Extremul Orient¹.

Un prim pas în dobândirea de către Japonia a unor poziții în Manciuria a fost făcut în urma războiului chino-japonez izbucnit în 1894 și

¹ *Le conflit sino-japonais, Histoire des operations militaires en Manchourie et à Chang-gai en 1931 et 1932*, Tokio, 1932, p. II; vezi și arhiva Ministerului Afacerilor Externe, (în continuare A.M.A.E.) fond 71, Dosare speciale, vol. 230, f. 307—315, (*Studiu asupra problemei Manciuriei și dezarmarea de general I. Matsui, delegatul Japoniei la Conferința de dezarmare, Apărut în „Revista Diplomatică” japoneză din 1 februarie 1932*). Traducere în limba franceză.

încheiat prin Tratatul de la Shimonoseiki din 17 aprilie 1895. Prin acest tratat, Japonia a obținut „arendarea” teritoriului Peninsulei Liaodong cu orașele Dalian și Liušun care-i permitea să controleze frontieră orientală a Coreei și drumul spre Pekin². Supusă însă presiunii concertate a trei puteri concurente în Extremul Orient: Rusia țaristă, Franța, și Germania, Japonia a fost nevoită să retrocedeze Chinei peninsula, în schimbul unei compensații de 30 milioane taeli³.

Furnizind Chinei (cu ajutor francez) un împrumut pentru ca aceasta să poată plăti compensația cerută, Rusia a obținut consimțământul Chinei pentru construirea pe teritoriul Manciuriei a unei căi ferate (Calea ferată a Chinei de răsărit) care scurta cu vreo 2000 km accesul spre Vladivostok⁴. În 1898, Rusia țaristă a reușit să determine China să accepte „arendarea” Peninsulei Liaodong, retrocedată de japonezi, și construirea unui tronson sudic al Căii ferate a Chinei de răsărit de la Harbin la Dalian. Cu acest prilej, numele orașelor Dalian și Liušun au fost schimbate în Dalnii și respectiv Port-Arthur⁵.

Japonia n-a dezarmat însă, reușind să-și refacă pozițiile după numai cîțiva ani. În urma războiului rusojaponez din 1904–1905, prin Tratatul de la Portsmouth (S.U.A.), ea și-a adjudecat toate posesiunile Rusiei din Manciuria meridională: Peninsula Liaodong și partea de sud a Căii ferate a Chinei de răsărit, Cianciun-Liaodong, viitoarea Cale ferată sud-manciuriană. Tratatul mai fixa, printre altele, și efectivele trupelor de poliție pe care țările semnatare le puteau menține de-a lungul căii ferate⁶. Preluând posesiunea peninsulei Liaodong, japonezii au schimbat din nou denumirea orașelor Dalnii și Port Arthur: primul a devenit Dairen, iar al doilea Ryojun (pronunția japoneză a vechilor denumirii chineze)?

Contrar speranțelor nutritе de guvernele britanic și american care sprijiniseră acțiunea Japoniei de eliminare a Rusiei din Manciuria și Coreea (transformată în colonie japoneză în 1910), consolidarea japonezilor în zonă n-a fost urmată de pătrunderea mai lesnioasă a capitalurilor engleze și americane. Japonia a trecut, dimpotrivă, la monopolizarea surselor de materii prime și a piețelor respective, orientându-și politica de expansiune și în alte direcții⁸. În 1906 a fost creată compania semiguvernamentală *Societatea Căii ferate sud-manciuriene* devenită principalul instrument al capitalului monopolist japonez în exploatarea colonială a Chinei de nord-est.

² Vezi R. H. Akagi, *Japan's Foreign Relations 1542–1936. A Short History*, Tokio, 1936, p. 156–160; vezi și J. Lequiller, *Le Japon*, Editions Sirey, Paris, 1966, p. 126.

³ Istoriceul sovietic B.A. Romanov scrie în legătură cu această intervenție: „Se înțelege de la sine că acțiunea Germaniei, Rusiei și Franței împotriva Japoniei nu avea de fel drept scop apărarea „inviolabilității” Chinei, ci pregătirea terenului pentru obținerea de compensații din partea guvernului chinez „recunosător.”” (B.A. Romanov, *Ocerki diplomaticeskot istorii russko-japonskoi voinal (1895–1907)*, Izd. Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1947, p. 40).

⁴ *Ibidem*; vezi și J-C. Baled, *Que veut le Japon? Que veut la Chine?* Editions du „Temps présent”, Paris, 1931, p. 23.

⁵ *Vsemirnaja Istoria*, tom. VII, Izd. sozialno-ekonomiceskoi literaturii, Moskva, 1960, p. 308; vezi și J. Escarra, *Le Conflit sino-japonais et la Société des Nations*, Publications de la conciliation internationale, Paris, 1933, p. 231.

⁶ B.A. Romanov, *op. cit.*, p. 385–391; vezi și J. Lequiller, *op. cit.*, p. 168–171.

⁷ J. Escarra, *op. cit.*, p. 236.

⁸ *Istoria voinal na Tihom Okeane* (traducere din limba japoneză), tom. I, Izd. inostranoj literaturi, Moskva, 1957, p. 21–22.

Japonia s-a folosit din plin de împrejurările create de primul război mondial pentru a-și consolida pozițiile în China. Profitînd de slăbiciunea militară a acestei țări precum și de faptul că atenția puterilor aliate era concentrată în altă parte, la 18 ianuarie 1915, Japonia a prezentat guvernului chinez cele „21 de revendicări”⁹. Grupate în cinci categorii, revendicările (cele cuprinse în primele patru) se refereau la : transferarea către Japonia a „drepturilor” germane din Shantung și stabilirea controlului japonez în această provincie ; extinderea și întărirea controlului japonez în Manciuria și partea de răsărit a Mongoliei interioare ; instituirea controlului japonez și transformarea în întreprindere mixtă chino-japoneză a combinatului metalurgic de la Haneping aparținind capitalului chinez etc. În ultima categorie erau grupate revendicările conform căroru guvernul chinez trebuia : să se angajeze să invite consilieri japonezi în vederea reorganizării armatei, poliției și finanțelor ; să-și procure din Japonia cel puțin jumătate din armamentul de care avea nevoie ; să se adreseze în mod exclusiv capitalului japonez pentru lucrările de exploatare a subsolului, construcții de drumuri, porturi și docuri în provincia Futzian. Japonia mai cerea să i se concesioneze și construirea de căi ferate în restul teritoriului Chinei¹⁰. Creșterea mișcării patriotice, antijaponeze în China și atitudinea negativă a Rusiei, Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii au determinat guvernul nipon să renunțe la ultima categorie de revendicări¹¹. Încurajat însă, mai ales, de poziția „în doi perî” a guvernului american care pe de o parte se pronunța împotriva asumării de către o putere străină a dominației politice militare și economice a Chinei, iar pe de alta recunoștea că apropierea Japoniei de China de nord-est creează relații speciale între ea și respectivele provincii, guvernul japonez a adresat Chinei un nou ultimatum în urma căruia¹², la 9 mai 1915, guvernul chinez a declarat că acceptă majoritatea cerințelor Japoniei. Astfel, fără să fi adus o contribuție deosebită la lupta împotriva Puterilor centrale, Japonia a tras mari profituri de pe urma alăturării ei puterilor Antantei. Conferința de pace de la Paris a recunoscut Japoniei insulele Caroline, Mariane și Marshall, precum și drepturile și privilegiile avute de Germania în peninsula chineză Yantai (Shantung)¹³.

Pozițiile Japoniei în China au fost însă nu peste mult timp atinse prin hotărîrile Conferinței de la Washington din noiembrie 1921 — februarie 1922, îndeosebi prin Tratatul celor nouă care inseria principiul „porților deschise și al posibilităților egale” pentru comerțul și industria tuturor națiunilor în China. Presat de guvernul american îngrijorat de creșterea influenței japoneze, guvernul japonez a fost nevoit, cu același

⁹ R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 339—340.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Toscano, *Guerra diplomatica în Estremo Oriente (1914—1931)*, Volume primo, Giulio Einaudi editore, Torino, 1950, p. 236 ; vezi și *United States Relations with China*, Washington, 1949, p. 430, 436—437.

¹² R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 344 ; vezi și S. Brucan, *Originile politiciei americane*, Edit. științifică, București, 1968, p. 41.

¹³ *Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate și Germania și protocolul semnat la Versailles la 28 iunie 1919*, București, 1920, p. 41.

prijej, să accepte retrocedarea teritoriului Yantai (Shantung), păstrindu-și, însă, în continuare importante poziții în această parte a Chinei¹⁴.

Deși prin Tratatul celor nouă China obținuse din partea tuturor puterilor semnatare garanția integrității teritoriale și a autonomiei sale administrative, inclusiv recunoașterea Manciuriei ca parte integrantă a teritoriului chinez, în perioada următoare, Japonia a încercat în repetate rînduri să actioneze în afara tratatului, urmărind obținerea unor drepturi speciale în China în general și în Manciuria îndeosebi¹⁵. Cercurile guvernanțe japoneze au continuat să promoveze cu stăruință politica de consolidare și extindere a pozițiilor în China de nord-est, în ciuda unor fluctuații intervenite în acești ani în metodele politicii externe nipone.

În ajunul agresiunii, Manciuria dobîndise o importanță de prim ordin pentru capitalismul japonez. În 1930, importurile din Manciuria în Japonia reprezentau 64 % din importurile de cărbune, 46 % din cele de fontă, 76 % din importurile de grîne și 86 % din importurile de semințe oleaginoase¹⁶. Exportul japonez în Manciuria în același an era egal cu 8 % din volumul general al exportului japonez, cu 14 % din exportul de zahăr, cu 12 % din cel de țesături de bumbac și cu 34 % din exportul de mașini și utilaje. Manciuria era în același timp o importantă piață pentru exportul de capital. În 1930, investițiile de capital japonez erau de aproape un miliard și jumătate yeni, depășind cu mult cele din Taiwan (305 milioane) Coreea (804 milioane) și China (1190 milioane). Investițiile japoneze reprezentau 73 % din toate investițiile de capital străine din China de nord-est. Din totalul capitalului japonez, 56 % era investit în transporturi, 8,4 % în industria minieră, industria lemnului și prelucrarea materiilor prime agricole, 9,7 % în industria grea¹⁷. Jumătate din capitaluri aparțineau Societății Căii ferate sud-manciuriene, care controla nu numai liniile de comunicație feroviară (cu excepția liniei ferate Beijing (Pekin) Sheniang (Mukden), investiție britanică, întreaga rețea de cale ferată din Manciuria de sud aparținea japonezilor) gările și minele din zona căii ferate, dar și depozitele, uzinele, hotelurile, spitalele, stațiunile agricole experimentale, rețeaua telegrafică. Societatea lucra în strînsă legătură cu

¹⁴ Vezi *Treaties Conventions, International Acts, Protocols and Agreements, 1910—1923*, vol. III, Gouvernments Printing Office, p. 3120—3124; vezi și Alex. de Conde, *A History of American Foreign Policy*, Second Edition, Charles Scribner Sons, New York, 1971, p. 501.

¹⁵ Arh. M.A.E., fond 71, Dosare speciale, vol. 230, f. 316—317 (Declarația guvernului chinez din 12 februarie 1932). Încă din 1910, Japonia începuse să ocupe un loc important în comerțul exterior al Chinei, cu o cotă reprezentind 16,4 la sută din valoarea totală a schimburilor externe ale acesteia, în timp ce Anglia, care în ultimele decenii ale secolului trecut deținuse primul loc (44,7 % în 1870) a ajuns la o cotă de numai 10,6 %. După primul războl mondial, cu excepția anilor 1921—1923, cota Japoniei s-a ridicat la aproximativ 25 %. În timp ce ponderea Angliei s-a menținut între 8 și 9 la sută. Apăruse însă alt concurrent primejdios: S.U.A. care în primul deceniu postbelic au reușit să impingă din nou Japonia pe locul al doilea. Cota americană s-a ridicat la 21,16 % din valoarea schimburilor externe chineze, cea japoneză coborind la numai 17 %. De menționat că S.U.A. ocupau în același timp și primul loc în comerțul exterior al Japoniei cu o cotă care a crescut în perioada 1913—1931 de la 22,5 la 32 la sută, (Cf. *Etude sur le commerce extérieur de la Chine de 1864 à 1932*, par Chao Zoo Biang, Imprimérie Franco-Suisse, Lyon, 1935, p. 114—115).

¹⁶ *Istoria point na Tihom Okeane*, tom, I, p. 169—170; vezi și J. Lequiller op. cit., p. 287.

¹⁷ A. Zischka, *Le Japon dans le monde. L'expansion nippone 1854—1934*, Payot, Paris, 1934, p. 204.

cercurile militariste japoneze pe care le susținea în acțiunea de expansiune teritorială¹⁸.

Politica Japoniei în China de nord-est a devenit deosebit de activă, după instalarea la putere a guvernului format din reprezentanți ai Seiyukai, în frunte cu generalul Tanaka, despre care cei apropiati obișnuiau să spună că în politică „singurul său subiect de conversație era China”¹⁹. Într-adevăr, „problema chineză” și în deosebi „problema manciuriană” era pentru noul prim ministru de importanță capitală. Abandonind politica externă promovată de fostul ministru de externe, Shidehara, partizan al unei linii moderate de „neamestec” în treburile interne ale Chinei, dar de pătrundere și de consolidare a pozițiilor Japoniei în această țară, prin mijloace economice în primul rînd²⁰, generalul Tanaka a trecut la măsuri de amestec direct în treburile interne ale Chinei. La 28 mai 1927, atunci cînd armatele chineze participante la „campania din Nord” au atins partea de nord a Chinei, trupe japoneze au fost trimise în grabă în Yantai (Shantung) spre a tăia calea unităților chineze ce înaintau dinspre sud. Guvernul japonez a motivat acțiunea prin „necesitatea de a se apăra cu ajutorul armatei viață și avutul supușilor japonezi”²¹. Trupele japoneze au debarcat la Tindao la 30 mai, curînd după înfringerea lui Cian Tzo-lin, dictatorul Manciuriei, de armata Gomindanului²².

Între 27 iunie și 7 iulie, guvernul Tanaka a organizat la Tokio o „Conferință pentru problemele Extremului Orient”, la care au participat diplomați japonezi acreditați în China, reprezentanți ai Ministerului de Război, ai armatei din Kwantung (denumire dată părții din peninsula Liaodong arendată Japoniei) și ai Statului Major. „Programul de acțiune” în opt puncte privind politica Japoniei în China adoptat de Conferință trata Manciuria și Mongolia interioară ca teritorii în care Japonia avînd „interese speciale” era în drept să ia măsurile ce va crede de cuviință pentru a le apăra și promova²³. În program se preciza: „Întrucît Manciuria și Mongolia, și în deosebi cele Trei Provincii de Est (Heilung, Jilin, Liaoning) sint de cea mai mare importanță pentru existența Japoniei ca națiune, Japonia se consideră responsabilă pentru menținerea păcii și dezvoltarea economică a acestor regiuni”²⁴. Mai tîrziu, atunci cînd politica agresivă față de China a început a fi pusă în practică, (după 18 septembrie 1931) Mori Kaku, vice ministru la Afacerile Străine, naționalist

¹⁸ Fr. Toussaint, *Histoire du Japon*, Fayard, Paris, 1969, p. 347; vezi și A. Zischka, *op. cit.*, p. 180.

¹⁹ Citat de J. Lequiller, *op. cit.*, p. 268.

²⁰ R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 394–395.

²¹ Într-o declarație făcută mai tîrziu, la 21 ianuarie 1928, în Dietă, generalul Tanaka, prim ministru și ministru afacerilor străine, a spus printre altele: „Este de prinos să declar că guvernul japonez n-are intenția să se amestece în afacerile interne ale Chinei, dar nu vom ezita în nici un moment să luăm măsurile potrivite pentru a asigura interesele noastre și să apărâm viațile și averile compatrioșilor noștri în China. Faptul că Japonia a fost nevoie să trimîtă temporar trupe în scopul de a apăra pe naționalii săi în districtul Tsinan cînd ostilitățile se desfășurau spre Yantai (Shantung), în mai trecut, este datorit acestei politici” (A.M. A.E. Fond 71, 1920–1944, Japonia, General, 1928–1937 vol. 1, f. 39, – *Textul în limba engleză a discursului generalului Tanaka comunicat de agenția oficială „Rengo-Services”*).

²² R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 397–398.

²³ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 272.

²⁴ *Ibidem*, Citat din Yamaura Kanichi, *Bosho Mori Kaku*, Tokio, 1955.

extremist, organizatorul de fapt al Conferinței pentru problemele Extremului Orient a făcut unele dezvăluiri privind scopurile urmărite. Mori Kaku a arătat că Japonia, urmărind să împiedice China să devină „roșie”, intenționa totodată să smulgă acestei țări Manciuria și Mongolia și să le includă în sfera sa de influență²⁵. Pe aceste teritorii urma să fie organizat un stat marionetă²⁶.

Hotărîrile Conferinței pentru problemele Extremului Orient au stat la baza unui document secret, aşa numitul „Memorandum Tanaka” înaintat de primul ministru împăratului, la 25 iulie 1927²⁷. Memorandumul stabilea obiectivele și măsurile principale ale politicii externe a Japoniei, subliniind în mod deosebit locul și rolul Manciuriei și Mongoliei interioare (considerate teritorii ce nu aparțineau Chinei) în infăptuirea ei. Apreciind cucerirea Chinei ca fiind hotăritoare pentru extinderea ariei influenței în Asia, documentul preciza: „Pentru a cucerii China va trebui pentru inceput să cucerim Manciuria și Mongolia”²⁸.

Eșuarea încercărilor guvernului Tanaka de a ajunge la un acord efectiv cu Cian Kai-și, în octombrie 1927, după retragerea în septembrie a efectivelor japoneze din Shantung și reluarea ostilităților între armata gomindanistă și trupele lui Cian Tzo-lin, în primăvara anului următor, au slujit drept temei japonezilor pentru o nouă intervenție militară. Guvernul de la Tokio era îngrijorat nu numai de soarta lui Cian Tzo-lin, din ce în ce mai slab în fața înaintării trupelor gomindaniste, ci și de faptul că, prin înaintarea sa, Cian Kai-și, recunoscut și sprijinit de S.U.A., deschidea în același timp drum influenței americane²⁹. La mijlocul lunii aprilie 1928, cînd armata gomindanistă înainta spre Jinan (Tsinan) unde se găseau circa 2000 japonezi, alți 17000 fiind dislocați de-a lungul căii

²⁵ *Istoria voint na Tihom Okeane*, Tom I, p. 105.

²⁶ Ibidem. În tot timpul cît s-a aflat la guvern, generalul Tanaka a menținut permanent „problema manciuriană” în centrul politiciei de expansiune a Japoniei, subliniind cu diverse prilejuri caracterul „special” al intereselor japoneze în Manciuria, „datoria” Japoniei de a păstra liniștea și pacea în această regiune. În raportul Legației române din Tokio din 21 ianuarie 1930 se face următoarea apreciere cu privire la partea referitoare la Manciuria din discursul rostit cu două zile înainte în Dietă de generalul Tanaka. „În ceea ce privește Manciuria, mărturisirea „constantei atenționi” în dorința menținerii păcii și ordinei acolo, nu afirmă numai dorința de a garanta siguranța exploatarii căilor ferate, dar poate și alte visuri de vizitor. De obicei, interlocutorii mei japonezi, vorbind de Manciuria, întotdeauna au căutat să subliniez că Manciuria este o țară aparte că nu face parte (cu toate că se spune încă cele trei provincii) din China, Altă țară și alt popor” (A.M.A.E. Fond 71, 1920–1944, Japonia. Politica internă, 1920–1932, vol. 4, f. 85).

²⁷ Ibidem p. 338. Continutul acestui document secret a fost dezvăluit pentru prima dată în coloanele revistei „China Critic”. Textul conținea o serie de greșeli, ceea ce a favorizat contestarea de către japonezi a existenței lui, Dar declarația lui Mori Kaku cu privire la țelurile urmărite de Japonia la Conferința pentru problemele Extremului Orient, precum și desfășurarea ulterioară a evenimentelor au făcut foarte dificile încercările de a nega existența documentului. Trimiterile din articolul de față sunt făcute la textul publicat în lucrarea *Istoria voint na Tihom Okeane*, tom. I, p. 337–353. Istoricul J. Lequiller admite că documentul reflectă corect ideile fundamentale ale lui Tanaka, tendințele sale fiind în orice caz confirmate de evenimentele care au urmat (J. Lequiller, op. cit., p. 272).

²⁸ *Istoria voint na Tihom Okeane*, Tom I, p. 338.

²⁹ La 25 iulie 1928, guvernul S.U.A. a semnat cu guvernul gomindanist un tratat referitor la tarife, considerat de americani drept recunoașterea acestui guvern, (*United States Relations With China*, p. 345–446), M.I., Sladkovskij, *Kitat t Iaponia*, Izd. „Nauka” Moskva, 1971, p. 136.

ferate, guvernul japonez a trimis noi trupe în Yantai (Shantung) care s-au ciocnit în cîteva rînduri cu unități gomindaniste. La 3 mai, ocupanții japonezi au organizat la Jinan un masacru în cursul căruia au fost uciși mulți cetăteni chinezi³⁰. Ocolind orașul Jinan, trupele guvernului din Nanjing (Nankin) s-au îndreptat spre Beijing (Pekin) unde era instalat Cian Tzo-lin. În momentul în care orașul era pe punctul de a fi cucerit de gomindaniști, Yamamoto Jotaro, președintele Societății Căii ferate sud-manciuriene, a smuls lui Cian Tzo-lin acordul pentru două noi linii de cale ferată cerute de Japonia în Manciuria : Jilin — Kainei și Cianciun — Dairen³¹. La 18 mai a intervenit guvernul japonez care, printr-o declarație oficială, previnea pe beligeranți că își rezervă dreptul de a lăsa măsurile ce va crede de cuviință „dacă tulburările se vor extinde mai ales în direcția orașelor Beijing (Pekin), Tianjin (Tientsin) și situația va deveni amenințătoare pentru pacea și ordinea din Manciuria”³². În același timp, Statul Major al armatei din Kwantung a fost mutat de la Ryojun (Port Arthur) la Shenyang (Mukden).

Situația lui Cian Tzo-lin devenind tot mai critică, Yoshizawa reprezentantul japonez la Beijing (Pekin) l-a sfătuit să-și retragă trupele dincolo de Marele Zid și să-și întărească pozițiile în Manciuria³³. Cian Tzo-lin nu se putea însă hotărî atât de ușor să părăsească Beijingul (Pekinul), retragerea în Manciuria însemnind pentru el nu numai pierderea unor importante poziții în China de nord, dar, în același timp, și transformarea sa într-o simplă marionetă în mâna japonezilor. Totodată, el își dădea însă seama că nedînd curs propunerii japoneze, armata din Kwantung, care abia aștepta un pretext pentru declanșarea unei acțiuni în Manciuria, l-ar putea împiedica chiar să se mai retragă³⁴. În această situație, lăsindu-și un locuitor la Beijing (Pekin) a hotărît, totuși, să se întoarcă în Manciuria. Înfrînte de armata gomindanistă, trupele sale se retrăgeau spre nord dincolo de Marele Zid³⁵. Cian Tzo-lin n-a reușit însă să ajungă la Shenyang (Mukden); în dimineața zilei de 4 iunie 1928, trenul în care se afla a fost aruncat în aer de agenți ai armatei din Kwantung, ai cărei șefi erau nerăbdători să ocupe Manciuria³⁶. Învins, mareșalul nu mai prezenta pentru japonezi același interes ca în trecut, cu atât mai mult cu cît, așa cum dovedise în cursul ultimelor tratative, era acum mai puțin docil decât fusese pînă atunci la sfaturile și sugestiile lor³⁷.

După ce a promis organizarea unei anchete severe pentru pedeapsirea autorilor atentatului împotriva lui Cian Tzo-lin, guvernul Tanaka și cercurile militare au hotărît, în cele din urmă, să arunce vălul tăcerii

³⁰ Mao Tze-dun, *Opere alese*, Edit. pentru literatură politică, București, 1953, p. 109 (nota 5); vezi și I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *Istoria sovremenoi Japoniei*, (traducere prescurtată din limba japoneză), Izd. înstranoï literaturi, Moskva, 1955, p. 117.

³¹ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 272.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 273.

³⁴ *Istoria voinii na Tihom Okeane*, p. 113.

³⁵ Beijingul a fost ocupat de trupele gomindaniste la 8 iunie 1928.

³⁶ I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *op. cit.*, p. 107.

³⁷ În timpul incidentelor de la Tsinan, Cian Tzo-lin a făcut chiar o declarație în care arăta că Nankinul și Pekinul ar trebui să se impotrivească cu forțe unite dușmanului extern. Spera probabil să-și mențină astfel puterea și să-și consolideze pozițiile față de japonezi (M.I. Sladkovski, *op. cit.*, p. 139).

asupra acestei afaceri necurate. Totul s-a redus la cîteva sancțiuni administrative. Atacat de opoziție, care n-a întirziat să speculeze împrejurarea, învinuind guvernul de „lipsă de fermitate” în aplicarea în politica față de China a principiilor aşa-numitei „politici pozitive” și de neglijență în apărarea intereselor Japoniei în Manciuria și Mongolia interioară, cabinetul Tanaka, lipsit de sprijinul palatului, a fost nevoit, după o agonie care s-a prelungit un an ³⁸, să demisioneze la 1 iulie 1929 ³⁹.

Mușamalizarea „incidentului din Manciuria” (formula folosită de cercurile guvernante japoneze pentru atentatul împotriva lui Cian Tzo-lin) a creat un precedent periculos, încurajînd tendințele militariste agresive. Totodată, asasinarea dictatorului Manciuriei n-a dat rezultatele așteptate. Locul i-a fost luat de fiul său, Cian Siue-lian, care s-a dovedit mai „loial” față de guvernul de la Nankin ⁴⁰. În iulie 1928, în schimbul alipirii provinciei Jehol celor Trei provincii de est, Cian Siue-lian a semnat un acord cu Cian Kai-și, arborînd la Sheniang (Mukden) drapelul Chinei gomindaniste. La sfîrșitul anului, Cian Siue-lian a fost cooptat membru al Consiliului Național al Gomindanului. Între timp, capitala Chinei a fost mutată de la Nanjing (Nankin) la Pekin a cărui nume s-a schimbat în Beijing ⁴¹.

*

Recrudescența în Japonia a politicii agresive de expansiune și cuceriri a fost, evident, favorizată de efectele dezastroase ale crizei economice mondiale din anii 1929—1933. Sub loviturile ei necruțătoare, producția industrială globală a Japoniei s-a redus considerabil între 1929 și 1931, în industria grea scăderea a ajuns la 50%. Într-un singur an, paralel cu falimentul în masă a întreprinderilor mici și mijlocii numărul uniu-nilor monopoliste a sporit de la 21 la 31, iar în anul următor, 1931, au apărut încă 23 de grupări de acest gen. În ramurile de bază ale industriei, salariile s-au redus cu procente variind între 25 și 45%. În anul 1931, numărul șomerilor a ajuns la 3000000. Criza a avut urmări dezastroase asupra comerțului exterior, volumul exportului la principalele produse restrin-gindu-se de aproximativ două ori ⁴².

La sate „criza orezului” și a sericiculturii a făcut să se adincească mizeria țării nimii. În 1930, după trei recolte mari consecutive (1927, 1928, 1929), s-a obținut o recoltă record de orez. Drept urmare, prețul orezului a suferit o scădere de peste 50% în comparație cu anul 1925. Deose-

³⁸ În februarie 1928 guvernul Tanaka a organizat noi alegeri, sperînd să-și consolideze poziția precară pe care o avea în parlament (190 de mandate față de 220 ale opoziției). Rezultatele au fost însă descurajatoare, guvernul neobținînd decît o majoritate fragilă (221 față de 214 ale partidului Minseito (liberal). În noul parlament, partidele mici erau pe mai departe arbitri situației, putînd oricînd să facă ca balanța să se incline în favoarea liberalilor, (A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Japonia. Politica Internă 1921—1932, vol. 4, f. 89—90. Raport confidențial din 10 aprilie 1928 al Legației române din Tokio).

³⁹ Ibidem, f. 114; „Le Temps” din 1 iulie 1929.

⁴⁰ Société des Nations, Journal Officiel XIIIe année, No. 12/ (Première partie) Décembre 1932 p. 1873, (Cuvîntarea delegatului japonez Matsuoka în ședința din 21 noiembrie 1932).

⁴¹ A.M.A.E. Fond și Dosare speciale, vol. 229 f. 100 (Raport din 4 noiembrie 1931 al Legației române din Tokio); vezi și J. Lequiller op. cit., p. 275.

⁴² Goro Hani, Istoria poporului japonez, București, Edit. Politică, p. 131—138; vezi și I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, op. cit., p. 121—122.

bit de grave au fost urmările crizei asupra sericiculturii, ramură în care (după datele din anul 1929) își realiza o parte din venituri circa 40% din familiile țărănești. Producția de mătase brută ocupa un loc de frunte în exporturile japoneze (valoric, aproximativ 37% din vinzările în străinătate), numai o pătrime fiind destinată consumului intern. Cea mai mare parte a acestei producții (97%) era exportată în S.U.A. Între 1929 și 1931, valoarea mătăsii brute exportată a scăzut de la 781 milioane yeni la 355 milioane, tendința de scădere menținându-se și în anii următori. Scăderea prețurilor la acest produs și restrîngerea exportului, pe lîngă pierderile provocate producătorilor, a contribuit la slăbirea poziției yenului⁴³.

Criza a provocat perturbări în raporturile economice ale Japoniei cu China și în deosebi cu Manciuria. Ca urmare a crizei importul în Japonia a produselor din Manciuria a scăzut, odată cu restrîngerea exportului japonez spre această provincie chineză, ca urmare a reducerii puterii de cumpărare a populației. Totodată, în condițiile acumulării nemulțumirilor de tot felul și sub influența revoluției chineze, în Manciuria s-a amplificat starea de spirit antijaponică. Deosebit de acută a devenit problema agrară ca urmare a migrației continue de populație din interiorul Chinei (evaluată la circa un milion de oameni anual) care făcea să crească neîncetat numărul țăranilor fără pămînt. După unele date, în Manciuria de Sud, 50% din gospodării n-aveau pămînt, în partea ei de nord procentul acestora ridicîndu-se pînă la 80%. În afară de arendă care ajungea să întreacă uneori jumătate din recoltă, țăranii arendași erau obligați să plătească diverse impozite și taxe stabilite nu numai de administrație dar și de moșieri. Țăranii mai erau obligați să lucreze moșierului cel puțin zece zile pe an. Ei erau în același timp speculați și exploatați de companiile japoneze care le luau recoltele la prețuri de nimic, vinzîndu-le în schimb produsele de care aveau nevoie la prețuri ridicate⁴⁴.

Cresterea migrației populației chineze spre provinciile de nord-est a fost însoțită de pătrunderea și dezvoltarea în aceste provincii a capitalului național chinez, de întărirea luptei împotriva capitalului străin. Primind sprijinul capitalului național, Cian Siue-lian, care inițial reprezenta interesele moșierilor feudali, s-a orientat în împrejurările amintite mai sus spre întărirea autorității sale în China de nord-est, îndepărțindu-se de Japonia și apropiindu-se de guvernul gomindanist. Drept urmare, administrația lui Cian Siue-lian a început să nu mai recunoască japonezilor unele „drepturi” inserise în tratatul din 1915 conform cărori puteau expropria pentru construcții și exploatare suprafețele de pămînt necesare. Mișcarea pentru redobîndirea pămînturilor înstrăinate a căpătat și aspecte violente, dînd loc la ciocniri singeroase cum au fost cele de la Wanpaoshan (la nord-est de Cianciun) unde țărani chinezi au atacat așezările emigranților coreeni a căror stabilire pe pămînturile chineze era nu întîmplător încurajată de autoritățile japoneze⁴⁵.

⁴³ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 282–283; vezi și Goro Hani, *op. cit.*, p. 141.

⁴⁴ *Istoria point na Tihom Okeane*, tom 1, p. 170–171; vezi și A. Zischka, *op. cit.*, p. 204–206.

⁴⁵ Fr. Toussaint, *op. cit.*, p. 354.

Pozițiile japoneze în China de nord-est erau vizate și de unele inițiative ale guvernului chinez, încurajate și susținute de capital occidental. În iulie 1930, o companie olandeză pentru reconstrucția porturilor a acordat guvernului chinez un împrumut în vederea construirii portului Huludao, menit să concureze portul Dairen. Din aceeași perioadă datează și încercările de a pune în practică planurile mai vechi de construire a unei căi ferate care să lichideze monopolul Căii ferate sud-manciuriene. În aceste condiții, problema Manciuriei și a Mongoliei interioare a devenit pentru imperialismul nipon o problemă de importanță vitală. Stăvilearea dezvoltării capitalului național chinez, înlăturarea capitalului străin și transformarea Manciuriei într-o colonie japoneză au trecut pe primul plan al preocupărilor cercurilor guvernante japoneze⁴⁶.

Tensiunea socială crescindă generată de criză a oferit organizațiilor de dreapta militariste extremiste un bun prilej de intensificare a propagandei social-demagogice, naționalist-șovine, anticomuniste, menită să creeze și să întrețină în rândurile populației o stare de spirit favorabil planurilor agresive urzite de cercurile militariste. În ajunul și în timpul agresiunii împotriva Chinei de nord-est, numărul grupărilor naționaliste a crescut cu repeziciune, activitatea lor căpătind un caracter tot mai îndrăznet. După unele date, din cele 235 grupări de dreapta existente înainte de 1936 numai 19 erau anterioare anului 1930, 42 au apărut în 1931 și 58 în 1932. Proliferarea lor deosebită tocmai în acești ani ni se pare semnificativă. Acțiunea lor se sprijinea în primul rînd pe militari, în mijlocul căror nemulțumirile răbufneau la tot pasul. După primul război mondial, în compoziția socială a corpului ofițeresc se produseseră importante schimbări caracterizate mai ales prin promovarea în acest corp a elementelor provenite din rândurile păturilor mijlocii. În anii crizei economice care a lovit și a făcut tot mai nesigură situația materială a acestor pături, aşa cum era de așteptat, îngrijorarea și nemulțumirea ce le-a cuprins s-a făcut îndată simțită și în armată. La toate acestea se mai adăugau și unele nemulțumiri mai vechi sau mai noi cauzate de reducerea repetată a efectivelor armatei și de trecerea în rezervă a unei părți a ofițerilor, de scăderea salariilor și de întîrzierea înaintării în grad din pricina economiilor bugetare⁴⁷. În ajunul agresiunii, organizațiile naționalist-șovine și-au intensificat activitatea, încercând ca prin asasinate și comploturi să grăbească declanșarea acțiunii militare în China de nord-est, prezentată ca o soluție indispensabilă „salvării patriei”⁴⁸.

La 4 noiembrie 1930, în gara Tokio, un membru al organizației „patriotice”, „Aikokusha” a tras asupra primului ministru, Hamaguchi, răñindu-l grav⁴⁹. La 11 aprilie 1931, cu cîteva luni înainte de moartea sa, Hamaguchi a demisionat, locul său fiind luat de Wakatsuki. Acest atentat a fost expresia nemulțumirilor cercurilor militariste față de sem-

⁴⁶ Istoria voinală na Tihom Okeane, tom. 1, p. 172–173.

⁴⁷ Ibidem; vezi și Ed. Reischauer, Japan, Past and present, Tokyo, 1963, p. 158–160.

⁴⁸ A.M.A.E, Fond 71, Japonia general, 1928–1937, filele 181–182, (Raport din 23 martie 1934 al Legației române din Tokio); vezi și „Japan Times” din 8 mai 1932.

⁴⁹ AMAE Fond 71, 1920–1944 Japonia, Politica internă, 1921–1932, vol. 4, f. 171, (Telegramă din 14 noiembrie 1930 a Legației române din Tokio).

narea de către guvernul Hamaguchi a Tratatului naval de la Londra, care prevedea reducerea înarmărilor navale ale Japoniei⁵⁰.

În septembrie 1930, 25 de ofițeri din Statul Major al Gărzii imperiale din Tokio grupei în jurul locotenent colonelului Hasimoto Kingoro au creat organizația secretă Sakurakai (Societatea cireșului). Organizatorii grupării afirmau că scopul ei era „reconstrucția țării”. În program se preciza că pentru atingerea acestui tel „dacă va fi necesar” va fi folosită „forța armată”. În concepția fondatorilor acestei organizații „reconstrucția țării” însemna : dezvoltarea ramurilor de industrie controlate de stat, introducerea controlului statului în comerț și finanțe, lichidarea parlamentului și a partidelor politice, prioritate pregătirii militare, instaurarea unei dictaturi militare de esență fascistă. Membrii organizației Sakurakai își propuneau să studieze împreună cu militarii armatei din Kwantung „metodele soluționării problemei manciuriene”⁵¹.

În ianuarie 1931, au inceput pregătirile pentru organizarea unei lovituri de stat care să ducă la răsturnarea guvernului civil și la instaurarea unui guvern militar în frunte cu generalul Ugaki. Organizatorii complotului erau în strânsă legătură cu vechii agitatori naționaliști ca Okawa Shumei, Shmizu Gionoduki, Tsukui Tatsuo și alții. Cu sprijinul Statului Major, Okawa a făcut începând din 1929 o serie de turnee propagandistice prin țară. Tema principală a acestor turnee era „problema manciuriană”⁵². Definitivat la 7 februarie 1931, planul loviturii de stat prevedea : organizarea de către civili a unui „mars” a cîtorva mii de manifestanți asupra Dietei, în timp ce grupuri de teroriști aveau sarcina să arunce cîteva bombe (furnizate de Marele Stat Major) asupra sediilor partidelor Minseito și Seiyukai și asupra reședinței oficiale a primului ministru. În situația creată, trupele garnizoanei din Tokio trebuiau chemate să intervină „pentru restabilirea ordinei”, împresurînd palatul Dietei. Urma introducerea legii martiale și preluarea puterii de către guvernul militar condus de generalul Ugaki. Data loviturii de stat a fost fixată pentru 20 martie 1931. Dar cu puțin înainte de punerea în practică a planului, generalul Ugaki a dat înapoi, ordonînd întreruperea acțiunii. Motivul acestei retrageri nu este bine cunoscut. După unii autori, generalul ar fi fost influențat de faptul că și-ar fi dat seama că poate ajunge prim ministru și fără a recurge la o lovitură de forță. De asemenea, că ar fi ajuns la convingerea că mobilizarea „celor 10000 de muncitori” care să pornească asupra Dietei ar fi fost un simplu truc propagandistic al lui Okawa⁵³. Astfel, complotul din martie a eşuat. Dar nereușita loviturii de stat care și propunea drept tel soluționarea „problemei manciuriene” începând cu aşa-numita „reconstrucție națională” a întărit în convingerea lor și incurajat pe acei expoziți ai cercurilor militariste care socoteau că intîi trebuie atacată Mancuria și apoi să se treacă la schimbări interne. După eşuarea complotului, cercurile conducătoare ale armatei s-au lunitat doar la cîteva măsuri administrative de înlăturare din posturile ce le dețin-

⁵⁰ Ibidem, f. 174 (Raport din 23 martie 1931 a Leagăniei Române din Tokio).

⁵¹ I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *Istoria sovremenoi Japoniei*, p. 125–126.

⁵² J. Lequiller, *op. cit.*, p. 297.

⁵³ Ibidem, p. 281.

neau a principalilor implicați inclusiv a conducătorilor organizației Sakurakai. Alte pedepse nu s-au dat. Numeroși participanți la organizarea loviturii au fost transferați în Manciuria, în cadrul armatei din Kwantung, unde au căpătat posibilitatea să participe direct la pregătirea agresiunii împotriva Chinei de nord-est⁵⁴.

Instalarea la 14 aprilie 1931 a guvernului de sub conducerea lui Wakatsuki Reyjiro a favorizat lărgirea influenței cercurilor militariste în sinul guvernului⁵⁵. La aceasta a contribuit în bună măsură schimbarea titularului la ministerul de război, locul generalului Ugaki, care a trebuit să părăsească postul din pricina rivalităților din sinul cercurilor militare în legătură cu evenimentele din martie, fiind luat de generalul Minami Jiro. Spre deosebire de Ugaki, care întreținea legături mai mult sau mai puțin strânse cu cercurile palatului și cu unii politicieni, noul titular era foarte apropiat de cercurile militariste agresive al căror exponent zelos s-a dovedit a fi. Drept urmare, după această schimbare divergențele dintre guvern și armată s-au adîncit, reprezentanții acesteia sporindu-și influența în orientarea politică a guvernului.

Trebuie, totodată, precizat că divergențele dintre moderați și partizanii liniei dure, de foță în politica externă erau generate mai ales de deosebirile de vederi în privința *metodelor* acestei politici externe japoneze în general și față de China în special. Exponenții tendinței moderate în frunte cu ministrul afacerilor străine, Shidehara, el însuși legat prin familie de cercurile bancare și industriale care susțineau partidul Minseito, erau la fel de hotărîți ca și adversarii lor să apere și să promoveze interesele capitalismului japonez în China, dar printr-o politică de expansiune mai elastică și maiabilă, de „înțelegere”. Shidehara, de pildă, deși considera drept „anomalie” faptul că China nu se bucura de dreptul de jurisdicție completă pe teritoriul său și recunoștea drept firească dorința chinezilor de a aboli tratatele inegale („aşa-zise inegale” sublinia ministrul japonez) căuta totuși să justifice opoziția marilor puteri interesate, inclusiv a Japoniei față de măsura guvernului gomindanist luată la 29 decembrie 1929 de desființare a dreptului de exteritorialitate pentru rezidenții străini din China, socotind că o asemenea măsură nu poate fi luată decit cu acordul puterilor amintite și numai după ce China „va fi oferit garanții”⁵⁶. În același discurs șostit la 21 ianuarie 1930 în Dietă, Shidehara mai adăuga că dacă poporul chinez nu va da dovadă de înțelegere și va căuta să provoace noi tulbuiări „noi vom putea, totuși, conta pe forța noastră în fața opiniei mondiale”⁵⁷. Adept al aceleiasi politici față de China, primul ministru, baronul Wakatsuki, declară la 5 septembrie 1931 într-un discurs ținut în orașul Toyama la o întrunire

⁵⁴ *Istoria voinii naționale a Tihom Okeane*, p. 183.

⁵⁵ Cu excepția titularilor ministerelor de Război, Industrie, Comerț și Colonii guvernul și-a păstrat vechea componentă. (A.M.A.E. Fond, 71, 1920–1944, Japonia, Politica internă, 1921–1932 vol. 4, f. 182 — Raport din 15 aprilie 1931 al Legației române din Tokio).

⁵⁶ A.M.A.E. Fond 71 1920–1944, Japonia General (1928–1937, vol. 1, f. 19 și urmărt. (*The Address of Baron Shidehara, Minister for Foreign Affairs at the 57 Session of the Imperial Diet*) ; vezi și „The Japan Advertiser, Tokio” din 28 aprilie 1931.

⁵⁷ *Ibidem*.

a partidului Minseito : „oricare ar fi sacrificiul, noi trebuie să apărăm drepturile și interesele ce aveam în Manciuria și Mongolia”⁵⁸.

Agresiunea împotriva Chinei de nord-est a fost din timp și sistematic pregătită. În Manciuria se dedicau cu o deosebită rîvnă acestei pregătiri coloneii Itagaki Seishiro și Ishihara Kanji care funcționau pe lîngă Statul Major al armatei din Kwantung. Ei erau în strînsă legătură și primau sprijin din partea a numeroși superiori ierarhici inclusiv de la Tokio. În așteptarea „incidentului maciurian” (Manshu Jihen) care să constituie pretextul pentru declanșarea acțiunii militare, coloneii Ishihara și Nagata au trecut încă din primăvara anului 1931 la o serie de măsuri avînd drept scop neutralizarea chiar de la început a forțelor militare chineze din Mukden⁵⁹.

La 27 iunie 1931 s-a produs un prim incident. Căpitanul Nakamura Shintaro din serviciul de informații al armatei japoneze a fost arestat și împușcat la Soloun. Deși autoritățile chineze s-au arătat dispuse să se rezolve incidentul pe cale pașnică, cercurile militare japoneze n-au întîrziat să folosească imprejurarea pentru incitarea opiniei publice japoneze⁶⁰. La 4 august, generalul Minami, ministrul de război, într-o cuvintare ținută în fața unui grup numeros de ofițeri superiori, (publicată ulterior în presa japoneză) a criticat politica față de China a premierului Wakatsuki și a ministrului de externe, baronul Shidehara, apreciind-o ca prea moderată. După ce-a subliniat „gravitatea situației din Manciuria”, ministrul de război a arătat că s-ar putea ca „recurgerea la forță” să devină necesară pentru Japonia⁶¹.

În cursul verii au avut loc numeroase „vizite” în Manciuria a unor reprezentanți ai autorităților civile și militare, care lăsau să se întrevadă că sunt în pregătire acțiuni deosebite. Astfel, în lunile iulie—august au avut loc călătoriile lui Mori Kaku în Coreea și Manciuria, a colonelului Doihara, șeful „serviciilor speciale” ale armatei în Manciuria (de unde s-a întors la 10 septembrie) etc. Primind ordinul de a fi gata în vederea unei crize ce ar putea izbucni în noaptea de 18 spre 19 septembrie, comandantul garnizoanei japoneze din Fushun a preventit pe funcționarii Căii ferate japoneze că are instrucțiuni pentru evacuarea tuturor civililor japonezi. Deși sesizat de consulul japonez din Mukden (prin ministrul afacerilor externe, Shidehara), guvernul de la Tokio n-a trecut la măsuri hotărîte pentru a opri declanșarea agresiunii. Ministrul de război, generalul Minami și șeful Statului Major, generalul Kanaya, au hotărît doar să trimită un mesager generalului Honjo Shigeru, comandantul șef al trupelor din Manciuria, pentru a-l „pune în gardă”⁶². Ales în persoana generalului Tatekawa, el însuși autorul unui

⁵⁸ Ibidem, Fond 71, 1920–1944, Japonia, Politica internă, 1921–1932, vol. 4, f. 221. După unele informații capitalurile japoneze investite în China de nord-est erau evaluate la aproximativ 2 miliarde yeni (Ibidem, f. 203).

⁵⁹ J. Lequiller, op. cit., p. 296–297.

⁶⁰ Partidul Seiyukai și cercurile militariste au intensificat cu acest prilej campania împotriva politicilor externe a guvernului, calificînd-o drept o „politică de renunțări” complet nepotrivită mai ales în condițiile în care „opinia publică” surescutată de incidentele din Wampaoșan și de executarea căpitanului japonez Nakamura „cere cu insistență satisfacții și afirmarea drepturilor speciale dobîndite de Japonia prin tratate în Manciuria și Mongolia”, (A.M.A.E. Fond 71, 1920–1944, Japonia, Politica internă, 1921–1932, vol. 4, f. 204).

⁶¹ Citat de J. Lequiller, op. cit., p. 297.

⁶² Ibidem, p. 298.

plan de intervenție militară în Manciuria (întocmit chiar în timpul verii), mesagerul era omul cel mai puțin potrivit pentru un asemenea demers. De altfel prima sa grije a fost să-i pună în cunoștință pe cei în cauză de natura misiunii sale. El a luat contact cu generalul Honjo abia după declararea atacului trupelor japoneze⁶³.

Pretextul imediat al începerii operațiunilor armatei japoneze l-a constituit explozia (de mică intensitate), de la Liutiaogou, un punct situat puțin mai la nord de Shenyang (Mukden), atribuită de oficialitatea japoneză unui detașament militar chinez. De fapt, aşa cum a reieșit mai târziu, la procesul criminalilor de război de la Tokio, explozia a fost pusă la cale de japonezi, fiind provocată de o bombă plasată de căpitanul Imada Shintaro, prieten al unora din cei mai frecvenți partizani ai unei „soluții militare” în Manciuria, coloniei Itagaki și Ishihara. Avariile provocate de explozie erau neînsemnante de vreme ce, cum constata raportul Comisiei de anchetă a Ligii Națiunilor, condusă de lordul Lytton, la numai o jumătate de oră de la producerea ei (ora 22,30) trenul care venea de la Cianciun spre Shenyang (Mukden) a trecut fără dificultăți peste porțiunea avariată a căii ferate⁶⁴. Un incident de asemenea importanță minoră cu greu putea constitui o justificare intemeiată pentru hotărîrea de mare gravitate ce a urmat: ocuparea principalelor centre ale Manciuriei⁶⁵. Dar agresorii n-aveau nici un scrupul. Acest fapt, ca și precizia mișcărilor trupelor japoneze arătau fără putință de tăgadă că era vorba de o acțiune îndelung premeditată și temeinic pusă la punct.⁶⁶

La numai o oră de la incidentul de la Liutiaogou, unitățile japoneze au atacat trupele chineze din Shenyang (Mukden). În aceeași noapte, trupele japoneze situate în diverse puncte de-a lungul Căii ferate sud-manciuriene au atacat garnizoanele chineze. În numai cinci zile, toate centrele populate importante din provinciile Jilin și Liaoning au fost ocupate de japonezi.

La 8 octombrie, japonezii au bombardat orașul Tzinciou. În lunile octombrie–noiembrie operațiunile militare ale japonezilor s-au desfășurat spre nord-vest. La 19 noiembrie a fost ocupat orașul Tițikar. Din a doua jumătate a lunii noiembrie, armata japoneză a început să înainteze de-a lungul căii ferate Mukden–Sanhaiguan, având drept obiectiv ocuparea părții de apus a golfului Liaodong care deschidea calea spre China interioră. Orașul Tzinciou a fost ocupat la 3 ianuarie 1932. Cîteva zile mai târziu unele unități japoneze s-au infiltrat dincolo de Marele Zid, în zona Sanhaiguan, creînd amenințări pentru Sanhaiguan, Beijing (Pekin), Tianjin (Tientstin) și alte centre din această parte a Chinei. La

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Report of the Comission of Inquiry (Lytton Report)* League of Nations, Geneva, 1932, p. 30.

⁶⁵ Colonelul Kobayashi, președintele asociației „Jiyeisha” (Asociația pentru apărarea legitimă a drepturilor Japoniei) recunoștea că „incidentul” din 18 septembrie luat în sine nu a căpătat un caracter de gravitate care să constituie pericol de război, dar că situația internă din China ar fi obligat armata japoneză să intervină pentru a înlătura pericolul ce amenință „viața și securitatea rezidenților japonezi dispersați pe un imens teritoriu” (Colonel J. Kobayashi, *Le Conflit sino-japonais et la Société des Nations*, Kundig, Genève, 1932, p. 10).

⁶⁶ În ședința din 21 noiembrie 1932 cu prilejul discutării raportului Comisiei de anchetă (Lytton) delegatul japonez, Matsuoka, recunoștea existența unui asemenea plan, arătând însă că forțele japoneze „ca orice altă forță”, „aveau datoria să fie pregătite pentru orice eventualitate” (Société des Nations, *Journal Officiel XIII-e année*, nr. 12 (Premiere partie) Decembrie 1932, p. 1874).

începutul anului 1932 a fost ocupat Harbinul ⁶⁷. Astfel, în numai trei luni, armata japoneză a ocupat cele trei provincii din China de Nord-est ⁶⁸.

Această cucerire rapidă a unor teritorii întinse, obținută în condițiile unui raport de forțe care numeric avanța armata de sub conducerea lui Cian Siue-lian, a fost evident ușurată de situația internă din China, de tactica adoptată de guvernul gomindanist precum și de poziția celorlalte mari puteri imperialiste cu interese în China. Lipsa de unitate politică a Chinei care împiedica unirea intr-un singur front împotriva agresorului a tuturor forțelor națiunii a avut în această privință un rol hotăritor. Desfășurarea evenimentelor a arătat că, pentru guvernul gomindanist, lichidarea bazelor revoluționare a căror forță politică conducea era Partidul Comunist Chinez, constituia grija de căpetenie. Nici dezlănțuirea agresiunii japoneze în China de nord-est nu l-a putut determina să renunțe la campaniile militare de mare amploare împotriva acestor baze ⁶⁹. Totodată, în loc să ia măsuri pentru respingerea hotărîță a agresorului, guvernul gomindanist a dat ordin lui Cian Siue-lian să se retragă, ușurind astfel sarcina invadatorilor ⁷⁰.

Poziția marilor puteri membre ale Societății Națiunilor, a Statelor Unite ale Americii, care de asemenea n-au dat dovedă de hotărîre în contracararea acțiunilor Japoniei a constituit celălalt factor care a favorizat desfășurarea nestingerherită a agresiunii. Aceste guverne exponente ale voinței unor cercuri interesante în păstrarea privilegiilor de care se bucurau în China s-au dovedit a fi pînă la urmă mai receptive la argumentele guvernului japonez care flutura în fața lor „toate desavantajele unei politici de încurajare a Chinei” ⁷¹. Demersurile guvernului japonez au fost evident

⁶⁷ Mao Tze-dun, *op. cit.*, vol. I, 292.

⁶⁸ A.M.A.E. Fond 71, Dosare speciale vol. 230, f. 107.

⁶⁹ Vézi Mao Tze-dun, *op. cit.*, vol. 2, p. 28. După campania desfășurată în decembrie 1930, în cursul anului 1931, în februarie și iulie au fost declanșate două mari campanii ale armatei gomindaniste împotriva bazelor revoluționare. O nouă campanie a fost pornită în iunie 1932. Întors la Tokio în iulie 1932 după o lipsă de mai multe luni, Cian Tzo-pin, ministrul gomindanist la Tokio, a declarat: „Trebuie să se știe că guvernul din Nanking păstrează aceleasi sentimente amicale față de Japonia pe care le-a avut și la instalarea lui și că nimic „nu s-a schimbat în atitudinea lui” (A.M.A.E. Fond 71, 1920–1944, Japonia general 1928–1937 vol. 1 – *Raport din 12 iulie 1932 al Legației române din Tokio*).

⁷⁰ *Idem*, vol. 1, p. 292, (nota 4).

⁷¹ În convorbirile avute cu reprezentanții diplomatici acreditați la Tokio, ministrul afacerilor străine japonez, precum și viceministrul Nagai „au arătat în mod stăruitor ... toate dezavantajele unei politici de încurajare a Chinei”. Totodată, ei au insistat și asupra faptului că China n-ar fi „ajuns la un stadiu destul de înaintat pentru a garanta străinilor viață, proprietate și o justiție imparțială pe teritoriul ei”. Încurajînd-o în acest moment, puterile interesate „ar întimpina în curând tot felul de greutăți serioase în chestiunea exteritorialității, a concesiunilor străine în Sanhai și chiar în chestiunea orașului Hong-Kong”. După părerea reprezentantului român la Tokio, aceste convorbiri „ar fi influențat într-o oarecare măsură pe ambasadorii marilor puteri care în telegramă adresate guvernelor lor respective au lăsat să se întrevadă dificultățile pe care China le-ar crea spre exemplu francezilor și englezilor în cazul cînd s-ar da Chinei satisfacție concretă. Astfel se explica după părere japoneză, închiderea negocierilor începute între guvernul chinez și statele străine în chestiunea exteritorialității, conflictul sino-japonez avînd în acest fel rezultatul neașteptat de a fi servit intereselor străine în China”, (A.M.A.E. Fond 71, Dosare speciale, vol. 229 f. 194–196 – Buletinul nr. 20 din 15 noiembrie 1931 al Direcției politice orientale (*Rezumat al raportului Legației române din Tokio în care este relatată o convorbire pe care a avut-o la 14 octombrie 1931 cu Nagai viceministru al Afacerilor Străine*) ; vezi și convorbirea din 20 octombrie 1931 a lui Stoicescu cu contele Martel, ambasadorul francez la Tokio, (*Ibidem*, f. 3–4) ; vezi și telegrama în clar din Washington din 19 noiembrie 1931 semnată de Nanu (*ibidem*, f. 246).

favorizate și de împrejurarea că, în pofida tuturor eforturilor, Cian Ka-și nu reușise să lichideze forțele revoluționare din China, Partidul comunist, Armata revoluționară. Reacțiile pur platonice de „presiune morală”, de neintervenție ale guvernelor american, englez și francez n-au putut determina pe agresori să renunțe la planurile lor. Dimpotrivă !

Guvernul japonez, în ciuda unor ezitări, a făcut jocul cercurilor militare extreme. Astfel, la 19 septembrie în cadrul unei ședințe extraordinare a cabinetului se luase hotărîrea de a nu admite extinderea în continuare a operațiilor. Reprezentanților diplomatici japonezi din străinătate li s-a trimis instrucțiuni secrete în care se preciza că „în prezent politica guvernului este de a nu permite extinderea incidentelor și de a înceta operațiile militare acolo unde trupele noastre au dobândit superioritatea”. Deși a ținut numeroase ședințe extraordinare, guvernul n-a luat însă nici o măsură eficientă pentru a pune capăt conflictului. La 24 septembrie, guvernul japonez a adoptat o rezoluție oficială în care se angaja să nu permită extinderea conflictului exprimîndu-și dorința de a-l soluționa imediat. În practică însă nu s-a întreprins nimic care să poată opri escaladarea agresiunii. Operațiile militare au continuat nestînjenit ; de fapt, guvernul nu făcea decit să-și corecteze și să-și adopte mereu politica în funcție de mersul lor. Situația nu era deloc întîmplătoare ; ea era rezultatul firesc al unei evoluții mai indelungate ⁷². Guvernele de partid din Japonia, inclusiv cabinetele Hamaguchi și Wakatsuki au făcut toate concesiile spiritului militarist din ce în ce mai agresiv ⁷³. În condițiile create de criza economică, politica moderată (al cărei exponent principal a fost baronul Shidehara), care pornea tot de la interesele de expansiune ale marelui capital japonez, n-a mai fost socotită satisfăcătoare, fiind înlocuită cu politica de forță, considerată mai eficientă în promovarea acelorași interese.

ANTÉCÉDENTS DE L'AGGRESSION DU JAPON DANS LA CHINE DU NORD—EST

RÉSUMÉ

L'agression japonaise en Mandchourie, soldée par sa condamnation platonique dans la Société des Nations Unies et le retrait du Japon a dépassé de beaucoup le strict cadre des rapports entre les deux pays, mettant à l'épreuve le système de relations internationales établi après la première guerre mondiale. Ce qui explique d'ailleurs l'attention et l'inquiétude avec lesquelles les gouvernements et l'opinion publique mondiale ont suivi les événements de Mandchourie. L'intervention militaire du Japon

⁷² Fr. Toussaint, *op. cit.*, p. 356, vezi și A. Zisehka, *op. cit.*, 171, 179–180.

⁷³ „Journal de Genève” din 22 octombrie 1931, Comentariu asupra sistemului parlamentar japonez.

dans la Chine du nord-est, action prémeditée et minutieusement préparée par les militaires japonais a constitué, en fait, la continuation de la politique d'expansion de plus vieille date de l'impérialisme nippon en Mandchourie. Consacré aux préludes de l'agression japonaise, le présent article souligne quelques aspects essentiels des antécédants de ce conflit-moment particulier dans le processus de détérioration des relations internationales pendant les années qui ont précédé la seconde guerre mondiale. L'auteur s'est appliqué notamment à relever la préoccupation constante de l'impérialisme japonais d'expansion dans la Chine du nord-est, indifféremment des fluctuations politiques sur le plan intérieur reflétées dans les méthodes de la politique extérieure, l'action des facteurs d'ordre extérieur qui ont favorisé le déclenchement de l'attaque armée du Japon.

www.dacoromanica.ro

D O C U M E N T A R

UN DOCUMENT CARTOGRAFIC PRIVIND ÎMPĂRTIREA ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI ÎN 1865

DE

CONSTANTIN TUDOR

Perioada domniei lui Cuza Vodă constituie un moment important în istoria poporului român, de numele domnitorului legindu-se Unirea Principatelor și infăptuirea unor reforme novatoare în toate domeniile vieții economice și social-politice a Principatelor Unite și apoi a României, care au pus bazele statului român modern, apropiind România de țările apusene dezvoltate din punct de vedere economic.

Crearea statului național prin unirea Moldovei cu Țara Românească a dat un puternic impuls și vieții culturale. Învățămîntul, literatura, artele plastice și științele cunosc acum o dezvoltare fără precedent. Se pun bazele primelor universități (Iași—1860 și București—1864), se introduce, prin legea instrucțiunii publice, învățămîntul primar gratuit și obligatoriu, apar noi ziare și reviste dintre care amintim „România viitoare”, se dezvoltă geologia, geografia și.a. Se impun acum lucrările unor economisti ca Ion Ionescu de la Brad și Dionisie Pop Marțian, istorici ca Mihail Kogălniceanu, V. A. Urechia și Bogdan Petriceicu Hașdeu, unor cartografi și editori din rîndul căroră il menționăm pe D. Pappasoglu *, realizator al unei interesante compozиtii heraldice (în 1859¹) și a unui valoros atlas al județelor României (în anii 1863—1865), apărut la 10 noiembrie 1865 și pe care ne propunem să-l prezentăm celor interesați în cele ce urmează.

Realizate în alb-negru, la scara 1/420 000 „mile austriice”, cele 32 planșe care alcătuesc atlasul se succed fie pe baza criteriului poziției geografice (cum este cazul exemplarului de la Biblioteca Academiei), fie în ordine alfabetică (exemplarul de la filiala Ialomița a Arhivelor Statului). Încadrate într-un chenar stilizat, planșele cuprind în centru harta propriu-zisă a județului (districtului)** însoțită de o parte și de alta, sau uneori numai pe aceeași parte, de reprezentarea heraldică a județului (stema) și

* Major D. Pappasoglu, *Atlasu geograficu și statisticu alu României împărțită pe districte ...*, București, 1866, Bibl. Acad. R.S.R., Cabinetul Cartografic, H.V. 415, Cuprinde 32 hărți, Un exemplar se află și la Arh. St. Ialomița, nr. 1004.

¹ D. Cernovodeanu și I. Mănescu, *Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1—2/1974, p. 28.

** În atlas este folosită denumirea de districte.

de un tabel cu date statistice*. De asemenea toate planșele sunt însoțite și de o legendă care explică semnele și simbolurile folosite în realizarea hărților.

Hărțile infățișează județele României din punct de vedere fizico-geografic (folosindu-se tehnica hașurilor pentru evidențierea formelor de relief), economic (prin amplasarea în perimetru hărților a unor mori, stații poștale și telegrafice, drumuri, porturi) și administrativ-politic delimitându-se plășile sau ocoalele, orașele, târgurile și satele. Menționăm de asemenea străduința autorului de a indica pentru unele județe locurile unde s-au purtat „bătălii românești”.

În ceea ce privește aspectul fizico-geografic, hărțile redau munții, dealurile, râurile, bălțile și lacurile. Masivele muntoase sunt bine evidențiate, iar denumirile lor sunt în majoritatea cazurilor identice cu cele de azi. Amintim doar Zănoaga, Negoiu și Olaru pentru județul Argeș, Căpățina, Ezeru și Păpușa pentru județul Muscel, Siriu și Podul Calului pentru județul Buzău. Râurile sunt de regulă corect reprezentate și sunt denumite. Lacurile și bălțile mari din lunca Dunării sunt corect amplasate. Astfel, în județul Ilfov sunt localizate lacurile Greaca și Moșniștea, în județul Ialomița, Boianu și Călărași, în județul Covurlui, lacul Bratisu etc. Lacurile și bălțile mici deși nu au trecute numele, se pot ușor identifica după denumirile localităților din apropiere.

Nu insistăm asupra caracteristicilor fizico-gografice, semnalăm numai faptul că atlasul prezintă importanță din acest punct de vedere pentru că infățișează și menționează în același timp amplasarea și denumirea unor forme de relief și ape, care fie că între timp au căpătat nume noi, fie că au dispărut sau și-au schimbat cursurile, în cazul apelor.

Cele 32 de hărți precizează foarte bine rețeaua de drumuri din fiecare județ în parte și firește, din întreaga țară. Deosebim trei categorii de căi de comunicație, aşa cum sunt ele menționate în legendele explicative ale hărților. Avem astfel „șosele”, redate prin două linii paralele, din care una puțin mai ingroșată și care de regulă corespund vechilor drumuri de poștă, apoi „drumuri de comunicație”, indicate printr-o singură linie îngroșată, corespunzând drumurilor de interes județean care uneau capitala județului cu localitățile mai importante, și „drumuri între sate”, reprezentate printr-o linie subțire, fiind de mai mică importanță.

Din categoria șoseelor amintim cîteva căi de comunicație importante. La loc de frunte se situa drumul ce poinea de la Brașov (sau Cronstadt, cum mai este menționat în atlas), cobora apoi pe valca Prahovei pînă la Ploiești iar de aici, trecind prin județul Ilfov, se îndrepta spre București, de unde se ramifica în mai multe direcții. O șosea se îndrepta spre Pitești prin Găești, apoi spre Slatina de unde plecau iarăși două drumuri, unul spre Craiova și Tuțu-Severin iar celălalt urma spre nord cursul Oltului pînă la Sibiu, trecind prin Rimnicu Vilcea. O altă șosea se îndrepta spre Buzău și continua mai departe spre nord, traversind întreaga Moldovă, prin Rimnicu Sărat, Focșani, Bacău, Roman, Iași, Botoșani, ajungînd pînă la Mihăileni în județul Dorohoi, de unde se continua în Bucovina.

* Harta județului Ilfov nu are tabel statistic.

Aşa-numitele „drumuri de comunicație” făceau legătura între șosele, individualizîndu-se astfel o adevărată rețea de căi de comunicație care facilită atât legăturile economice cît și pe cele culturale dintre județele României.

Importanța atlasului reiese și din faptul că alături de căile de comunicație sunt evidențiate și alte componente ale vieții economice. Pentru județele riverane Dunării sunt menționate porturile și localitățile prin care se efectua export cu cereale și alte produse agricole. De altfel, pe Dunăre, în aval de Brăila, sunt reprezentate figurativ vapoare, ceea ce indică navigabilitatea acestei porțiuni cu vase relativ mari, mai ales după lucrările de dragare întreprinse pe brațul și gura Sulina. În dreptul Galațiului sunt de asemenea localizate mai multe vapoare trase la chei, iar în cazul altor județe sunt menționate mai multe „schele de esportație”.

Poșta și telegraful sunt de asemenea reprezentate pe hărțile atlasului lui D. Pappasoglu, menținîndu-se atât numărul stațiilor de poștă și telegraf cît și liniile telegrafice care legau capitala țării, Bucureștiul, cu toate reședințele județene, unde, încă din primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza se înființaseră oficii telegrafice.

Hărțile atlasului aduc date prețioase și în ceea ce privește împărțirea politico-administrativă a județelor și implicit a României. Deși nu se menționează care din cele 32 de județe aparțin fostelor principate Tara Românească și Moldova, există totuși un indice care ne permite foarte ușor să le deosebim. Este vorba de unitatea de măsură a suprafețelor, pogonul pentru județele din Muntenia și falcea pentru cele din Moldova. Rezultă astfel un număr de 17 județe muntene (Argeș, Brăila, Buzău, Dâmbovița, Dolj, Gorj, Ialomița, Ilfov, Mehedinți, Muscel, Olt, Prahova, Rîmnicu Sărat, Romanați, Teleorman, Vilcea, Vlașca) și 15 moldovene (Bacău, Botoșani, Cahul, Covurlui, Dorohoi, Fălciu, Iași, Ismail, Neamț, Putna, Roman, Suceava, Tecuci, Tutova și Vaslui). Județele sunt împărțite la rîndul lor în plăși sau ocoale (cele din Moldova), care sunt delimitate prin linii întrerupte.

Elementele politice pe care le consemnează conferă atlasului un loc aparte între realizările cartografice ale vremii. Însușindu-și ideile revoluționarilor pașoptiști și ale unioniștilor, D. Pappasoglu menționează că județele nordice din Muntenia și cele vestice din Moldova se învecinează cu Transilvania (și nu cu Austria sau Ungaria), cele din sud cu Bulgaria (și nu cu Turcia sau Imperiul Otoman) iar județele Ialomița și Brăila au ca vecin comun dincolo de Dunăre, Dobrogea ².

Favorizate de scara relativ mare la care au fost realizate, hărțile atlasului delimitizează toate localitățile județelor din acea perioadă, punînd la dispoziția cercetătorilor un util instrument de informare. În afara reședințelor de județ, care sunt scrise cu majuscule, sunt ușor de deosebit orășelele și tîrgurile, al căror nume este seris cu litere mai îngroșate. Pentru marea majoritate a județelor autorul a trecut pe hărți în dreptul localităților și numărul locuitorilor. Pentru folosirea corectă a acestor cifre se impune a fi făcută o precizare, în sensul că fără să facă mențiunea necesară în legendă D. Pappasoglu dă pentru județele din Moldova numărul locuitorilor iar

² Subliniem în mod deosebit acest aspect, pentru că hărțile anterioare nu delimitizează Dobrogea de Imperiul Otoman, sau de Bulgaria, așa cum e cazul hărții Țării Românești tipărită între anii 1836–1840; vezi în acest sens, Liuba Iancovici, *O hartă a Țării Românești din deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4/1973, p. 651.

pentru cele din Muntenia indică numărul familiilor. Așa de exemplu, cifra de 26 050 locuitori pentru Galați este confirmată de alte izvoare³, pe cind în cazul Brăilei cifra trecută pe hartă (7 068), indică de fapt numărul familiilor și nu al locuitorilor⁴.

Datele statistice care însărcină hărțile întregesc informația istorică pe care o oferă atlasul, făcând posibile comparații între județe în ceea ce privește suprafața*, populația și numărul localităților rurale, și urbane. Dintre județele ce ocupau suprafete întinse amintim: Ialomița cu 1 106 000 pogoane, Buzău cu 979 186 pogoane, Ismail cu 358 475 fâlcii și Bacău cu 250 258 fâlcii. Bine populate erau județele Mehedinți, Prahova, Argeș, Iași, cu peste 200 asezări și peste 150 000 locuitori. La polul opus se situau județele Covurlui, Fălciu și Brăila. Orașele cu o populație mai numeroasă (în afara Bucureștiului), erau în ordine: Iași (65 750 locuitori), Botoșani (27 147 locuitori), Ploiești (26 468 locuitori) și Craiova (21 521 locuitori)⁵.

Pentru județele din Moldova situațiile statistice oferă și date privind structura socială a populației, specificindu-se pe lingă numărul total al locuitorilor, numărul agricultorilor și al clerului iar diferența credem că o reprezintă categoria meseriașilor. Pentru județul Bacău, spre exemplu, se menționează o populație totală de 139 009 locuitori din care 107 455 locuitori reprezintă „populația cultivatoare” iar 3 535 locuitori făceau parte din „tagma clerului”. Rămâne o diferență de 28 007 locuitori care-i grupă probabil pe meseriași.

În cazul județelor din Muntenia, datele statistice indică repartiția pe sexe a populației. Exemplificăm doar pentru județul Ialomița, unde la o populație totală de 87 879 locuitori, 47 424 erau de sex bărbătesc și 40 555 de sex feminin.

În unele cazuri, în afara suprafeței totale a județelor, datele statistice mai menționează și suprafețele agricole sau cultivate. De asemenea de multe ori se specifică numărul proprietăților din județ care erau lucrate în regie proprie sau erau arendate. Găsim astfel un număr relativ mare de arendași în județ ca: Romanați (375), Prahova (295) și Muscel (286), ceea ce reprezintă un argument în plus al pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultura României, mai ales după legiferarea reformei agrare din august 1864.

Cîteva hărți menționează numărul mănăstirilor și al bisericilor ortodoxe, în cazul mănăstirilor făcindu-se și localizarea acestora. Numai pentru județul Ilfov⁶, în jurul Bucureștiului sunt localizate peste 10 mănăstiri dintre care amintim: Cotroceni, Colentina, Mărcuța, Văcărești, Pantelimon, Cernica și Pasărea.

Atlasul lui D. Pappasoglu ne oferă și informații de natură militară. Astfel în hărți sunt identificate un număr de peste 300 pichete de graniță așezate pe linia Dunării. Sunt menționate și pichetele de graniță din jude-

³ *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 206.

⁴ *Ibidem*, populația reală a Brăilei se ridică la 15 767 locuitori.

* Suprafetele sunt măsurate diferit; pentru județele din Moldova unitatea de suprafață este falcea (o falce = 14 322 m²), iar pentru cele din Muntenia, pogonul (1 pogon = 500 m²).

⁵ Vezi și *Istoria României*..., loc cit.

⁶ Harta județului Ilfov a fost realizată în anul 1863, deci situația mănăstirilor este cea de dinaintea secularizării.

țele ce se învecinau cu Transilvania, putîndu-se stabili cu exactitate amplasarea pichetelor de grăniceri însărcinate cu paza frontierelor României. Atrage atenția numărul mare al pichetelor de pe linia Dunării, care aveau misiunea de a asigura mai multă protecție satelor din zonă.

Demnă de semnalat este și intenția autorului de a trece pe hărți „bătăliile românești” desfășurate pe teritoriul județelor. Pentru indicarea acestora este folosit semnul clasic al săbiilor încrucișate, însoțit de anul bătăliei. La Șerbănești, în județul Olt, este localizată o bătălie din anul 1596, deci din timpul lui Mihai Viteazul. Tot din perioada domniei lui Mihai Viteazul avem menționată și bătălia de la Călugăreni (1595), județul Vlașca, ca și cele de la Putineiu și Stănești (1595), din același județ. În jurul orașului București sunt însemnate mai multe puncte unde, de-a lungul secolelor, s-au desfășurat lupte importante, dintre care amintim : Dudești (1634), Cotroceni (1640), Plumbuita (1634) și Dealul Spirii (septembrie 1848).

Putem concluziona deci că hărțile din atlasul lui D. Pappasoglu oferă celor interesați informații de o largă diversitate, începînd cu cele de geografie fizică și terminînd cu cele social-politice și militare. Dar acest atlas constituie și un moment de referință în heraldica românească⁷. Realizate de H. Bahr, stemele celor 32 de județe sunt incluse într-un cartuș timbrat de cîte o coroană domnească închisă și au la bază două ramuri de laur unite printr-o panglică. Se remarcă aspectul mai lejer al mobilelor din cartușul timbrat, ceea ce face ca stemele lui H. Bahr să se deosebească oarecum de reprezentările realizate de înaintașii săi, atât prin aspectul artistic cit și prin modificarea mobilelor tradiționale în cazul unor județe ca : Neamț, Tecuci, Putna, Argeș, Olt, Teleorman, Mehedinți și Brăila⁸.

Deosebită de reprezentările anterioare este și stema județului Ilfov, avînd în centrul cartușului timbrat pe împăratessa Elena (la dextra) și pe împăratul Constantin (la senestra) flancînd o cruce latină înaltă și de culoare albă. Este singura stemă a Ilfovului în care cei doi împărați încadrează o simplă cruce și nu o biserică⁹.

Alteori reprezentările heraldice fac posibile observații asupra transformărilor administrativ-teritoriale intervenite în configurația teoretică a unor județe. Revelatoare în acest sens este stema județului Prahova, care conține două scuturi suprapuse (*Capra prahoveană* acoperind o parte din ciorchinele de struguri al săcuienilor).

De regulă multe steme reiau mobilele din emblemele anterioare și redau simbolic specificul economic al fiecărui județ în parte¹⁰. Pentru județele cu un pronunțat caracter agricol întîlnim spicale sau snopul de griu (Roman și Ialomița), oile și taurinele (Teleorman și Fălcu), sau albina — care ilustrează o străveche preocupare a locuitorilor din județele limitrofe Dunării (Mehedinți). Județele cu activitate portuară au ca

⁷ Vezi în acest sens, D. Cernovodeanu și I. Mănescu, *op. cit.*, p. 30 și urm.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 39.

¹⁰ Vezi descrierea tuturor stemelor la D. Cernovodeanu și I. Mănescu, *op. cit.*, p. 33–63.

mobile fie vaporul (Brăila), fie ancora (Galați). Zonele viticole au drept simboluri ciorchinii de struguri (Tecuci și Prahova) sau pe zeul Bachus (Putna).

Toate acestea confeiă reprezentările heraldice realizate de H. Bahr o importanță deosebită, constituind pentru heraldiști un interesant material de studiu și analiză.

Am înceiat, prin aspectele reliefate de noi în considerațiile de față, să atragem atenția asupra unei reușite realizări cartografice și heraldice din perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza care poate oferi cercetătorilor și celor care au în vedere realizarea unor monografii teritoriale, un cimp larg de investigație și documentare.

SCRIITORUL BIZANTIN IOAN TZETZES
DESPRE PODUL LUI TRAIAN DE LA DROBETA
DE
NESTOR CAMARIANO

Printre scriitorii bizantini de seamă se află și Ioan Tzetzes, care a trăit între anii 1110—1185¹. El ne dă despre persoana sa prețioase date biografice neutilizate de predecesorii noștri, într-un paragraf intitulat : "Οτι ὁ Τζέτζης κατὰ μητέρα Ἰενη τῷ γένει, κατὰ πατέρα καθαρῶς Ἑλλάδος γονῆς (Că Tzetzes după mamă este iberic, iar după tată de neam curat grec)². Tzetzes vorbește și de caracterul său moral, științific. Se laudă că a fost un scriitor incoruptibil, integru, ca și Epaminonda și Caton , și că el nu primea bani pentru comentariile făcute, ci numai de ale mîncării, băuturi și fructe, în schimb plătea bani grei unor persoane bine pregătite, care copiau operele sale, precum a procedat Platon pentru Dialogurile sale³. Tzetzes compară onorurile și gloria cu fumul, care se pierde în atmosferă, pentru el aurul este un glod palid. El socotea că era dintre toți istoricii cel mai precis și cel care nu trebuie uitat de istoricii în viață⁴.

Tzetzes a avut o bogată activitate științifică, a scris comentarii la Homer, precum și la alții clasici greci : Hesiod, Aristofan, Aristotel și a compus mii de versuri, dar lucrarea sa cea mai cuprinzătoare este *Βιβλίον ἱστορικόν*, scrisă între 1144 și 1170, într-un număr de aproape 13 000 versuri⁵.

Opera istorică a lui Tzetzes a văzut lumina tiparului în 1546, după ce a circulat mult timp în manuscris, cum arată numărul mare de manuscrise care ni s-au păstrat. S-a publicat în limba greacă și în traducerea latină a lui Paul Lacis din Viena, sub următorul titlu bilingv : 'Ιωάννου τοῦ Τζέτζου Βιβλίον ἱστορικὸν τὸ διὰ στίχων πολιτικῶν ἀλφα καλούμενον, ὃν στίχων μυριὰς μία καὶ δυσχίλιοι ἐπτακόσιοι πεντήκονταεννέα. *Ioannis Tzetzae*

¹ Maria Elisabeta Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*, Napoli, [1956], p. 136

² Ioan Tzetzes, *Βιβλίον ἱστορικόν* (Carte istorică), Basileae (= Basel, Elveția) 1546 chiliada V, 17 v, 583—629.

³ *Ibidem*, chiliada XI, paragraful 364, intitulat : Οὐδὲ προῖκα παρ' οὐδενός τι λαμένομεν (Nici daruri nu primim de la nimeni).

⁴ *Ibidem*, chiliada I, 31 v. 846—847.

⁵ Despre alte amănunte cu privire la viața și activitatea lui Tzetzes vezi opera clasică a savantului bizantinolog german Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1452)*, ed. II, München, 1897, p. 526—536 ; de asemenea și Maria Elisabeta Colonna aduce unele informații despre Tzetzes, și opera sa, *op. cit.* p. 136—137.

Variarum historiarum liber versibus politicis ab eodem graece conscriptus et Pauli Lacisii Veronensis opera ad verbum latine conversus, nunque primum in lucem editus. Accessit quoque Nicolai Gerbelii praefatio in qua de operis huius praestantia ac utriusque Tzetzis Isaaci et Ioannis vita lectu quoedam dignissima reperias. Cum gratia et privilegio Imp. ad quinquennium. Basileae. Iar în colofon este scris : Basileae, ex officina Ioannis Oporini, anno salutis humanae M.D. XLVI, mense Martio ⁶.

Această rarissimă ediție se află în posesia noastră și avem posibilitatea să ne ocupăm de ea. Este semnificativ faptul că opera lui Ioan Tzetzes s-a publicat împreună cu opera lui Lycophron Ἀλεξάνδρα, comentată de Isaac Tzetzes, fratele mai mare al lui Ioan Tzetzes, sub un titlu comun : Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρα, τὸ σκοτεινὸν ποίημα καὶ πολυμαθέστατον εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσακίου τοῦ Τζέτζου ἔξηγμα. *Lycophronis Chalcidensis Alexandra sive Cassandra* : *poema quidem obscurum etiam doctis appellatum, sed ita eruditissimus Isacii Tzetzis grammatici commentariis ... Adiectus quoque est Ioannis Tzetzae Variarum historiarum liber versibus politicis ab eodem graece conscriptus et Pavli Lacisii Veronensis opera ad verbum latine conversus nec unquam antea editus. Cum gratia et privilegio Imp. ad quinquennium. Basileae.*

Opera lui Lycophron, în 180 pagini, nu are anul tipăririi nici pe foaia de titlu, nici în colofon, găsim însă trecut la sfîrșitul dedicației anul 1542 ; probabil s-a pus în circulație după patru ani, cind s-a terminat și tiparul cu opera lui I. Tzetzes.

În fruntea tipăriturii lui I. Tzetzes se află o prefată a lui Nicolae Gerbel, care poartă data : M.D. XLVI, VII Idus Martii, iar în colofon, după cum am menționat mai sus, sint trecute localitatea, numele tipografului și anul tipăririi.

Am văzut mai sus că chiar pe pagina de titlu se precizează că întreaga operă cuprinde în total 12759 versuri. Același număr de versuri este menționat și la sfîrșitul Istoriei (p. 259) și totuși bizantinologul Krumbacher scrie că opera lui I. Tzetzes se compune din 12674 versuri politice ⁷. Întradevăr dacă ne uităm la p. 259, înainte de mențiunea : Τέλος βιβλίου ἱστορικῆς Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου... (Sfîrșitul cărții de istorie a lui Ioan Tzetzes ...) vedem că opera se încheie cu chiliada XIII și ultimul vers numerotat este 675, aşadar în total opera lui Tzetzes cuprinde 12 675 versuri (la Krumbacher este un vers mai puțin) și nu 12759. Nu știm cum a rezultat acest număr. De menționat că tipăritura nu se încheie aici, ci urmează : Toῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου στίχοι ἵαμδικοι (Ale aceluiasi

⁶ De curind istoricul Petrus Aloisius M. Leone a publicat o ediție critică a acestei opere pe baza unui mare număr de manuscrise, toate fiind înainte de sec. al XVI-lea, sub următorul titlu simplificat : Ioannis Tzetzae, *Historiae*, Napoli, [1968], CVI + 729 p.; vezi și recenzia lui H.M. [ihăescu], în „Revue des études sud-est européennes”, VIII (1970), nr. 3, p. 568–569, unde recenzentul observă foarte just că Leone „s'est limité à ces contributions philologiques, sans tenter de fournir le moindre apport, aussi modeste soit-il, dans le domaine historique” (p. 568). Putem adăuga și noi că Leone, în lunga sa introducere, nu aduce nici o contribuție cu privire la biografia și activitatea istoricului bizantin ; de asemenea ar fi putut să vorbească puțin și de cele două ediții anterioare din 1546 și cea din 1826 a lui Theofil Kiessling. De precizat că ediția lui Kiessling, deși are un titlu bilingv, cuprinde numai textul grecesc. Așadar, singura ediție în limbile greacă și latină este cea din 1546.

⁷ K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 528.

Ioan Tzetzes versuri iambice), versuri care sunt incluse în chiliada a XIII-lea, fără însă să fie numerotate, numărul acestor versuri fiind mult mai mare față de diferența de 85 versuri, care rezultă din cele două totaluri amintite. Ultimele două pagini din volum cuprind patru scrisori ale lui I. Tzetzes și cu acestea se încheie opera sa⁸.

Din exemplarul nostru au lipsit primele 410 versuri, dar unul din vechii posesori a avut grija și posibilitatea să le copieze, sau să pună pe cineva cu dexteritate să completeze exemplarul, fiindcă este un scris foarte mărunt și curat, ca și cel de tipar. Copistul caligraf s-a ostenit să transcrie însă numai textul grecesc, nu și pe cel latinesc, un fapt care ne îndreptățește să credem că anonimul copist ori a avut la dispoziția sa un manuscris grecesc și nu tipăritura bilingvă, ori n-a vrut să transcrie și textul latin.

Încă o particularitate pe care o prezintă exemplarul nostru este și faptul că unul din posesorii cărții, nu știm pentru care motiv, a tăiat de la unele pagini din *Alexandra* lui Lycophron margininea albă laterală, pe care se vede că erau scrise anumite însemnări, fără însă să aducă vreun prejudecător textului tipărit.

Exemplarul, care se află astăzi în biblioteca noastră, a circulat printre profesorii de la Școala domnească din București și ex-libris-urile săntămătorești. La p. 1 din *Alexandra* lui Lycophron se află următorul autograf : 'Ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου νιοῦ Θεοδώρου τοῦ Τραπεζούντιου (Din ale lui Gheorghe fiul lui Teodor din Trapezunt). Se știe că Teodor a fost profesor la școala domnească din București între anii 1692—1695⁹. De la fiul profesorului Teodor din Trapezunt volumul a trecut la alți doi posesori, care semnează pe foaia de titlu a operei lui Lycophron. Primul ex-libris este : Καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἀλλοῖς Ἰωάννου Διαμάντου Δημάρα(?) τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (Și aceasta pe lîngă altele este a lui Ioan Diamantis Dimara din Ianina). Imediat mai jos vestitul profesor și directorul Școlii domnești din București Lambros Fotiadis scrie următoarele : Νῦν δὲ Λάμπρου Φωτιάδου Ἀναγνώστου Σωτήρου(?) τοῦ Ἰωαννίτου καὶ . . . (urmează cîteva cuvinte șterse pe deasupra cu cerneală) (Iar acum este a lui Lambros Fotiadis Anagnostis Satiru din Ianina).

Exemplarul nostru are o legătură mai modernă, de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și înainte de a se lega volumul, au fost adăugate, la locul cuvenit foile manuscrise, cu completările menționate mai sus¹⁰.

⁸ La fiecare o mie de versuri numerotarea începe din nou de la 1, ultima mie fiind a XIII-a și fiindcă în grecește o mie se numește χιλιάς sau χιλιάδα (chiliias sau chiliada) să trecut în colontitu numărul chiliadei pentru o mai bună orientare a cititorului, alături de titlul cărții prescurtat : „Histor.”. Majoritatea cercetătorilor noștri însă în loc să citeze titlul operei lui Tzetzes și apoi chiliada, ei dau eronat pe lîngă numele autorului drept titlu *Chiliada, Chiliade, Chiladi*, ca și cum acesta ar fi titlul cărții istoricului bizantin.

⁹ Ariadna Camarillo-Cioran, *Lea académies principales de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 372.

¹⁰ În Biblioteca Academiei Române, secția carte rară, se află un exemplar din opera lui Lycophron 'Ἀλεξάνδρα (cota II 43272), fără an de tipărire, cu o legătură veche și în al cărei titlu este adăugată și opera istorică a lui Ioan Tzetzes, după cum am văzut mai sus. Oare cele două opere din prima ediție au circulat și separat, sau la legat au fost despărțite? Exem-

Am insistat asupra acestei ediții, cunoscută probabil de Stolnicul Constantin Cantacuzino¹¹, fiindcă cercetătorii noștri, care au scris despre istoria veche a țării și în special acei care s-au ocupat de podul lui Traian de la Drobeta-Turnu Severin n-au avut posibilitatea să o consulte¹².

Să trecem acum la vestitul pod ridicat de împăratul Traian peste Dunăre¹³, la acea măreată lucrare, despre care scriitorul Dio Cassius — Xiphilinos¹⁴ are o deosebită admiratie, spunând că și celelalte lucrări ale împăratului Traian sunt mărete, dar aceasta le întrece pe toate¹⁵.

Despre podul de la Drobeta a scris în treacăt, acum o sută de ani, Alexandru Odobescu¹⁶. Peste cincizeci de ani alți doi istorici, D. Tudor¹⁷ și

plarul din depozitul Bibliotecii Academiei Române a fost în posesia unor persoane marcante din Constantinopol, cum se poate vedea din autografele lor, d.p. Ierax, mare logofăt al marelui biserici și Andronic „ὑπομνηματογράφος” (memorialist) al bisericii.

Opera lui Lycophron, *Alexandra*, a avut o largă circulație în Principatele Române. În Biblioteca Academiei se află mai multe ediții rare. Ediția din 1601 (cota II 42152), donată Școlii domnești din București în luna mai 1728 de patriarhul Ierusalimului Hrisant; apoi acest exemplar a trecut în posesia profesorului din această școală Marcos din Cipru (Porphyropoulos), cum arată autograful nedatat al acestuia. O altă ediție cu mențiunea greșită: „editio secunda”, tipărită la Oxonii (Oxford) în 1702 (cota II 32354). O ultimă ediție este tipărită la Lipsca în 1788 (cota II 42339).

¹¹ Stolnicul Constantin Cantacuzino cînd vorbește în istoria sa despre podul lui Traian citează și pe Ioan Tzetzes (Tetu), vezi *Istoria Țărilor Românești*, în Mihail Gregorian, *Cronica munteni*, I, București, 1961, p. 15.

¹² Din păcate nici în volumul *Izvoarele istoriei României. III. Scriitori bizantini (sec. XI — XIV)*, publicat de Alexandru Elian și Nicolae-Şerban Tanaşoca în 1975, nu este trecut paragraful lui Ioan Tzetzes intitulat: Περὶ Τραϊανοῦ καὶ γεφυρώσεως τοῦ Ἰστροῦ (Despre Traian și facerea podului peste Dunăre). Se pare însă că autorii au regretat această omisiune, fiindcă la *Nota editorială* de la sfîrșit (p. 548) spun între altele: „Am renunțat, poate prea de grabă, la versurile lui Tzetzes (chiliile, II, 34 v. 60—100) despre podul lui Traian, simpla parafrază a lui Dio Cassius, așteptind ca ediția *Epis托lelor* sale să ne aducă eventuale texte mai interesante”. Nu credem că autorii au procedat bine cînd au renunțat la aceste versuri prețioase, în așteptarea unor „eventuale texte mai interesante”, fiindcă Tzetzes vorbește și de originea împăratului Traian, de alegerea să ca împărat, de uciderea lui Decebal, de distrugerea podului de către împăratul Hadrian etc., mai ales că în volum se reproduc texte de la unii scriitori bizantini obscuri. Istoricul D. Tudor susține că „informațiile tehnice ale lui Tzetzes nu diferă de ale lui Dio Cassius. Ele sunt mai precise, în timp ce Dio Cassius caută să exagereze lucrurile, ca să poată lăuda cît mai mult pe Traian și să ponegrească pe Hadrian”, vezi D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drobeta*, Craiova, 1931, p. 12.

¹³ Fiind vorba de Dunăre, vrem să menționăm că istoricul bizantin Tzetzes, în paragraful în care vorbește de Moesia, precizează că coasta de răsărit a acestei provincii se sfîrșește la țărm prin cinci guri, pe unde curge Istrul în mare (chiliile XI, 396, v. 932—934). Se vede că în sec. al XII-lea, cînd scrie Tzetzes, fluviul avea cinci brațe, față de trei cîte sunt astăzi.

¹⁴ În trecutul istoriografiei române cel mai mulții istorici sunt de părere că relatările lui Dio Cassius despre podul lui Traian sunt interpolării tirzii ale cronicarului bizantin Ioan Xiphilinos (sec. XI-lea). D. Tudor susține totuși „că această versiune nu trebuie înălțatată cu totul, fiindcă e posibil să ascundă un dram de adevară” (D. Tudor, *Podul lui Traian ...* p. 39). Astăzi, unii istorici, cînd vorbesc de podul lui Traian, citează numele lui Dio Cassius și trec sub tacere pe cronicarul bizantin Xiphilinos, vezi *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 304; neavînd argumente în favoarea lui Xiphilinos vom reține și noi numele lui Dio Cassius și alături pe cel al lui Xiphilinos.

¹⁵ G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici, II Autorii greci și bizantini*, București, 1943, p. 71; *Istoria României*, I, p. 304; *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 693.

¹⁶ A. Odobescu, *Istoria arheologiei*, ed. I, București, 1877, p. 354, 367, ed. II, îngrijită de D. Tudor, București, 1961, p. 224, 230.

¹⁷ D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drobeta*, Craiova, 1931.

A. Decei,¹⁸ s-au ocupat mai pe larg de acest pod. Cei trei istorici n-au cunoscut opera lui Tzetzes tipărită în 1546, și n-au reușit să utilizeze nici ediția lui Theophil Kiessling, apărută la Lipsca în 1826, fiindcă n-au găsit-o în nicio bibliotecă din țară, ultimii doi cercetători fiind siliți să se mulțumească cu unele citate făcute de J. Aschbach într-un articol publicat în 1858.¹⁹ După 1931 D. Tudor a revenit de cîteva ori cu date noi despre podul lui Traian și rezultatul cercetărilor sale se află trecut în ultimele sale publicații.²⁰ În aceste lucrări Tudor utilizează și ediția lui Theophil Kiessling, dar, cum vom vedea mai departe, a trecut destul de ușor peste versurile lui Tzetzes și a tras unele concluzii cu care nu putem fi de acord.

Istoricul bizantin Tzetzes menționează că în afară de Dio Cassius și alții cronicari de seamă au scris despre podul de pe Istru, dar să reproducem versurile acestuia, ca să le avem la îndemînă, fiindcă vom fi nevoiți să facem unele discuții, precizări și rectificări, față de cele afirmate de înaintașii noștri.

Iată versurile lui Tzetzes :

Τὴν ἱστορίαν γέγραφεν δὲ κάσιος δὲ δίων
"Ἄλλοι πολλοὶ τε χρονικοί, τῶν ἐπισήμου ἀνδρες.
Τῆς δὲ γεφύρας μέμνηται ταύτης τῆς παριστρίας,
Αὐτὸς δὲ φιλεταῖρος ἐν λιμενοποιίαις.
Καὶ ταῖς θεμελιώσεσι ταῖς παραθαλασσίαις.
Θεόφιλος ἀνθύπατος, πατρίκιος κοιαίστωρ,
Ἐπαρχός τε τῆς πόλεως ταύτης τῆς βασιλίδος,
Λέγων τὸν ἀπολλόδωρον τὸν Ἰστρὸν γεφυρῶσαι
Κιβώτιον τεκτήκαντα πρὸς προθεμελιώσεις,
Μῆκος ποδῶν μὲν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σὺν τούτοις,
Εἰς πλάτος δὲ γδούρκοντα, ταῦτα φασίν οἱ ἀνδρες.²¹

(Istoria a scris-o Dion Cassius
Și alții mulți cronicari, bărbați însemnați.
Despre acest pod de pe Dunăre amintește
Însuși Fileterios (princeput) în construcții portuare
Precum și în fundații (lucrate) pe malul mării,
Theofilus proconsul, patriciu, chestor,
Prefect al acestui oraș al împăratiei,
Spune că Apollodor a făcut un pod peste Dunăre,
Că a construit o lădă pentru temelii,
Având o lungime de 120 de picioare,
Și o lățime de 80 de picioare, aşa relatează bărbații).

Deoarece textul lui Tzetzes se pretează la interpretări diferite, reproducem și traducerea în limba latină, din ediția apărută în 1546, pentru a se putea vedea cum au tradus în această limbă elenistii din secolul al XVI-lea versurile scriitorului bizantin din secolul al XII-lea. :

Historiam scripsit Casius Dion,
Aliique multi Chronicī, studiosi uiri,
Hulus uero pontis mentionem facit qui est apud Istrum.

¹⁸ A. Decei, *Podul lui Traian de la Turnu-Severin*, în „Anuarul Institutului de studii clasice” din Cluj, 1928–1932, p. 140–177.

¹⁹ Astăzi se află în depozitul Bibliotecii Academiei Române un exemplar din ediția lui Th. Kiessling; de această ediție Krumbacher nu este mulțumit, afirmind că este „eine ganz unkritische und nachlässige Arbeit”, op. cit., p. 529.

²⁰ Vezi D. Tudor, *Oltenia română*, ed. III, București, 1968; idem *Les ponts romains du Bas-Danube*, București, 1974.

²¹ I. Tzetzes, op. cit., chiliada II, 34, v. 84–94.

Ipse Philetaerius in portuum structuris,
Et in fundamentorum positionibus quae ad mare fiunt,
Theophilus proconsul, patricius quaestor,
Praesesque urbis huius regni,
Dicens Apollodorum Istrum ponte iunxisse,
Arculamque fabricasse ante iacta fundamenta,
Longitudine quidem pedum centum, et uiginti cum hisce,
Latitudine uero octoginta, haec scribunt illi.

În versurile lui Tzetzes avem cuvîntul « φιλεταίριος », pe care înaintașii noștri l-au tradus cu sensul de „cel priceput” și nu l-au luat ca nume propriu. Noi, mai degrabă suntem de părere că avem de a face cu numele unei persoane, numită Φιλεταίριος, fiindcă aşa îl găsim și în Du Cange. Acest vestit lexicograf din evul mediu trece la lema: φιλεταίριος: „Pes Philetaerius, mensurae agrariae species” și trimite la: „Theonis Isagogae”²², arătind că « ὁ ποὺς ὁ μὲν ἀστιλικὸς καὶ φιλεταίριος λεγόμενος, ἔχει πόδας δ', δακτύλους τστ', ὁ δὲ ἵταλικὸς ποὺς ἔχει δακτύλους τγ'» (piciorul imperial, numit și fileterios, are 4 picioare, 16 degete, iar piciorul italian are 13 degete)²³.

Pe scriitorul Theon, care pomenește de Fileterios, Du Cange îl amintește și la indicele „Scriptores graeci editi”, utilizând de acesta în Glosarul său, cu mențiunea: „Theonis Scholia in Aratum, ex edit. G. Morelli anno 1559. Vixit sub Constantino M.”²⁴. Informația lui Du Cange este foarte prețioasă, fiindcă ne dă posibilitatea să stabilim epoca în care a trăit Fileterios cu ajutorul lui Theon Alexandreus matematicianul, cunoscut în istoriografia clasică. Du Cange sustine că Theon a trăit sub Constantin cel Mare, însă unii istorici moderni îl situează la sfîrșitul sec. al IV-lea²⁵, în orice caz noi putem afirma că inginerul Fileterios a trăit înainte sau în timpul lui Constantin cel Mare, odată ce numele lui este amintit de matematicianul Theon. Fileterios a fost un om priceput în construcții portuare și în fundații lucrate pe malul mării și că el poate fi reținut de istoricii noștri pentru acea epocă.

În versurile lui Tzetzes referitoare la podul lui Traian, reproduce mai sus, întîlnim și numele unui Theofilus, care a fost proconsul, patriciu, chesitor și prefect al Constantinopolului. El n-a fost un constructor de poduri, ci a avut o funcție înaltă în ierarhia administrativă a imperiului în sec. al XII-lea. Înaintașii noștri, pe lîngă atribuțiile lui, i-au acordat și pe acele ale lui Fileterios și astfel din două persoane distincte, care au trăit în epoci diferite, au făcut una singură. Primul, Fileterios, este posibil să fi trăit pe timpul lui Constantin cel Mare, iar al doilea, Theofilus, în sec. al XII-lea. Rodolphe Guilland, care s-a ocupat de instituțiile bizantine, are un capitol special despre „Le Proconsul (ὁ ἀνθύπατος)” și ultimul proconsul, amintit de el, este Theofilus. Guilland scrie: „Enfin Jean Tzeztés, qui

²² Nu știm dacă *Isagogae* este titlul unei opere a lui Theon, sau este vorba de introducerea sa la *Scholia in Aratum* (care carte nu ne-a fost accesibilă), fiindcă în limba greacă acest cuvînt înseamnă introducere.

²³ Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, ed. II, Paris, 1905, vol. II, col. 1676.

²⁴ *Ibidem*, II, Index auctorum, col. 62, O ediție mai veche a operel *Scholia in Aratum* a apărut la Basel, în 1538.

²⁵ Vezi Kirikos Melirritos din Thessaloniki. *Xρονολογία ἱστορική* (Cronologie istorică), Odesa, 1836, p. 315; Karl Krumbacher, *op. cit.*, p. 621,

vécut entre 1110 et 1186 mentionne dans sa *Chiliade*, *Théophile*, anthypatos, patrice et questeur. C'est, semble-t-il, le dernier, anthypatos signalé²⁶. Istoricul Guillard mai precizează că titlul de proconsul era strins legat de acela de patriciu și că nu mai figurează în texte din sec. XIII-lea, și XIV-lea, adăugind: „il disparut très vraisemblablement au cours du XII-e siècle, pendant le règne d'Alexis Ier Comnène, qui modifia profondément la hiérarchie nobiliaire”.

Istoricii noștri nu numai că n-au luat în seamă pe Fileterios, dar, prin faptul că au atribuit calitățile acestuia lui Theofilus, au tras unele concluzii nefondate, care circulă în istoriografia noastră mai bine de o sută de ani.

Să ne oprim asupra celor relatate de predecesorii noștri și să demonstreăm netemeinicia lor.

A. Odobescu spune că Theofilus ar fi fost un „vestit mecanic și constructor hidraulic grec din al XII-lea secol, a cărui scriere asupra podului înălțat pe Dunăre de Apollodor s-a păstrat în analele versificate ale cronicarului bizantin Tzetzes, intitulată *Chiliadele*”. Mai departe Odobescu, adăugă că Theofilus „luase indicațiunile tehnice și dimensiunile chiar din descrierea compusă de însuși Apollodor, făcătorul podului”²⁷. Vedem deci că Odobescu susține că Theofilus a fost „vestit mecanic și constructor hidraulic grec din al XII-lea secol și nu amintește că a fost proconsul, patriciu, chestor și prefect al Constantinopolului, cum scrie cronicarul bizantin. De asemenea Odobescu afirmă că scrierea lui Theofilus asupra podului înălțat pe Dunăre de Apollodor „s-a păstrat” în *Chiliadele* lui Tzetzes. Este o afirmație riscantă și credem că nu putem susține că în cele cîteva versuri ale lui Tzetzes cu privire la Theofilus s-a păstrato „scriere” a lui Theofilus asupra podului înălțat pe Dunăre de Apollodor.

Să trecem la alți doi istorici mai recenti.

D. Tudor sprijină în publicațiile sale că „descrierea lui Apollodor a fost folosită de Theofilus Patricius, vestit constructor hidraulic de la finele sec. IV e.n. într-o operă a sa”, precizînd totodată că „nici carteau lui Teofilus Patricius nu a ajuns pînă la noi și numai cîteva părți din ea ne-au fost rezumate în versuri de poetul bizantin Iohannes Tzetzes, ce trăiește prin sec. XII.”²⁸. Adăugăm că și A. Decei face afirmația că Ioan Tzetzes ne-a păstrat un rezumat din opera pierdută a lui Theofilus în scrierea sa numită „*Chiliades*”, în carteau a II-a²⁹.

Afirmațiile celor doi istorici, D. Tudor și A. Decei, nu pot fi admise. Amîndoi susțin, ca și Odobescu, că Theofilus a fost constructor hidraulic, ei confundă pe constructorul hidraulic Fileterios, cu proconsulul Theofilus. Tudor în lucrarea sa veche despre podul lui Traian n-a avut la îndemînă versurile poetului bizantin, dar în ultima sa operă, scrisă în limba franceză, despre podurile romane de la Dunărea de Jos, publicată în 1974,

²⁶ Rodolphe Guillard, *Recherches sur les institutions byzantines*, Berlin, 1967, II, p. 74.

²⁷ A. Odobescu, *op. cit.*, ed. I, p. 365, ed. II, p. 230. La p. 419 din a II-a ediție, Tudor, într-o notă, susține că Theofilus n-a trăit în secolul al XII-lea, cum afirmă Odobescu, ci în secolul al IV-lea.

²⁸ D. Tudor, *Podul lui Traian*, p. 12; idem, *Oltenia romană*, ed. III, p. 61; idem, *Les ponts romains du Bas-Danube*, p. 69.

²⁹ A. Decei, *op. cit.*, p. 145.

utilizează ediția lui Kiessling a lui Tzetzes, și totuși în textul său găsim pasaje cu afirmații categorice, care induc în eroare pe cititor. El afirmă că în scriitorul bizantin se găsesc informații prețioase, care „ont été recueillies par lui dans la monographie de Theophilus Patricius, qui à son tour les avait puisées dans l'ouvrage d'Apollodore”. Și în continuare Tudor adaugă: „De ce pont nous parle aussi, en passant, cet homme expert dans les constructions de ports et d'édifices sur les rivages des mers, le proconsul Theophilus, questeur, préfet de la ville impériale [Constantinople], lequel affirme qu'Apollodore a construit un pont sur l'Ister et qu'il aurait exécuté en bois une boîte [caisson] en vue de la mise des fondations, longue de 120 pieds en tout [40 m] et sa largeur, comme le disent les gens, était de 80 pieds [26.70 m]”³⁰.

Citatele reproduce cuprind afirmații discutabile. Mai întii nu știm pe ce s-a bazat Tudor afirmând că Tzetzes a cules informații prețioase din „monographie de Theophilus Patricius écrite au IV-e siècle” (p. 69). Nu credem că Theofilus a scris o atare monografie, fiindcă nu era de specialitate, el a fost proconsul și prefect al Constantinopolului și nu inginer hidraulic. Apoi cum putea să scrie o monografie în secolul al IV-lea, cind a trăit în secolul al XII-lea? Mai menționăm că versurile din chiliada II, traduse de Tudor nu corespund în unele părți textului grecesc. O comparație între traducerea versurilor, dată de noi mai sus, cu cea prezentată de Tudor este eloventă. Rolul important atribuit de Tudor lui Theofilus, cu privire la construcția podului lui Traian de la Drobeta, poate fi eliminat, ca inadmisibil.

D. Tudor atribuie lui Theofilus și construcția podului lui Constantin cel Mare, de aceea este bine să ne oprim puțin și asupra acestui pod. Într-adevăr, la început Tudor este mai sceptic și afirmă că „vestitul constructor hidraulic constantinopolitan Theophilus Patricius...pare a fi ridicat alt pod la Dunăre, cel de la Celei”³¹. Mai târziu însă, indoiala sa se micșorează și se pronunță mai categoric că Theofilus „a executat între Oescus și Sucidava o copie mai modestă a podului de la Drobeta, adaptată situației politice și tehnicii epocii lui Constantin cel Mare.”³².

Și în ultima sa lucrare despre podurile romane de la Dunăre D. Tudor prezintă la început aceeași atitudine șovăitoare, pentru ca apoi să incline și să considere pe Theofilus drept constructor al podului de la Celei. El spune că „le nom de l'architecte du pont de Celei nous est également inconnu”, și în continuare susține că „les relations de Tzetzes, à l'époque Constantinienne, évoquent un architecte renommé, ingénieur mécanicien et constructeur hydraulique du nom de *Theophilus Patricius*” și că acesta „s'efforçait de puiser des données techniques dans un livre et à mettre à profit l'expérience d'autrui, aux fins de jeter sur le Danube un nouveau pont”³³. Dar toate presupunerile lui Tudor despre arhitectul Theofilus, care ar fi construit podul de la Celei, cad, avind în vedere argumentele expuse mai sus cu privire la presupusul arhitect Théofilus și că el nu poate fi constructorul podului de la Celei.

³⁰ D. Tudor, *op. cit.*, p. 69.

³¹ D. Tudor, *Olténia română*, ed. III, p. 61,

³² *Ibidem*, p. 430–431.

³³ Idem, *Les ponts romains du Bas-Danube*, p. 157.

Așadar, toate supozițiile cu privire la construcția podului lui Traian de la Drobeta și la cel al lui Constantin cel Mare de la Celei, legate de presupusul arhitect Theofilus, neavind, după părerea noastră, un temei documentar, nu sint valabile și trebuie rectificate, pentru a se impiedica circulația lor mai departe. Numele lui Theofilus ar putea fi înlocuit cu numele unui constructor adevărat, care nu este exclus să fie Fileterios.

Despre modul cum s-au construit stâlpii podului, Tzetzes spune că s-a întrebuițat la temelii o ladă lungă de 120 picioare și lată de 80 picioare, dar nu vorbește de materialele utilizate. Într-o scrisoare, adresată lui Ioan Lahanas, Tzetzes precizează că podul a fost clădit din marmură de iscusițul între arhitecți, Apollodor :

Τραϊανὸς τὸν Ἰστρὸν δὲ μαρμάρῳ γεφυρώσας
'Απολλοδώρου τῷ δεινῷ τὸν ἀρχιτεκτονούντων.³⁴
(Trajan a făcut un pod de marmură peste Istru
Prin Apollodor, iscusit între arhitecți)³⁵,

Care a fost soarta podului după al doilea război al lui Traian împotriva dacilor ? Tzetzes susține, ca și Dio Cassius - Xiphilinos, că Hadrian, urmașul lui Traian, a distrus podul, cind a trecut în fruntea împărației, de teamă ca nu cumva dacii, utilizându-l să treacă în Moesia :

Τὴν γέφυραν κατέλυσε λαβῶν τὴν δασιλίαν
Μὴ δάκας αὐτῇ γένοιτο δρόμος κατὰ μυσίας.³⁶
(A distrus podul cind a luat împărația
Ca nu cumva dacii să trecă pe el în Moesia)

Despre arhitectul podului, Apollodor, istoricul Decei spune că „supt Hadrian care însuși se considera un arhitect distins, nu i se mai recunoaște autoritatea și se afirmă că Apollodor ar fi fost suprimat din porunca împăratului³⁷. De asemenea D. Tudor spune că „sub Hadrian căzu în disgratie și fiindcă nu accepta pretențiile de arhitect al împăratului, a fost ucis”³⁸. Cei doi istorici vorbesc de uciderea lui Apollodor de către împăratul Hadrian, dar afirmațiile lor nu sint întărite de vreun izvor, de aceea vrem să amintim că istoricul bizantin Tzetzes susține categoric că împăratul Hadrian, după ce a distrus podul, a ucis și pe arhitectul Apollodor :

Αὐτὸς καὶ ἀπολλόδωρον γεφυρεργάτην κτείνει³⁹
(El ucide și pe Apollodor, constructorul podului)⁴⁰

Istoricul bizantin nu amintește nici de uciderea și nici de sinuciderea lui Decebal, se mărginește numai să afirme că împăratul Traian la întoarcerea sa la Roma :

Τὴν δεκεβάλου κεφαλὴν σὺν αἰχμαλώτοις χύων.⁴¹
(A dus împreună cu prizonierii capul lui Decebal),

³⁴ I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada IV, v. 504–505.

³⁵ Dio Cassius-Xiphilinos vorbește de un „pod de piatră”, iar D. Tudor este de părere că materialul întrebuițat a fost o piatră ușor de fasonat, dar de o rezistență redusă, scoasă din carierele vecine, *Oltenia romană*, ed. III, p. 71.

³⁶ I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 80–81.

³⁷ A. Decei, *op. cit.*, p. 144.

³⁸ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, p. 65.

³⁹ I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 82.

⁴⁰ Apollodor a fost ucis în anul 129 e.n., vezi Kirilakos Melirritos din Thessaloniki, *op. cit.*, p. 308.

⁴¹ I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 75.

Referitor la tezaurele lui Decebal istoricul bizantin face o simplă mențiune :

Πρὸς ἀργεντίαν ποταμὸν τοὺς θησαυροὺς συγκρύπτων⁴²
(Ascunzind tezaurele lîngă rîul Argentia)

spre deosebire de Dio Cassius-Xiphilinos, care relatează mai pe larg.

Trebuie să ne oprim puțin asupra denumirii rîului ἀργεντία (Argentiam în textul latin), fiindcă istoricii noștri amintesc după Cassius-Xiphilinos, de rîul *Sargetia* și nu de *Argentia*. De semnalat că Tzetzes scrie în altă parte, după Diodor din Sicilia⁴³, că sub albia rîului σαργεντίου (Sargentium în textul latin) au fost îngropate comorile lui *Aydoleon* (αὐδόλεόντος) regele peonilor (παιώνων) și că *Xermodigestos* (ξερμοδύγεστος) a denunțat aceste comori regelui trac Lysimah :

Τοὺς θησαυροὺς ἐμήνυσε τῷ θράκης στεφηφόρῳ.
Τοῦ σαργεντίου ποταμοῦ κάτωθεν κεκρυμμένους,
Τοὺς οὓς αὐτὸς κατέκρυψε τὸν αἰχμαλώτοις μόνοις,
Τρέπων τὴν κοίτην ποταμοῦ καὶ κατορύττων κάτω,
Εἴτα τὸν ῥῶν ἐπαφείς, τὸν δ' αἰχμαλώτους σφάττων.⁴⁴
(El a denunțat regelui Traciei tezaurele
Ascunse fiind sub albia rîului Sargentios,
Pe care le-a ascuns el cu ajutorul numai a captivilor,
Schimbind albia rîului și îngropindu-le sub albie,
Apoi lăsind liber cursul rîului și ucigind pe captivi),

Din versurile de mai sus vedem că I. Tzetzes istorisește un caz asemănător cu tezaurele lui Decebal, despre care Dio Cassius-Xiphilinos spune că „erau ascunse sub rîul Sargetia, care curge pe lîngă scaunul domniei lui”. El mai menționează că Decebal „prin mijlocirea captivilor săi abătu rîul, săpă albia lui și punind într’insa mult argint și mult aur, precum și alte lucruri de mare preț...după aceea aduse din nou rîul în albia lui...După ce făcu acestea, el ucise pe captivi”⁴⁵.

Istoricul bizantin nu dă nici un amănunt despre incercarea lui Decebal de a-și salva tezaurele, ci spune numai „că și-a ascuns tezaurele lîngă rîul Argentia”. În schimb dă unele amănunte asemănătoare cînd vorbește mai departe de ascunderea unui tezaur trac. În relatăriile celor doi istorici cu privire la tezaurul lui Decebal observăm o deosebire pronunțată referitor la numele rîului sub care Decebal și-a ascuns tezaurele. În textul

⁴² *Ibidem*, chiliada II, 34 v. 61.

⁴³ Opera lui Diodor din Sicilia nu ni s-a păstrat, și versurile lui Tzetzes, scrise pe baza celor citite de la Diodor, au intrat în volumul Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου Βιβλίοιθκης Ἰστορικῆς τὰ λειψάνα (Diodor din Sicilia, Relicvele bibliotecii istorice), în ediția lui Carol Müller, Paris, 1855, vol. II, p. 429, Müller reproduce în carteia a XXI-a numai versurile lui Tzetzes, (chiliada VI, 53 v. 471–481), drept o relievă a istoricului grec din Sicilia.

⁴⁴ I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada VI, 53 v. 477–481.

⁴⁵ *Istoria Românei*, I, p. 304; A. Odobescu, după ce reproduce pasajul lui Cassius despre tezaurul lui Decebal adaugă : „Pe temelul acestor cuvinte învățății din secolul al XVI-lea visau mereu la comori de ale lui Decebal” și că istoriograful austriac Wolfgang Lazius „povesti că pe timpul său, niște pescari români, plutind cu luntrea din Mureș în Istrița sau Streia, care este vecchia Sargeția, a isbit vasul lor sub apă de o buturugă și scormonind ei acolo, au decosperit o tainiță din care au scos peste 40000 banii de aur, toti cu efigia lui Lysimach regele Thraciei ... Aceasta se credea a fi fost chiar comorile lui Decebal” (*op. cit.* ed. II, p. 223). Această povestire ne duce cu gîndul la tezaurul trac amintit de scriitorul bizantin Tzetzes.

lui Cassius-Xiphilinos riu se numește *Sargetia*, iar în cel al lui Tzetzes *Argentia*. Să fie oare o greșală? Nu credem că Tzetzes, care se lăuda că era un istoric precis, să fi greșit, mai degrabă putem admite că este vorba de un alt riu în Dacia, poate îngă localitatea Ἀργέδας, „oraș de frunte al dacilor sub Buerebista”⁴⁶. Într-adevăr Tzetzes cunoaște și amintește, după istoricul Diodor din Sicilia, de un riu *Sargentios*, cind vorbește de un tezaur trac. Nu poate să fie însă unul și același riu, deoarece *Sargentios* curgea în Tracia, iar *Argentia* în Dacia, două provincii destul de îndepărtate una de cealaltă⁴⁷.

Se pune întrebarea nu cumva Cassius-Xiphilinos, citind la Diodor din Sicilia acele amănunte cu privire la tezaurul trac, de care vorbește Tzetzes, și găsindu-le interesante, le-a trecut pe seama lui Decebal, ca să facă istorisirea mai atrăgătoare? În orice caz suntem în fața unei probleme despre care specialiștii noștri au de spus un cuvînt lămuritor.

În concluzie putem afirma că istoricul bizantin Ioan Tzetzes prin relatările sale, trecute în opera sa Βιβλίον ἱστορικόν, tipărită la Basileae (=Basel, Elveția), în 1546, despre împăratul Traian și podul ridicat de acesta peste Dunăre, la Drobeta, sănă prețioase și istoriciei noștri ar putea să le acorde atenția cuvenită și să eliminate unele păreri, care nu mai corespund.

⁴⁶ Vasile Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 262.

⁴⁷ De remarcat că Leone, în ediția sa critică a operei istorice a lui I. Tzetzes, amintită mai sus, menționează în aparatul critic că a înlocuit în text forma Ἀργεντίαν cu Σαργεντίαν, fiindcă a găsit mai departe la Tzetzes forma Σαργεντίου. Socotim că intervenția lui Leone nu este prea fericită. Mai amintim că echivalentul modern al rîului *Sargetia* din Dacia este astăzi *Strejul*, un affluent al rîului Mureș, vezi Dionisie Fotino, *Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας* (Istoria Daciei vechi), Viena, 1818, I, p. 112; A. Odobescu, ed. II, op. cit., p. 223.

www.dacoromanica.ro

PROBLEMA ORGANIZĂRII STATALE CA „REGIM BOIERESC” ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

La 31 octombrie 1978, în Sala de lectură a Institutului de Arheologie, conducerea Institutului de studii sud-est europene a organizat în cadrul lucrărilor de pregătire a vol. IV din Tratatul de *Istoria României* (1600—1712/1716), o dezbatere asupra *Problemei organizării statale ca regim boieresc în Tara Românească și Moldova în sec. XVII*, atât din cauza importanței ei intriseci, cât și din cauza opinilor divergente, rezervelor sau nedumeririlor la care a dat naștere soluția adoptată în prima versiune a Tratatului din 1964 (vol. III).

Sedința a fost deschisă de prof. Eugen Stănescu, președintele Consiliului științific al Institutului de studii sud-est europene, care a subliniat interesul ce purta organizării acestei dezbateri regretatul prof. Mihai Berza, și a invitat asistența să păstreze un minut de reculegere pentru a cinsti memoria eminentului director decedat al Institutului, care aștepta cu nerăbdare să participe la aceste dezbateri. Arătând importanța problemei puse în discuție și necesitatea unei largi dezbateri a ei din partea specialiștilor, a dat cuvântul organizatorului tehnic al reunii, prof. dr. Valentin Georgescu, pentru a prezenta o sinteză introductivă a problemei. Ea a fost urmată de patru expuneri tematice susținute de Ion Matei, Liviu P. Marcu, Nicolae Stoicescu și Florin Constantiniu, cercetători principali, primii doi la Institutul de studii sud-est europene, iar ultimii doi la Institutul de Istorie „N. Iorga”, după care a avut loc dezbaterea tezelor expuse sau enunțarea unor teze noi. Autorii expunerilor tematice au dat lămuririle necesare și s-au tras concluzii care se pot desprinde din dialogul astfel purtat. Dăm mai jos, într-o formă în general prescurtată, fiecare expunere, intervențiile în cadrul discuțiilor și concluziile la care s-a ajuns.

**Prof. dr. h.c. VALENTIN AL. GEORGESCU, membru al Academiei
de științe sociale și politice: Regimul boieresc în Țările Române.
Punerea problemei**

Obiectul discuției. Ne vom ocupa în principal de Țara Românească și de Moldova, singurele unde regimul nobiliar face obiect de controversă, și de anii vol. IV din Tratat : 1601—1711/16, deși există însă procese importante de regim boieresc înainte și după aceste două date.

Probleme de terminologie. Nobiliar și boieresc sunt sinonime. Dar este firesc să desemnăm prin boieresc, particularitățile regimului care în altă zonă istorico-geografică s-ar numi nobiliar, cu o schemă clasică sau tipică pe care n-o regăsim în totul în Țările Române. Aceasta nu implică nici o nuanță pejorativă pentru boier, boieresc, față de nobil, nobiliar. Ambii termeni exprimă modalități de structură aristocratică („rod ales”). În 1947 P.P. Panaiteanu a vorbit de regim *aristocratic*.

Noțiunea de *regim*, cred că poate fi păstrată. Ea desemnează un ansamblu coherent de structuri sociale, la nivel economic, social, politic și mental-cultural. Structuri care tind, sau care au și reușit să indeplinească, durabil sau cu intermitențe, o funcțiune boierească, adică nobiliară. Deci un rol politic preponderent al stării boierești, singură sau cu unele alianțe de clasă. Aceasta, într-o societate cu o fundamentală structură de stări sociale. Este vorba de un regim nobiliar feudal. Amintesc însă că a existat și un regim aristocratic selavagist, cum există o republică sau o democrație parlamentară burgheză a notabilităților.

Regimul boieresc poate oscila de la o tendință politică la o realitate de guvernămînt. În acest ultim caz apar neted și forme de instituționalizare, adică instituții nobiliare. Ele vor trebui analizate și definite cu grijă, începînd cu raportul *domnie — nobilime*.

Regimul boieresc corespunde unei anumite structuri sociale. Unui tip de societate, și anume Societății de stări. Unei forme de guvernămînt — fie că este vorba de guvernare directă sau indirectă — prin starea boierească. Unei anumite mentalități de ierarhizare, de stratificare, de discriminare și de monopol elitist. Economia boierească se distinge prin agricultură latifundiарă, prin aservire maximă a țărănimii și printr-o intensă participare la o economie feudală de schimb, precum și printr-o fiscalitate corespunzătoare. Intensitatea și stilul nivelului boieresc (nobiliar) al unui regim dat, depinde de măsura variabilă în care aceste condiții sunt îndeplinite. De unde necesitatea studierii lor cantitative, cu firești concluzii calitative și stilistice.

Regimul nobiliar nu este sinonim cu anarhia sau fărîmițarea feudală. El promovează din punct de vedere un anumit centralism feudal al statului.

Problema de metodă. Problema a fost deja pusă în istoriografia noastră de tîrnărul Gh. I. Brătianu în 1917 care însă nu și-a publicat analizele sale decît într-un studiu despre adunările de stări, în limba franceză din 1952 și într-o lucrare tipărită în limba română în 1977. În 1937, Al. Boldur punând problema feudalismului românesc, a implicat și pe acelea ale adunărilor de stări și regimului boieresc. P.P. Panaitescu în două studii din *Interpreări românești* (1947) a vorbit de existența unui regim „aristocratic”, opus și următor celui „voievodal”, concepție reexpusă și regîndită materialist istoric în studiul despre Adunările de stări (1957—1964) și în vol. III, în *Istoria României* (1964). În *Istoria poporului român* (sub red. acad. A. Oțetea) regretul prof. M. Berza, reluind o idee deja expusă într-un studiu anterior, admitea de asemenea existența regimului boieresc în sec. XVII. În studii mai vechi și în *Istoria României* (II și III), prof. Eugen Stănescu s-a ocupat de aspecte noi (ideologice și politice), contribuînd deosebit de documentată și importantă fiind bine cunoscută. În monografie publicată de mine cu Petre Strîhan, *Judecata domnească*, se admite o netă politică nobiliară a boierimii și se înfătișează unele aspecte sau demersuri de acest fel în materie judiciară, iar studiile mele despre adunările de stări sint o contribuîtie indirectă la studiul regimului boieresc. În studiul intitulat *Types et formes d'Assemblées d'états en droit féodal roumain* (C.I.H.A.E., Londra, 1968), în *Liber memorialis G. de Legarde*, Paris-Louvalin (1970), deosebesc trei tipuri de adunări de stări: voievodal (- sec. XVI), nobiliar (XVII — 1750) și fanariot (1750—1831). Studiile lui D. Mioc (Buc. 1966, Bruxelles, 1969) despre adunările de stări și rolul lor fiscal sint o contribuîtie preînășă la problema regimului nobiliar. Pentru Transilvania trimitem la lucrările cunoscute ale acad. Șt. Pascu și la bibliografia acolo citată.

Ar fi bine să discutăm cum a fost pusă problema pînă acum, cu ce metodă și în ce direcție î se pot aduce îmbunătățiri sau rectificări.

Programul la care ne-am oprit cuprinde patru referate urmate de o largă dezbatere. Ion Matei ne va arăta rolul pe care statutul internațional de vasalitate al Principatelor față de Poarta otomană î-l a jucat fie în cristalizarea și dezvoltarea, fie în inhibarea sau eșecurile regimului boieresc.

Liviu P. Marcu ne va arăta dacă regimul nobiliar a fost la noi o formă de guvernămînt.

Nicolae Stoicescu va analiza posibilitățile de regim boieresc în lumina echilibrului de forțe între domnie și starea boierimii.

Pînă acum, cu excepția prof. Eugen. Stănescu, s-a dat puîină atenție problemelor de mentalitate colectivă ale regimului nobiliar. Florin Constantin își va axa pe acëst aspect nou, interesul viu pe care îl poartă problemelor de mental colectiv,

Cu acest plan, dezbaterea bine realizată ar putea duce în primul rînd la o caracterizare tipologică a regimului boieresc și la o încadrare a lui în tipologia pe plan universal sau cel puîin zonal a regimurilor nobiliare cunoscute.

O atenție deosebită ar trebui acordată contactelor cu Bizanțul de la care ne vine tradiția autocratică și aş zice antinobiliară a domniei românești. Această tradiție a lucrat așa cum G. Ostrogorski în *Dumbarton Oaks Papers* (1971), p. 1—32, a arătat că aristocrația bizantină n-a putut realiza o anumită eliberare mentală și de structură occidentală, din cauza tradiției autocratiei bizantine, care, continuată de „Bizanțul de după Bizanț”, a fost reactivată și mereu reactualizată în condițiiile dominației otomane. Undeva va trebui să se ridice problema absenței unui regim nobiliar în Imperiul otoman și „specificul” feudalizării din sec. XVIII — XIX.

În ceea ce privește aspectul *instituțional* (incomplet studiat pînă acum), orice regim boieresc își construiește un adevărat sistem de instituții. Este deosebit de important să vedem, ca intensitate, deplinătate și extindere, pînă unde instituțiiile caracteristice s-au putut cristaliza. Se poate încerca o analiză a divanului domnesc de tip boieresc în comparație cu cel de tip voievodal autoritar. Regimul are o influență asupra judecății domnești (a se vedea

tratatele din 1595), asupra legalității feudale (bazate pe pravilă, drept scris, imperial, dar extra-domnesc), asupra rolului și structurii adunărilor de stări. În regim boieresc, lupta boierimii smulge domniei în momentele de criză cărți de libertăți, ca hrisoavele din Țara Românească din 15 iulie 1631 și 9 dec. 1668. Înriurire asupra regimului fiscal al boierimii și asupra rolului ei în așezarea impozitelor, prin intermediul atribuțiilor fiscale (taxation) ale adunărilor de stări. Influență în fine și îndeosebi asupra alegerii domnului care trebuia să fie ales de „țară”, adică cea privilegiată, practic marii boieri, devenind o simplă confirmare a acestei alegeri, de care Poarta ținea seama după înprejurări sau interese proprii,

În contextul dominației otomane și al tradiției de autocrație domnească, nu cred că în Tara Românească și Moldova s-a cristalizat desăvîrșit și durabil pentru mai mult de un secol fără *intrerupere*, un regim nobiliar. De aci și nivelul neimplinit, intermitent, necristalizat complet al celor mai multe din structurile instituționale ale acestui regim. Dar problema regimului boieresc a fost constant la ordinea zilei în toată această perioadă și cu domni anti-nobiliari (lui Vasile Lupu, domn autocrat tipic, s-a încercat să i se ceară o „legătură de domnie”, pe care a refuzat-o) și cu domni de regim boieresc (de la Matei Basarab la Antonie din Popești). Ar fi foarte util un inventar al tuturor adunărilor de stări din această perioadă (inclusiv cele din „tabără” sau pe neașteptate, sau cele „paralegale” și protestatare). Nu le cunoaștem pe toate și fără analiza lor problema nu poate fi exact cintărită. Extinderea rolului lor judiciar este tot o trăsătură legată de revendicările de „legalitate” ale boierimii. N-avem studii complete asupra cărților de libertăți. Este necesară studierea unei probleme cu totul neglijată, aceea a legărilor domniei prin *pacta conventa* (tocmai legătura, legare) de înscăunare, ceea ce în Apus se numesc *Wahlkapitulationen*, *Herrschaftsverträge* sau „*contacts politiques*”. Comisia Adunărilor de stări (Göttingen, 1973) a consacrat acestei probleme o sesiune și un prețios volum. Tara noastră n-a participat la ea și s-a pierdut prilejul de a se înscrie problema românească în contextul ei european,

Lupta pentru legalitate prin pravilă și pentru legalitate și publicitate în materie de repreziune a „violenței” fac parte din programul de revendicări boierești, mereu auzit în sec. XVII, care și apare ca un secol al marilor pravile. Deosebit de interesant este să ne întrebăm dacă, în politica externă, regimul boieresc a avut o tendință pro-creștină și anti-otomană, și cu ce caracteristici. La nivelul de clasă dominantă, regimul boieresc trece ușor peste unele frontiere „naționale”, dar cind este vorba de categorii interne sau inferioare concurente (*hospites* în Ungaria, *străinii* în Magna Charta engleză etc. *grecii* la noi), regimul boieresc se manifestă consecvent și constant contra străinilor. În ceea ce privește biruința limbii și scrisului în limba română în sec. XVII, se poate cerceta rolul pozitiv sau stimulator al categoriilor sociale pe care trebuia să se sprăjine regimul nobiliar.

În concluzie, sec. XVII nu poate fi studiat fără cercetarea tuturor acestor aspecte ale regimului nobiliar, care ating acum o intensitate semnificativă, chiar dacă nu, asistăm de la un capăt la altul la o neîntreruptă instalare a acestui regim. Alternanțele între domnii autoritari și domnii de regim boieresc sunt o realitate vădită. Tonul general pare însă să vină mai mult din crizele, revendicările și realizările variabile ca împlinire, ale regimului boieresc. Ele continuă într-un anumit fel pînă la 1750, iar în Moldova în cunoscuta anaforă a boierilor conservatori din aprilie 1827, se găsesc puternice accente nobiliare, pe care domnul este silit să le confirme, fară urmări.

Dr. ION MATEI, cercetător științific principal la Institutul de studii sud-est europene: Regim boieresc și suzeranitatea otomană

Ne vom referi pe scurt la baza juridică a raporturilor celor trei Țări Române cu Poarta otomană care a avut drept consecință păstrarea autonomiei lor. Despre caracterul, conținutul și importanța acestor autonomii în cadrul Imperiului otoman și consecințele care decurg din ea, ne vom rezuma în special la problemele legate de subiectul dezbatării.

Țările române continuă să aibă statutul unor teritorii care, fără a face parte integrantă din Imperiul otoman, își păstrează suveranitatea pe care și-o exercită prin propriile sale organe.

Față de Poartă răspunzător este domnul sau principale. Domnia continuă să-și păstreze prerogativele sale care sunt manifestări ale autorității suverane. În cele trei țări domnul sau principale este ales.

Dreptul islamic clasic, care conservă puternice reminiscențe ale raporturilor gentilice, presupunea, ca termen al unei convenții, existența încă a familiei celui cu care s-a ajuns la închelerea ei. În general turcii au respectat alegerea sau desemnarea domnului din rîndul fami-

liilor domnitoare. El trebuia să ţie domn sau măcar să încearcă a dovedi acest lucru. Este evidentă stăruința domnilor de a-și proba o ascendență din Basarabia sau din Mușatinii (înă la Movilești) sau alegerea principelui din familiile princiară (firește, cu multe excepții).

În beratele de numire sau de confirmare principelui Transilvaniei se face amintire de alegerea „celor trei neamuri” (tău millet), pe cind în actele de confirmare a domniei muntene sau moldovene se face uneori amintire de boieri alături de „raia sau beraia” să dea ascultare domnului. Totuși alegerea, de regulă, chiar dacă nu este rudă domnească, trebuie făcută dintrę boieri. Într-un arz din 1639 boierii spun că domnul „a fost ales dintre noi”. În caz de hainire boierii sunt făcuți răspunzători alături de toată țara, însă în cazul lui Gheorghe Rakoczy II nobilii Transilvaniei erau invitați și să aleagă un alt principie.

Domnul și principalele poartă însemne ale domniei atât cele date de puterea suzerană cât și cele tradiționale pe care le ia cu ocazia înscăunării sale în țară. El are drept la ceremoniile de investitură cu ocazia căreia primește însemnele care-i rezervau și locul în erarhia otomană.

În țară domnul are putere absolută asupra supușilor indiferent de ranguri sau funcții, are dreptul de a legifera, de a întări posesiunile cu imunitățile respective, de a dărui „pentru credincioasa slujbă” moșii sau de a le confisca în caz de necredință sau de trădare. Domnul poate condamna la moarte un boier, însă în caz că ar vrea să pedepsească pe mai mulți deodată consideră mai prudent să ceară o învoie de la Poartă.

Domnul întreține o armată al cărui conducător este, fiind obligat să se alăture oștirilor otomane. Inițiativa domnului se păstrează însă în cazul unui războl defensiv; el nu poate participa la alianță fără încuviințarea Porții și nu poate declara un războl ofensiv. Sint în general raporturi firești în cadrul dreptului internațional medieval și nu înseamnă că prin aceste limitări incetează a mai fi suveran în limitele condițiilor sale. Firește însă că în această calitate el are și importantul instrument al puterii interne. În raporturile boieri-domn se au în vedere împrejurări de ordin foarte diferit: personalitatea domnului, condiții de moment, puterea politică a unor partide boierești, familia domnului (în general boierii preferă un domn fără copii) etc.

În general documentele turcești sint destul de vagi și nu lasă să se întrevadă dorința expresă a Porții de a controla pe domn prin boieri. Aceștia aveau dreptul de a se plinge la Poartă însă în cazul dovedirii unei calomnii (lucru ce se putea dovedi prin sume de bani ...), boieri erau pedepsiți de sultan chiar în capitala imperiului sau trimiși în țară spre a fi pedepsiți.

Dr. LIVIU MARCU, cercetător st. principal la Institutul de studii sud-est europene: Regimul nobiliar în cadrul formei de stat din țările române în secolul al XVII-lea

Ca forme de guvernămănt, orinduirea feudală a cunoscut, în principal, monarhia descentralizată, monarhia reprezentativă pe stări, monarhia absolutistă și republika feudală de tip orășenesc; regimurile politice au îmbrăcat și ele diferite forme și denumiri, de la cele tiranice și despotice, pînă la cele ce îngăduiau o mai largă participare la treburile publice. Monarhia descentralizată a existat sporadic în Transilvania, iar în Moldova și Țara Românească, datorită formelor specifice de formare a statului feudal, pe baze teritoriale și nu clanale, n-a fost posibilă o fărîmitare feudală. În schimb, monarhia reprezentativă pe stări, a fost bine conturată în toate cele trei țări române, forma ei cea mai avansată găsindu-se în Transilvania.

O particularitate în dezvoltarea acestei instituții în țările române este faptul că, începînd prin a fi folosită de către puterea centrală pentru întărirea autorității sale, ca în Franța, Spania și Rusia, a sfîrșit prin a fi utilizată de nobilii feudali în proprietatea lor interese, în scopul slăbirii puterii centrale, ca în Germania și Polonia (P.P. Panaiteanu). Se pune deci întrebarea dacă în decursul existenței acestei forme de guvernămănt putem deosebi mai multe regimuri politice și care au fost ele.

Economia de schimb, apărută în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cunoaște un avînt sporit în secolul al XVII-lea, începe să producă pentru schimb, iar feudalii devin, din stăpini de sate, întreprinzători în regie proprie, interesati în sporirea producției.

Această transformare atrage după sine și schimbări în baza socială a domniei. Dispare vechea boierime, înzestrată cu imunități, și ia naștere o boierime nouă, recrutată în special din mijlocul micilor boieri sau al curtenilor. Noua boierime era interesată la întărirea autorității centrale a statului pentru consolidarea proprietății politice și economice. Puterea centrală constituia sprijinul ei de bază în exploatarea producătorilor direcți. Vechea boierime

folosise, pentru constringerea extra-economică a țărănimii dependente, mai ales organele domeniale; noua boierime se folosește într-o mare măsură de cele ale statului. Legată de economia de schimb, intensificind exploatarea țărănimii, noua boierime înțelege că singura putere în stare să țină în fru masele în lupta lor pentru limitarea acestei exploatari este puterea centrală. Domnia, la rîndul ei, caută să întărească puterea acestui factor politic nou, făcind însemnate donații de domeniile din cele ale statului, din cele vechi sau de curind confiscate reprezentanților noii boierimi, aflată în serviciul ei.

Lupta pe care o poartă boierimea în această perioadă va avea ca obiectiv înlocuirea statului feudal centralizat domnesc cu un stat feudal centralizat boieresc. Un interesant exemplu este tratatul de la Alba Iulia, din 20 mai 1595, care prevede o scădere simțitoare a atribuțiilor puterii domnești (E. Stănescu). Astfel după modelul transilvănean, domnul ca și principale nu mai întrețineau legătura propriu cu străinătatea, nu mai numea pe dregători, nu mai fixau dările și cheltuielile, limitându-se neatârnarea țării și anulindu-se caracterul „domnesc” al autorității centrale. Boierimea urma să guverneze țara prin „sfatul celor doisprezece boieri” prevăzut de tratat și fără de care domnia nu avea voie să întreprindă nimic. Fixarea și încasarea dărilor nu mai erau atribuții ale domniei, ci ale sfatului boieresc, instanța ultimă de aprobare fiind dieta Transilvaniei, „și alese Bațr Jiomon 12 boieri jurați munteni puindu-și ispravni preste tot venitul țării și să fie supt porunca lui” (Letopisețul Cantacuzinesc).

Tratatul de la Alba Iulia nu fixa numai locul boierimii ca forță dominantă a statului feudal, ca noua deținătoare a autorității centrale în raport cu domnia, ci și în raport cu clasa exploatață, țărănește aservită. O clauză din tratat prevedea întoarcerea cu forță a țărănilor dependenți fugiți de pe pămînturile boierești. Includerea acestei clauze ilustră colaborarea strinsă a claselor stăpînitoare din țările române în reprimarea uneia dintre cele mai caracteristice forme de luptă de clasă în creștere a țărănimii: fuga de pe moși.

Modelul nouului regim preconizat de marii feudali era pentru Țara Românească și Moldova, Transilvania, unde acest regim era deja înființă încă din secolul trecut, dar și Polonia, unde „republica aristocratică” avea deja o tradiție bine stabilită.

În Transilvania, dietele „națiunilor privilegiate” ce s-au ținut între anii 1542–1545, au hotărît că se vor supune unui șef de stat (principale) ales, numai dacă acesta le garantează libertățile și privilegiile lor de clasă. Legiuirile *Probatae* și *Compilatae* stabilieau ca principale să fie ales de membrii dietei și că înainte de alegere aceștia urmău să-i impună anumite condiții candidatului.

Regimul acesta durează în Transilvania din primul deceniu al secolului al XVI-lea, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, iar în Moldova și Țara Românească de la începutul secolului al XVIII-lea și pînă la începutul secolului al XVIII-lea. Încercările lui Rákóczi și Bethen, ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu de a întări puterea centrală, revenindu-se la situația anterioară nu dau rezultate. Regimul va intra în criză în două jumătate a secolului al XVII-lea și urmarea va fi instaurarea monarhiei de tip absolutist, în Transilvania, de către austrieci, în Moldova și Țara Românească de fanarioti, după încercările nereușite ale lui Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir de a găsi o soluție proprie. La întrebarea dacă în cadrul formei de guvernămînt a monarhiei reprezentative pe stări în țările române au existat sau nu mai multe regimuri politice, credem că putem admite existența a cel puțin două astfel de regimuri, și anume: un regim de concentrare a puterii în mîna șefului statului, sprijinit de păturile producătoare, pentru care am putea folosi denumirea de „regim domnesc” sau „volevodal” (B. Câmpina) și un regim caracterizat prin acapararea unor prerogative domnești de către marii feudali și agravarea situației producătorilor direcți pe care l-am putea denumi „regim nobiliar” (E. Stănescu), sau boieresc.

„Regimul domnesc” ar prezenta ca trăsături caracteristice: a) întărirea aparatului administrativ central prin sporirea rolului domniei; b) crearea unui corp de dregători-ostași ce depind direct de șeful statului; c) includerea în sfatul domnesc numai a boierilor cu dregători; d) acordarea unor avantaje păturilor producătoare, țărani și tîrgoveți pentru a se echilibra astfel puterea marilor feudali. „Regimul nobiliar” ar avea următoarele particularități: a) Precumpărarea marii boierimi în conducerea țării; b) impunerea domnului de către partidele boierești, controlarea politicii lui interne și externe; c) asigurarea poziției precumpărătoare a noii nobilimi pe baza principiului *habeas corpus*, prin *chariae libertatum* și prin *pacta et concorda* impuse domnului; d) administrația directă a veniturilor țării; e) acapararea de domenii, extinderea rezervei senioriale, aservirea producătorilor direcți și intensificarea exploatarii pe baza rentei în muncă.

Dacă sub raport economic, fenomenul consolidării pozițiilor marilor feudali este general pentru cele trei țări române, sub raport politic în Moldova și Țara Românească, regimul nobiliar a fost mai mult teoretic expus de marii cărturari, avînd în practică o sferă și un conținut relativ redus, datorită probabil și modului de formare a clasei feudale, în Transilvania, deși

mai puțin dezbatut teoretic, există toate dovezile că a fost aplicată din plin, ca și reprezentarea pe stârî, de către o clasă feudală formată în alte condiții. În cadrul formelor de stat, regimurile politice din țările române în secolele XIV – XVIII-lea, prin particularitățile lor, au constituit, în general, un element de diversitate, în timp ce unitatea s-a concretizat, în principal, în forma de guvernămînt ce le-a asigurat totodată și încadrarea în sistemul european.

Dr. N. STOICESCU, cercetător șt. principal la Institutul de istorie „N. Iorga” : Relațiile dintre domnie și boierime

Una din caracteristicile istoriei medievale românești este conflictul aproape permanent, uneori și violent, dintre puterea centrală, domnia și marea boierime. Prima urmărea în linii generale întărirea autorității sale și supunerea marii boierimi acestei autorități, în timp ce boierimea căuta să limiteze această autoritate și să-și păstreze privilegiile. Boierimea a acceptat puterea centrală numai în măsura în care aceasta îi oferea mijloacele de care dispunea singură pentru a-și asigura exploatarea țărănimii și pentru a face față atacurilor externe; în același timp, boierimea a acționat împotriva puterii centrale de stat în măsura în care o domnie puternică și stirbea drepturile și privilegiile de care se bucura, urmărind să subordoneze pe domn boierimii. Este vorba deci de două concepții politice privind deținerea și exercitarea puterii în statul feudal, dintre care prima urmărea întărirea statului, pus în slujba intereselor generale ale clasei dominante.

În funcție de evoluția raporturilor dintre puterea centrală și clasa dominantă, regimul lor politic a fost periodizat în tratatul de istorie României în : fărîmitarea feudală, lupta pentru centralizarea statului și aşa-zisul regim nobiliar, acesta începînd din sec. XVII.

După E. Stănescu – unul din susținătorii și teoreticienii regimului nobiliar – trăsăturile acestui regim ar fi : domnie electivă, nu ereditară ; domnie dominată de marea boierime, nu domnie autoritară ; favorizarea clasei conducătoare și neglijarea intereselor celorlalți locuitori ; îmbogățirea marii boierimi și sărăcirea țărănimii. Unele din aceste trăsături – după părere mea – sunt valabile pentru întreg evul mediu, nu numai pentru regimul nobiliar.

O altă problemă care trebuie discutată este aceea a aşa-numitei boierimi noi, apărute la sfîrșitul sec. XVI, idee susținută în vol. II din Istoria României. Studiul atent al familiilor boierești din sec. XVII dovedește că boierimea din această vreme nu este decât în mică măsură „nouă”, cea mai mare parte a ei fiind urmașa celei din sec. XVI.

Analiza relațiilor dintre domnie și marea boierime în sec. XVII dovedește că este vorba de relații de forță între cele două părți : cind domnul este o personalitate puternică, acesta reușește să-și subordoneze marea boierime, cind acesta este slab (indiferent de epoca în care trăiește), el este dominat de marea boierime. Nu este vorba decât în istoria noastră medie de o epocă anume în care marea boierime domină sau subordonează toți domnilii.

Vor trebui supuse, apoi, unei atente analize cele două concepții despre putere, ale domniei și marii boierimi, aşa cum apar ele din diverse documente programatice ca cele din 1631, 1674, 1684, 1717 etc. În timp ce marea boierime se declară împotriva domniei autoritare și pentru domnie electivă, domnilii încearcă să-și impună autoritatea și să creeze dinastii (Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, D. Cantemir). Există deci două concepții clar exprimate în sec. XVII cu privire la alegera domnului, succesiunea la tron și prerogativele domnești, pe care fiecare din cele două părți încearcă să o impună celeilalte.

Trecînd apoi la mijloacele de care dispunea fiecare din cele două părți în lupta pentru putere, ar trebui să putem analiza pe larg evoluția sfatului domnesc și a raporturilor sale cu domnia, ca și evoluția curtenilor și slujitorilor, care ar fi putut deveni un mijloc de întărire a domniei. Fiind puși sub comanda marilor boieri – din rîndurile căror se alegeau căpitani, care devineau astfel, din comandanțai ai cetelor lor particolare, comandanțai al slujitorilor țării – și lipsiți în general de sprijinul ferm și consecvent al domniei, curtenii și slujitorii nu au putut oferi un sprijin de nădejde domniei.

O ultimă problemă pe care o vom analiza aici este aceea a alianțelor pe care se puteau baza cele două părți. Lupta pentru deținerea puterii avea loc în sinul clasei dominante sau între aceasta și domnul țării. Rareori în această luptă interveneau și alte forțe sociale. Neexistând o orășenime puternică, domnia a fost lipsită de sprijinul pe care orășenimea din apus I-a dat puterii centrale. De aceea domnia a fost silită să caute sprijin în țărănimaea liberă. Alianța domniei cu țărănimaea a fost însă slabă și inconsecventă și aceasta din multe cauze : domnia – care putea asigura ordinea în statul feudal și îngădîi abuzurile boierimii – impunea la dări pe

locuitori și reprezenta în esență interesele clasei dominante. La rîndu-i, boierimea — ca singurul factor politic activ — era și singura care se putea opune abuzurilor domniei, luind uneori apărarea „țărilor”. Din aceste motive, țărânamea nu a fost consecvent nici alături de domnie, nici de partea boierimii.

Avgind în spatele lor puterea suzerană, domnii celor două țări vor căuta să-și întărească autoritatea față de boieri. În întărirea autorității lor pe plan intern era interesată și Poarta, care dorea liniștea în aceste părți pentru a-și asigura strîngerea veniturilor și a nu oferi prilej de intervenție unei puteri străine. De aceea, în unele porunci sultanul cerea boierilor să-și vadă de slujba lor, să fie alături de domn „în chestiunile privitoare la paza și la ocrotirea țărilor”, și „să se ferească de impotrivire și de îndărătnicie” față de domn, amenințind că altfel „nu vor mai fi trimiși, de azi încolo, în țara lor voievozi, ci vor fi desemnați și trimiși emiri musulmani”.

În concluzie se poate spune că cele două părți aflate în conflict pentru putere n-au avut mijloace suficient de puternice pentru a-și impune definitiv una alteia concepția sau punctul său de vedere: nici domnia nu a putut consolida un stat deplin centralizat, o monarhie feudală de tip absolutist, înzestrată cu un puternic aparat de constringere, nici boierimea nu a putut transforma statul feudal într-un stat nobiliar clasic, aşa cum era statul polon. Pentru fiecare dintre cele două părți acestea au rămas doar *năzuințe nerealizate*, pentru fiecare din principala celeilalte și a propriei sale lipse de mijloace și de aliații. Întrucât statul feudal a fost pus totdeauna în slujba clasei dominante, el a fost în esență boieresc, fără însă să fie mai „nobiliar” în sec. XVII decit ar fi fost în secolele anterioare; *statul așa-zis „nobiliar” poate fi deci considerat o năzuință a marii boierimi în anumite perioade, dar nu o caracteristică a sec. XVII.*

Dr. FLORIN CONSTANTINIU, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”: Regimul boieresc și mentalul colectiv

În discuția privind regimul nobiliar în Moldova și Tara Românească în secolul al XVII-lea, demersul nostru pornește de la reconstituirea mentalității și ideologiei clasei dominante pentru a coborî la condițiile sociale și politice care le-au generat. Pentru noi barocul — în înțeles tipologic (stilistic) — este un tip de existență, expresia unei situații tragicе, în cadrul căreia, efortul de soluționare a conflictului — rămas insolubil — se exprimă printr-o strălucire ce îndeplinește o dublă funcție: compensatorie și defensivă (împărtășim opinia lui Edgar Papu).

Ne-am însușit observația lui V.L. Tapié, după care barocul este caracteristic societăților aristocratice, și am considerat că dacă întîlnim la boierii români din secolul al XVII-lea o existență de tip baroc, sintem în drept să conchidem că ne aflăm în fața unei societăți agraro-nobiliare aflate pradă unui conflict, a cărui natură ne-am propus să o definim.

Analiza scrierilor lui Miron Costin și Dosoftei dezvăluie un pesimism, o frustrare, o alienare, care se contopește toate într-o sensibilitate barocă. Splendoarea reverberată de fastul curții domnești (Radu Mihnea, Vasile Lupu), îndrăzneața originalitate a construcțiilor (Dragomirna, Golia, Trei-Ierarhi), strălucirea originii romane, invocată de marii cronicari, temele *Fortuna labilis* și *Ubi sunt* apar, toate, drept expresia acestui tip de existență baroc.

Stăpînă a unor mari domenii și a unei însemnate părți a populației țărilor (țărâname de condiție servilă), boierimea a voit să dea o formă instituțională preponderenței sale economice și politice, prin instaurarea unui regim nobiliar.

Condițiile create de dominația otomană au zădărnicit efortul boieresc. Regimul nobiliar nu s-a instaurat decit în chip incomplet și temporar și încă și atunci, de fapt nu de drept. Eșecul politic a generat un sentiment de frustrare, pe care boierimea l-a împărtășit cu domnia în raport cu Poarta. Domni și boieri, despărțiți prin lupta pentru putere, au încercat aceeași sensibilitate barocă, pentru care strălucirea a jucat rolul de compensație pentru eșecul politic (boierii : regimul nobiliar ; domnul : poziția subalternă față de Poartă) și de apărare față de primejdia reprezentată de Imperiul otoman,

În cadrul dezbatelor au luat cuvîntul : VIRGIL V. MIRESCU, doctor în drept :

Am venit la această dezbatere preocupat de perspectiva Congresului mondial al istoricilor care va avea loc la București peste doi ani, precum și de stadiul noii elaborări a Tratatului de istorie a României.

Fără a intra în controversele care s-au dezvoltat în ultima vreme în ceea ce privește caracteristicile feudalismului românesc consider că această primă dezbatere aduce cîteva contribuții remarcabile în clarificarea problemelor controversate, fiecare reprezentind cîte o latură a problemei dar, bineînțeles, fără a epuiza toate aspectele posibile.

Consider că analiza actelor juridice de *emanări otomană* ilustrînd numai interesele acestui Imperiu, care pun accentul pe Domnitor, ca reprezentant unic responsabil în fața Inaltăi Porți - scoate în relief înălțarea instituției Domniei, în măsura în care este favorabilă acelor interese.

Realitatea internă este, însă, mult mai complexă și *istoria instituțiilor* trebuie cercetată folosind nu numai actele juridice cu caracter de comandă (politică, militară sau de alt fel), ci și celelalte forțe interne. Bineînțeles că, printre acestea, *boterimea* sau *nobilimea* (cu toate nuanțele ce decurg din termenii) joacă un rol de frină sau de *replacă* în calea tendințelor sau riscurilor de absolutism personal (mai ales cînd, de fapt, acestea devin un *instrument al intereselor străine*).

Fiecare dintre punctele de vedere exprimate în comunicări mi s-a părut a exprima cîte o latură a complexului adevarat *istoric* și – din acest punct de vedere – *istoria factologică* demonstrează alternanța de priorități între *domnitorii cu personalități puternice* – ce și-au imprimat stilul și voia pe întreaga viață politică – și reacția (uneori chiar violentă) a grupărilor boierești sau nobiliare, care au reușit chiar să-și impună domnitorii care să le asculte pînă la docilitate.

Dar *istoria nu se poate limita numai la acești doi factori de conducere*. În acest sens, istoriei politice și analizei formal-juridice a instituțiilor, trebuie să li se adauge ca izvoare și interpretare – *cultura* (nu numai scrisă și mentalitățile) (mai ales cele rezultate din *tradițiile orale*) celor neprinș în documente: *fărânamea*, chiar dacă ea nu juca un *rol direct* – decit în acțiunile militare, ca *oaste apărătoare a pămîntului strămoșesc, a hotarelor și a legilor pămîntului* (obiceiuri și credințe).

În comparație cu *feudalismul european* (mai ales cel apusean) cu *alte caracteristici de către societății românești* – este cert, însă, că trebuie avute în vedere și *caracteristicile proprii*, din toate punctele de vedere, fără a aplica automat o singură schemă, care ar săraci nu numai *conființul*, ci și *tipologia* acelei societăți de *Ev mediu* tîrziu.

În orice caz – nici *schemele juridice clasice*, nici *tipologia comună* nu trebuie aplicate fără *spiritul de nuanță* necesar pentru a individualiza fenomenul istoric românesc.

Dr. RĂZVAN THEODORESCU, cercetător științific principal la Institutul de istoria artei

Ceea ce îmi pare că nu a fost îndeajuns de mult subliniat, nici pînă acum și nici în dezbaterea de astăzi, este împrejurarea conturărilor limpezi, încă la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul secolului următor, a unei *mentalități nobiliare* mărturisite poate mai puțin de izvoarele scrise cît, într-o măsură tot mai mare, de mărturisile artistice. Nu demult, abordînd într-un studiu tipologia acelor „oameni noi”, ctitorii medievali, din secolele XVI, XVII și XVIII pe care i-am socotit caracteristici pentru istoria mentalității românești de la cumpăna evului mediu cu epoca modernă, am încercat să arăt cum încă în preajma anului 1600 gustul pentru fast, pentru genealogii și pentru însemnele heraldice rinduia pe unii voievozi ai Tării Românești și ai Moldovei, ca și pe unii mari boieri și ierarhi de aci, într-un orizont stilistic și mental ce apartinea esențialmente structurilor Renașterii și barocului european, cu tot ce implicau acestea ca orizont aulic, ca patronaj nobiliar, dar și cu specificul, cu notele distinctive pe care fenomenul le primea în spațiul răsăritean al continentului și mai cu seamă în lumea, de sobre tradiții estetice și intelectuale, a românilor.

Ce oare poate traduce mai bine mentalitatea nobiliară de care vorbeam decât faimosul acoperămînt de mormînt de la Sucevița din 1606, cu imaginea lui Ieremia Movilă cusută cu fir de aur și argint pe fondul roșu închis, amintitor de culoarea „de pretenție” a tuturor meridianelor europene, din Bizanț pînă în Italia barocului? M-am străduit să arăt, într-un alt studiu, măsura în care reprezentind transpunerea unei vizionări picturale de Renaștere tîrzie catolică poloneză într-o apărîñind tehnic și stilistic Răsăritului ortodox și post-bizantin, broderia de la Sucevița înseamnă de fapt o replică, concepută într-un stil foarte local, la unele portrete nobiliare din „sarmatismul” polonez strict contemporan, măsura în care imaginile unor regi și magnați poloni din epoca lui Ștefan Báthory și a lui Sigismund al III-lea își au ecoul în imaginea brodată a ortodoxului voievod al Moldovei care, nu trebuie uitat, era și nobil polonez, cu indigenat acordat de regele de la Varșovia și aprobat de dietă, cu domeniul în Polonia, cu alianțe matrimoniale și cu prietenii între demnitarii coroanei, aşadar cu legături

foarte strinse întreținute într-unul dintre cele mai aristocratice și mai nobiliare medii ale Europei anilor 1600.

Era această lume moldovenească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și de la începutul celui de al XVII-lea, atașată nu mai puțin, în acest sens tocmai — la nivelul curții domnești la cel al marilor boieri și ierarhi — unui întreg cerc de cultură, de cultură întrucâtva cosmopolită, „internațională”, tocmai prin intermediul aceliei Poloni cu care aveau atîțea afinități sociale sau intelectuale un Luca Stroici, un Anastasie Crimca episcopul și mitropolitul, un Miron Costin cronicarul; și tocmai de aceea nu m-am sfîrtit să vorbi chiar despre ecouri certe ale unui anume „manierism internațional” aristocratic, rafinat și prețios, al Europei centrale și est-centrale, așa cum era și în jurul curții pragheze a lui Rudolf al II-lea, în lumea nobiliară a Poloniei și Ungariei. A Ucrainei și a unor părți ale Rusiei, ecouri regăsite în arta moldovenească a primului deceniu al secolului al XVII-lea, deci tocmai în epoca de apogeu a Movileștilor, la Sucevița și la Dragomirna.

Ceea ce nu trebuie trecut cu vederea de asemenea, vorbindu-se despre mentalitatea nobiliară din Tările Române înainte și după 1600, pînă către 1700 chiar, este un anume raport sesizabil între propensiunea „monarhică” spre fastul extrem, spre strălucirea aulică, a unor Radu Mihnea, Vasile Lupu sau Constantin Brîncoveanu și legăturile politice bune întreținute de aceștia (cel puțin în anume perioade ale domniei, dacă avem în vedere ultimul caz) cu Poarta otomană, sporul de autoritate pe care asemenea relații îl puteau da în secolul al XVII-lea; așadar, într-o epocă a instabilităților politice prin excelență, a ridicărilor și prăbușirilor spectaculoase pe scena istoriei, epocă „barocă” și la Carpați și la Dunăre, într-un sens foarte particular acestor ținuturi unde un Vasile Lupu și un Constantin Brîncoveanu au patronat cu siguranță forme de cultură și mentalități baroce. Este suficient să ne gindim la ctitorile de la Trei Ierarhi și de la Golia, de la Mogoșoaia și de la Hurez, la producția literară și plastică a vremii, la gustul pentru materiale prețioase și pentru lux, la înflorirea literaturii encomiastică și a stihurilor la „herbul” nobiliar și de suveranitate, ba chiar la destinele personale ale rollor principiali ajunși în scaun la Iași și la București.

Legată, în fine, tocmai de o anume mentalitate nobiliară și „monarhică”, ideea dinastică ce-și face tot mai mult loc acum — în sensul nașterii unor noi dinastii, e drept, foarte esențiale, continuatoare ideologice ale Mușatinilor și Basarabilor —, tradusă în fel și chip prin mărturii politice și artistice, prin cronică, prin fapte de arhitectură și de pictură, idee regăsită la Movilești și la Vasile Lupu, la Cantacuzini și la Brîncoveanu, stă în fond în legătură cu mentalitatea veacului al XVIII-lea, fanariot — Movrocordătil însemnind și aici momentul de unire între două epoci — într-o măsură ce ar trebui explicată cîndva mai profund și mai nuanțat.

Lector univ. dr. MIHAI MAXIM, Facultatea de Istorie-filosofie din București:

O discuție a acestui fenomen de istorie românească nu poate face abstracție de cadru lui de istorie universală. Mă voi referi, în cîteva cuvinte, la Imperiul otoman, a cărui situație internă și internațională și-a avut rolul său în stabilirea și evoluția „regimului boieresc” în Moldova și Țara Românească.

Instaurarea „regimului boieresc” în Tările Române coincide cu înăugurarea guvernării de mină forte a Köprülü-ilor (1656—1683), prin instalarea unui „regim de familie”, vreme de cîteva decenii la marele vizirat (caz de excepție în istoria otomană). Această situație prezintă unele similitudini (paraleisme) cu fenomenul românesc, dar nu ne interesează aici decit prin *rezultatul lor de ansamblu*: revitalizarea organismului otoman (intrat deja în putrefacție), creșterea capacitatii sale militare (și financiare) pe plan internațional, sporirea posibilităților de presiune asupra țărilor române. Încetarea lungilor conflicte cu Iranul, prin pacea de la Kasr-i Şirin (1639), care va stabiliza pentru aproape un secol frontieră asiatică a Imperiului otoman, va permite puterii suzerane a țărilor românești să lupte cu toate forțele sale în Europa. Întărirea puterii centrale în interior (de astă dată prin marele vizirat), dezangajarea militară în Asia l-au permis Portile să-și concentreze toate mijloacele politice sale externe în Europa, să-și sporească presiunea și controlul asupra politicilor interne și externe a țărilor române. Continuind în fond *politica sa tradițională de contrabalansare a puterilor locale*, Imperiul otoman a căutat și în a doua jumătate a veacului XVII să mențină un echilibru între domnie și boierime (de fapt între „partidele boierești”), care-și aveau propria candidatură domnească, întrucât întărirea excesivă a domniei ar fi dus la apariția unor veleități de independență, iar întărirea excesivă a boierimii ar fi degenerat în anarhie și ar fi lăsat țărânamea-contribuabilă (principală sursă de venituri și Zaharele pentru Poartă) la cheremul marii boierimi, afectând astfel interesele economice ale Imperiului otoman. Prin urmare, era în chiar *interesul Porții*, — ca și pînă atunci — *păstrarea unui echilibru între forțele interne, inclusiv a unei rivalități „rezo-*

nabile" între *factiunile boierești*. Într-un izvor recent publicat, un „tratat” otoman anonim, *Kitâb-i Müstebâb*, redactat către 1620, se precizează acest principiu fundamental al guvernării în sistemul despotismului oriental: „Sultanul are trei lucruri: raiaua, vistieria și armata. De la raia (supuși) provine vistieria, de la vistierie armata, iar prin armată se biruie dușmanul” (ed. Yaşar Yücel, Ankara, 1974, p. 18). Aceeași politică de echilibru era de asemenea aplicată de Istanbul și în Egipt, alături de stimularea neințelegerilor religioase (Etiopia, în Transilvania și Ungaria, în Egipt și Iran etc.).

În consecință, problema care se pune este de a ști *dacă din punctul de vedere al acestei politici otomane a putut să existe un „regim boieresc” în Moldova și Tara Românească*. Se observă oare o schimbare de atitudine în politica pe termen lung a Porții față de boierimea moldo-munteană din a doua jumătate a secolului XVII? Comparativ cu perioada anterioară și judecind după firmanele Porții din cele două perioade, *nu am impresia că Poarta înăugurează un nou „regim” al domniaștel sale*, nici că sunt acum alte lucruri noi, decât înăsprirea tonului Istanbulului față de români și intervenția tot mai hotărâtă a Porții în numirea domnilor de la București și Iași.

Desigur cele spuse aici nu reprezintă concluzii, ci *doar impresii și sugestii*. Cercetări speciale, bazate pe date noi de arhivă (ca aceea întreprinsă pentru anii 1621–1672 de turcologul Tahsin Gemîl) vor putea să stabilească cu fermitate factorii otomani, măsura și modalitatea în care aceștia au influențat stabilirea și evoluția așa-zisului „regim boieresc” din a doua jumătate a veacului XVII.

Cit privește domeniul artistic, fie-mi îngăduit să observ că, atunci cind analizăm „coloritul baroc” al artei românești a veacului XVII, poate n-ar trebui să neglijăm cu totul o anume contribuție, fie și indirectă, a artei iraniene safavide.

ANDREI PIPPIDI, cercetător științific la Institutul de Studii sud-est europene:

În marginea contribuției învățăților noștri colegi N. Stoicescu și F. Constantiniu, sint necesare unele delimitări și precizări.

Prima dintre aceste comunicări nu contestă numai existența unui „regim boieresc”, ci și realitatea acelei „boierimi noi” căreia istoriografia noastră marxistă i-a făcut un loc destul de larg în interpretările sale. E posibil, într-adevăr, ca unele opinii emise cu prilejul redactărilor Tratatului de istorie a României să fie astăzi caduce, dar caracterul „nou” al boierimii din secolul al XVII-lea este fără îndoială determinat de funcția ei în societatea românească a vremii: poziția de mare dregător, la care, teoretic, poate fi chemată oricine. Începe să aibă un rol mai important decât situația de latifundiar feudal, deși principalul avantaj al exercitării unei funcții în statul domnești și la curte era tocmai că îngăduia acumularea în scurt timp a unor mijloace materiale capabile să asigure un loc privilegiat deținătorului ei și urmășilor săi. Pe de altă parte, era normal ca, prin alianțe și înruditiri, *homines novi* de obârșie modestă sau de origine etnică străină să intre în vechile clanuri boierești, așa încât, după numai o generație sau două, noii veniți să se prezinte ca descendenții marilor familii din veacurile XV – XVI.

Pentru conturarea mai clară a „regimului boieresc”, trebuie spus că el nu reprezintă doar o guvernare oligarhică, recunoscută demult de N. Iorga și dovedită cu prisosință, ci o „democrație nobiliară” în accepțiunea pe care acest concept a avut-o în Polonia de pildă, stat cu un regim clasic de stări, ceea ce, în țările române, desigur cu excepția Transilvaniei, a însemnat mai mult o revendicare a boierimii, mari și mici, o manifestare a conștiinței ei de clasă, decât o stare de fapt.

După F. Constantiniu, „regimul boieresc” a existat *de facto*, deși nu neintrerupt și temperat prin autoritatea domnească, sub supravegherea Porții. A pune însă la îndoială existența sa *de jure* este a nu ține seama de numeroase mărturii ale gîndirii politice românești din această perioadă. Din cauza conflictului permanent, chiar dacă ascuns citeodată sub aparența colaborării între domnie și boierime, ideologii celei din urmă n-au avut posibilitatea să-și exprime punctul de vedere decât în cronică și documente solemnne, dar, chiar în absența unor formulări juridice explicate, programul lor politic este îndeajuns de clar.

În această privință, ar fi de invocat cîteva texte semnificative. Concepția unei societăți rigurose ierarhizate, prezentă și la Miron Costin („boierii între boieri, slugile între slugi”) se poate vedea în cronica Bălenilor care-l laudă pe Matei Basarab că „au dres țara foarte bine, carești după orinduala lor: boierii, slujitorii, țărani”, pentru că, după cîteva pagini, să prezinte corpul politic al țării în alcătuirea soliei la Poartă din aprilie 1654: „boiari, egumeni,

popi, căpitani, slujitori, de-i trimiseră la Tarigrad". Documente absolut contemporane reflectă și ele acest sistem reprezentativ dominat pe de-a întregul de boierime. De exemplu „jurămîntul de la Iernut” (20 mai 1655), semnat de mitropolit și de „noi toți boiařii carii și între moșneanii Tării Ruinănești, împreună cu roșii și cu alți slujitori carii sunt moșneani pămîncani tării”. Boierimea deci vrea să apară solidară, membrii ei fiind considerați comoștenitorii idealii ai tării ca descendenți din „descălecătoril” ei — exact în acest moment este chemată la viață și legenda lui Radu Negru-vodă — între care fictiva sau depărtata rudenie de singe ar fundamenta o egalitate asemenea celei din cadrul obștei tărănești, coboritoare prin tradiție dintr-un strâmoș comun. Alături de boieri apar și „păhărnicei și spătărei și cu alte ceate”, dar aceștia sunt definiti numai ca „birnici”. Se va remarcă și mențiunea izolată și surprinzătoare a „vitejilor”, asociații cu „toții boierii tării... și cu toate rîndurile (rangurile, stările?) împreună”, dintr-un act identic dar, de astă dată, din Moldova, datat din 1653.

Totuși, cu cîțiva ani mai devreme, în Moldova lui Vasile Lupu, declarațiile unor călători străini îndreptățesc concluzia că avem de-a face cu o monarhie absolută, indiferent dacă modelul ei ar fi otoman sau bizantin. Iezuitul Paul Beke în 1644 constată că „boierii trebuie să tot vină mereu la curtea domnului, fără vreo lesfă, și nici nu au voie să meargă la mosile lor, decit cerind invocala de a pleca de la domn, care le hotărăște soroc pentru a merge și a se întoarce”. Pasaj care explică împrejurarea cunoscută din cronică lui Costin: Gheorghe Ștefan simulează boala mortală a soției sale spre a putea evada din Iași, în întîmpinarea oastei de intervenție din Transilvania cu ajutorul căreia complotul boiereșc îl va detrona pe Vasile Lupu. Dacă principalele stringe aşadar în jurul aristocrația, ca regele Franței la Versailles, în schimb „nu îl este îngăduit niciunui magnat să-și ridice o casă de piatră”. Iată prin urmare cum interdicțiile din partea Porții față de domn și din partea domnului față de boieri au izbutit să paralizeze pentru o vreme o activitate artistică capabilă, cum s-a dovedit aiurea, să vădească deplin năzuința de prestigiu și conștiința de clasă a aristocrației. Alt misionar catolic, Bandini, notează și el în 1647 că „situația baronilor (marii boieri) și a nobililor atîrnă de hotărîrea domnilor care au puterea de a-i depune și a-i depedsi cu sau fără motiv și care pot să înalte pe orice tăran în orice dregătorie”. În sprijinul acestei păreri, mai multe cazuri pot fi citate: Matei Basarab boierește pe un fost rumân, Vasile Lupu a ridicat din „obiele” pe serdarul Ștefan etc.

Niciun baron din părțile acestea”, continuă Bandini, „nu-și poate urmări spîte neamului măcar de o sută de ani începînd. Originica, virtutea, gloria strămoșilor nu se bucură de nici o prețuire... În această privință, ei sunt mai aproape de legile turcilor”. Afirmația trezește în minte că un ecou spusele lui Atanasie Comnen Ipsilonanti, după care „moștenirea imobilelor arată vechimea străbunilor și prin urmare nobelețea, iar moștenirile care trec din vremi îndelungate de la părinți la copii sunt singurele dovezi de nobelețe”. Desigur, este punctul de vedere al unui fanariot, provenit din burgheria greacă, grăitor pentru alt sistem de valori. Dar aserțiunea lui Bandini în legătură cu originea recentă a boierimii din Moldova poate fi tocmai un argument în favoarea existenței unei „boierimi noi”. Altminsteri, inexactitatea ei e dovedită de numeroasele spîte de neam boierești, de genealogiile cu caracter istoric, autentic sau legendar, fie că și vorba de Craiovești (Băsărăbești) sau Văcărești, identificări cu întemeietorii Tării Românești, de Movilești care, ca nobili poloni, își cauță strămoșii în Roma antică, de „domus Cantacuzena”, neam înpărătesc de la Bizanț, sau de „baronum stirpes” a căror continuitate de-a lungul întregii istorii a Moldovei o susține Cantemir, împărțind această clasă după criteriile societății rusești din epoca lui Petru I în *boiarski rod, dvoriani și odnodvorți*.

Mai mult încă, într-o lucrare recentă, prețuit instrument de lucru, Dan Cernovodeanu arată că în secolul al XVII-lea reprezentările heraldice ocupă o jumătate din sfragistica boierească. Asemenea pecetei, conferite posesorilor lor români de către împărați, regi ai Poloniei sau principi ai Transilvaniei — același care le acordau și diplome de înnobilare (astfel, lui Lupasco Buluș, devenit „Wolfgang de Czeplowitz”) — atestă sentimentul nobiliar.

Deținătoare a unei părți însemnate din suprafață agricolă a tării, boierimea are în viață economică o pondere care n-a fost cîntărită încă. Nici nu știm exact ce procent din populație reprezinta ea. O viitoare apreciere trebuie să aibă în vedere cifrele aproximative propuse recent de Jean Meyer: 3% la scară continentală, 2% în Rusia Ecaterinei a II-a, 4,6% în Ungaria din vremea răscoaleti lui Horia, dar, în 1760, aproape 15% în Polonia.

Discuția noastră n-are sens fără o încercare de a răspunde întrebării *cine e boier și cine nu*. În acest sens sunt interesante măsurile luate chiar de puterea centrală pentru a controla fluctuația limitelor acestei clase. În secolul al XVII-lea se vine arenda veniturilor statului, dar încă nu dregătoriile, „slujbele”, situație caracteristică abia perioadei farariote. Întărirea conștiinței de clasă a fost uneori urmărită chiar de domnie, pentru a infrina mobilitatea socială, care tindea să dilate excesiv straturile sociale privilegiate în paguba maselor producătoare. Între reformele tradiționaliste ale lui Murad al IV-lea este și reglementarea costumului

purtat de fiecare *mileș* din Imperiul otoman, după rang, clasă, ocupație etc. În sec. XVII – XVIII sunt interzise chiar mezalanțele. E sugestiv și inegalitatea sănctiunii adulterului în vechiul drept românesc: obișnuită mărginîtu la o amendă, plastic denumită „gloaba pîntecelui”, ea poate merge pînă la pedeapsa capitală pentru boierice, a căror crimă riscă să altereze puritatea descendentei, căci prin singe se transmitea moștenirea, atît cea materială, cît și cea ideală. Îndreptarea cercetărilor în această direcție ne va apropiă de o definiție juridică a boierimii.

Nici instituția curții, de la Radu Mihnea la Mavrocordăti, n-a fost suficient studiată. Fastul ei „baroc” a fost considerat de F. Constantinu ca o compensație pentru neîmplinirea aspirațiilor politice ale aristocrației. Personal, credem că cheltuielile sumptuoase ale boierimii au jucat un rol mult mai mare decît investițiile în intensificarea producției agricole începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La curtea domnească se concentrează viața „rafinată”, aproape absentă din reședințele boierești. Evident, comparația cu Versailles e o exagerare caricaturală: spre curțile micilor principi din Europa centrală, ale magnatelor poloni și lituanieni (Wiszniewiecki, Sapieha, Potocki, Radziwill, pentru a cita doar familii înrudite cu domnii Moldovei) trebuie să privim. De acolo, mode și influențe pătrund și în țările române (decorul interior al palatelor, grădinile lui Vasile Lupu și Matei Basarab, jocurile de apă de la Mărgineni, „triumfurile” și ceremoniile la care participă sute de persoane, vinătorile și ospetele, oratoria aulică, religioasă și laică, adesea într-o limbă străină, muzica semi-orientală etc.). Așa se explică trăsături de moravuri specifice pentru o monarhie absolută care au stîrnit scandal în mijlocul unei societăți patriarcale, cu o morală rurală, nu austera, ca „metresele” (haremul lui Vasile Lupu sau Alexandru Ruset) și „mignonii” (Ștefanie Lupu). O scenă relatată de cronici, ai cărei protagonisti au fost Constantin Șerban și Diicul Buicescu, este o tipică dispută asupra rangului, unul dintre cei doi boeri fiind mare dregător, iar celălalt „os domnesc”, desigur nelegitim.

Îndepărându-se de punctul ei de plecare, secolele XIV – XV, cînd era elementul cel mai dinamic al unei societăți „de frontieră” organizată pentru război, boierimea din Moldova și Țara Românească a rezistat în veacul al XVII-lea tentativelor de a o transforma într-o societate de tip „liturgic” (R. Mousnier), ca în Rusia, dar n-a reușit decît temporar să incalce prerogativele domnești, oricum permanent limitate de dominația otomană. Puternica (înțînătărirea contrară) densitate demografică a boierimii, ținînd seamă de existența numerosilor „mazili”, al căror statut social nu s-a bucurat de atenția cuvenită, căută debușee: cariera militară în țară (rosii, curteni, slujitorii), participarea la războalele unor state vecine (prezența în armatele polone, ruse, ucrainene și suedeze a unor mercenari români e abundent atestată de documente), crearea unui corp birocratic, logofeii, categorie ale cărei drepturi sunt special menționate de „charta” din 1631 și de care domnia s-a folosit din ce în ce mai mult, ca în orice stat centralizat. Se poate aşadar spune că boierimea a întreținut constant o opoziție, vremelnic victorioasă asupra domniei, dar deopotrivă i-a furnizat acestela și mijloacele de a-și consolida autoritatea.

Istoria înaintărilor și retragerilor celor două forțe politice care aspiră la supremăția în stat este istoria întregului Ev Mediu românesc. Conjugură externă a fost cea care, în cursul secolului al XVII-lea, a precipitat sincronizarea cu două, alternativ, din variantele contemporane de echilibru social-politic, după cum tot ea, prin eșecul intervențiilor ruse și austriece în confruntarea cu Imperiul otoman, în al treilea deceniu al veacului următor, va decide definitiv în favoarea unei soluții antiboierești de politică internă.

Ing. ȘTEFAN CONSTANTINESCU (Caracal): Cred că boierimea secolului al XVIII-lea ar trebui studiată mai îndeaproape în evoluția ei demografică și culturală.

Dr. PAUL CERNOVODEANU, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”

Se fac comentarii în privința regimului nobiliar — nepunîndu-i-se în discuție existența deoarece atestarea sa prin izvoare este îndubitatibilă — cî dacă termenul *nobil* este adevarat și mai ales dacă regimul a ajuns la desăvîrșire sau nu. Cuvîntul *nobil* reprezintă de obicei pe reprezentantul claselor privilegiate din Apusul și Centrul Europei, în timp ce termenul *boier*

Il desemnează pe acel al clasei feudale dominante din răsăritul și sud-estul continentului; ambii termeni echivalează cu acel de *aristocrat*. Pentru a nu se stîrni confuzii, se sugerează ca în loc de regim nobiliar să se folosească termenul de regim *boieresc*, aristocratic în sens mai larg. Pentru definirea particularităților acestui regim, se resimte nevoie studierii temeinice a structurii social-economice a boierimil ca o clasă socială importantă, ce s-a premenit în decursul secolului al XVIII-lea. De la vechile lucrări ale lui C. Giurescu, N. Iorga și P. P. Panaiteescu nu s-au mai scris materiale cu caracter monografic asupra boierimii. Aceasta capătă în sec. XVII *conștiința de clasă*, caută modele pentru *adunări de stări în sfatul de obște*, *sfatul domnesc* pentru a-si împărtășii programul ei domniei; aceste modele au putut fi găsite în Transilvania (dieta), Polonia (seim), Rusia (sobor) etc. Boierimea română caută să se ridice, să fie considerată egală cu nobilimea din țările vecine, cu care începe de altfel să se înrudească, își fărește blazoane și steme, își dorește un statut aparte. Unii reprezentanți ai ei capătă indigenat polon, în nobiliare ungăr sau austriacă, alții încercă să se ridice prin deosebita lor cultură (Costinești, Cantacuzinii, Mavrocordății, Duculești și a.). În lupta pentru putere, încercind să-și impună autoritatea în fața domniei, boierimea din Moldova și Țara Românească face dovadă că este o clasă omogenă, puternică, dar nu reușește pînă în cele din urmă să determine domnia să-o consulte permanent prin *adunări de stări*, adică să se ajungă pînă la un regim cu o anumită reprezentanță de tip parlamentar feudal, definit prin convocarea regulată a unor adunări reprezentative de tipul superior al unei *Diete*. Îar în aceeași măsură nici domnia nu reușește să se impună ca putere *absolută*, să genereze un regim de tip monarchic absolutist ca în Apus. În ambele cazuri, — boierime și domn — avem de-a face cu tendințe nedesăvîrșite. De aceea pînă la un punct în cele două principate, se poate vorbi de un regim *hibrid* al puterii, sau mai precis de un regim de *tip boieresc* (aristocratic sau nobiliar) *nefinalizat*, nedesăvîrșit, nedus pînă la capăt.

Totodată regimul existent în Moldova și Țara Românească trebuie pus în corelație și cu autoritatea exercitată de puterea suzerană, adică de Poarta otomană; într-adevăr dominația turcă a frinat veleitățile domnilor de a-și spori autoritatea ca suverani absoluchi ceea ce ar fi intărit puterea principatelor și în aceeași măsură n-a tolerat veleitățile de afirmare ale boierimii decit ca o contrapondere față de domnie, fără a permite însă evaluarea pînă la un regim de stări clasice, cu reprezentanță parlamentară, care iărăși s-ar fi împăcat greu cu regimul de suzeranitate al Porții. În concluzie, regimul de tip boieresc a existat în principate în secolul al XVII-lea, dar *imperfect* și *nedesăvîrșit*.

Dr. CONSTANTIN ȘERBAN cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”:

Această problemă cheie pentru înțelegerea organizației politice a Țărilor Române în secolul al XVII-lea a intrat în circuitul științific istoric din țara noastră în urmă cu aproape un deceniu și jumătate. De atunci și pînă azi istoricii noștri și-au exprimat păreri diferite, unei din ei acceptând-o fără rezerve, alții exprimindu-și unele îndoileți. De altfel chiar astăzi din lectura referatelor rezultă că specialiștii prezintă unele amendaamente la acceptarea formulei de regim nobiliar boieresc, în sensul că acesta a cunoscut și perioade de întrerupere, aşadar de instabilitate accentuată, pînă la o criză de structură. De-a lungul acestui răstimp publicarea de noi documente interne, și externe pe de o parte iar pe de alta apariția unor studii analitice privind organizarea internă a celor trei țări române după epoca lui Mihai Viteazul și pînă la începutul epocii fanariote a permis mulți specialiști să reflecte mai mult asupra acestei probleme. În ceea ce ne privește pe baza unor cercetări încheiate cu un studiu în urmă cu cîțiva ani (1975) asupra formării statului centralizat în Țărilor Române din evul mediu, am ajuns la concluzia că regimul boieresc-nobiliar din Țara Românească, Moldova și Transilvania din secolul al XVII-lea face parte integrantă din procesul de centralizare a statului feudal românesc, că în secolul al XVII-lea existența celor trei state centralizate românești a făcut să persiste în gîndirea politică medievală, ideea necesității unirii lor într-o singură țară, dacă nu pe cale militară, cum procedase la vremea respectivă Mihai Viteazul, cel puțin pe cale politică și diplomatică, cum s-a reușit în bună parte la mijlocul secolului XVII. Totodată s-a simțit necesitatea creării în cadrul stecării statelor unor instituții menite să întărească puterea centrală lichidind anarhia feudală, că acele perioade în care s-a reușit întărirea puterii centrale corespund unor domnii autoritare (de ex. Matei Basarab, Mihai III Radu, Vasile Lupu, Gheorghe Rákóczi I și II, că acele perioade în care marea boierime și nobilime au dominat pe domn și principe s-a consolidat un regim nobiliar-boieresc, de ex. în decenile I și III și VI – VIII ale secolului al XVII-lea.

Prin punerea acestei probleme în discuție, pornindu-se de la cîteva referate, care tratează în mod meritoriu diferite aspecte ale acesteia, în cadrul consfătuirii dintre specialiști din București — de la cîteva institute de cercetare și de la Facultatea de Istorie — credem că se face un pas înainte în cunoașterea mai bună a unor amănunte care pînă acum au fost trecute cu vedereala. Cred că nimeni nu se îndoiese de faptul că problema implică o foarte bună cunoaștere a situației interne din cele trei țări românești din punct de vedere economic, social, politic, administrativ și chiar cultural. De asemenea că este necesar de cunoscut în prealabil nu numai raporturile țărilor române cu Imperiul otoman, dar și cu celelalte state vecine în special Polonia, Austria, aşadar cadrul internațional al acestora în acea vreme. De altfel cele mai multe din referatele prezentate au subliniat aceste lucru. După părerea noastră acest aspect al organizării statale a Țărilor române din secolul al XVII-lea a fost subliniat chiar la epoca respectivă de către cîțiva ideologii ai regimului nobiliar-boieresc care nu sunt altcineva decît marii cronicari, boieri sau nobili ca apartenență socială, ai vremii, în Moldova : Miron Costin, Nicolae Costin, în Tara Românească, Stoica Lădescu, Radu Popescu, Radu Greceanu, în Transilvania Ioan Bethlen, care în operele lor au militat pentru transformarea statului feudal domnesc în stat feudal nobiliar-boieresc, adică un regim politic în care domnul sau principale este dominat de marea boierime și nobilime. La vremea respectivă prototipul unui astfel de stat se afla în Europa răsăriteană și anume era statul polonez, atât de mult lăudat de Miron Costin în cronică și corespondență sa politică. Mai mult în secolul al XVII-lea, — boierimea și nobilimea s-au folosit de presiunea exercitată cind de Imperiul otoman cind de Polonia și Austria asupra Țărilor române pentru a-și pune în aplicare planurile lor. În urmă cu mai bine de un deceniu aceste valoroase *monumente ale gindirii politice medievale din țările române* au fost analizate din acest punct de vedere într-un valoros studiu introductiv la ediția consacrată *Cronicarilor munteni* de colegul Eugen Stănescu, aici de față. Credem că timpul nu este trecut de a fi relevantă aceeași gindire politică medievală și pe baza studierii cronicilor din Transilvania din aceeași epocă, aparținând unor reprezentanți ai nobilimii. De altfel în Transilvania lupta dintre principi și nobilime pentru dominație în viața politică a acestei țări apărută în a doua jumătate a secolului al XVI-lea avea să se continue și în secolul al XVII-lea, încheiată temporar cind cu victoria nobilimii, cind cu victoria principelui. În încheiere, consider că acest schimb de păreri între medieviști a fost destul de fructuos, iar continuarea cercetărilor în această direcție poate duce la clarificarea multor aspecte ale acestei probleme de mare importanță pentru istoria politică a Țărilor române în evul mediu.

Lect. dr. MIHAI MAXIM :

Prezentînd situația puterii suzerane în a doua jumătate a veacului al XVII, rolul pe care aceasta putea să-l ai în soartă așa-zisului „regim boieresc” din țările române, nu m-am gîndit nici o clipă că prin aceasta aș putea minimaliza autonomia țărilor române față de Poartă (pe care, de altfel, eu insuși am căutat să pun recent în lumină prin noi documente turcești), că aș căuta în Imperiul otoman „modele” pentru fenomenul românesc aflat în discuție. Am dorit doar să atrag atenția asupra necesității unei *viziuni universaliste* în abordarea istoriei românești (limitată în intervenția mea doar la Imperiul otoman) — calea cea mai sigură de înțelegere și integrare efectivă a istoriei noastre în contextul istoriei universale. Rămîne ca cercetări speciale să stabilească — dincolo de aceste impresii și sugestii — factorii de legătură, paralelismele, nuanțele, evaluările ferme, concluziile pertinente.

Dr. ION MATEI, în completarea referatului său și față de unele intervenții, face următoarele precizări :

a) Locul și importanța boierimii în cadrul autonomiei Țărilor române sint esențiale. Este cunoscută expresia unul bulgar pe la 1850 adresată unor revoluționari români de la 1848 : voi ați avut boieri și clopote, înțelegind prin aceasta, spre deosebire de Bulgaria, de exemplu, existența unei boierimi și a unei ierarhii autohtone și exercitarea liberă și manifestă, activă a cultului și culturii în general.

b) Nu cred că turci îaveau constituit un control al domnului prin boieri, așa cum există în sistemul administrativ otoman controlul guvernatorilor prin cadii. Acest control se exercita pe căi pur pragmatice, în funcție de împrejurări, printre mulțime de agenți și în primul rînd

prin divan efendii sau yazagii turci care dispuneau chiar de un cifru pentru a coresponda cu mai marii Porții.

c) Este drept că puterea domnilui este legată în anumite împrejurări de situații ale Porții, însă observația nu se verifică de multe ori. Exemplu domnia lui Șerban Cantacuzino, contemporan cu expansiunea maximă teritorială a imperiului care împresurase Viena.

d) Sunt interesante propunerile de a se adănci studiul modelului sau „tipologiei” boierimii românești. Evident, aristocrația militară feudală otomană nu putea constitui un „model”, din rațiuni subiective și ideologice etc. Dintre vecini, boierimea rusă era, la început, prea depărtată, iar cind a cunoscut-o în deaproape pe timpul lui Petru cel Mare, ridicarea unei nobilimi de spadă nu era pe placul boierimii din Tările Române. Neculce a cunoscut-o îndeaproape și nu i-a plăcut să se integreze unei astfel de nobilimi: mai mult oșteni „nu era nice ca aice în țara Moldovci”.

CONCLUZII

Valentin Al. Georgescu: Dezbaterea cred că a fost temeinică, bine axată pe tema pusă în discuție și deosebit de folosităre. Problema fiind vastă, nu toate aspectele ei, nici chiar cele enunțate de mine, au putut fi atinse. Se vădește necesitatea unei continuări a dezbatelii, ca și organizarea altora pentru problemele asemănătoare. Marea majoritate a vorbitorilor au acceptat ideea realității unui regim boieresc, cu unele întreruperi, cu un fel de alternanță și fără deplinătatea formelor lui instituționale pe care o cunoaște chiar în țări vecine, de la care au venit influențe nobiliare: Transilvania și Polonia. Poziția lui N. Stoicescu este o utilă punere în gardă față de interpretări sau caracterizări excesive. Trebuie tinut seama de realitățile semnalate, pentru a le folosi în caracterizarea intensității, stilului și chiar a unor hiatus-uri ale regimului boieresc la noi. Dar nu se poate spune că opoziția internă de clasă între domnie și boierime s-a manifestat la fel și a avut același conținut din sec. XIV pînă în sec. XIX. Această opoziție a imbracat sau a tins să imbrace o formă de regim nobiliar tocmai în perioada cercetată de noi, astăzi. Răminind evident că Vasile Lupu n-a fost un domn de regim boieresc, spre deosebire de Matei Basarab care îmbina prestigiu și soliditatea domniei cu o guvernare de stări, pe cind Antonie din Popești este un domn tipic de regim boieresc, iar Miron Barnovschi un reprezentant convins și energetic al unul astfel de regim. Pe de altă parte, în rezolvarea problemei nu putem avea în vedere numai opoziția domn-boierime, ci și alți factori și aspecte instituționale, cu caracter social-economic și de mentalitate, care permit și impun să se vorbească de o perioadă boierească sau nobiliară, cu nuanțările și rezervele care au rezultat lămurit sau au fost amintite în cursul dezbatelerilor. Intervenția lui Paul Cernovodeanu mi s-a părut judiciousă pe această concluzie. Eu consider că dezbaterea a fost un succes pentru care trebuie să felicită autorii de referate și de intervenții și toți participanții la acest util și necesar dialog.

Dezbaterea de astăzi, limitată la cîteva ore, a reușit totuști să ridice o serie de probleme importante și să aducă unele analize utile pentru pregătirea unui răspuns clarificator la întrebarea de a ști dacă în Moldova și Țara Românească, în sec. XVII, a existat sau nu un regim nobiliar. Nu am avut impresia însă că s-a ajuns astăzi la o soluție definitivă și univocă. Este poate firesc din cauza complexității problemelor implicate și din cauza timpului scurt de care am dispus.

În ceea ce mă privește, în tot ceea ce am scris asupra regimului nobiliar rămîne pentru mine o poziție valabilă, care bineînțeles nu include calea pentru adîncirea, lărgirea și nuanțarea a numeroase aspecte ale acestui regim. În toate țările a existat o perioadă de regim nobiliar și feudalismul românesc nu putea face excepție de la această dezvoltare inevitabilă. Particularitățile evidente ale regimului boieresc din Moldova și Țara Românească se explică prin tot contextul istoric, binecunoscut, și care a avut ca rezultat o anumită involuție sau lipsă de cristalizare și de viguroasă continuitate. Este ceea ce istoricul mai vechi și aproape toți vorbitorii de astăzi au fost de acord să constate atunci cind au vorbit de „dezvoltarea nedusă pînă la capăt”, de contradicții și de alternanțe evidente între faze sau domenii de tip nou nobiliar și altele de tip tradițional, voivodal sau autocratic. Dar și această „neîmplinire”, și contradicțiile sau alternanțele s-au desfășurat pe un fond bine conturat, pe care istoricul nu-l poate caracteriza just și nu-l poate numi semnificativ și sugestiv decât recurgind la expresia de regim boieresc sau nobiliar.

Comparăția cu modelul polonez, socotit „clasic” și „desăvîrșit” cîja ipologie nobiliară este utilă și firescă, dar nu trebuie exagerată. Acest model nu este un „unicum”, el se regăsește și în alte părți. Ne referim mai des la el fiindcă este vorba de o țară veciână, cu, care

schimburile economice, culturale și politice, mai ales în sec. XVII, nu puteau să nu aibă și un impact instituțional. Ecoul acestui impact se găsește la boierimea cu ample legături polone și la cronicari cu o formăție intelectuală destul de legată de cultura și viața socială a vecinului de la nord. Într-o măsură mai redusă dietete transilvănene, în care românii aveau interesul și luptau să pătrundă, n-au rămas fără răsunet și fără o acțiune incitatoare în Țara Românească. Contrarul ar fi fost greu de imaginat și explicat. Dar față de amindouă aceste centre cu iradiație nobiliară, un centru străin și altul legat de lupta românilor pentru egalitate politică, regimul boieresc în Moldova și în Țara Românească își păstrează individualitatea lui istorică și necesită construirea unor modele românești proprii care trebuie raportate la poziția internă și internațională specifică a țărilor studiate.

Cred că se impune, în primul rînd, adîncirea cercetării asupra structurii de stări a societății românești și deci a statului feudal din sec. XVII. Mi s-a părut o propunere judicioasă și oarecum de la sine înțeleasă, aceea de a se concentra efortul de investigare și de sinteză asupra instituțiilor specifice regimului nobiliar: adunarea de stări, cărțile de libertăți etc., precum și asupra inflectării nobiliare a unor structuri fundamentale și indispensabile: în ce măsură și în ce fel statul domnesc, judecata domnească, fiscalitatea, armata etc. au asumat sau au tins programatic să asumeze caractere sau funcții de regim boieresc. Rolul ce revine în tot acest joc istoric puterii suzerane nu trebuie exagerat, dar nici subestimat sau ignorat. De o mare opțiune de principiu, pronobiliară sau antiboierească, a Porții otomane nu cred că poate fi vorba. Pragmatismul adesea neclarvăzător al intereselor otomane a triumfat și a lăsat un joc larg realităților românești. Întrebarea: dacă și în ce fel regimul boieresc era și putea fi prootoman sau antiotoman trebuie pusă. S-a insistat astăzi în a treia comunicare asupra dificultății de a trece din domeniul unei continui și nediferențiate opozitii domn-bolerime, la noțiunea precisă și oarecum riguroasă de regim nobiliar. Semnalul de alarmă tras de N. Stoicescu poate fi avut în vedere în adîncirea și nuanțarea cercetărilor. Dar nu cred că se poate susține și este greu de admis că din sec. XIV pînă în sec. XIX domnul și boierii s-au opus reciproc, s-au luptat „pe viață și pe moarte”, s-au împărțit în factiuni și partide, fără ca istoricul modern să poată distinge perioade diferențiate, forme de guvernare tipică și de trecere, în lupta domn-bolerime, de la o formă de guvernare autocratic-volevodală, la una relativ predominant nobiliară deci boierească. Cît privește problema fundamentală a bazei economice a regimului nobiliar, ea necesită studii pe care le aştepțăm și care nu pot întîrziua.

Incursiunile în domeniul istoriei mentalităților mi s-au părut sugestive și ele merită, desigur, să fie largite.

Cu dorință ca această dezbatere să aibă o „suită”, felicit călduros pe cei care au colaborat la organizarea ei și pe cei care, prin luările de cuvînt interesante, documentate, i-au asigurat succesul. Si mulțumesc tuturor, pentru a fi răspuns la chemarea Institutului nostru.

V I A T A ȘTIINȚIFICĂ

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE (SECTIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1978

Ca și în anii precedenți, activitatea științifică a cadrelor didactice a fost cuprinsă în planul unitar de cercetare al Institutului de Istorie „N. Iorga”, al Institutului de arheologie și al Institutului de studii sud-est europene pe anul 1978.

In ansamblu, activitatea de cercetare a corpului profesoral a fost orientată spre problemele prioritare ale frontului istoric românesc, a căror realizare necesită efortul organizat al unor colective de cadre didactice și cercetători. În același timp, cerințele procesului de învățămînt au impus în continuare corpului profesoral să efectueze și lucrările a căror destinație didactică se îmbină cu un cert caracter științific, cuprinse în planul editorial de cursuri al Universității pe anul 1978. Aceste sarcini li s-au adăugat lucrările în afară de plan și prezența activă a cadrelor didactice la variate manifestări științifice.

Din planul unitar de cercetare pe anul 1978 se detasează două opere de o mare răspundere științifică — *Tratatul de istoria României* și *Tratatul de istorie universală* — la a căror elaborare este cuprinsă majoritatea cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie.

La *Tratatul de istoria României*, în raport cu planificarea stabilită pentru fiecare volum, au redactat și au predat sau elaborează capitolurile repartizate: prof. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. dr. Matei Vlad, lect. dr. Mihai Maxim, prof. dr. Constantin Nuțu, conf. dr. Ion Gheorghiu, conf. dr. Nicolae Ciachir, lect. dr. Maria Totu, prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Iulian Cîrțină, conf. dr. Gheorghe Ioniță, lect. dr. Lucian Boia.

La *Tratatul de istorie universală*, de a cărui elaborare răspunde catedra de istorie universală a facultății, au redactat capitolurile repartizate pentru acest an: acad. prof. Emil Condrachi, lect. dr. Ligia Birzu, lect. dr. Zoe Petre, conf. dr. Radu Manolescu, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Stelian Brezeanu, lect. dr. Mihai Maxim, conf. dr. Nicolae Ciachir, lect. dr. Mircea Popa, conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici.

A continuat, de asemenea, munca de redactare sau de documentare la un sir de teme de istorie românească și universală inscrise în planul unitar de cercetare.

La editarea unor publicații de izvoare și instrumente de lucru privind istoria României, cadrele didactice și-au adus contribuția prin munca de coordonare la colecția *Documenta Romaniae Historica* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), de selecționare și transcriere de documente românești din perioada 1700—1714 (lect. dr. Aneta Bolangiu) și de alcătuire a unui *Album de paleografie româno-chirilică* (conf. Gheorghe T. Ionescu).

In domeniul istoriei vechi a României, a fost încheiat studiul, bazat pe valorificarea materialelor rezultate din săpăturile efectuate pe șantierul arheologic-școală de la Pietroasele (jud. Buzău), *Complexul arheologic de la Gruiul Dării — Pietroasele* (lect. dr. Florența Preda, asist. Vasile Dupoi).

In domeniul istoriei medii a României, au fost închelate lucrările *Statutul proprietății agrare în Tara Românească în perioada de trecere de la feudalism la capitalism* (lect. dr. Gheorghe Iscru) și *România la studii în Franța în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (pînă la 1848) (lect. dr. Nicolae Isar).

Pentru perioada modernă a istoriei României, a fost realizată documentarea prevăzută și a fost redactat un capitol pentru lucrarea *Mișcări și frântări orășenești în România după războiul de independență (1878—1900)* (prof. dr. Constantin Corbu) și a fost încheiată lucrarea *Desvoltarea învățămîntului secundar în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (lect. dr. Valeria Ciachir).

Pentru perioada contemporană a istoriei României au fost realizate lucrările *Culegere de documente și materiale privind istoria României (1929–1933)* (lect. dr. Ioan Scurtu, lect. dr. Gheorghe Z. Ionescu, lect. dr. Eufrosina Popescu, asist. Doina Smircea), *Începutul și evoluția mișcării fasciste din România (în 1933)* (asist. Eugenia Florescu) și *Alegorile de deputați pentru cedea de a doua legislatură a Marii Adunări Naționale (30 noiembrie 1952)* (asist. Vasile Budrigă).

În domeniul istoriei universale, au fost încheiate studiile *Procesul de romanizare în sud-estul Europei* (acad. prof. Emil Condurachi) și *Importuri romane la nordul Dunării în secolul al V-lea e.n.* (lect. dr. Ligia Birzu).

În concluzie, se poate aprecia că toate cadrele didactice și-au îndeplinit sarcinile științifice înscrise în planul de cercetare.

În ceea ce privește realizarea de cursuri, manuale și culegeri de texte cuprinse în planul editorial al Universității și în planul editorial al Editurii Didactice și Pedagogice, au fost publicate în acest an la Tipografia Universității din București *Istoria Evului Mediu*, vol. III (conf. dr. Radu Manolescu – coordonator –, prof. dr. doc. Mihai Berza, conf. dr. doc. Valeria Costăchel, conf. Mihail Guboglu, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Mihai Maxim, Gheorghe Zbucnea), *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fascicola VI: *Tările capitaliste dezvoltate* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici), *Mari istorici ai lumii* (lect. dr. Lucian Boia), *Curs de paleografie româno-chirilică* (lect. dr. Aneta Boianu), *Geta-daci în izvoarele antice*. *Culegere de texte* (lect. dr. Florența Preda și studenți), *Culegere de documente și texte privind istoria modernă a României (1848–1878)* (prof. dr. Constantin Nuțu, lect. dr. Maria Totu și studenți), *Culegere de documente și materiale privind istoria României (1940–1944)* (lect. dr. Ioan Scurtu, lect. dr. Gheorghe Z. Ionescu, lect. dr. Eufrosina Popescu, asist. Doina Smircea, dr. Vasile Hurmuz). Au fost redactate și, în marea lor majoritate, se află în curs de tipărire: *Curs de istorie română*, fascicola II (acad. prof. Emil Condurachi), *Istoria universală medie* (conf. dr. Radu Manolescu – coordonator –, conf. dr. doc. Valeria Costăchel, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Stelian Brezeanu, lect. dr. Mihai Maxim), *Prelegeri de istorie universală modernă* (lect. dr. Mircea Popa), *Curs de istorie universală contemporană*, vol. I (conf. dr. Gherghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, lect. dr. Constantin Bușe), *Istoria universală contemporană*, vol. II (lect. dr. Constantin Bușe – coordonator –, conf. dr. Iulian Cirină, conf. dr. Gheorghe Ioniță, dr. Ilie Seftiuc, prof. dr. S. Vianu, conf. dr. Zorin Zamfir), *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fascicola VII: *Tările în curs de dezvoltare* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici), *Aspecte privind relațiile de proprietate și de muncă în țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism* (curs special) (lect. dr. Gheorghe Iscru), *Presă studențească din România de la origini și pînă astăzi. Antologie* (lect. dr. Maria Totu, lect. dr. Ioan Scurtu, asist. Doina Smircea și studenți), *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu* (lect. dr. Florentina Cazan și studenți), *Documente și materiale privind lupta de eliberare națională antiimperialistă 1945–1975* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici).

Menționăm, de asemenea, apariția manualului *Istoria contemporană a României, a mișcării muncitorești, democratice și revoluționare, a Partidului Comunist Român*, manual pentru clasa a X-a de liceu (prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță).

În anul 1978, datorită unei susținute activități științifice a cadrelor didactice, desfășurată în cadrul planului unitar de cercetare ca și în afara de plan, au fost publicate numeroase lucrări cu caracter monografic și studii în periodice de specialitate din țară și străinătate.

Dintre lucrările monografice publicate menționăm: *Istoria Universității din București*, vol. I (Comitetul de redacție: prof. dr. doc. Ion Ionașcu, prof. dr. Constantin Velichi, lect. Ion Șendrescu), București, Tipografia Universității din București, 1978, IV + 266 p., 60 de ani de la făurirea statului național unitar român (coordonatori: conf. dr. Matei Vlad, conf. dr. Ion Gheorghiu, lect. dr. Ioan Scurtu), București, Tipografia Universității din București, 1978, 290 p., apărută în cincinătia aniversării a 60 de ani de la formarea statului național unitar român și la o cărei elaborare și-a dat concursul 21 cadre didactice și un student, lect. dr. Mircea Popa, *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774–1831)*, București, A.I.E.S.E.E., 1978, 320 p., prof. dr. Constantin Corbu, *Răscoala fărănilor de la 1888*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, 250 p., lect. dr. Ioan Scurtu, *Presărați pe-a lor morminte ale lauriilor foi. Eroi ai luptei pentru unitatea și libertatea patriei (1916–1917)*, București, Editura Albatros, 1978, 174 p., conf. dr. Gheorghe Ioniță, P.C.R. și masele populare, ed. a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, 400 p., conf. dr. Gheorghe Ioniță, dr. Gheorghe Tuțui, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, București, Editura Militară, 1978, 228 p.

Cadrele didactice au publicat, de asemenea, în 1978 un mare număr de studii și articole în periodicele de specialitate din țară și din străinătate, ca : „Anale de istorie” (Gh. Ioniță, M. Vlad), „Analele Universității din București, seria Istorie” (L. Boia, C. Bușe, V. Dupoi, N. Isar, Gh. Iscru, N. Lupu, Z. Petre, Fl. Preda, Șt. Ștefănescu), „Dacoromania” (St. Brezeanu), „Era Socialistă” (A. Petric, Șt. Ștefănescu), „Mousaios” (A. Boianțiu, Fl. Preda), „Muzeul Național” (N. Ciachir), „Revista arhivelor” (N. Ciachir, Gh. Iscru), „Revisita de istorie” (L. Boia, St. Brezeanu, C. Bușe, Gh. Cazan, N. Ciachir, Gh. Ioniță, N. Isar, Gh. Iscru, R. Manolescu, M. Maxim, E. Nastovici, A. Petric, I. Scurtu, Șt. Ștefănescu), „Revista de istorie și etnografie a Muzeului Golești” (M. Totu), „Revista de pedagogie” (Gh. Iscru), „Revue des études sud-est européennes” (St. Brezeanu, R. Manolescu), „Revue roumaine d'histoire” (L. Boia, St. Brezeanu, Gh. Ioniță, Z. Petre, I. Scurtu, Șt. Ștefănescu), „Sargetia” (Gh. Ioniță), „Studii și articole de istorie” (Fl. Cazan), „Southeastern Europe”, V. Arizona State University (Şt. Ștefănescu).

Cadrele didactice și-au adus contribuția și la pregătirea numărului pe anul 1978, de curind apărut, al „Analelor Universității din București, seria Istorie”.

Facultatea de Istorie-filosofie a organizat și în anul 1978 un sir de manifestări științifice. La 20 februarie a avut loc simpozionul „Trei decenii de la realizarea partidului unic al clasei muncitoare din România”, la care, dintre cadrele didactice ale secției de istorie-filosofie, au prezentat referate: prof. dr. Aron Petric și conf. dr. Gheorghe Ioniță. În zilele de 8–10 mai s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice anuale a cadrelor didactice și studenților secției de istorie-filosofie, cu participarea cercetătorilor din institutele integrate facultății, la care au prezentat comunicări: cerc. șt. pr. dr. Cecilia Ioniță, cerc. șt. Irina Gavrila, lector dr. Florența Preda, lect. dr. Zoe Petre, studenții Marian Neagu, Alexandru Avram, Cristian Troncotă, Eugen Nicolae, lect. dr. Aneta Boianțiu, student Alexandru Dîță, lect. dr. Mihai Maxim, stud. Nagy Plenaru, cerc. șt. pr. Liviu Marcu, stud. Mihai Manea, conf. Mihail Guboglu, lect. dr. Gheorghe Iscru, stud. Livian Bănică, cerc. șt. pr. dr. Vasile Liveanu, cerc. șt. Irina Gavrila și documentarist Constanța Moțel, studenții Ion Stănescu, Constantin Stan, asistent Vasile Budrigă. În zilele de 31 octombrie – 1 noiembrie s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice consacrate împlinirii a 60 de ani de la formarea statului național unitar român, la care au prezentat comunicări: conf. dr. Gheorghe Ioniță, lect. dr. Maria Totu, cerc. șt. pr. dr. Dan Berindei, cerc. șt. pr. dr. Apostol Stan, cerc. șt. pr. dr. Nichita Adăniloale, cerc. șt. pr. dr. Alexandru Porțeanu, cerc. șt. pr. Paul Oprescu, cerc. șt. pr. dr. Mircea Iosa, student Stan Constantin, cerc. șt. pr. Nicolae Liu, conf. dr. Gheorghe Cazan, lect. dr. Ioan Scurtu, prof. dr. Aron Petric.

Cadrele didactice ale secției de istorie-filosofie și-au adus, de asemenea, contribuția și la numeroase manifestări științifice organizate de către institutele integrate facultății și de către alte instituții, o pondere însemnată având cele prilejuite de aniversarea a 60 de ani de la formarea statului național unitar român.

Totodată, corpul profesoral a participat și la numeroase manifestări științifice interne cu participare internațională și externe – congrese, sesiuni, simpozioane, colocvii, comisii mixte de istorici – din care menționăm: Congresul internațional de arheologie clasică de la Londra (acad. prof. Emil Condurachi), Colocviul internațional de istoria orașelor din sud-estul Europei de la Boston (acad. prof. Emil Condurachi), Colocviul internațional privind istoria învățământului superior în sud-estul Europei în secolul al XIX-lea de la Viena (acad. prof. Emil Condurachi), colocviile internaționale de istorie de la Budapesta (conf. dr. Gheorghe Cazan), Moscova și Piatra (conf. dr. Nicolae Ciachir), Colocviul internațional organizat cu prilejul centenarului decernării premiului latinității de la Avignon (acad. prof. Emil Condurachi), Reuniunea comisiei interacademice de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor sociale ce i-au urmat” de la Budapesta (conf. dr. Gheorghe Ioniță), al doilea colocviu româno-turc de istorie de la București (prof. dr. Șt. Ștefănescu, lector dr. Mihai Maxim), Colocviul româno-olandez de la Cluj-Napoca (prof. dr. Aron Petric, lector dr. Lucian Boia), Colocviul româno-italian consacrat aniversării a 60 de ani de la crearea statului național unitar român de la Roma (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), a șasea sesiune a comisiilor mixte de istorie româno-sovietică de la Frunze (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. dr. Gheorghe Ioniță), a treia sesiune a comisiilor mixte de istorie româno-poloneze de la Torun (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), conferințe consacrate aniversării a 60 de ani de la formarea statului național unitar român, tîntite la Universitățile din Montpellier, Toulouse, Clermont-Ferrand, Paris, Luxembourg, Bruxelles (acad. prof. Emil Condurachi).

Cadrele didactice ale secției de istorie-filosofie au constituit, de asemenea, o prezență activă și în domeniul răspândirii cunoștințelor de istorie pentru public, prin articole publicate în presa centrală și locală, prin participarea la emisiuni de televiziune și radio sau prin conferințe, un loc însemnat ocupând contribuțiiile legate de aniversarea a 60 de ani de la formarea statului național unitar român.

Oglindind preocuparea pentru asigurarea condițiilor de documentare, unele cadre didactice au beneficiat și în 1978 de călătorii de documentare științifică peste hotare, îndeosebi în vederea elaborării capitolelor repartizate la *Tratatul de istorie universală*, în R.P. Polonă (lector dr. Ligia Birzu) și R.D. Germană (lector dr. Florentina Cazan).

În ceea ce privește obținerea titlului științific de doctor în istorie, lector Aneta Boianguiu a susținut teza *Studiul paleografic al documentelor de cancelarie din Tara Românească în secolele XVII și XVIII*, iar lector Achim Popescu a susținut la Universitatea din Cairo teza *Les réformes de Bocchoris*.

Consemnăm, de asemenea, decernarea unor cadre didactice a premiilor Academiei Republicii Socialiste România pentru lucrări de istorie pe anul 1976: Premiul „Nicolae Bălcescu” pentru lucrarea *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837–1883)*, autor Constantin Bușe și premiul „Ştefan Gheorghiu” pentru lucrarea *Garda civică din România, 1848–1884*, autor Maria Totu.

Analiza muncii științifice din anul 1978 arată că, paralel cu numeroasele și variatele obligații didactice și sarcini educative și politico-obștești, cadrele didactice ale secției de istorie-filosofie au desfășurat o activitate științifică bogată, care oglindește că Facultatea de istorie-filosofie reprezintă un valoros centru atât de învățămînt, cât și de cercetare științifică.

Radu Manolescu

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA

În perioada 21 august – 24 noiembrie 1978, am efectuat o deplasare de documentare în R.F. Germania, ca urmare a invitației și bursei oferite de Institutul de istorie europeană din Mainz, condus de prof. dr. K.O. v. Aretin.

În timpul șederii în acest institut, mi-am completat bibliografia lucrării de plan *Politica habsburgică în sud-estul Europei în secolul XVI* ca și documentarea în vederea întocmirii paragrafelor care îmi revin din *Tratatul de istorie universală*, vol. V. Pentru atingerea acestor două obiective, am folosit biblioteca institutului mai sus menționat, care în compartimentele sale (istorie universală și istorie religioasă) posedă un mare volum, de la edițiile mai vechi pînă la cele mai noi apariții, din lucrările referitoare la problemele relațiilor politico-diplomatice din secolele XVI – XVII; de asemenea prin biroul de schimb, foarte eficient, al aceleiasi bibliotecii am obținut și restul cărților: literatură de specialitate sau volume de documente din alte mari biblioteci sau instituții similare din R.F. Germania *. Activitatea de documentare și cercetare este în general mult ușurată prin efectuarea numeroaselor fotocopii, mai ales din volume de documente.

În zilele de 4–8 octombrie, am participat la cel de al 32-lea congres al istoricilor germani, întrunit la Congress Centrum din orașul Hamburg. Organizat la 2–3 ani, această întînire este un mijloc de întîlnire și schimb de opinii între cercetătorii și profesorii germani din domeniul istoriei, dar și cu posibilitatea participării specialiștilor din alte țări. Congresul a fost deschis cu discursul inaugural rostit de cancelarul H. Schmidt, care s-a referit la importanța și rolul istoriei, raportului dintre cercetarea istorică și istoria ca materie de predare în școli, dorința publicului de a cunoaște mai bine diverse evenimente, de unde necesitatea scrierii unor lucrări de istorie pe înțelesul futuror, necesitatea întăririi legăturilor cu istoricii din alte țări etc.

Lucrările acestui congres s-au desfășurat pe secțiile cu anumite teme, la care au fost prezentate rapoarte și corapoarte urmate de discuții. S-au detașat prin pondere și importanță teme ca *Inegalitatea și structura de clasă. Istoria socială comparată în Europa* (conducător H. U. Wehler, Bielefeld), *Istoria socială și constituțională din vechiul imperiu*

* Dintre lucrările recente putem cita *Corpus documental de Carlos V (1516 – 1539)* ed. de m. F. Alvarez, Salamanca, 1973, în legătură cu raporturile turco-europene și cu referiri la Moldova, sau *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, vol. de articole îngranjite de O. Pickl, Graz, 1974, referitor la urmările economice ale războaielor turcești. Dintre lucrările mai vechi găsite acum, A. Westermann *Die Türkenhilfe und die politisch-kirchlichen Parteien auf dem Reichstag zu Regensburg*, Heidelberg, 1910, o foarte amănunțită și documentată prezentare a raporturilor între împărat, regele roman, dietă în problema religioasă și cea otomană, sau volume de documente retipărite în condiții mult îmbunătățite.

german (conducător K.O. v. Aretin, Darmstadt), *Umanism și renăștere. Umanismul și politica în secolul XVI* (conducător O. Harding, Heidelberg, *Este istoria factor de interes pentru elevi?* (conducător R. Schörken, Duisburg) și altele.

De asemenea în ședință plenară au fost prezentate și două comunicări generale: *Rolul și importanța primului război mondial în problematica continuății din istoria Germaniei* — autor F. Fischer, Hamburg și „*Economia mondială în secolul XX. Persistență și transformare*” — autor W. Fischer, Berlin.

În afara acestui program de lucru au mai avut loc și alte acțiuni: vizitarea orașului, a muzeelor, o excursie în imprejurimi etc. Aceste întâlniri periodice și-au dovedit utilitatea și viabilitatea datorită posibilității oferite cercetătorilor și profesorilor de istorie de a-și exprima punctele de vedere, de a face un schimb de opinii sau de a cunoaște stadiul unor cercetări.

În perioada 11—15 octombrie 1978 a avut loc la Mainz o sesiune internațională dedicată împlinirii a 100 de ani de la congresul de la Berlin. Cum unul dintre organizatorii acestei sesiuni a fost institutul din Mainz, toți bursierii lui, prezenti acolo, au fost invitați să participe alături de delegațiile oficiale atât la lucrările propriu-zise cit și la alte acțiuni întreprinse cu această ocazie: o excursie pe Rin, vizitarea orașului și a muzeului Guttenberg, primire la primăria orașului, la ministru culturii din landul Rheinland-Pfalz, dr. Hanna-Renate Laurien.

În a treia săptămână a lunii octombrie a avut loc la Frankfurt pe Main tîrgul internațional al cărțil, ceea mai importantă manifestare de acest gen din lume, dedicat în anul 1978 literaturii pentru copii și tineret. Proporțiile acestui tîrg au crescut de la an la an în asemenea măsură, încît în timpul vizitării lui nu poate fi cuprins mai mult de un sfert din tot materialul expus.

La începutul lunii noiembrie, am fost invitată la Köln de prof. dr. Johannes Kunisch, specialist în istoria imperiului german, secolele XVI — XVII, cu care am discutat diverse aspecte ale celor două teme pentru care am efectuat deplasarea. Cu această ocazie am vizitat „Muzeul romano-german”, una dintre cele mai interesante realizări de specialitate. Construit chiar pe locul (în apropierea domului și a gării orașului) unde acum cîțiva ani, cu ocazia săpăturilor efectuate pentru realizarea unui garaj subteran, a fost descoperit un foarte mare depozit de obiecte romane, muzeul pune la dispoziția publicului vizitor nespecialist, tot materialul descoperit numai pe raza orașului Köln, ceeace este foarte impresionant atât cantitativ cit și calitativ. Muzeul este organizat pe principii în primul rînd didactice, folosindu-se cele mai moderne metode audio-vizuale, reușind să atragă permanent un foarte mare număr de vizitatori.

Cu ocazia comemorării „nopții de cristal” (9—10 noiembrie 1938) la Mainz a fost deschisă în luna noiembrie o foarte interesantă expoziție cu privire la istoricul și situația comunității evreiești din oraș, de la primele documente pînă în contemporaneitate. Tot în timpul deplasării în R.F. Germania am mai vizitat orașele Göttingen, important centru universitar, Worms, vechi oraș imperial, unde se află și cea mai veche sinagogă construită în Germania și Aachen, cunoscut pentru catedrala de încoronare a împăraților germani.

În toate orașele se poate constata dorința de a scoate la lumină și a valorifica vestigiile unui trecut mai îndepărtat sau mai apropiat și care au avut un anume rol în evoluția istorică a țării.

Ștefana Simionescu-Dăscălescu

CRONICA

În ziua de 20 ianuarie 1979 s-a desfășurat la București sesiunea de comunicări dedicată actului Unirii Principatelor Române organizată de Direcția generală a Arhivelor Statului. După Cuvîntul de deschidere rostit de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului, au prezentat comunicări dr. Cornelia Bodea — *Lupta pentru unitate — permanență a istoriei poporului român*; dr. Dan Berindei — *Unirea Principatelor române — problemă europeană*; dr. Stan Apostol — *Cuza și grupările politice Maria Soveja — Masele populare făuritoare ale Unirii*; Horia Breștoiu și Vasile Bobocescu — *Aportul activității de informații și contrainformații în lupta pentru înșăpătuirea Unirii Moldovei cu Tara Românească*; Ionel Gal — *Aspecte inedite privind ecoul internațional al Unirii reflectate în arhivele străine*; Rodica Mușetoiu și Silvia Găitan-Vătușu — *Activitatea emigrației române din Anglia pentru cauza Unirii*; dr. Maria Dogaru — *Însemnările naționale instituite în timpul lui Alexandru Ioan Cuza — expresie a luptei pentru independență*; Virgilii Z. Teodorescu — *Unirea în medalistica românească*.

www.dacoromanica.ro

În ziua de 27 februarie 1979 a avut loc la București sesiunea științifică consacrată aniversării a 225 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai organizată de Academia Republicii Socialistă România, Academia de științe sociale și politice, Ministerul Educației și Învățământului. În cadrul sesiunii au prezentat comunicări acad. Ștefan Pascu — *Gheorghe Șincai — omul și opera*; Prof. Romul Munteanu, directorul Editurii Univers — *Rolul și locul Școlii Ardeleane în afirmarea constituției naționale a poporului român*; prof. Teodor Pompliu, Universitatea Cluj-Napoca — *Ideea de unitate la cronicarii români continuată și dezvoltată de Gheorghe Șincai, exponent de seamă al Școlii Ardeleane*; Felicia Haica, director al Liceului „Gh. Șincai” din București — *Gheorghe Șincai — cititor de școală românească*; G-ral mr. Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului — *Gheorghe Șincai și documentarea istorică*; prof. Dumitru Ghișe, vicepreședinte al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, președintele Secției de filozofie a Academiei de Științe Sociale și Politice — *Valorificarea tradițiilor progresiste ale poporului român în opera de formare multilaterală a omului nou*.

În ziua de 7 martie 1979 s-au desfășurat la Universitatea din București lucrările Simpozionului organizat cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la începutul transformării socialiste a agriculturii. După cuvântul de deschidere rostit de Rectorul Universității, prof. dr. George Ciucu, au fost prezentate comunicările: *Importanța istorică a Hotărârii Plenare C.C. al P.C.R. din 3–5 martie 1949*, de prof. dr. Aron Petric; *Rolul cooperativizării agriculturii în dezvoltarea economiei românești*, de prof. dr. Gheorghe Crețoiu; *Altanța clasei muncitoare cu masele jăranimii, factor fundamental pentru victoria socialismului la sate*, de lector dr. Gheorghe Popescu și lector dr. Sironica Rosemberg; *Reflectarea în literatură a procesului de transformare socialistă a agriculturii*, de conf. dr. Eugen Simion; *Însemnatatea hotărârii Plenare C.C. al P.C.R. din 1 februarie 1979 privind reorganizarea conducerii agriculturii pentru perfecționarea relațiilor sociale de producție*, de prof. dr. Haralambie Niculescu.

În ziua de 6 martie 1979 în fața Comisiei de doctorat a facultății de Istorie-filozofie a Universității Al. I. Cuza din Iași a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat „Comerțul intern al Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea elaborată de Ioan Murariu.

Lucrarea cuprinde următoarele capitulo: cap. I. „Noul statut juridic al Moldovei și influența lui asupra dezvoltării comerțului intern”; Cap. II „Linile de dezvoltare ale Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea”; cap. III. „Dezvoltarea comerțului intern”; cap. IV. „Unii factori care au frinat dezvoltarea comerțului intern”. În afara acestor capitulo, lucrarea mai cuprinde: „Introducere”, „Încheiere”, „Tabele statistice”, „Glosar”, „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din conf. univ. dr. Vasile Cristian, decan al facultății de Istorie-filosofie a Universității Al. I. Cuza din Iași, președinte; prof. univ. dr. Constantin Chodaru, conducător științific; prof. univ. dr. Gheorghe Platon, dr. Constantin Șerban, dr. Ștefan Olteanu, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat lui Ioan Murariu titlul științific de *doctor în istorie*.

DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1979, 272 p.

Apărută cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la Unirea Moldovei cu Muntenia, carte lui Dan Berindei este menită nu numai să marcheze un eveniment, ci, mai ales, să afrofundeze un fenomen, cercetat cu predilecție de istoriografia română și chiar străină, dar susceptibil încă de numeroase alte interpretari și nuanțări. Prin variantele și multiplele sale contribuții asupra constituirii statului național român, Dan Berindei este în acastă materie specialistul cu cele mai temeinice și trainice rezultate impuse pe planul istoriografiei naționale din ultimele trei decenii.

Prin abordarea acestui subiect, autorul s-a aflat în fața a două opțiuni fundamentale: o monografie masivă, de mai multe sute de pagini sau o lucrare de dimensiuni mai restrinse, de fapt o sinteză asupra unei probleme de importanță copleșitoare pentru istoria modernă a României. Dan Berindei a ales această din urmă variantă, gîndindu-se cu certitudine că numeroasele articole, studii și materiale mai vaste publicate în diverse reviste de specialitate — la care se adaugă o cantitate apreciabilă de documente inedite apărute în același răstimp — impuneau integrarea lor într-un ansamblu coerent tocmai în scopul înțelegerii mai depline a procesului constituirii statului național român. Scriind o asemenea carte, de strictă necesitate pentru stadiul actual al istoriografiei naționale, autorul a amintat totuși împlinirea unei alte cerințe, anume elaborarea și publicarea unei vaste monografii, chiar în mai multe volume, asupra unui subiect expus astăzi într-o formă rezumativă.

Atât din titlu, dar mai ales din conținutul cărții desprindem ideea că, spre deosebire de alți istorici, Dan Berindei concepe Unirea din 1859 ca un proces, ca o epocă de adinci prefaceri care au afectat în chip esențial structurile social-economice și politice, deschizind societății românești numeroase perspective de progres. Într-o asemenea viziune, Unirea nu mai apare ca un simplu moment, ci ca un fenomen complex. Aceasta, atât din punct de vedere cronologic cât și din perspectiva implicațiilor,

se circumscrie într-un răstimp care, datorită schimbărilor de importanță majoră pe planul istoriei naționale, se constituie într-o veritabilă epocă istorică, cu rol esențial pe calea dezvoltării ascendente a poporului și statului național român.

Într-un capitol consacrat antecedentelor Unirii, Dan Berindei tratează, de fapt, apariția și dezvoltarea mișcării naționale românești urmărind acest proces prin desfășurările lui esențiale pentru un răstimp de mai bine de o jumătate de secol. Sub acest unghi de vedere, el se referă cu precădere la o serie de manifestări și acțiuni care, într-o formă sau alta, constituiau o manifestare a tendinței de împlinire a idealului național, anume formarea unui stat modern și independent, fie în limitele unei uniri integrale a tuturor provinciilor locuite de români, fie, într-o primă etapă, în condițiile unei uniri parțiale a două dintre provinciile istorice care din punct de vedere al statutului internațional se bucurau de o situație mai bună.

La începutul acestui capitol, Dan Berindei relevă că o asemenea mișcare națională era, printre altele, consecința transformării poporului român într-o națiune constinentă de misiunea sa istorică de unire a tuturor provinciilor locuite de el în limitele același stat național. Arătând că un asemenea proces poate fi remarcat începînd cu jumătatea secolului al XVIII-lea, autorul trece în grabă peste acest aspect, care — după părerea noastră — s-ar fi pretat la aprofundare. Aceasta cu atît mai mult cu cit în istoriografia noastră, cu toate articolele numeroase publicate și semnalate în notă, nu există pînă în prezent o cercetare completă care să pună capăt unor aprecieri neîntemeiate. Părerea conform căreia în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu precădere în preajma revoluției de la 1848, națiunea română era pe deplin constituită, ni se pare concordantă cu realitatea istorică. Numai astfel pot fi explicate evenimentele revoluționare de la 1848, care, printre altele, au constituit un moment hotăritor de manifestare a națiunii române, a aspirațiilor ei de emancipare de

sub dominația străină, spre unitate și independență statală.

Mișcarea efectivă pentru Unirea Principatelor este înfățișată de Dan Berindei ca un fenomen nemijlocit legat de revoluția pașoptistă, în ciuda înăbușirii acesteia de forțele externe de intervenție ale imperiilor absolutiste limitrofe. Înțelegem astfel că mișcarea unionistă debutează, într-o primă etapă, încă de la stabilirea exilaților revoluționari în diferite capitale europene, unde printr-o activitate susținută acestia au făcut idealul românesc de stat unitar și independent o largă difuziune în conștiința și opinia publică europeană. Desfășurată în această perioadă cu precădere în afara Principatelor, mișcarea unionistă dobândează o ampioare deosebită în timpul războiului Crimeei, cind fruntașii acesteia formulau un program de acțiune realist, posibil de realizat în condițiile unei acțiuni comune a marilor puteri occidentale pentru diminuarea influenței și dominației țărănești în sud-estul Europei. În condițiile infringerii țărismului pe principalele teatre de operații militare, ale redefinirii statutului internațional al Principatelor române prin consolidarea autonomiei lor statale și totodată, ale eșuării planurilor anexioniste ale habsburgilor, mișcarea națională — cum demonstrează autorul — dobândează profunzime și extensiune, cuprinzând toate elementele societății românești. Demnă de relevat este ideea autorului cu privire la faptul că, deși în totalitate unioniste, diferențele categorii și clase sociale antrenate în această vastă mișcare împpleteau lupta pentru constituirea statului național — ideal al întregii comunități românești — cu aceea pentru satisfacerea unor interese de grup. Amplificată în ambele Principate mai ales în momentele unor acțiuni efective, mișcarea unionistă se desfășura pe temeiul același coordonate naționale.

Ocupindu-se de constituirea Adunărilor ad hoc, precum și de activitatea și semnificația acestor organe cu rol consultativ, Dan Berindei schițează, printre altele, imprejurările interne și externe în care au fost convocate. Se impunea și subliniată una dintre constatăriile autorului, anume că aceste foruri politice erau menite să exprime „dezideratele poporului român din Principate față de Europa” (p. 51). Adunările ad hoc sint, prin urmare, o expresie a mișcării naționale, o manifestare a acesteia în raport cu marile puteri europene, mai ales cu aceleia care negau aspirațiile unioniste ale poporului român. Izvorite dintr-o asemenea necesitate, ele au înruriat profund întregul proces al luptei pentru formarea statului național. Cum rezultă din aprecierile și concluziile autorului, aceste organe politice consultative au polarizat energia întregii națiuni în direcția

Unirii, au activizat mișcarea națională prin contactul ei cu toate straturile și clasele sociale, au constituit un prilej de reunire a reprezentanților acestora într-un for unic politic, care a contribuit în măsură decisivă la desăvîrșirea programului mișcării naționale și la ratificarea lui de întreaga națiune. Dacă în intenția marilor puteri antiunioniste Adunările ad hoc erau un instrument de dezbinare internă și de paralizare deci a Unirii, prin maturitatea politică dovedită, dar îndeosebi prin profunzimea și ampioarea imprimate luptei pentru organizarea acestor foruri consultative, Adunările ad hoc au însemnat un triumf al aspirațiilor naționale românești, al necesității constituirei statului național.

Prin prisma cărții lui Dan Berindei, realizarea Unirii, prin dubla alegere de la 24 ianuarie 1859, apare ca o concretizare a interacțiunii factorilor externi și interni, în care aceștia din urmă au deținut un rol decisiv. Fără a subestima cadrul de organizare internă impus Principatelor române de marile puteri, autorul înfățișează numeroase momente și acțiuni din procesul luptei pentru Unire prin care ilustrează ideea că, în ultimă instanță, statul național român creat la 24 ianuarie 1859 a fost o încununare a energiei, curajului, inspirației și inteligenței poporului român. Datorită acestor însuși, români — cum demonstrează autorul — învingeau numeroase dificultăți externe îndeosebi, dobândind, mai întâi, consacrarea uniunii personale și, apoi, la 24 ianuarie 1862, realizarea integrării administrative a celor două provincii, o veritabilă uniune organică, un stat național coherent.

Domnia autoritară exercitată de Cuza prin lovitura de stat de la 2 mai 1864 reține în mod special atenția autorului într-un capitol. Înțelegem că o asemenea idee s-a impus treptat, dar stărtorul, din cauza contradicțiilor antagonice dintre Cuza, care întruchipa aspirațiile de progres social-economic, și forurile politice constituite conform stipulațiilor electorale ale Convenției din 1858. În temeiul acestora, puterea legislativa era dominată de o minoritate socială, moșierimea conservatoare, care și manifesta deschis ostilitatea față de necesitățile de progres social cerute de societatea românească. Relevăm în acest context explicațiile argumentate ale autorului asupra originilor și momentelor mai importante care au condus spre lovitura de stat. Recunoșindu-se necesitatea unui asemenea act, mai ales pentru faptul că de-abia prin el „se deschid larg zăgazurile dezvoltării puterii social-politice a burgheziei” (p. 114), și se relevă, totodată, limitele. Cuza a refuzat să realizeze lovitura de stat prin înțelegerea cu grupuri sociale mai largi, îndeosebi cu stînga liberală, limitindu-se la cooperarea cu

o minoritate de opozanți. Aceeași lovitură de stat a contribuit la restrințarea libertăților politice și implicit la adincirea colaborării dintre opoziția liberală și cea conservatoare care, din perspectiva unor interese opuse, au acționat apoi tot mai hotărît pentru răsturnarea domnitorului Unirii și instalarea pe tronul României a unei dinastii străine.

Reforme, latură inseparabilă și intrinsecă a procesului Unirii, sunt oglindite în a doua parte a cării, unde Dan Berindei pune în lumină principalele lor trăsături și elemente constitutive. Un deosebit interes prezintă constatărilor și aprecierile referitoare la schimbările survenite în structura social-economică a statului național român. Dan Berindei înfățișează cu precădere modificările intervenite nu numai în poziția, ci și în natura straturilor societății românești. Se remarcă în acest sens căile specifice de dezvoltare și afirmare a capitalismului, în condițiile unei țări cu o economie industrială înapoiată, demonstrându-se că un asemenea proces poate fi urmărit, printre altele prin determinarea gradului de adaptare a boierimii la necesitățile pieței. Am adăuga la concluziile autorului faptul că rădăcinile unui asemenea fenomen sunt mult mai adinț. Ele porneșc nu atât de la 1848, cit mai ales de după 1829. Însăși epoca regulamentară, prin schimbările survenite în natura proprietății, marchează o tendință hotărâtă de adaptare a economiei agrare românești la nevoile schimbului intern și extern. De aceea, boierimea ca instituție—desființată în 1858—devine anachronică încă din epoca regulamentară. Tot în acest context al tabloului societății românești, remarcăm concluziile interesante desprinse de Dan Berindei dintr-o serie întreagă de surse documentare cu privire la ponderea numerică a celorlalte categorii ale societății românești: burghezie, țărănim și proletariat în formare. Burghezia, clasa socială aflată în asensiune, devinea treptat o forcă nu numai economică ci și politică, avind în frunte elementele care activau cu precădere în sfera comercială și financiară. Este de fapt o caracteristică a naturii acestel clase sociale, pusă în evidență de autor, care permite o mai bună înțelegere a rolului ei în cadrul suprastructurii politice.

Din constatărilor autorului referitoare la schimbările survenite pe planul dezvoltării economice în epoca Unirii subliniem nuanțările și determinările sub raportul ponderii cantitative și calitative a unor fenomene economice, fie din ramura agriculturii, fie din aceea a industriei. Sub acest unghi de vedere sint de reținut constatărilor cu privire la raporturile dintre cele două tipuri de gospodărie agricolă: țărănească și moșierească, precum și la modalitatea de cultivare a solului și la relația de muncă. Evocind unele schimbări cantitative

și calitative în dezvoltarea industriei, Dan Berindei remarcă faptul că, odată cu Unirea a fost deschisă o veritabilă epocă de consolidare a acestei ramuri a economiei naționale. În același răstimp plasează autorul începutul revoluției industriale, proces complex și contradictoriu care în condițiile României a cu noscut o durată întinsă pe mai multe decenii.

Înapoierea sub raportul dezvoltării industriei naționale—mai dureroasă cu atât mai mult cu cît necesitățile progresului rapid al statului național devineau mai imperioase—și-a pus amprenta asupra conștiinței politice a epocii. Încă din acest moment, pe planul confruntărilor politice și-au făcut apariția două tendințe contradictorii cu privire la calea specifică de dezvoltare economică, aceea care să fie mai în măsură să valorifice potențele creațoare ale poporului, dar mai ales să exploateze cît mai rational disponibilitățile solului și subsolului românesc. Sub acest raport, carteia lui Dan Berindei reține ecoul acestor frâmintări, subliniind predilecția moșierimii conservatoare pentru o economie tipic agrară, în care industria era destinată să satisfacă doar necesități minore. Încă în acest răstimp își face loc teza reaționară, anume România țară eminentamente agricolă, care condamna poporul român la o dezvoltare unilaterală. În opoziție cu o asemenea părere, burghezia liberală mai ales își punea tot mai acut problema dezvoltării industriei naționale, făuririi unui model economic prin care să se pună în valoare toate disponibilitățile de progres industrial ale statului național român. Este vorba deci de o teză opusă aceleia conservatoare, anume de dezvoltare a industriei naționale prin intermediul unei politici protecționiste, concomitent cu stimularea eforturilor pentru o agricultură intensivă, modernă și diversificată, inclusiv prin susținerea unor ramuri industriale ale acesteia.

Într-un alt capitol, Dan Berindei analizează cadrul politic și reformele înfăptuite în epoca Unirii. În acest context sunt evidențiate forțele politice aflate în luptă pentru reorganizarea și modernizarea instituțiilor statului național, dar mai ales măsurile întreprinse de Cuza însuși în vederea creării unei administrații organic închegate. Reforma agrară din 1864—una dintre realizările fundamentale ale domnitorului Unirii analizată tot de autorul acestei cărți într-o monografie specială—este apreciată din perspectiva multiplelor ei implicații social-economice, subliniuindu-i-se nu numai importanța în cadrul procesului de deschătușare a societății românești de servitucci feudale, ci și unele limite firești, în condițiile unei țări ca România unde burghezia se afla într-o stare de relativă slăbiciune.

Concluzia autorului potrivit căreia Unirea nu realizase sfârșirea „aparatului de stat

feudal" (p. 147) ni se pare forțată, în contradicție cu alte judecăți de valoare din carte privitoare la regimul politic (p. 156). Problema care prezintă interes nu este de a să dacă o parte dintre oamenii care slujiseră vechiul regim mai defilau sau nu o serie de funcții în administrația publică, ci de a vedea măsura în care noile instituții politice acordate de Convenție sau făurite de Cuza erau total deosebite în comparație cu acelea anterioare. Sub acest raport, nu trebuie scăpat din vedere faptul că, în ciuda unui sistem electoral restricтив, a unor mentalități sau chiar racile mai greu de lichidat, progresul era considerabil. Statul național român poseda un regim liberal în care instituțiile politice, tocmai prin electivitatea lor, prin confruntarea dintre grupările politice și prin delimitarea precisă a atribuțiilor, constituia garanția unei administrații deosebită în numeroase privințe de aceea posedată de Principatele române înainte de Unire.

Una dintre preocupările majore ale statului național făurit la 24 ianuarie 1859 a constituit-o consolidarea armatei naționale. Renăscută sub forma unor nuclee și, apoi, formațiuni relativ mari de voluntari, într-un răstimp de mai bine de un secol, și instituționalizată în 1830, armata națională dobindea o importanță deosebită în condițiile de după Unire. Este firesc deci ca acest subiect să rețină atenția lui Dan Berindei care, într-un capitol distinct, marchează principalele eforturi întreprinse de Cuza în direcția organizării unei veritabile armate naționale, bine înzestrată, echipată și înarmată. Misiu dintr-una cea mai dificilă, întărirea armatei naționale a reprezentat unul dintre pivoții politicii de fortificare a statului național în raporturile sale externe, mai ales cu puterea suzerană. Este de reținut în această direcție una dintre concluziile autorului, anume că la finele domniei lui Cuza „armata română trăise un proces de adinci mutații. Era o armată nouă, modernă, care un deceniu mai tîrziu va putea da măsura capacităților ei” (p. 179).

Epoca Unirii — cum demonstrează autorul — a marcat nu numai apariția statului național, ci și începutul afirmării lui distincte în concertul statelor libere ale lumii, cu toată suzeranitatea otomană, prin politica externă promovată, dar mai ales printr-o serie de acțiuni înfăptuite, Cuza contribuia în măsură decisivă

la consolidarea statului național român pe planul raporturilor interstatale. În mod îndreptălit Dan Berindei vede în Unire un prolog nu numai al neașternării, ci și al desăvîrșirii unității statale. „Între Unirea din 1859, Independența din 1877 și desăvîrșirea unității statale din 1918 există o succesiune indisolubilă, o condiționare necesară” (p. 221).

În lumina considerațiilor și aprecierilor formulate mai sus, considerăm că cercetarea lui Dan Berindei răspunde unui imperativ major al istoriografiei românești, anume acela de aprofundare a unui dintr-cele mai importante procese social-politice ale istoriei noastre moderne, Unirea Principatelor române și constituirea statului național. Profund cunoșător al multiplelor și variatelor ipostaze ale unui asemenea proces istoric, Dan Berindei realizează într-o carte de dimensiuni relativ restrinse o sinteză asupra unei epoci de importanță excepțională pentru istoria modernă și contemporană a României. Prin aprecierile nuanțate, prin unele interpretări noi și prin concluziile pătrunzătoare, autorul reconstituie o epocă de profunde frâmintări din istoria noastră națională, în care poporul român a demonstrat o mare capacitate de mobilizare a energiilor sale în vederea depășirii adversităților interne și a dușmănilor externe. Numeroase și variatele aspecte ale luptei pentru Unire sunt relevante ținându-se seamă de contribuția factorilor social-politici cu rol decisiv, de interdependența dintre acțiunea diferitelor grupuri sociale și activitatea unor personalități cu rol politic conducător.

Posezind o intinsă bibliografie, un rezumat în limba franceză și un indice analitic, carteau lui Dan Berindei are menirea, printre altele, de a stimula noi cercetări și aprofundări asupra acestei epoci nu numai pentru cititorul român, dar și pentru specialistul străin interesat să cunoască mai bine un moment crucial din istoria națională românească.

Prin publicarea acestei cărți, Dan Berindei aduce o contribuție substanțială asupra cunoașterii unei epoci căreia î-a dedicat deja numeroase alte lucrări parțiale. Monografia la care ne referim constituie o sinteză dintre cele mai reușite asupra Unirii, care definește neîndoielnic pe autorul ei drept una dintre personalitățile cele mai reprezentative și prestigioase ale istoriografiei noastre actuale.

Apostol Stan

VASILE NETEA, C. GH. MARINESCU, „Liga Culturală” și Unirea Transilvaniei cu România, Edit. Junimea, Iași, 1978, 374 p.

Înfăptuirea statului național unitar român la 1918, a fost incontestabil opera întregului popor, a tuturor claselor sociale, iar în anul tre-

cut implinirea a 60 de ani de la acest moment de cotitură în istoria noastră a fost împinată cu legitimă satisfacție de întreaga noastră societate.

În acest cadru se înscrie apariția monografiei dedicată uneia dintre cele mai dinamice și consecvențe organizații în sprijinul mișcării naționale : „Liga pentru Unitatea culturală a românilor” – lucrare colectivă semnată de doi autori cu noscuții pentru preocupările anterioare în cercetarea momentelor majore ale istoriei noastre naționale.

„Liga culturală” înființată la București, la sfîrșitul anului 1890 ia, din 1914, noua denumire : „Liga pentru Unitatea politică a tuturor românilor” care corespunde mai bine scopului pentru care luptă. Ea a desfășurat timp de aproape trei decenii, o amplă activitate pentru unirea tuturor românilor, activitate bazată pe sprijinul maselor, în strînsă legătură cu organizații din rîndul tineretului universitar, cu mișcarea muncitorească și socialistă, cu o amplă sferă și aria de desfășurare atât în țară cât și în afara acesteia.

Lucrarea nu este numai o sinteză monografică, bazată pe surse de „primă mină” dar și o prezentare clară, logică, scrisă cu pasiune și acuratețe, a evenimentelor și personalităților epocii. Volumul este structurat pe 11 capitole însoțite de o închelere și un indice de persoane precum și de reproduceri din documentele organizației. Contribuția „Ligii” ca și a altor organizații și societăți culturale-artistice, la dezvoltarea conștiinței naționale a românilor din toate cele 3 provincii trebuie văzută pe un plan mult mai larg decit cel al literaturii și artei, și autori fac acest lucru chiar din primul capitol intitulat „Contribuția societăților culturale patriotice românești în realizarea unității naționale” (1860–1918). Pe măsura amplificării procesului luptei de emancipare națională a poporului român, activitatea acestor societăți imbracă tot mai mult un aspect politic, iar rolul lor crește cu cit la începutul secolului XX, politica de deznaționalizare promovată de guvernele din imperiul dualist față de naționalități se intensifică, imbracă forme tot mai drastice mergind pînă la provocarea de disensiuni în frontul de luptă al popoarelor subjugate. Dintre aceste societăți culturale prezentate succint de autori înainte de Ligă, amintim Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș (1860), Asociația pentru transilvania pentru literatură română și cultura poporului român (1861); Asociația națională din Arad pentru cultura și conservarea poporului român (1862), Asociația pentru cultura și literatura română în Bucovina (1862), Societatea pentru fond de teatru român (1870). Instituția care avea însă să ridice la cea mai înaltă cotă științifică și culturală activitatea educativă și politică – subliniază pe bună dreptate autorii – (p. 18) a fost Academia Română care în întreaga sa evoluție a urmărit fără întrerupere în contextul general al preocupărilor sale, problema luptei

prin mijloace din ce în ce mai variate pentru afirmarea unității culturale românești pentru studiul istoriei naționale.

Rolul pozitiv jucat de Academie a fost apreciat la adevărata lui valoare de S. Albini care consideră că ea „a imbrăzișat în activitatea sa întreaga poziție românească și fructifică întrig materialul limbii, trecutului, obiceiurilor și tradițiilor românești”.

Autorii se opresc sintetic și asupra activității altor organizații ca „Transilvania” creată îndeobște pentru sprijinul studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria și Societatea „Carpății”. Ei subliniază că societatea „Transilvania” anticipând activitatea „Ligii Culturale”, a fost pînă la 1918 una din cele mai generoase sprijinitoare ale tineretului român din Transilvania și totodată una dintre cele mai active sprijinitoare a luptei pentru realizarea unității naționale.

Înființarea în 1890 a „Ligii culturale” pregătită de faptul că în întreaga Românie există un teren fertil de luptă, datorită activității desfășurate aici de societatea „Transilvania” și de numeroșii intelectuali români care trecuseră munjili, mai ales după revoluția din 1848. Liga apare în perioada cind iridentismul, adică mișcarea din vechea Românie pentru eliberarea teritoriilor românești rămase în afara granițelor, devenise un fenomen de masă în tinărul stat român care și ciștigase independență în urma războiului din 1877–1878.

Autorii redau amănuntit momentul înființării acestei organizații (15 decembrie 1890) și precizează că, potrivit statutului scopul Ligii era „de a întreține continuu viața, pe baza culturii naționale conștiința de solidaritate în întreg neamul românesc. La mijloacele pentru atingerea acestui scop se prevedea : „înființarea de săli de lectură și biblioteci; tipărirea de cărți în ediții populare; sprijinirea publicațiilor care vor lucra în scopul ligii, conferințe și întâlniri publice; sărbătorirea datelor mari din viața trecută a naționalității române; organizarea de congrese anuale ale membrilor ligii; formarea unui fond de ajutorare prin cotizații, subscrieri de bunăvoie, donații etc. Statutul mai menționează totodată și posibilitatea înființării de secții în diferite localități din țară și peste hotare. Dintre secțiile „Ligii” de peste hotare amintim pe cele de la Paris, Berlin, Anvers, Bruxelles, Liège, Londra, Oxford, München, Halle.

Încă de la început, „Liga” atrage în jurul său un mare număr de intelectuali, funcționari, meseriași, țărani de pe tot cuprinsul țării, ajungind în preajma războiului mondial să aibă circa 60 de filiale în țară și în Europa. Ea a desfășurat o amplă activitate cu prilejul momentelor cruciale ale luptei românilor asupriți din Austro-Ungaria. Liga a susținut pe plan intern și extern cauza Memorandului,

a organizat acțiuni de protest, intră în contact cu numeroase instituții și persoane particulare din Austro-Ungaria, a sărijinit presa, școlile, asociațiile culturale din Transilvania și Bucovina¹.

Pe bună dreptate, autorii precizează că, deși societatea s-a denumit un timp „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” și că în primii ani a pus accentul principal pe activitatea cultural-patriotică, programul său se deosebea esențial de programul autonomiei culturale naționale preconizat de Partidul Social-Democrat din Austria (pp. 52). Este cunoscut și autorii subliniază faptul că „Liga Culturală” s-a pronunțat împotriva principiului autonomiei cultural-naționale, principiu adoptat de socialistii din Austria.

În volum este reliefată larga componență socială a „Ligii” în care intrau, în afara inteligenților profesori, ingineri, medici, avocați și muncitori și unii țărani (ca de pildă Gheorghe Cîrțan (Badea Cîrțan) din Cărtisoara Făgărașului, fost voluntar în războiul de independență, cunoscut pentru nobilia și neobosită sa activitate de promotor cultural între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Referitor la strucutura organizatorică, pe baza statutului aprobat în adunarea din 15 decembrie 1890 – se prevedea că societatea să fie reprezentată și condusă de un comitet ales din doi în doi ani, răspunzător în fața adunării generale a membrilor din București. Prevederile organizatorice erau valabile în principiu și pentru secțiunile locale. Statutele și regulamentul de ordine interioară, care au fost modificate de mai multe ori în decursul vremii, reglementau în amănunt și alte probleme, de ordin organizatoric, administrativ, financiar. Forul suprem în activitatea „Ligii” era Congresul și primul congres a avut loc în mai 1891, în sala Ateneului. De menționat că autorii se opresc îndeaproape asupra congreselor „Ligii” din mai 1892, an în care „Liga” avea deja 21 de secții în țară și trei în străinătate (Berlin, Anvers și Paris), 1893 (după moartea lui Grigore Brătianu și venirea în fruntea Ligii a prof. univ. V.A. Urechia) și a celui din mai 1895 ale cărui obiective vizau formarea și dezvoltarea conștiinței naționale a tineretului și adulților, precum și la atragerea atenției opiniei publice mondiale în favoarea cauzei naționale românești. La congresul din 1896 autorii semnalizează lăvarea unei serii de disensiuni între delegați cu privire la tactica societății în cadrul luptei pentru făurirea unității naționale.

Următorul congres, cel din mai 1897, s-a desfășurat sub semnul unității depline a mem-

brilor „Ligii” (p. 67) și a acordat o deosebită atenție secțiunilor din străinătate, sprijinului mișcării naționale românești venit din afară. Totodată discuțiile purtate aici pe marginile raportului au sugerat crearea și a altor instrumente de propagare a culturii naționale, atragerea în cadrul Ligii a unui număr mai mare de țărani, muncitori, invățători, preți, crearea unor școli de adulți pentru alfabetizarea populației rurale din România.

Un adevărat reviriment în activitatea „Ligii” subliniat ca atare de autori (p. 73) se va produce după ce în conducerea ei va ajunge în anul 1908 marele istoric și patriot Nicolae Iorga, devenit secretar general al organizației.

În lucrare sunt prezentate apoi congresele cele mai importante care au avut loc după 1900 și anume cel de la Craiova 1910, Constanța 1912, Piatra Neamț 1913. Din raportul prezentat de N. Iorga la Congresul din 1912 autorii subliniază faptul că „Liga” numără în acel moment 73 de secții, și că numai în 1911 se înființaseră 21 secții noi.

Un capitol aparte din lucrare, al II-lea, condensează activitatea „Ligii” desfășurată între anii 1890–1894. În acest context este subliniat „Calendarul Ligii ...” apoi ziarul „Liga română” editate de Ligă în activitatea cultural patriotică a acesteia. În paginile ei au figurat semnăturile unor personalități marcante ca : A.D. Xenopol, V.A. Urechia, B. Ștefănescu-Delavrancea, I. Grădișteanu, S. Mededinți și a lar de peste Carpați : V. Lucaciu, A.C. Popovici, I. Rațiu ca și a unor oameni politici din Italia, Franța ca Roberto Fava, De Gubernatio, Georges Clemenceau etc. De asemenea autorii relevă faptul că „Liga” a tipărit în decursul anilor lucrări cu caracter istoric, literar, cultural pe care le-a difuzat în toată țara, numeroase broșuri, foi volante sau pliante au fost editate cu prilejul unor aniversări, sau organizarea periodică a unor conferințe publice cu teme de istorie națională. Ample acțiuni au fost organizate, din inițiativa Ligii, în sprijinul mișcării memorandiste. Astfel V. Netea și C. Marinescu ne reamintesc acțiunile presei editate de Liga Culturală în primăvara lui 1892, adunările de protest din vara același an împotriva politicilor de oprimare dusă de clasele dominante din monarhia dualistă, precum și împotriva atitudinii împăratului Francisc Iosif de respingere a Memorandumului. La mareea manifestație desfășurată în după amiaza zilei de 14 iunie au participat alături de societățile cu caracter cultural, Industrial, economic din Capitală și delegații unor societăți din provincie, cluburile muncitorești din București și alte orașe, cu steagurile cernite în semn de protest față de politica de asuprime practicată față de românii de peste Carpați.

¹ Cf. V. Curticăpeanu, *Cultura în sprijinul unității de stat în vol. Desăvîrșirea unicificării statului național român*. București, 1968, p. 337.

Procesul Memorandumului, urmările sale și atitudinea Ligii față de acest eveniment sunt urmărite în alt capitol al monografiei de care ne ocupăm. Pe baza unei serioase documentații, autorii prezintă corespondența trimisă de la Cluj pe adresa „Ligii Culturale” din București, corespondență care conține informații amănunțite despre desfășurarea procesului. Totodată, noi mitinguri și manifestații au avut loc cu prilejul vizitei în București a publicistului italian Roberto Fava consecvent apărător al idealurilor românești, intensificându-se în ultima decadă a lunii mai odată cu pronunțarea sentinței de condamnare a principaliilor fruntași memoranști.

Între alte acțiuni politice și cultural-politice desfășurate de „Ligă” pînă la 1900, sunt amintite demonstrațiile de stradă care au avut loc în a doua jumătate a anului 1897 împotriva decorărilor unor politicieni maghiari de către Carol I cu prilejul vizitei sale la Buda-pesta, criticiile liderilor „Ligii Culturale” aduse guvernului liberal pentru atitudine ambigă manifestată în apărarea românilor transilvăneni, precum și aniversarea în primăvara și vara anului 1898 a semicentenarului revoluției române din 1848.

„Privită în ansamblu, sintetizează autorii, activitatea „Ligii Culturale” în perioada de la înființarea sa (1890) și pînă la 1900 se înscrise ca un apor dintre cele mai valoroase pe teritoriul luptei pentru desăvîrșirea unificării statului național român” (p. 129).

O imagine și mai completă asupra activității Ligii culturale și la care autorii s-au oprit, este prezentarea într-un capitol separat a luptei secțiilor *interne* pentru unirea Transilvaniei cu România în anii 1890–1900. Dacă activitatea secțiilor istorice era relativ bine cunoscută, nu același lucru se poate spune despre activitatea „Ligii” și a secțiilor sale în străinătate – și prezența acestor aspecte în lucrare este mai mult decît justificată.

Volumul infășează succint, într-un capitol distinct, activitatea secțiilor de la Paris, Liège, Bruxelles, Anvers, Gand, Halle, Berlin, München, Viena, Graz, filiale ale „Ligii Culturale” care își desfășurau activitatea pe baza programului și statutelor aprobată, de congresele societății respective sub îndrumarea Comitetului Central executiv din țară. Dintre secțiile care au luat ființă în străinătate, la scurtă vreme după întemeierea Ligii Culturale din București secția din Paris a avut rolul cel mai însemnat, relevat de autori și semnalat recent într-un studiu deosebit de pertinent de cercetatorul clujean Șerban Polverejan².

² Vezi „Activitatea secției din Paris a „Ligii Culturale” în perioada memorandistă”, în „Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar”, Edit. Dacia, Cluj, 1978, p. 278.

Prin activitatea neobosită a profesorului Emil Picot, secția din Paris a „Ligii” reușește încă de la început să întrețină relații cu personalități de seamă din viața politică și culturală a Franței. Urmărind îndeaproape mișcarea românilor din Transilvania, studenții români din Paris popularizează stîrile venite de aici și, în același timp, încurajează lupta națională. Cea mai importantă acțiune a Ligii în capitala Franței la începutul anului 1892 este difuzarea „Protestului studenților români din Paris contra politicii maghiare”.

De subliniat că întreaga activitate a secțiunilor „Ligii” din străinătate, cu toată reacția cercurilor oficiale ale Austro-Ungariei s-a integrat organic în complexitatea ansamblului acțiunilor generale, poliforme ale tuturor patrioților români ce aveau ca obiectiv final făurirea unui singur stat național unitar.

Referindu-se în continuare la rolul „Ligii” între anii 1901–1914, se menționează că la începutul secolului XX – în conducederea societății apar „unele semne de oboselă și totodată unele divergențe care determină o anumită stare de acalmie, fără însă ca Liga să se îndepărteze de linia sa inițială și de tradițiile patriotice”. Noi credem că astfel de simptome se fac simțite mai înainte. Activitatea și ritmul de acțiune al organizației se înviorăză și se acceleră însă substanțial din toamna anului 1908, odată cu venirea marelui nostru istoric Nicolae Iorga în funcția de secretar general al „Ligii”. „Intrarea sa în cadrele conducătoare ale „Ligii” – apreciază autorii – avea să dea acesteia pe lîngă un vast program cultural, tocmai ceea ce-i lipsise în ultimul timp, avînt pasionant, dinamism, inițiative neașteptate, o energie inepuizabilă” (p. 209).

În anii 1910–1911 „Liga Culturală”, după cum apreciază autorii, s-a preocupat îndeosebi de impulsarea activității secțiunilor din provincie, prin emiterea unor circulare și îndrumarea directă a acestora de către delegați ai conducerii societății.

Capitolul „Liga Culturală” în perioada neutralității României redă plastic acțiunile politice ale societății care devin tot mai accentuate după 1914, în condițiile intensificării și reinviitorii luptei naționale a românilor asupriți. Este descris, la adevăratele sale dimensiuni, congresul extraordinar al „Ligii” din 14/27 decembrie 1914, la care au participat reprezentanții ai tuturor secțiilor. Aici societatea își schimbă denumirea în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor”, avînd în frunte pe vajnicul luptător transilvănean Vasile Lucaci, alături de alți militanți politici ca Barbu Delavrancea, N. Iorga, Nicolae Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, Ion Grădișteanu, Octavian Goga, George Ranetti etc. Noul program al societății precizează că „singura politică externă pe care o

poate îmbrățișa și servî cu devotament neamul românesc și aceea care tinde la a grăbi eliberarea românilor săliți de a-și da viață în marginile monarhiei Austro-Ungare, care n-a găsit niciodată dreptate pentru dinșii". Sub acest program s-au desfășurat acțiunile „Ligii" în 1915—1916 în marile intruniri organizate, prin sprijinirea acordată primului congres al românilor de peste hotare, prin participarea directă la toate acțiunile organizate pentru unirea Transilvaniei cu patria mamă.

Autorii se opresc pe scurt și asupra modalităților de desfășurare a operațiunilor militare din primul război mondial și implicațiile lor asupra țării noastre, ca și asupra activității organizației amintite în această perioadă.

Din penultimul capitol, reținem acțiunea reprezentanților „Ligii" în țările aliate — S.U.A., Franța, Anglia, Italia — în anii 1917—1919.

În contextul participării României la război, al amplei activități interne și în contextul extern al primei conflagrații mondiale, efortul general al maselor și lupta lor eroică vor

sărși cu împlinirea, la 1 decembrie 1918, a dezideratului secular, săurirea statului național unitar român. Unirea din 1918 a însemnat consacrarea celui mai înalt ideal patriotic al poporului român — idealul pentru care se înființase și luptase și „Liga".

Monografia asupra căreia ne-am oprit în rindurile de mai sus, reliefază astfel, într-o manieră convingătoare, un important sector al efortului de sprijinire a luptei de eliberare națională a românilor din teritoriile aflate sub stăpiniere străină. Bazată pe o bogată documentare, scrisă fluent și accesibil, contribuția realizată de Vasile Netea și C. Gh. Marinescu se impune ca o meritorie realizare a istoriografiei noastre contemporane. În încheiere, adăugăm cuvântul nostru de apreciere, meritat cu prisosință de Editura ieșeană Junimea, pentru spiritul de selecție judicios în abordarea unor teme majore din istoria modernă și contemporană a patriei precum și pentru condițiile grafice foarte bune de care a beneficiat lucrarea recenzată.

Stelian Popescu

AUREL DECEI, *Istoria Imperiului otoman*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 410 p.

La numai doi ani de la apariția *Istoriei turcilor* a lui Mustafa Ali Mehmed, care a însemnat o incontestabilă reușită, Editura științifică și enciclopedică vine să ne ofere o nouă carte despre Imperiul otoman, ieșită de sub pana ilustrului orientalist Aurel Decei, plecat între timp definitiv dintre noi, la 24 aprilie 1976, la scurtă vreme după ce ne părăsise alt stilp al orientalisticiei noastre, armeanologul și turcologul H. Dj. Siruni (1890—1973).

Dispărind pe neașteptate, în timp ce lucra la *Istoria Imperiului otoman*, Aurel Decei nu și-a putut duce opera pînă la capăt. Chiar tipărirea primului volum (pînă la 1656 — incepîtul guvernarîi Köprülü-ilor) n-a putut fi dusă la bun sfîrșit decît prin grija stăruitoare și eforturile tenace ale radactorului Marcel D. Popa și ale orientalistului Virgil Ciocîltan, îngrăitorul ediției. Asemenea lucruri nu trebuie uitate atunci cînd judecăm această carte*, după cum a judecat *Istoria Imperiului otoman* a lui D. Cantemir, fără a ține seamă de împrejurările concrete în care

a fost elaborată, redactată și tipărită această lucrare, înseamnă a-l judeca pripit pe invățatul principie, așa cum a făcut-o, bunăoară, Joseph von Hammer,

In cazul lucrării lui Aurel Decei este greu de spus cum va fi arătat în formă finală, definitivă, această carte, dar în orice caz este sigur că autorul — cu minuțiozitate, cu simțul preciziei, pe care îl e-am admirat cu toții — ar fi revenit asupra multor formulări și afirmațiile, aflate în prima formă prea categorice, prea tranșante (vezi, de pildă, despre existența unei „adevărate Renașteri otomane, concomitent și paralel cu Renașterea italo-franceză", p. 222; despre Mimar Sinan, poate „cel mai mare arhitect al lumii", p. 240 și a.). Pe de altă parte, în judecarea acestor lucrări, trebuie să avem în vedere și un anumit „complex de inferioritate", de care mai suferă încă turcologia noastră, în comparație cu surorile sale mai mari, slavistica și bizantinistica, și al cărui reflex se traduce printr-un efort de a însăși alt tablou, „mai veridic", al realităților otomane — față de imaginea prea adesea tributară unor sabioane rigide, europocentriste —, dar avînd uneori drept rezultat o mai adincă îngroșare a colorilor, dacă nu spre a convinge, măcar pentru a îndemna la meditație și a netezii terenul unor judecăți calme, cumpănîte, matură. Cu atît mai mare se cuvine deci să recunoștință noastră pentru lucrările, care și au riscul unor asemenea eforturi, cum este și *Istoria Imperiului otoman* de Aurel Decei.

* În bună măsură, rădurile de față sunt și ecoul discuției organizate pe marginea cărtii la Cercul de orientalistă al facultății de istorie din București cu participarea îngrăitorului ediției și a studentilor Matei Dorin, Dîță Alexandru, Anton Dan, Zaharia Marius, Enache Emil, Dccu Evantia și Bozgan Ovidiu.

Prima calitate a acestei cărți ni se pare a fi reinvierea cu mare artă a lumii otomane, cu întregul său dramatism și exotism. Se poate spune că Aurel Decei a posedat din plin darul reinvierii trecutului, aşa cum o cerea N. Iorga : „Cine scrie istorie și simte că e chemat să o scrie trebuie să aibă mai presus de toate această convingere că zugrăvește o viață și nu descrie o serie de acțiuni mecanice”¹. Pentru aceasta „peste cunoașterea izvoarelor, peste critica textelor”, este nevoie de „acel dar pe care grecii îl numesc „poiesis”, deci creațiune”². Or, acest dar A. Decei l-a avut din plin, iar rezultatul este că întreaga carte se citește cu susținut la gură, nu atât pentru că lumea otomană este atât de plină de exotisme pentru un european al veacului XX, ci mai ales pentru că savantul știe să reînsuflețească trecutul în fața ochilor noștri, uneori cu adevărat talent literar. Sunt pagini (bunăoară, p. 69, descriind bătălia de la Ankara ; p. 323, zugrăvind atmosfera în care s-a petrecut „tragedia lui Osman II” și altele) care pot fi considerate veritabile pagini antologice ale genului. Campaniile otomane sunt urmărite în toate detaliile, treptat, sacadat, ca într-un marș tenac, încit cartea se menține într-un ritm viu până la capăt. Monumentele (Yedikule, Topkapi p. 133), chiar comunitățile umane (ca cea evreiască din Istanbul, p. 143) sunt urmărite până astăzi, pentru că cititorul să aibă imaginea vie, în timp, a acestora. Impresionează, de asemenea, arta portretistică a lui Aurel Decei : rareori au fost creionate atât de concis și de precis totodată, mariile figuri ale istoriei otomane, ca în paginile acestei cărți. Cititorul va admira deopotrivă limba atât de plastică (nu lipsită de ardelenism) și de directă a autorului, precum și savantele explicații filologice ale termenilor otomani (nume de persoane, locuri, instituții), pe care învățatul orientalist, adinc cunoșcător al limbilor turcă, arabă și persană, le dă cu o vizibilă savoare. În chip special este utilă consemnarea paralelă a denumirilor turcești și greco-balcanice în cazul a peste 110 localități importante. În fine, lectura e impregnată de anecdotă picante, de scene cu tâlc și amănunte semnificative, extrase direct din izvoare, ceea ce dă autenticitatea „culoare locală” și parfum de epocă expunerii.

Din toate acestea, din această generoasă risipă de erudiție, rod al cunoașterii adânci, în original a izvoarelor orientale și occidentale, deopotrivă, ca și al reflecțiilor de-o viață asupra acestor izvoare, cititorul (istoric amator sau profesionist) va avea destule lucruri de învățat pentru mai buna cunoaștere a

lumii otomane, a realităților și mentalităților orientale.

În prezentarea societății și civilizației otomane din epoca clasică, de maximă influență a Imperiului otoman — să nu uităm acest lucru în judecarea afirmațiilor autorului —, învățatul orientalist are o viziune elastică față de clișeele europocentriste. El relevă că în vremea lui Soliman Magnificul (1520—1566) societatea otomană „are toate caracteristicile unei înalte civilizații islamică” (p. 159). În ce privește armata otomană, aici domineau în epoca respectivă „disciplina și înfrinarea de la jaf”, fiind considerată chiar de către străini drept „cea mai ordonată și disciplinată din lume” (p. 161). „Jurnalele (*Ruzname*) de campanie consemneză aplicarea unor pedepse capitale în cazul călcării semănăturilor sau al prădăciunilor. Bunăoară, arată A. Decei, la 20 iulie 1529, în expediția spre Viena, împăratul Belgrad, „l s-a tăiat capul unui spahiu, fiindcă a intrat cu calul în sineață”, la 29 august 1538, în campania din Moldova „doi neferi și-au pierdut capetele pentru că au dat foc unei case” (p. 161). Totuși, nu credem că este vorba aici de „respectarea bunurilor dușmanului”, cum afirmă autorul (*Ibid.*), căci doctrina islamică nu poate prescrie ceva ce ar întări pe inamicii „dreptei credințe”, ci, în realitate, de un rece calcul militar care prevedea păstrarea în bună ordine a traseului urmat, cu toate proviziile și resursele sale, căci era nevoie de toate acestea fie la întoarcere, fie după realizarea cuceririi. Pe lîngă alte exemple de măsuri pentru protejarea teritoriului inamic (p. 174, 288 s.a.), A. Decei dă informații și despre interzicerea prădăciunilor și protejarea bunurilor culturale. Întrînd la 1526 în Buda, după ce zdrobise oastea maghiară la Mohács, sultanul Soliman a cruceat orașul, a poruncit să se stîngă incendiile și în loc să distrugă operele „ghiauriilor”, a pus să fie dusă la Istanbul biblioteca Corvină, împreună cu unele opere de artă (p. 174). În contrast, orientalistul român prezintă comportarea trupelor „civilizate” ale lui Carol Quintul, în prezența împăratului, față de aliații lor arabi, la Alger, la 1535 : ele trec prin foc și sabie 30 000 de arabi și dau pradă focoului „prețioase biblioteci arabe strinse aici de-a lungul secolelor” (p. 183). Tot astfel, el reproduce comentariul austriacului Hammer față de comportarea trupelor austriece la Esztergom (Gran), sediu al arhiepiscopiei catolice maghiare, ocupat de „imperiali” între 1595 și 1605. „Turcii, cind au luat Esztergomul, au respectat toate monumentele vechi ale orașului, au păstrat întocmai castelele, pînă și tablourile din castele atît cît a durat stăpinirea lor. Însă austriecii, căci ce au intrat în orașul luat de la turci, au

¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 44.

² *Ibidem*, p. 160.

inceput jaful, distrugind toate operele istorice" (p. 274).

Aș insistat asupra acestor exemple date de A. Decei nu pentru a atenua efectele negative ale campaniilor otomane de cucerire, ci pentru a atrage atenția că prea adesea se uită că nu numai otomanii, ci și invadatorii „civilizați” au săvârșit orori și distrugeri în cursul campaniilor lor, ba uneori s-au purtat chiar mai rău decit „barbarii”, inclusiv față de bunurile culturale.

Dar, decăderea statului otoman, manifestată și prin scăderea disciplinei militare, perturbarea aprovvizionării, răspândirea corupției etc., și-a pus amprenta și asupra comportării oastei otomane în campanie. Deja la 1635, cînd Murad IV ajunse în preajma Erevanului, „s-a dat voie ca animalele armate să pască semănăturile. Era – comenteaază A. Decei – încă o dovadă de decădere față de perioadele precedente” (p. 361). După o revenire a disciplinei de fier sub Köprülüli (dovadă campania de la 1672), lucrurile se vor deteriora tot mai mult și ireversibil, pentru a se ajunge la ororile din veacurile XVIII – XIX, a căror imagine a rămas dominantă pentru europeni.

În legătură cu efectivele oștilor otomane, deobicei umflate de către izvoarele europene, Aurel Decei dă cifre reținute, cumpărăte: de exemplu, după părerea sa la Nicopole (1396), otomanii și cruciații au avut efective sensibil apropiate (60.000 oameni) (p. 66); la Mohács (1526), sultanul avea 67 000 oameni, trupe de soc, cu 300 de tunuri, iar regele 44000 și 80 de tunuri (p. 172), neexistind deci acea disproportie de care s-a vorbit atât. (În schimb, otomanii și-au mărit sănsele de izbindă prin schimbarea dispozitivului tradițional de luptă, ceea ce a constituit o surpriză pentru inamic, p. 173). În fine sint descrise în carte – e adevărat cam sumar și poate prea static – alcătuirea și evoluția diverselor corpori de oaste, ca ieniceri, spahii, akingii etc.

Între realizările epocii clasice, Aurel Decei notează și faptul că statul otoman a introdus un principiu care „a fost prevăzut abia în era modernă pretutindeni: diviziunea puterilor. Suprema putere o deținea sultanul, imperiul fiind un stat absolutist, însă puterea lui era corectată de lege. Saraiul nu se amesteca în activitățile „guvernului”, adică ale divanului, după bunul plac și nienteiat” (p. 161), și se citează interesante exemple de dregători care s-au opus unor decizii ale sultanului de mînă forte ca Baiazid I, Selim I și Soliman Magnificul, și au obținut eiștig de cauză, pentru că se intemeiau pe lege (ibidem). De adăugat că acest principiu al diviziunii (și contrabalansării) puterilor se practica și la nivel local, în

provincii, unde kadii (reprezentanții „guvernului”), beilerbeii (comandanții militari) și defterdarii (responsabili de finanțe) se controlau și se anihilau reciproc, supunindu-se direct centrului. În orice caz, în legătură cu aceste aspecte și cu sistemul *kul* (robilor, care puteau ajunge în cele mai înalte dregătorii) ar fi fost interesant dacă eruditul orientalist ar fi adincit celebra caracterizare dată de Marx Imperiului otoman: stat „despotic-democratic”, urmărindu-se în timp raportul dintre cele două caracteristici.

Aurel Decei relevă că Süleyman Legiuitorul „a extins jurisdicția, în mod organic, și asupra domeniului economic, dovedind o corectitudine în privința aruncării și încasării impozitelor, care putea servi de exemplu și altor epoci și altor state” (p. 161). Se dau și aici exemple semnificative, dar ar fi fost indicat să se explice și mobilul acestei politici de „corectitudine financiară”, așa cum îl explică autorul unui tratat (*risale*) otoman de la începutul veacului XVII: „,Deci ceea ce stă scris în cărțile de istorie sunt aceste trei lucruri, prin care sultanatul ființează și durează : 1. raiaua ; 2. vistieria ; 3. armata. Căci de la raiale provine (bogăția) visteriei, de la visterie armata, iar prin armată se biruie dușmanul”³. De aceea (și nu din dragoste pentru raiale) anonimul acestor *Kılâb-i Müstetâb* („Cărți frumoase”, „Îndreptar de urmat”) din cercurile Palatului din Istanbul recomanda grijă pentru starea contribuabilitelor, izvorul prosperității visteriei. Acest lucru nu se pare important de precizat, pentru a nu cădea într-o idealizare a politiciei sociale a sultanilor, cum ar rezulta – fără asemenea explicații – dintr-o afirmație ca aceasta a lui Aurel Decei: „,Căci într-adevăr, grija de „sărmana raia”, *re'âyâ fukarası*, nu se întinsește numai în toate actele oficiale ale cancelariilor otomane, ci în însăși realitatea istorică a Imperiului otoman” (p. 393). Evoluția unei dări ca haraciul țărilor române arată că, în fapt, Poarta ținea mai mult seama de interesele proprii, decit de starea contribuabilitelor români.

În ce privește cultura otomană din secolele XV și XVI, A. Decei scrie: „În această vreme se constată o inflorire multilaterală, surprinzătoare pentru cei neinițiați în istoria otomană, în domeniul științei, artei și literaturii. Acesta este un capitol puțin cunoscut îndeobște, chiar și de catre cei ce cunosc istoria turcelor” (p. 221). Este o concluzie pe care o regăsim cam în acceași termeni și în acceași vreme și în noua sinteză otomană a istoricului american Stanford J. Shaw: „The Ottomans

³ Mihai Maxim, *Izvoare noi privind declinul statului otoman: HAB-NÂME și KİTÂB-I MÜSTETÂB* (începutul veacului XVII), „Analele Univ. Buc. Istorie, an XXVII, 1978, p. 137.

did in fact develop and maintain a very rich and diversified cultural life throughout the existence of their empire"*. După învățatul român, a existat, de pildă, o bogată activitate de bibliofilie și de bibliotecă în Imperiul otoman (și se dau date și cifre în acest sens) — „o dovadă eclatăntă a faptului că turcii otomani nu au fost numai mintitorii de iata-gane, ci și de „condei” (*kalem*), lăsind posterității adevărate tezaure culturale” (p. 207; vezi considerațiile asemănătoare la p. 241 și 256). Rămin însă de demonstrat și efectele reale (ca difuzare, receptare și acțiune) ale acestei activități.

Ca și odinioară K. Jireček, orientalistul român scoate în evidență „amplul și sistematicul spirit constructiv” otoman (p. 249), atât în domeniul civil, cit (mai ales) în cel militar. Dacă realizările arhitecturii civile otomane sunt — cel puțin în ultima vreme — cunoscute, în schimb mai puțin se cunosc amplele construcții militare otomane. De aceea, o contribuție meritorie a lui A. Decei este aceea de a fi urmărit în mod sistematic durata de realizare a unor fortificații militare otomane. Iată cîteva exemple de la finele veacului XVI — începutul veacului XVII: fortificațiile de la mănăstirea „Radu Vodă” s-au făcut în 12 zile (p. 277), de la Tîrgoviște în 30 de zile (ibidem), de la Tabriz în 30 de zile (p. 254), de la Gori, în Caucaz, în 26 de zile (p. 255). Cetatea Gence din aceeași zonă, cu 43 de turnuri, 7 porți de fier și un sănț mare de jur-imprejur, a fost ridicată în 37 de zile, ceea ce dovedește „posibilitățile otomane de necrezut aproape, de a construi înginerescă durabil, atât de cetăți uriașe” (p. 255). E de observat că declinul societății otomane își va pune amprenta și în acest domeniu, prin încreșterea ritmului de realizare și a amplorii acestui gen de construcții. Cercetările ulterioare vor trebui să adinicească acest aspect al fortificațiilor, deloc neglijabil pentru înțelegerea posibilităților de implantare și stăpiniere a trupelor otomane în noile teritorii.

Un merit deosebit al *Istoriei Imperiului otoman* îl constituie modul cum este prezentată istoria românească: î se accordă un spațiu amplu, sănț cunoaște în relief marile figuri ale luptei antiotomane și rolul țărilor române în această luptă, se explică desfășurarea campaniilor otomane în țările noastre în legătură cu situația de ansamblu, și în special pe frontul asiatic, a invadatorului, se ia atitudine critică, personală față de interpretările date pînă acum unor episoade din istoria relațiilor româno-otomane de pînă la mijlocul veacului al XVII-

lea. Bunăoară, se atrage atenția asupra faptului că la 10 octombrie 1394 (dată, ea însăși discutabilă), luptă dintre oastea lui Baiazid și cea a lui Mircea s-a dat „nu la o localitate numită Rovine, cum se crede îndeobște și se caută a se identifica localitatea respectivă” (ca și în cazul „Posadei”-M.M.), ci la Argeș, „cum sint una nime în a consemna sursele turcești: Arceș, Arkuş, — într-un loc numit în textele sîrbești „на ровинахъ” „la rovine”, *rovine* însemnind în paleoslavă „sanț” și „teren mlaștinós”, iar în istoria lui Idris Bidliș, scrisă în persană, la *the hendek*” (însemnind tot „sanț”, „transee”) (p. 63). Totodată, Aurel Decei arată că Vlad „căruia istoriografia noastră se complace să-i zică „uzurpatorul”” (p. 64) și care era, pare-se, fiu de domn (al lui Dan I) și nepotul lui Mircea însuși, în realitate a fost „domnul efectiv al Țării Românești după 10 octombrie 1394 și pînă în ianuarie 1397. El s-a recunoscut vasal al padishahului, în condițiile obișnuite, care comportau plata haraciului a cărui sumă n-o cunoaștem, precum și celealte obligații revelate mai tîrziu. De aceea, cronicile turcești, care de altfel nu-l menționează deloc pe Vlad, exprimă adevărul atunci cînd spun că în urma victoriei lui Baiazid, domnul Țării Românești i-s-a închinat sultanului, devenerating *haragçüzər*” (tributar) (p. 64).

În legătură cu ocuparea Chiliei și Cetății Albe de către Baiazid II, autorul se întrebă, pe bună dreptate, de ce Ștefan, „combativul Ștefan cel Mare”, n-a sărit în ajutorul celor două cetăți: „inactivitatea, lipsa de reacție prealabilă surprind. O explicație a acestui fapt nu a fost încercată de nici unul din istoricii noștri, pînă acum, și de bună seamă va trebui să fie făcută” (p. 139). Cit privește afirmația unor istorici că la 10 septembrie 1529 Petru Rareș s-ar fi „închinat” la Buda sultanului Suleyman-invingător, Aurel Decei scrie cu fermitate: „Faptele istorice cunoscute prea bine dezmint această afirmație fără sens” (p. 176, n. 2). Intrarea țărilor române în războiul antiotoman, la 1594, a reprezentat un moment de cotitură în mersul operațiunilor „schimbând fața războiului în favoarea aliaților creștini” (p. 267). De aceea, orientalistul român îmbrățișează opinia istoricului turc Yılmaz Öztuna, după care, în periodizarea istoriei otomane „dacă trebuie să se primească o dată pentru epoca staționară (a Imperiului otoman — M.M.), atunci, aşa cum am expus mai înainte, aceasta nu poate fi decît 1595 sau cîțiva ani mai înainte. Deoarece marea criză economică, dezordinile din Anatolia, insuccesele în războiul cu Germania, dezlipirea sau răscoala statelor supuse din Europa, toate acestea apar la aceste date”. Or, comentează Aurel Decei, „această concepție justă pledează pentru anul 1595, anul Călugărenilor și al Giurgiului, una din pirghiile acestei argumentări fiind tocmai aceste evenimente. Semnifi-

* Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume I. *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman, 1280—1808*, Cambridge University Press, Cambridge—London—New York—Melbourne, 1976, p. 139.

căția excepțională a faptei lui Mihai Viteazul o incadrează aşadar ca o forță determinantă, epocală, în evoluția Imperiului otoman, ca și în istoria universală" (p. 229). Ne bucură, desigur, însemnatatea ce se acordă războiului antiotoman condus de Mihai Viteazul în cadrul unei noi încercări de periodizare. Dar, în treacăt fie spus, o periodizare marxistă a istoriei nu poate lua drept criterii evenimente externe, ci transformări adinții în insăși structura internă, social-economică și instituțională a organismului otoman. Or, din acest punct de vedere, majoritatea istoricilor pledează astăzi pentru plasarea începutului declinului statului otoman în anii 60—70 ai veacului XVI, ceea ce coincide și cu domnia lui Murad III pe care izvoare otomane de primă mină (*Kılâb-l Müstetâb*, Koç Bey ş.a.) o consideră ca un moment de cotitură, ca începutul decăderii. E de observat de asemenea că în această periodizare este loc și pentru devalorizarea asprului otoman din anii 1584—1586 (oficială) și pentru războaiele cu Iranul, al căror rol distructiv în evoluția statului otoman este tot mai insistent subliniat în ultima vreme.

Aurel Decei scoate în evidență, în mai multe rînduri, dar nu declarativ, ci prin expunerea unor fapte și date concrete, rolul negativ jucat de dominația otomană în istoria țării noastre. El arată, uneori pe bază de informații suplimentare, pierderile suferite de poporul român în urma raidurilor akingilor, ca și —ulterior— a prestările de obligații materiale și militare către Poartă. Bunăoară, menționează că îndepărta la Oruc, că în urma expediției din 1390 în Țara Românească, „Firuz s-a înapoiat cu nemurărate prăzi și bogății. Cu aceste averi, Baiazid împodobi clădirile de binefacere, spitale, aziluri, școli, ce tocmai atunci le ridicase la Brusa” (p. 57, n. 2). Un lucru asemănător a fost făcut și de către Baiazid II în urma cuceririi Chiliei și Cetății Albe: „Înainte de a pleca în această expediție moldovenească, Baiazid al II-lea a ordonat să se construiască la Adrianopol o geamie, un spital, o școală teologică (*medrese*) și un *imaret*, pe malul riului Tungea, și toate aceste instituții culturale și sociale le-a săvîrșit cu banii prăzii luate din Moldova. De asemenea, dat fiind că tot în vechea capitală rumeliotă a Imperiului otoman izbucnind un mare incendiu, au ars bazarul (*Bedesten*) din scinduri, „Cetatea de scinduri” (*Tahkale*), precum și alte clădiri similare, sultana nu a poruncit să fie toate reconstruite din piatră tot din planul expediției din Moldova” (p. 139). S-ar putea merge mai departe în urmărirea acestui transfer de bogăție românească pe teritoriul otoman, arătindu-se, de pildă, că după instaurarea efectivă a dominației otomane în Moldova și Țara Românească numai pe calea haraciului, peșcheșurilor, rușeturilor, a confiscarilor de averi ale domniilor maziliști

și a scoaterii din țară a unor sume de către exvoievozi și numai luind în calcul cifrele cunoscute, aceste țări au pierdut, în raporturile lor cu Poarta în intervalul 1538—1600, minimum 13—15 milioane de galbeni, care echivalează cu costul a 14—15 moschei de cele mai mari dimensiuni, ca aceea a lui Soliman Magnificul construită în acești ani. De notat că în această cifră nu sunt incluse pierderile rezultante în ultimul sfert al veacului XVI de pe urma diferențelor de prețuri la produsele rechizitionate pentru armata otomană, nici contravaloarea prestațiunilor în muncă, militare și de transport, care, în ultimele decenii ale veacului amintit — nemaisînd scăzute din haraci ca deobicei — depășeau cu mult quantumul acestei dări. În legătură cu aceste obligații, A. Decei amintește un fapt mai puțin cunoscut: la 1473, în cursul expediției lui Mehmed II împotriva lui Uzun Hasan, „tot din Rumelia a venit (la Brusa) și s-a alipit de armata padisahului, favoritul acestuia, domnul Țării Românești, Radu cel Frumos, cu 12 000 de osteni, așa cum arată în memorile sale secretarul lui Mehmed al II-lea, Giovanni Maria Angiolelli, care se află prezent în această expediție. Radu îndeplinea obligația sa de vasal al Portii, participind personal cu oastea țării la expediția condusă personal de sultan. Este fără indoială cea mai lungă expediție militară întreprinsă vreodată de o armată română: peste Balcani și Asia Mică pînă în Caucaz” (p. 127). Adăugăm că este și cei mai mari efectiv concentrat vreodată de o singură țară românească în astfel de scopuri. În fine, în mod excepțional, s-au făcut și strămutări de populație românească în Imperiul otoman, ca la 1484 de la Cetatea Albă la Eske Biga (Vechea Biga), pe țărmul sudic al Mării de Marmara, „unde moldovenii expatriați sunt menționați și în registrele secolului al XVI-lea încă” (p. 139).

O altă calitate a cărții recenzate o constituie și încercarea autorului de a integra istoria otomană în contextul celei universale, de a privi comparativ unele instituții și fenomene otomane și occidentale cu tot riscul ce-l comportă asemenea comparații. De exemplu, „darul însăcăunării” (*(cülüs bahishi)* ar corespunde, după A. Decei, „înstituției celuilalt stat puternic militarizat, Imperiul roman: *donativum*, pe care împărații romani trebuiau să-l plătească, la accesulunea tronului, pretorienilor”, după cum, deci, ienicerilor le-ar corespunde pretorienii romani, atât ca forță de soc, cit și ca rol „de palat” în istoria celor două state (p. 337). Conflictul dintre otomanii sunniti și iranienii šiști din secolul XVI este comparat cu războaiele religioase europene: „Ostilitatea aceasta sunnită-šiștă este mai ușor înțeleasă de către un „frinc”, european, dacă o apropiie conceptual de dușmânia, tot de moarte, între occidentalii din același secol,

catolici și protestanți sau calvini și unitarieni, care a dus — bineînțeles, alimentată și de motive economice și sociale în secolul următor la Războul de 30 de ani. Între musulmanii din Asia anteroară s-a ajuns la războiul cel puțin tot atât de nemicitoare ca aceleia purtate de otomani pentru Mahomed împotriva lui Isus Christos, din ură și intoleranță pe care o aveau și o au unii împotriva celorlalți, adepții lui Ali și cei ce se consideră a fi singurii și adevărații muhamedani, adică credincioșii în „Mohamed” (p. 165). Autorul face bine cind nu neglijiază însemnatatea factorului religios în conflictul dintre cele două mari puteri rivale ale Orientului Apropiat și Mijlociu — Imperiul osmano-siit și Iranul safavido-siit —, factor folosit ca armă politică, menit să mascheze „pofta reciprocă de a stăpini pământurile celuilalt” (p. 150). Cât de eficace poate fi această armă putem vedea, în unele părți ale globului, chiar în zilele noastre, în plin veac XX. În fine, nu e lipsită de interes nici comparația (care o făcea odinioară și P.P. Panaitescu) între Imperiul otoman și cel spaniol, cu interesante puncte comune (p. 261).

Cunoscind erudiția istorică și lingvistică a lui Aurel Decei (a studiat cu orientaliști celebri la Paris și Berlin, a trăit și lucrat un mare număr de ani în Turcia, a scris, vorbit și folosit 14 limbi — între care cele trei limbale Islamului — turca, arabă și persana —, a avut preocupări istorice foarte variate, de la armenii vecinuții al IX-lea pînă la Comitatul Devetîn anii 1918—1919), cunoscind puterea de muncă excepțională, minuțiositatea, mobilitatea de spirit și receptivitatea științifică ale savantului, nu putem trece cu vederea o serie de deficiențe ale lucrării de față.

Astfel, tratarea istoriei otomane sub aspectul „creșterii și descreșterii” statului otoman (pe domeniile sultanii și sub aspectul forței mai ales), care a facut epocă de la Cantemir încoace și care a jucat un rol pozitiv la vremea sa, nu ne mai poate satisface astăzi, într-o viziune modernă, care adoptă alte criterii de periodizare. Desigur, cucerirea Constantinopolului n-a însemnat un „an de hotar între două mari evuri ale istoriei omenirii” (p. 106) și la 1453 nu „s-a pus capăt (...) unei ere istorice (și n-a) inceput alta nouă” (p. 103), cum mai credea încă A. Decei.

În economia lucrării primează aspectele politico-militare (în primul rînd descrierea campaniilor), în timp ce aspectele esențiale astăzi, ca economia agrară, relațiile agrare, specificul feudalismului otoman, economia urbană, venituri, monedă, costul vieții, demografie etc., sunt tratate cu totul în treacăt (doar pe cîteva pagini din cîteva sute) și aproape forțat.

În ce privește izvoarele, se utilizează cu preponderență cele narative și destul de rar

cele de cancelarie, chiar atunci cind ele există, iar în privința literaturii de specialitate se acordă prea mult credit unui anume gen de lucrări (I. H. Danışmend, Y. Öztuna ș.a.), care recurg prea mult la anecdote și spectaculos, nu rareori în dauna obiectivității științifice. În schimb, lucru paradoxal, nu sunt folosite lucrările marilor istorici turci, care s-au format sau scriu în spiritul școlii de la „Annales” (O. L. Barkan, H. Inalcik ș.a.). Așa se face că autorul acordă prea multă importanță fenomenului *devşirme* în istoria otomană (apreciind că înfiltrarea de elemente turce în conducerea statului otoman a fost una din cauzele hotărîtoare ale decadării acestui stat).

Tot astfel, cauza declinului otoman nu poate fi „scăderea spiritului de mobilitate nomadă” așa cum o face și Danışmend sau Öztuna (p. 182). De asemenea, în carte de față Imperiul otoman e mereu nevoie să intervină, să rispondeze, să pedepsească — în ansamblu acesta pare a fi mobilul principal al campaniilor otomane.

Achizițiile mai noi ale istoriografiei noastre (nu neapărat turcologice) ni s-au părut a fi insuficient valorificate (de pildă, în cazul participării românilor la Kossovopolje I, p. 54). Lipsesc aducerile zilelor unor probleme precum expansiunea otomană în Balcani (lucrările soților Beldiceanu), războiele osmano-iraniane (B. Kütükoğlu), dominația otomană în Africa de nord (C. Orhonlu) și chiar în țările române. Sint și probleme (ca aceea a „Califatului” otoman, p. 83, 156, 316, 356, 390 ș.a.; a datei la care s-a acordat prima „capitulație” efectivă Franței, p. 178, 200; a breslelor otomane, p. 199 ș.a.) asupra căror se poartă încă discuții în istoriografia mondială și de aceea ar fi fost mai indicat să se arate acest lucru și să iu fie tratate ca probleme definitiv soluționate. În fine, sint și probleme asupra căroru nu pot fi de acord cu autorul (de pildă, în compararea statului Poloniei sub Ștefan Pálhory față de Poartă cu cel al Marocului, p. 259, 246—247; în afirmația că la 1538 „statutul juridic al Moldovei în raport cu Imperiul otoman nu se schimba”, p. 190; în subaprecierea rolului Egiptului în sistemul otoman și în multe altele), dar aici este dreptul suveran al oricărui autor de a avea și a-și expune propria părere.

Într-o carte de asemenea amplioare, s-au strecurat și unele inexactități: *alevi* nu înseamnă adorator al lui Ali (p. 165), ci al focului, al flăcărilor (*alev*), cum a arătat recent Irène Mélíkoff; la 1635 nu erau la Istanbul 500 de esnafuri (p. 359), ci 11 059, cum a arătat R. Mantran; beilerbelicul Bosniei nu s-a format la 1483 (p. 185), ci la 1463, cum a arătat H. Inalcik; în Iran hanii nu erau guvernatori (aceștia se numeau *beklerbek*), ci șefi ai aristocrației nomade turcomane, cum a arătat

I.P. Petrușevski etc. Este hazardată transformarea unor sume din veacul XVI în bani actuali, românești sau turcești (p. 230, 232, 261 s.a.).

Indicarea surselor din care s-au dat citate, un indice și eventual un rezumat într-o limbă de circulație internațională ar fi sporit utilitatea cărții, lucrul cu ea.

Dincolo de aceste impresii și observații, avind în vedere dificultatea întreprinderii, scopul propus de editură și realizarea prezentă

de finală ținută, se poate aprecia că lucrarea de față este o reușită de incontestabilă originalitate și utilitate. Un gind de recunoștință se cuvine, de aceea, colegului Virgil Ciocilțan, pentru munca plină de acuratețe depusă la alcătuirea ediției și pentru prezentarea caldă, cuprinzătoare ce-o face în *Cuvînt înainte* vieții și activității ilustrului savant. Asociem la acest gind și pe redactorul Marcel Popa, împreună cu Editura științifică și enciclopedică, pentru această realizare editorială.

Mihai Maxim

ERNST JOHANN, JUNKER JÖRG, *Histoire de la civilisation allemande des cent dernières années*, Nymphenbürger Verlag, München, 1976, 232 p. + il.

Problema conținutului termenului de „civilizație” a fost și continuă să fie una dintre cele mai acut dezbatute chestiuni, atât de către istorici, cit și de către specialiștii în alte domenii de cercetare. Este suficient să amintim, spre pildă, interesanta definiție pe care o oferă, în 1953 Maurice Crouzet: „Fiecare civilizație se definește printr-un ansamblu de idei și de instituții politice, de condiții ale vieții materiale și ale tehnicii, de forțe de producție și de relații sociale, prin toate manifestările activității religioase, intelectuale și artistice”¹.

Și în literatura română de specialitate, au existat și există încă controverse asupra noțiunii. O relativ recentă definiție o leagă mai ales, de semnificația conceptului de cultură și a multiplelor valențe ale acestuia. „Civilizația este cultura activă (sensul activ și funcțional al culturii) a unui individ, a unui grup social, a unei comunități umane, a unei societăți, domeniul acțiunii, eficacității și pozitivității”².

Autorii lucrării de față au optat pentru formula unui sens foarte larg al noțiunii de civilizație, aceasta cuprinzând istoria ideilor artelelor, literaturii, științei, tehnicii, pe lîngă istoria propriu-zisă. În ceea ce privește personalitățile despre care este vorba în lucrare, acestea sunt ginditori, cercetători, educatori, politicieni, artiști, arhitecți, ingineri, indus-triași, prozatori, poeți. Istoria civilizației fiind legată de cea a statului și de situația politică internă și internațională, volumul istoricilor germani se axează pe mersul istoriei generale. În orice țară mișcarea culturală este adeseori în contradicție (exemplu expresionismul și

Bauhausul care se dezvoltă pe deplin în emigratie). În plus în Germania a existat o situație specială datorită secolelor în care țara a fost divizată în mai multe state. Multitudinea grupărilor etnice și a caracterelor regionale (și în consecință și diferențele de cultură) au fost întărite prin acest particularism. Granițele germane, atât de modificate în ultimii 100 de ani, n-au coincis niciodată cu cele lingvistice, teritoriu național german fiind mult mai restrins decât cel al răspândirii limbii germane. Toate încercările din ultimii 100 de ani de a rezolva „problema germană” prin forță, au eşuat lamentabil, iar războiele mondiale au cauzat pierderi enorme și irecuperabile nu numai pentru civilizația germană ci pentru cea universală.

Primul capitol intitulat „Care este patria germanilor?” fixează o serie de evenimente și prezintă o panoramă a istoriei Germaniei din prima jumătate a secolului trecut.

Pe plan spiritual, în cadrul curentului romantic german ale cărui începuturi se situează la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și face acum apariția un antirationalism, elogiu-rii rațiunii urmându-i cel al înțimii ce caută evadarea din cotidian. Romanticii nu se mulțumește doar să stringă folclor, ci scriu chiar în limbajul popular (de exemplu culegerea de cîntece populare Ingrijită de Achim von Arnim și Clemens Brentano, basmele fraților Grimm). După părere autorilor, alternanța dintre tendințele raționale și cele iraționale a determinat trăsăturile istoriei moderne a Germaniei, căci istoria nu este aşa cum susținea istoricul Heinrich von Treitschke, istoria puterii. Fără îndoială că de la perioada războaielor napoleoniene pînă la mijlocul secolului astăzi la o epocă de slăbiciune a Germaniei. Ultimul vestigiu al Sfintului imperiu romano-germanic dispăruse la 6 august 1806 sub loviturile lui Napoleon. Francisc al II-lea (1792–1806

¹ *Histoire générale des civilisations* (sub red. lui M. Crouzet), vol. I, Paris, 1953, p. IX.

² *Mica enciclopedie de politologie*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 72.

devenit Francisc I al Austriei (1806—1835), al 56-lea succesor allui Carol cel Mare, renumită se la coroana imperială română, iar Confederația germană creată la Congresul de la Viena în 1815 nu avea practic nici o putere.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost — în concepția autorilor o perioadă, în care s-au creat în principal sub aspect economic, și încet și mai greu sesizabil politic este premisele favorabile realizării unificării Germaniei ca stat național.

De fapt, încă din 1818 Prusia începuse să contribuie la crearea condițiilor economice ale unității. În această perioadă sub influența liberalismului economic se adoptase un nou tarif vamal (Zollverein), fapt ce a făcut ca puterea economică a țării să crească în mod considerabil, la fel și veniturile populației. În 1833—1834 majoritatea statelor germane, dându-și seamă de avantajele unei politici economice deschise, se alătură Zollvereinului. Deși pregătită pe plan economic prin Zollverein, unitatea aceasta nu era de ajuns. Ea trebuia acum însăptuită și pe plan politic. După eșecul revoluțiilor de la 1848 volumul reliefelor două procese petrecute în această perioadă, fiecare dintre ele având o semnificație distinctă. Cel dintâi dintre ele, apărut pe plan teoretico-ideologic, l-a reprezentat creația, de către Marx și Engels, a teoriei socialismului științific, cu toate implicațiile pe care această veritabilă revoluție în gîndire le-a avut asupra evoluției ulterioare a societății (nu numai germane, dar și a celei europene), ca și asupra gîndirii și practicii politice a epocii.

Al doilea „element de schimbare” se relevă pe bună dreptate în lucrare — l-a constituit ascensiunea Prusiei în ansamblul politic intern german. Datorită acțiunii energice a statului prusian, dezideratul legitim al națiunii germane de a fi înțâia într-un singur stat, a fost însăptuit în 1871, evident — adăugăm noi — pe calea „de sus” și nu prin inițiativa și acțiunea revoluționară a maselor largi. Principalele momente istorice ale acestei perioade sunt trecute în revistă în cel de al doilea capitol, „Imperiul, 1871—1918”.

Așa cum a evidențiat în cercetările sale istoriografia germană contemporană acest eveniment „a provocat totuși satisfacția largilor pături ale societății germane și a fost apreciat de generația care asistase la eșecul tentativei naționaliste din 1848—1849 ca o creație conformă imperativelor istoriei chiar dacă nu era susținută de toate opiniiile”³.

Iar evoluția constituțională și administrativă a noii formațiuni politice — se relevă în

continuare în sinteză — a fost indiscutabil dominată de personalitatea puternică a cancelarului Bismarck, asupra căruia autorii, dat fiind caracterul enciclopedic al operei, nu se opresc în mod special.

Desăvîrșirea unificării, anexarea unor teritorii străine ca și obținerea marii despăgubiri de război din partea Franței au contribuit la imprimarea unui ritm rapid de dezvoltare a economiei germane în acest interval. Se semnalază faptul că această țară și-a desăvîrșit revoluția industrială, iar procesul de industrializare declanșat acum a fost unul dintre cele mai explosive.

Producția industrială a Germaniei a înregistrat acum ritmuri de creștere dintre cele mai impresionante, între 1893 și 1913 cea de fontă a crescut cu 287%, cea a otelului cu 522%, iar a cărbu nelui cu 135%⁴.

Concomitent cu acest proces, s-a produs o masivă și rapidă concentrare a întreprinderilor productive, a avut loc o vertiginoasă dezvoltare a rețelei de transport, iar rolul băncilor (în special a celor mari) în economie a sporit considerabil.

În acest fel, după 1870, această țară a depășit, sub raport economic, puternicele sale rivale (Anglia și Franța). Cu o creștere demografică de 24 milioane locuitori în cca o jumătate de secol, Germania lui Wilhelm II a ajuns să ocupe — în domeniul populației — locul secund în Europa; iar ponderea sa în tonajul maritim și în construcțiile navale a plasat-o pe locul al doilea în lume în ajunul primului război mondial⁵.

De o succintă, dar corectă tratare, beneficiază și situația politică internă, în cadrul căreia acțiunea și extinderea mișcării muncitorești și socialiste germane, activitatea lui Lasalle, Bebel și Liebknecht ocupă o pondere destul de accentuată.

Cultura germană a acestei epoci — se evidențiază în cadrul acestei părți a volumului — a fost cu pregnanță reprezentată de o serie de mari personalități, a căror operă și reputație a depășit granițele țării: filozofii Hegel și Schopenhauer, muzicienii R. Wagner, Schumann, istoricii Mommsen și Ranke, scriitorii Thomas Mann și a.

După capitolul dedicat evoluției sociale și a tehnicii în care autorii scot în evidență rolul dezvoltării impetuioase a tehnicii cu importanțe consecințe pe plan social, sunt trecute în revistă cele mai remarcabile schimbări pe plan artistic

³ Robert Schnerb, *Le XIX-e siècle, L'apogée de l'expansion européenne (1815—1914)*, P.U.F., Paris, 1968, p. 428.

⁴ Alan Milward, S.B. Saul, *The Development of the Economies of Continental Europe. 1850—1914*, Allen & Unwin, London, 1977, p. 118.

și arhitectural. William Morris pregătea în Anglia premisele curentului „Art Nouveau”, primul stil comun întregii Europe în secolul trecut. În Germania, acest stil internațional care reprezintă o importantă etapă în combinarea utilului cu frumosul, poartă numele de Jugendstil. În 1903, ia ființă Asociația arhitecților germani în cadrul căreia se remarcă Olbrich și Behrens. Walter Gropius care devine directorul Scolioi de arte frumoase și aplicate, în locul lui Van de Velde, întemeiază Bauhausul, școală care reprezintă sinteza dintre arte și meserii, precum și triumful arhitecturii funcționale.

Incepind cu această perioadă am săștăm la emanciparea femeii, rolul acestora în viața culturală devenind din ce în ce mai important. Iau naștere noi edituri care capătă un rol de seamă în răspândirea științei și culturii, iar pe lîngă scrierile autorilor germani apar și traduceri din ce în ce mai numeroase. Limba germană devine alături de franceză și engleză limbă internațională.

Expresionismul născut din fovismul francez și gruparea germană „Die Brücke”, ca o reacție la impresionism, grupează toate elementele revoluționare în domeniul artei, nemulțumite de ceea ce le oferea epoca respectivă.

După paginile în care sunt trecute în revistă principalele etape ale primului război mondial autorii arată rolul pe care acesta l-a avut în politicizarea maselor cărora le-a impregnat idei și ambiții de care erau străine în trecut. Masele și majoritatea partidelor politice își dău seama de grozăvia și inutilitatea războiului, de faptul că Germania nu-l poate ciștișa și cer încheierea păcii. La 9 noiembrie 1918 împăratul abdică și se proclamă republică. În urma tratatului de la Versailles semnat la 28 iunie 1919 Germania pierde coloniile de peste mări, o optime din teritoriul său și este nevoie să plătească grele despăgubiri de război. După terminarea războiului s-a produs o nouă repartiție a forțelor pe plan mondial. Considerindu-se nedreptăți de condițiile impuse de „dictatul” de la Versailles, mulți germani aderă la mișcarea naționalistă. Divergențele de păreri dintre guvernările Republicii de la Weimar, în ceea ce privește satisfacerea condițiilor impuse de tratatul de la Versailles fac ca situația internă să devină din ce în ce mai precară. Situația economică grea, deprecierea mărcii, nerespectarea obligațiilor luate la Versailles, intrarea francezilor în provincia Ruhr în 1923, fac ca naționalismul să prindă din ce în ce mai mult teren. Tensiunea politică crește odată cu asasinarea lui Karl Liebknecht și a Roseli Luxemburg în 1919, de către forțele de dreapta, a lui Matthias Erzberger, considerat principalul responsabil al semnării armistițiului și păcii, în 1921 și a ministrului de externe Walter Rathenau în 1922. După moartea lui Friedrich Ebert,

primul președinte al republicii, în 1925, noui, președintele Hindenburg încearcă să mențină un echilibru atât pe plan intern cât și extern. Sub conducerea sa republică a supraviețuit în orele sale cele mai intunecate; amenințările la adresa unității Reich-ului au fost depășite, în economia redresată a crescut încrederea și reparațiile au fost aduse la o cotă rezonabilă⁶.

Perioada de durată a anilor '20 face ca pe plan cultural Berlinul să devină alături de Paris și Londra unul dintre centrele culturale europene de seamă. Max Reinhardt, Hugo von Hofmannstahl, Erwin Piscator (promotorul teatrului politic, regizor al pieselor antirăzbinonice și al celor care dezvăluiau tarele societății contemporane semnate de Ernest Toller și Walter Mehring), Bertold Brecht (autorul celebrei „Opere de 3 parale”), Hermann Hesse, Heinrich și Thomas Mann, Arthur Schmitzler, Alfred Döblin, Leonard Frank, devin nume de rezonanță mondială în teatru și literatură. În domeniul artelor plastice Lyonel Feininger, Paul Klee, Oscar Schlemmer, Wassily Kandinsky, reprezentanți de seamă ai Bauhausului, alături de Walter Gropius alcătuiesc de asemenea o elită de renume internațional. Nevoită să-și mute sediul de la Weimar la Dessau în 1925 școala Bauhaus a fost desființată în 1933 odată cu venirea la putere a lui Hitler care persecuta artiștii moderni considerați „bolșevici ai culturii”. Dadaismul născut la Zürich în 1916, curenț de rezonanță mondială cu implicații în întreaga dezvoltare ulterioară a culturii este reprezentat acum pe plan artistic și literar de Hans Arp, Richard Hoënscheid, Hans Richter, Georg Grosz, Hugo Bell, Walter Mehring, Kurt Schwitters, Max Ernst. În domeniul muzicii se pot observa de asemenea noi direcții și tendințe în creațiile lui Anton Webern, Alban Berg, Arnold Schönberg, Paul Hindemith. Se remarcă dirijori de renume mondial ca: Otto Klemperer, Bruno Walter, Wilhelm Furtwängler, Școala de film germană este considerată una dintre cele mai de seamă din lume. „Cabinetul doctorului Caligari”, „Doctorul Mabuse”, „Ingerul albastru”, „Opera de 3 parale” sunt cîteva din filmele celebre pe plan mondial alături de nume de regizori ca Ernest Lubitsch, Fritz Lang, F.W. Murnau, G.W. Pabst, Robert Siodmak, Joseph von Sternberg.

În ianuarie 1933 Hindenburg îl numește cancelar pe conducătorul mișcării naționalist socialiste Adolf Hitler, care a speculat contextul crizei economice (în urma căreia numărul somerilor se ridicase la 6 000 000) și al fricilor mari finanțe și industriei de bolșevism. 30 ianuarie 1933 este considerată de către

⁶ William Carr, *A History of Germany (1815–1945)*, London, E. Arnold, 1969. p. 322.

autorii volumului, data cea mai plină de consecințe din întreaga istorie a Germaniei. Așa cum a subliniat recent istoricul italian Enzo Collotti, încercind să ofere o explicație cauzală ascensiunii la putere a răsimbului în Germania „Situată obiectivă a Germaniei Weimarene și luptele interne fraționiste din partidul comunist, caracterizate adesea prin adoptarea unor poziții de extremism sectarian, nu lăsaseră un teren prea larg de acțiune pentru comuniști”... iar ... „Ruptura cu social-democrații a devenit ireparabilă și a avut darul să genereze cea mai profundădezorientare printre masele muncitoare în rîndul căror aspirația spre unitate era mai ancorată în instinctul de clasă”⁷.

Venirea național-socialiștilor la putere a fost inaugurată prin prigoana împotriva comuniștilor acuzați de a fi incendiati Reichstagul, interzicerea tuturor partidelor politice în afara celui nazist, ca și sindicatele. Toate organizațiile și asociațiile sunt „, reorganizate”. Ajutat de Göring și Goebbels, Hitler își consolidează poziția. „Legea garanției partidului și statului” de la 1 decembrie 1933 plasează întreaga viață politică, economică, socială și culturală, sub controlul partidului nazist.

Politica financiară a celui de al treilea Reich nu era supusă nici unui control parlamentar astfel că a fost posibilă reinarmarea și sfârșirea unui nou aparat militar prin creșterea datorilor interne de la 7,17 miliarde mărci în 1932 la 42 miliarde în 1938. Prin introducerea muncii obligatorii, a serviciului militar obligatoriu (1935), regimul a reușit să reducă numărul șomerilor de la 6,1 milioane în 1932 la 400 000 în 1938. Singura ieșire din această situație-limită ajunsă nu putea fi, pentru conducătorii nazisti, decât un război de cucerire. Cu o frângeje clinică, după cum se remarcă în volum, Göring cere în 1937 populației „tunuri în loc de unt”.

Capitolul „Moartea culturii” poartă un titlu care nu mai necesită nici un fel de comentariu. Întreaga viață culturală a Germaniei a fost pusă la dispoziția național-socialiștilor. S-a căutat să se steargă din tradiție și din prezent tot ce nu era în concordanță cu „concepția națională”. Se fac adevărate

ruguri cu lucrările considerate îndezirabile. Între semnatarii acestora sunt destui care căptaseră deja o faimă mondială: Thomas și Heinrich Mann, Berthold Brecht, Franz Kafka, Erich Maria Remarque, Kurt Cuholsky, Leonhard Frank, Alfred Döblin, Franz Werfel, Robert Musil, Arnold și Stefan Zweig, Lion Feuchtwanger. Scriitori exilați au fost puși în afara legii. Toți cei care erau considerați ca adversari ai regimului sunt închiși în lagărele de concentrare.

Capitolul „Emigrata și rezistență” tratează rolul pe care l-au avut în lupta împotriva hitlerismului cei care au reușit să emigreze ca și cel din interior. Între 1933 și 1934 peste 30 000 de savanți, scriitori, artiști cu concepții antihitleriste au emigrat în S.U.A. Aproape tot ce avea mai bun Germania pe plan științific și cultural pleacă dincolo de hotarele ei. Nu există de fapt o cultură național-socialistă propriu-zisă deși Göbbels, ministrul propagandei, a încercat totul pentru a o avea.

Autorii relievează vina pe care au avut-o marile puteri atunci când nu au luat măsurile necesare împotriva înarmării Germaniei, pătrunderii ei în 1936 în zona demilitarizată, violările de către aceasta a tratatelor internaționale.

Marșul spre cucerirea Europei și a lumii, desfășurat de hitleriști sub doctrina spațiului vital a eşuat lamentabil în mai 1945 după 7 ani de pustiiloare război, care au costat poporul german și celealte popoare ale lumii milioane de victime nevinovate.

Este și acesta un avertisment pe care – pe această cale – alcătuitorii cărții îl aduc la adresa conștiinței publice a umanității contemporane.

În închelure, autorii prezintă situația economiei, a științei și tehnicii în cele 3 decenii care au urmat războiului mondial și a dezvoltării lor postbelice.

Contribuția realizată de I. Ernst și J. Junker se adaugă, astfel, numeroaselor lucrări consacrante acestui sector al istoriei europene. Fără a le depăși ca nivel de informație sau profunzime a investigației, rămîne o lucrare meritorie care furnizează utile elemente tuturor celor care vor să aibă cunoștință de tot ce s-a petrecut în Germania în ultimii o sută de ani.

⁷ Enzo Collotti, *Germania nazistă*, Edit. științifică, București, 1969, p. 59.

Nicolae N. Rădulescu

www.dacoromanica.ro

R E V I S T A R E V I S T E L O R

* * * Ilfov. *File de istorie*, Bucureşti, 1978, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Ilfov, Muzeul județean, 610 p.

Tabloul publicațiilor muzeelor s-a îmboșătit recent cu încă o lucrare — *Ilfov File de istorie*, editată de Muzeul județului cu același nume.

Din început trebuie subliniat faptul că tînăra publicație, prin conținut și prezentare grafică, se situează, de la primul său număr, — fiindcă deși nu se specifică nicăieri în lucrare, sperăm că acest prim volum va fi urmat de altele — , printre cele mai valoroase lucrări de acest gen din țară. Colectivul de redacție : Virgil Vrabie — coordonator ; Cristina Harhoiu — redactor responsabil ; Constantin Isăcescu, Viorica Mihai și Emil Păunescu — membri, au reușit, printr-o muncă lăudabilă să stringă, în cadrul celor 600 pagini de text, studii și comunicări, articole și note cu referință la momentele cele mai însemnante în evoluția istorică, economică, socială, culturală, demografică și etnografică a locuitorilor de pe actualul teritoriu al județului Ilfov. Efortul este cu atât mai de apreciat cu cît majoritatea din cele 78 de lucrări științifice cuprinse în volum sunt elaborate de valorosi cercetători, — istorici, arheologi și etnografi — , precum și de muzeografi din unitățile muzeale ale județului și ale Capitalei cu o cunoscută activitate în acest domeniu.

De asemenea, înainte de a trece la analiza conținutului volumului, încă un element trebuie evidențiat : realizarea unei bune echilibrări a materialelor între epociile istorice. Din acest punct de vedere publicația ilfovaneană se situează înaintea multor altor publicații similare care, excelind în publicarea a numeroase materiale de arheologie, istorie veche și feudală, omit sau prezintă slab epocile apropiate zilelor noastre : modernă și, mai ales, contemporană. Colectivul de redacție al publicației a reușit, în bună măsură, să evite această carentă.

Comunicările sunt grupate — grupare care comportă unele discuții, asupra cărora vom reveni — în cinci părți : I. Arheologie

și istorie veche (14 materiale), II. Istoria evului mediu (13), III. Istorie modernă (27), IV. Istorie contemporană (14) și V. Etnografie (11).

Din păcate lucrarea nu dispune, și ar fi fost necesar, de o prefată, cuvînt înainte sau notă redacțională în care editorii să fi expus ideile și programul urmărit prin tipărire ea, sau măcar caracterul acesta : publicație periodică sau de sine stătătoare.

Prima parte a volumului, cuprinzînd materiale de arheologie și istorie veche, se deschide cu studiul lui Eugen Comăs *Date cu privire la evoluția culturilor neolitice de pe teritoriul județului Ilfov* (p. 9—16), studiu-sinteză despre cercetările arheologice asupra neoliticului, efectuate în decurs de peste un secol pe actualul teritoriu al județului. Autorul prezintă sintetic descoperirile din cele peste 175 puncte de locuire neolică, — rezultat al numeroaselor campanii de săpături organizate, mai ales, în perioada interbelică și în ultimul sfert de veac. Un grup de 6 comunicări se ocupă de prezentarea unor descoperiri care cronologic se încadrează în perioada anterioară formării statului dac condus de Burebista (sec. I î.e.n.). Din rîndul acestora semnalăm pe cele referitoare la descoperirile de la Valea Moștei (Done Șerbănescu, George Trohani, *Cercetări arheologice pe Valea Moștei*, p. 17—42), din împrejurimile orașului Giurgiu (C. Isăcescu, D. Burlacu, *Noi descoperiri arheologice din zona Giurgiului*, p. 43—55), precum și considerațiile Silviel Marinescu-Bîlcu privitoare la *Relații între culturile Precucuteni și Gumelnița* (p. 77—80).

Din păcate, volumul nu cuprinde nici un material cu referire la perioada de maximă înflorire a civilizației și societății dacice din secolele I î.e.n. — II e.n., adică perioada Burebista — Decebal. Izvoarele scrise, cît și cele arheologice vorbesc clar despre rolul important avut de locuitorii acestui teritoriu în viața economică, socială și politică a

statului dac. Istoricii antici menționează, și cercetările arheologice sprijină afirmațiile lor, că însăși capitala statului lui Burebista, Argedava, se afla pe aceste locuri, probabil la Popești, pe Argeș. Din aceste motive, cit și în perspectiva apropiatei aniversări a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, asemenea studii ar fi fost binevenite; ele ar fi realizat și o legătură cu materialele următoare care se referă la perioada migrațiilor. Acestea, semnate de apreciați arheologi ca: Dumitru Berciu, Bucur Mitrea (*Unele date privind necropola de la Oinacu — Giurgiu*, p. 99—104; B. Mitrea mai publică, separat, și studiul *Contribuții la problema formării poporului român: necropola din secolul al VIII-lea de la Izvorul-Giurgiu*, p. 105—110), Gh. Bichir (*Autohtonii și migratori în secolele II — III în județul Ilfov*, p. 93—97), Maria Comșa (*Tipuri de locuințe din secolele VII — X din sudul Munteniei*, p. 111—115) sint de un înalt nivel științific, aducind contribuții importante în problema demonstrării continuității, pe acest teritoriu, a populației autohtone daco-romane și romanizate în secolele III — VI e.n., precum și în dovedirea arheologică a procesului de etnogeneză a românilor. Astfel, inventarul arheologic al necropolei de la Oinacu, care cronologic se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea, dovedește existența populației autohtone daco-romane aflată în relații cu vizigoții în migrație (p. 104), iar piesele arheologice provenind din necropola de la Izvorul-Giurgiu (sec. VIII), ceea mai întinsă necropolă din a doua jumătate a mileniului întii cunoscută la sud de Carpați, ilustrează clar existența aici a unei populații numeroase, sedentare, de agricultori pașnici, care nu puteau fi decit populație românească (p. 109). Procesul de etnogeneză este confirmat și de tipurile de locuință și accesoriile lor, descoperite în sudul Munteniei care aparțin secolelor VIII — X. În cea mai mare parte, afirmă Maria Comșa, acestea sint de origine autohtonă cu pregnante elemente dacice și daco-romane, ceea ce dovedește continuitatea de locuire și de origine etnică și în această zonă, populația veche românească preluind și îmbogățind moștenirea lăsată de predecesorii (p. 114 — 115).

Partea de arheologie și istorie veche se încheie cu două „rapoarte preliminare” asupra săpăturilor efectuate la două edificii feudale: cetatea de la Giurgiu a lui Mircea cel Bătrîn (sec. XIV — XV) și curțile brincovenești de la Obilești (sec. XVII), materiale care, cronologic, trebuiau introduce în partea de istorie medie. Cercetările fiind în curs, autorii se rezumă la semnalarea acestora, rezervându-și, bineînțeles, dreptul de a formula concluziile finale la încheierea cercetărilor. Probabil că acestea vor fi inserate, spre ciștigul materialelor și al

lectorilor, într-un număr viitor al aceleiași publicații.

Grupul comunicărilor de istorie feudală este deschis de două valoroase studii numismatice privind circulația monedelor bizantine în Cimpia Română în secolele IX — XIII: *Noi date numismatice privind prezențele bizantine în Cimpia Română în secolele IX — XI*, de Gh. Poenaru Bordea și Corneliu Popa (p. 135 — 141) și *Monede bizantine din secolele XII — XIII găsite la Dunărea de Jos*, de Octavian Iliescu (p. 143 — 155). Frecvența relativ numeroasă a monedelor bizantine la nordul Dunării apreciază autorii, presupunând existența unor intense relații de schimb între populația autohtonă și Imperiul bizantin, demonstrează, totodată, influența economică și politică, în unele momente apreciabilă, a bizantinilor în Cimpia Română (p. 151 — 152).

Alte cîteva comunicări se referă la aspecte demografice din aceeași zonă geografică în secolele XIV — XVI. Din rîndul acestora semnalăm pe aceea intitulată *Considerații privind demografia teritoriului ilfovean în secolele XV — XVI*, de Panait I. Panait (p. 169 — 172). Coborind datele oferite de documente cu cele obținute de cercetarea arheologică, muzeogramul bucureștean emite ipoteza că în această perioadă pe actuala suprafață a județului s-a înregistrat o evidentă creștere demografică față de secolele anterioare. Numărul așezărilor omenești este estimat pentru secolul al XV-lea la circa 190, cu aproximativ 3.800 de case și 19.000 de locuitori, iar pentru al XVI-lea la circa 280 de așezări, cu aproximativ 8.400 de case și 42.000 de persoane.

Radu Ștefan Ciobanu în studiul *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrîn la Vlad Tepeș* (p. 173 — 179), folosind documente de epocă, precum și rezultatele săpăturilor arheologice face o interesantă descriere a cetății Giurgiului, precizind rolul și însemnatatea acesteia în sistemul de apărare a graniței Tărilor Românești în fața ofensivelor otomane la finele sec. XIV și prima jumătate a secolului următor.

Informații inedite despre raiaua Giurgiului și locuitorii săi, în mare număr români, extrase din arhivele turcești, sint cuprinse în comunicările semnate de Mihai Maxim, *Documente turcești privind kazaua Giurgiului în secolul XVI* (p. 187 — 194) și Valeriu Veliman, *O condică turcească referitoare la populația nemusulinană din orașul Giurgiu și imprejurimile sale, la sfîrșitul secolului al XVII-lea* (p. 195 — 197). Alte materiale de istorie feudală din volum se referă la: trecutul a două monumente de arhitectură bisericăescă aflate pe teritoriul județului — fosta biserică a satului Mănești-Buftea (Aristide Ștefănescu, *Un lăcaș de piatră ridicat în secolul XVI în vatra satului Mănești-Buftea*, p. 181 — 185) și mănăstirea Comana (Sergiu Iosipescu,

Note istorice asupra fortificației de la Comana, p. 199—204) —, la biblioteca familiei Năsturel din Herestii (Dalila Lucia Aramă, *Cea mai veche bibliotecă particulară din Ilfov, p. 205—210*) și la lupta de la Comana purtată, în decembrie 1769, de unități românești conduse de Pirvu Cantacuzino împotriva unor trupe otomane, în cadrul războlului ruso-turc din 1768—1774 (Lizica Papoiu, *Bătălia de la Comana, p. 211—217*).

Grupul materialelor de istorie feudală se încheie cu o valoroasă comunicare datorată istoricului Nicolae Copoiu: *Locul orașului Giurgiu în tradiția viei și de stat autonome și independente a românilor* (p. 219—226). În comunicare, se face o analiză amănunțită asupra istoriei Giurgiului, cit și asupra rolului acestui oraș în cadrul relațiilor multiple româno-turce, începând din pragul secolului al XV-lea și pînă la ciștinarea independenței de stat a României în 1877—1878. „Însemnatatea trecutului istoric al orașului Giurgiu, se spune în comunicare, provine din faptul că pe lingă evenimentele militare desfășurate în zona lui, acest punct fortificat pe care în cea mai mare parte a timpului l-au stăpinit turci, era într-o relație directă cu viața politică a țării” (p. 221). Arătind că timp de cîteva secole legătura dintre sultanii otomani și domitorii români ai Țării Românești s-a menținut prin Giurgiu, N. Copoiu insistă asupra caracterului special al relațiilor politice dintre Imperiul otoman și Țările române, care, reglementate pe baza unor tratate scrise, asigurau acestora din urmă „o viață de stat autonomă, cu instituții interne care funcționau independent de orice putere străină” (p. 223).

Partea a treia a volumului, cuprinsă în cel mai mare număr de comunicări, are ca obiect istoria modernă a județului. Această perioadă istorică este cea mai bine ilustrată în lucrare. De la 1821 la 1918 nu este moment istoric major în istoria României care să nu aibă incorporat și participare ilfoveană, participare relierătă, global sau parțial, în prezentul volum.

Astfel, tabloul economic, social, demografic al județului, în primele decenii ale secolului trecut, este conturat prin comunicările: Ion Radu Mircea, *Cimpia Dunării la începutul secolului al XIX-lea (transformări demografice și economice)* (p. 229—233); C. Șerban, *O descriere mai puțin cunoscută a județului Ilfov din ajunul revoluției de la 1821* (p. 241—246); Ioana Constantinescu, *Populația județului Ilfov după catagrafia din decembrie 1819—ianuarie 1820* (p. 247—256) — care înregistrează în județ 217 sate cu peste 12 000 de familiile; Maria Grigorută, *O hartă mai puțin cunoscută a raiaiei Giurgiu* (p. 257—259) și Ion Ionescu, *Știri inedite relative la orașul Giurgiu din vremea retrocedării raiaiei (1829)* (p. 261—268) — cuprinzînd intereseante nou-

tăți despre organizarea administrativă a orașului după reintegrarea la Țara Românească.

Unele aspecte legate de participarea la revoluția din 1848 a maselor populare din fostul județ Vlașca, al cărui teritoriu intră, în prezent, în mare parte în județul Ilfov, constituie subiectul a două comunicări: *Mișcări revoluționare pașoptiste în orașul Glurgiu*, de Radu Cluceanu (p. 269—274) și *Activitatea comisarilor de propagandă din județul Vlașca în timpul revoluției de la 1848*, de P. Marcu (p. 275—278). Din ele se desprinde elocvent faptul că, deși județul și capitala sa, Giurgiu, au avut o situație dificilă, puțin propice acțiunilor revoluționare, — apropierea de Imperiul otoman, care la mijlocul lui iulie a trimis oștile în Giurgiu, numărul mare de elemente reacționate fugite din București în tabăra turcească — totuși și aci a existat o stare revoluționară. Masele populare orașenești, în frunte cu tineri intelectuali progresiști, au organizat numeroase acțiuni revoluționare, iar comisarii de propagandă trimiși de guvernul provizoriu de la București au reușit să „semene” ideile revoluției și să atragă în acțiune țărânia. Aici, la sate, revoluția a avut o amploare deosebită de mare, țărani vlăsceni continuind multă vreme, chiar și după intrarea trupelor intervenționiste represive în București, să se opună reintroducerii vechilor ordinuieri feudale.

De asemenea, ideea Unirii Principatelor Române, cit și actele domitorului Unirii, Alex. I. Cuza, au avut în locuitorii ilfoveni susținători inflăcărați. Comunicarea Eleni Pălăceanu *Pozitii înaintate ale locuitorilor din Giurgiu în epoca Unirii (1861; 1865)* (p. 285—288), prezintă două asemenea episoade, în decursul căroră, subliniază autoarea, „cetățenii acestui oraș s-au situat, ca și masele largi de pe întreg cuprinsul patriei noastre, printre susținătorii hotărîi ai drepturilor țării”: participarea la mișcarea de masă din iunie 1861 în sprijinul proclamării unirii depline a Principatelor Române și la largă solidarizare cu poziția de apărare a autonomiei și independenței interne a țării formulată de Al. I. Cuza, în 1865, către Poartă. O altă interesantă comunicare semnată de Mircea Dumitriu aduce în prim-planul cercetării figura dirzului și conșeventului luptător pentru drepturile țărănimii, Mircea Mălăeru: *Rolul lui Mircea Mălăeru în timpul evenimentelor premergătoare Unirii Principatelor și după alegerea lui Al. I. Cuza ca domitor* (p. 289—295). Personalitate marcantă a perioadei 1857—1862 acesta s-a afirmat în toamna anului 1857 ca deputat al țăranoilor ilfoveni în Divanul ad-hoc unde a susținut Unirea, apoi, în zilele lui ianuarie 1859, în fruntea a cîteva mii de țărani ilfoveni a intrat în București determinind, împreună cu masele de orașeni, succesul forțelor unioniste, așa cum a făcut și în ianuarie 1862 cu ocazia proclamării unirii depline a Princi-

patelor, cind cu cîteva sute de țărani a venit la București pentru a cere domnitorului Cuza imbuñătățirea soartei lor.

Un numeros grup de comunicări se referă la aspecte privind desfășurarea războiului de independență al României, în care teritoriul Ilfovului și locuitorii săi au fost profund implicați. Comunicarea *Date mai puțin cunoscute despre orașul Giurgiu la 1877*, de Emil Păunescu (p. 305—317) deschide acest grupaj, prezintind informații relative la aspectul general al orașului dunărean, cit și la unele evenimente petrecute în zona Giurgiu-Rusciuc la începutul verii anului 1877, obținute din lucrările a doi corespondenți de război: rusul M.B. Maximov și austriacul Moritz B. Zimermann. Informații despre unele operațiuni militare desfășurate la Dunăre în sectorul județelor Vlașca și Ilfov, în luniile aprilie-mai 1877, în care trupele române și populația civilă au cooperat strîns la respingerea unor incercări ale trupelor turcești de a trece Dunărea sunt cuprinse în comunicarea *Aspecte privind contribuția populației din județele Ilfov și Vlașca la războiul de independență* (p. 321—324), de Ion Sendrulescu. Un documentat studiu, *Sprînjinarea războiului de Independență din 1877—1878 de către masele populare din udețul Ilfov*, de Cornel Scafeș și C. Căzănișteanu analizează contribuția locuitorilor județului la sprînjinarea frontului. Această contribuție, subliniază autorul îmbrăcată două laturi esențiale: una pur militară, exprimată în contribuția efectivă prin soldați pe teatrul de luptă din Balcani, — unde au căzut eroic 283 ilfoveni —, și a doua, nu mai puțin importantă, concretizată în sprînjinirea materială a războiului locuitorilor fostelor județe Ilfov și Vlașca — țărani, meseriași, inteligențial, alte categorii sociale, — s-au situat, prin valoarea totală a contribuției, pe primele locuri în rîndul județelor țării.

Alte comunicări având aceeași temă majoră, războiul de independență, se referă la incursiunile turcești peste Dunăre (*Încălcări ale graniței dunărene comise de turci în ajunul și în timpul războiului de Independență (1877—1878)*, de Vasile Manole, p. 337—342), prezintă documente din arhive străine legate de aspecte ale Participării României la războiul din 1877—1878 (*Izvoare străine despre războiul pentru Independență*, de Ionel Gal, p. 343—348) și de situația orașului Giurgiu (*Informații despre Giurgiu în arhivele diplomatice belgiene*, de Sanda Racoviceanu, 349—353; *Documente germane despre orașul Giurgiu în timpul războiului de Independență*, de Eugenia Cican,

p. 355—357), sau analizează unele aspecte de politică externă a României (*Aspecte ale relațiilor României cu Serbia și Bulgaria în luptă pentru cucerirea Independenței (1866—1878)*, de Ielita Gămulescu, p. 359—368).

Marile răscoale țărănești din ultimul sfert al veacului trecut și primul deceniu al secolului nostru, care au cunoscut puternice ridicări și în satele ilfovene, constituie obiectul unor comunicări ce aduc în circuitul științific un mare volum de documente inedite. Așa sint: *Mărturii documentare privind răscoala din 1888 în județul Ilfov*, de Elena Ciucă (p. 369—376); *Mărturii documentare despre cauzele și desfășurarea răscoalei din 1907 în județul Ilfov*, de N. Ajităreței (p. 387—404) și *Considerații asupra răscoalei din 1907 în fostul județ Vlașca*, de Traian Lungu (p. 405—407).

Ultimul mare eveniment istoric al epocii moderne — Războiul pentru reîntregirea României —, își găsește reflectarea în paginile volumului de față în comunicarea *Aciuni de luptă pe teritoriul județului în timpul primului război mondial*, de Vasile Alexandrescu (p. 410—413). Comunicare prezintă, aducind și unele documente inedite, operațiunile militare ale bătăliei de pe Neajlov și Argeș, desfășurată între 16—20 noiembrie 1916, prin care armata română a încredințat oprirea ofensivelor inamice și apărarea Capitalei.

Între comunicările mai sus prezентate, care jalonează prezența ilfovenilor și vlașcenilor în momentele cruciale ale istoriei moderne a României, colectivul de redacție al volumului a inclus și altele cu o tematică mai generală sau ce reliefază diverse aspecte din istoria acestor locuri. Astfel este inclus un studiu de interes larg cu referiri îndeosebi la mișcarea culturală din Transilvania în luptă pentru unire: *Mișcarea culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, factor important în lupta poporului român pentru unitate și Independență*, de Elena Georgescu (p. 235—239) și un altul referitor la activitatea culturală a emigrației bulgare, cu privire specială asupra orașelor București și Giurgiu: *Despre activitatea culturală a emigrației bulgărești din România*, de C. Velichi (p. 377—385).

Alte comunicări tratind diverse aspecte de istorie modernă sunt: *Cîteva reprezentări ale luptei de la Oltenița din 1853*, de George Trohan; *O figură giurgiuveană mal puțin cunoscută — Petrace Peretz*, de N. Vasilescu Capsali, (p. 297—302); *Unele aspecte inedite privind școala ce funcționa pe moșia din Clejani — Ilfov*, de N. Ciachir (p. 303—304) și *Giurgiul în cadrul unor momente privind luptă pentru înșăptuirea statului național român*, de Cornelia Apostol (p. 415—418).

Capitolul de istorie contemporană este ilustrat de 14 studii de comunicări. În deschiderea

Iui se află studiul de amplă privire istorică semnat de Gh. I. Ioniță : *Ideile unității naționale, independenței și suveranității patriei reflectate în Programul P.C.R.* (p. 421—425).

Comunicările ce urmează se referă la diverse aspecte politice, sociale, economice și militare de pe teritoriul județului din perioada 1929—1947. Nu înțelegem rostul includerii în volum a două comunicări pe teme de istorie mehedințeană și bucovineană, care de altfel sunt bine realizate dar, tratind aspecte de istorie locală interesau, în primul rînd a fi publicate în revistele muzeelor județene respective. De asemenea, tot aici unele comunicări nu sunt ordonate cronologic (o comunicare analizând aspecte ale anilor 1944—1947 este plasată înaintea celei privitoare la activitatea sindicatelor din 1929—1933, iar cea care prezintă un ziar ilegal editat în 1934, plasată după evenimentele insurecționale). Aceste aspecte denotă o oarecare neglijență și scădere a spiritului calitativ din partea redactorilor volumului.

Trecind la analiza conținutului materialelor de istorie contemporană acestea cuprind aspecte inedite despre sindicatele muncitorilor din Giurgiu în anii crizei economice — *Din activitatea de organizare în sindicate a muncitorilor din Giurgiu, în perioada crizei economice generale (1929—1933)*, de Maria Marin (p. 449—454), despre ziarul ilegal „Râscoala” editat de Comitetul județean București (Ilfov) al P.C.R. în 1934 — *Din activitatea Comitetului județean P.C.R. București (Ilfov) pentru atragerea sărănimii la lupta revoluționară*, de Doina Smircea (p. 487—491), cit și date prețioase privind dezvoltarea industrială a județului în perioada de avînt economic din anii 1931—1938 — *Aspecte privind dezvoltarea industrii bucureștene și ilfovene în anii 1934—1938*, de Petre Dache (p. 455—458). Momente din lupta antifascistă a maselor populare și manifestări ale opoziției lor față de dictatura militarofascista din perioada 1940—1944 sunt relevante, prin bogate date din arhivele județului, în comunicările : *Aspecte din lupta antifascistă a maselor populare din județul Ilfov, în anii dictaturii militaro-fasciste*, de Alex. Nastovici (p. 459—363) și *Aspecte ale stării de spirit a populației civile și militariilor de pe teritoriul județului Ilfov în perioada 1941—1944*, de Mihai Retegan (p. 465—468).

Mărețului eveniment din istoria patriei, care a marcat înscrierea pe o nouă și luminosă traiectorie a națiunii române, acțului de la 23 August și evenimentelor insurecționale de acum 35 de ani îi sunt consacrate trei comunicări. Aurel Lupășteanu în *Episoade eroice din lupta militariilor români și a oamenilor muncii în timpul insurecției din august 1944 pe cuprinsul actualului județ Ilfov* (p. 469—474), creioneză tabloul general al desfășurării insurecției pe teritoriul ilfovean, subliniind participarea efectivă a locuitorilor, alături de ostașii români,

la înfringerea unor rezistențe hitleriste din această zonă. În comunicarea *Intercepții de căde comunicări în județul Ilfov în timpul insurecției din august 1944*, de Alex. D. Duțu (p. 475—481), se prezintă desfășurarea reușită a unor acțiuni militare menite să intercepteze și să blocheze căile de comunicații din județul Ilfov ce duceau spre București pentru a împiedica regruparea aici a forțelor inamice și a se asigura astfel succesul insurecției.

O altă comunicare dedicată aceluiși eveniment descrie desfășurarea insurecției în orașul Giurgiu, oraș din care trupele hitleriste au fost neutralizate sau alungate pînă în seara zilei de 26 august 1944 (*Luptele pentru alungarea trupelor hitleriste din Giurgiu în august 1944*, de Crăciun Ionescu, p. 483—486).

Evenimentele care au urmat victoriei insurecției, marcate în principal de lupta forțelor populare pentru instaurarea unui guvern democrat-popular, cu referire directă la atitudinea locuitorilor Ilfovului sint reflectate în comunicarea : *Acțiuni ale comitetelor sărănești din fostul județ Ilfov în perioada luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular*, de C. Safta și Eugen Simion (p. 493—497) și mai ales în studiul semnat de Traian Udrea : *Participarea maselor populare ilfovene la lupta pentru puterea revoluționar-democrată (septembrie 1944—martie 1945)*, (p. 499—507). Studiul bazindu-se pe o profundă documentare, reliefază amplioarea pe care a întregisit-o lupta pentru regim democratic și reforme democratice în orașele, comunele și satele ilfovene, luptă care, alături de ridicarea generală a maselor populare din România, va determina instaurarea, la 6 martie 1945, a primului guvern democrat-popular din istoria României, guvernul dr. Petru Groza.

Cronologic, capitolul de istorie contemporană al volumului se încheie cu prezentarea unor acțiuni de politică externă și internă ale guvernelor ce au condus România în perioada 1944—1947 și ale forțelor democratice, acțiuni ce vizau consolidarea independenței și suveranității țării : *Lupta forțelor democratice în frunte cu P.C.R. pentru consolidarea independenței și suveranității țării*, de C. Safta, p. 415—448.

Este regretabil că puternica dezvoltare pe care a cunoșcut-o Ilfovul, ca de altfel toate județele țării, în cei 35 de ani de la eliberare, însemnările realizări obținute în viață economică, socială și culturală de locuitorii de aici nu au fost ilustrate în volum. Locuitorii ilfoveni, muncitori, țărani, intelectuali, constructori conștiienți ai societății socialești pe aceste meleaguri, meritau acest omagiu. Sperăm că acest aspect va fi ilustrat într-un volum viitor.

Ultima parte a volumului grupează 11 studii și comunicări de etnografie (p. 511—600). În majoritate acestea se referă la

aspecte etnografice din zona Cimpiei Române, constituind rezultatele unor cercetări de teren : *Tehnică și tehnologie tradiționale din cimpia Dunării*, de Ion Drăgoescu ; *Cu privire la pescuitul tradițional din lunca Dunării și de pe văile interioare ale Cimpiei Române*, de Gh. Dinuță ; *Considerații privind răspândirea rișniței de piatră în Cimpia Română*, de Silvia Iosipescu ; *Semne tradiționale de proprietate în Cimpia Română*, de Elena Maxim ; *Obiceiuri de iarnă din Ilfov și județele limitrofe* de I. Toşa și Delia Bratu ; *Corelația obiceiurilor calendaristice cu celelalte obiceiuri, cu referire specială la Cimpia Română*, de Monica Budis ; *Tradiție în dezvoltarea relațiilor de familie în satul Mironesti*, de Alina Ciobănel ; *Culturul morților la sărbătorile din timpul anului în cimpia Munteniei* de Sanda Larionescu. Lor îi se adau gă căteva tratînd probleme generale de etnografie — *Criterii de zonare etnoculturală*, de N. Dunăre și *Aplicarea metodei statisnice în cercetarea etnografică*, de I. Measnîcov, Natalia Marcu — și comunicarea pe probleme de toponomie — *Giurgiu, toponim străvechi*, de Mircea Voiculescu.

În final, punînd în cumpănă părțile reușite ale publicației, dar și unele scăderi, inerente începutului, putem afirma că *Ilfov. File de istorie* este o lucrare bună. Prin varietatea de

teme abordate, prin ampolarea spațiului istoric cuprins, volumul poate fi considerat ca o primă mare lucrare monografică a județului. Firește că pentru a fi completă, această monografie se cere imbunătățită cu multe alte aspecte, din care o parte le-a împărțit și noi. Este însă meritotul că un județ cu un așa de bogat trecut, cu un atât de înfloritor prezent își are, în sfîrșit, o publicație care să-l oglindă deosebit. Ea, sănse siguri, va avea o largă audiență în primul rînd, în sinul ctitorilor de astăzi ai socialismului pe meleagurile ilfovene — muncitori, țărani, intelectuali, s.a. — , dar și în rîndul muzeografilor, istoricilor și a tuturor cercetătorilor trecutului pămîntului românesc.

Nutrim speranța că acest început bun va fi continuat și consolidat și că în curînd tinărul și harnicul colectiv al Muzeului județean Ilfov, prin forțe proprii, dar apelind și la ceilalți colegi de la muzeele Capitalei, la arheologii și cercetătorii ce își desfășoară activitatea în inima Ilfovului, la București, a cărui istorie este însăși istoria acestor meleaguri — , vor fi date la iveală noi dovezi despre viață, munca și lupta locuitorilor de aici, care, strinse într-un al doilea volum, vor completa și reliefa alte laturi ale acestui bogat trecut și prezent.

Paraschiv Marcu

ISTORIA ROMÂNIEI

TUDOR MATEESCU, IOANA BURLACU
 GABRIELA MĂRĂŞOIU, *Publicațiile Arhivelor statului (1860—1977)*. Bibliografie analitică, D.G.A.S., București, 1978, 191 p.

Bibliografia publicațiilor Arhivelor, întocmită cu precizie și constiinclozitate de T. Mateescu, în colaborare cu I. Burlacu și beneficiind de aportul lui G. Mărășoiu, cuprinde, într-o judicioasă înșiruire, toate cărțile tipărite sub egida acestei venerabile instituții, creație a Regulamentului Organic, începînd cu *Documentele istorice* date la iveală în 1860 de Petrace Teulescu și sfîrșind cu cele 9 tomuri imprimate anul trecut. La drept vorbind, conducători ai instituției și chiar slujbași mai mărunți ai acesteia au publicat destule alte lucruri, își înainte de 1860 și după. De aceea, cel ce doresc să afle tot ce au publicat arhivistii noștri vechi și noi, nu în Imprimeria Statului ce avea în grijă publicațiile oficiale, ci la alți editori tipografi, trebuie să se adrezeze, în continuare, pentru screrile lor istorice măcar, unor volume mai vechi, așa cum ar fi, de pildă, *Figuri de arhivisti*, scoasă în 1971, ori *Bibliografia arhivisticii românești*, editată tot de D.G.A.S., în 1969, cărți încă indispensabile, ce completează în chip fericit monografia colectivă *Arhivele Statului 1831—1956*, București, 1957, îngrîjtă, asemenea celorlalte, de M. Fănescu.

Cele 120 de titluri înregistrate sint împărțite în ediții, cataloage, inventare și indici de documente, ghiduri, inventare generale, lucrări publicitare, albume, instrucțiuni arhivistice, lucrări generale de istorie, arhivistice și științe auxiliare, bibliografii și periodice, fiecare titlu fiind prevăzut cu un comentariu analitic al cuprinsului cărții.

Aflăm astfel că, de la 1860 încoace, s-au tipărit sub egida Arhivelor Statului 25 tomuri de documente, dintre care 15 apărute după 1954, toate privind istoria economiei naționale în epoca modernă, apoi cataloage de documente, scoase între anii 1937—1978, larg folosite de editorii noștri, care le cunosc prea bine valoarea, pe urmă 8 inventare arhivistice 1958—1977) și 25 indicii ai condițiilor mitr opo-

liei, episcopilor și mănăstirilor muntene (1947—1961); de asemenea, 13 îndrumătoare pentru arhivele din Iași, Timișoara, Ploiești, Rimnicul Vilcea, Deva, Hunedoara, Baia Mare Arad, Turnu Severin, Craiova, Constanța, București-Arhivele Centrale, București-oraș și București-Ilfov, alcătuite în anii 1947—1977, și 2 inventare generale (1939—1950) ale unor arhive provinciale. Urmează apoi albumele paleografice ale Școlii de arhivistică și alte publicații asemenea, precum și o serie de cărți clasificate, destul de vag, ca lucrări de istorie, începînd cu faimoasele *Cuvinte den bătrini* ale lui Hasdeu; între acestea mai aflăm cîteva extrase de-ale regretatului A. Sacerdoțeanu și altora, recomandate ca prelecațuni la cursurile vechii Școli de arhivistică, dar tipărite, totuși, în altă parte, precum și publicațiile arhivelor clujene tipărite de Ștefan Metes în anii 1935—1941; fără primul volum, însă, *Situația economică a românilor din Tara Făgărașului*, clasificat ca ediție de documente, așa cum și era de fapt, asemenea *Scriserilor lui Gheorghe Sion*, tipărite în 1941—1943 și indexate, de date aceasta ca „lucrare de istorie”, deși un volum asemenea, *Gheorghe Asachi* al lui Gh. Ungureanu, figurează între edițiile de documente. După aceea, *Tabelele sincrone* ale Hegirei alcătuite de M. Guboglu în 1955 cinci culegeri de studii și articole pe teme de arhivistică și științe auxiliare, apărute în anii 1957—1974, iar la urmă culegere de documente deja imprimate privind tema *Războieni*, întocmită de M. Neagoe și alții în 1976, cu prilejul împlinirii unei jumătăți de mileniu de la vîsta bătăliei și o ediție comentată din Nichita al Heracleei, aşadar o lucrare de bizantinică, semnată de R. Constantinescu.

În încheiere sint indexate puținele lucrări bibliografice apărute pînă acum și cele patru reviste ale Arhivelor Statului, anume „Revista Arhivelor Statului Român”, o adevărată raritate bibliografică din 1866, „Revista istorică a Arhivelor României”, scoasă de Hasdeu în 1873—1876, „Hrisovul” Școlii de arhivistică a lui A. Sacerdoțeanu (1941—1947) și cele două serii ale „Revistei arhivelor” (1924—1947, 1958—).

Lucrarea este de asemenea prevăzută cu o introducere, semnată de Ionel Gal, și cîteva

cuvinte lămuritoare pentru fiecare despărțămînt. La sfîrșit poate fi afărată o utilă traducere franceză a celor 120 de poziții și un indice de autori.

Practic, acum, așa cum rezultă cu abundență din bibliografie, rosturile editoriale ale Arhivelor Statului sint date mai cu seamă de publicarea unor folositoare volume, cum ar fi : (1) inventarele arhivistice, D.G.A.S. rămînind încă data-toare cu vreo 27 de volume, pe județe, după opinia noastră ; (2) catalogele de documente, gen de publicații inițiată în 1937 de M. Andronescu, prin volumul I din *Repertoriul documentelor muntene tipărite pînă atunci (1290—1508)* și continuat, după 1947, cu mult folositul *Catalog al documentelor Tărîl Românești*, din care al treilea tom a apărut în 1978. Alte cataloge sint cele în trei volume pentru documentele brașovene neinventariate în vechile scrîpte din sec. XVIII — XIX (1955—1975), cele șase volume ale *Documentelor moldovene din Direcția Arhivelor Centrale (1957—1975)*, *Catalogul documentelor turcești (1960—1965)* și unele culegeri tematice pentru istoria meșteșugărească a Brașovului și Sibiului (1960 și 1966—1967), alături de catalogele unor fonduri personale ; (3) inventarele unor fonduri și arhive, editîndu-se pînă acum cele pentru protocoalele primăriei Sibiului și arhivei consiliului municipal brașovean (1959—1961), lista documentelor băcăuane din 1424—1818 (1976) și cele ale actelor emanate de Înalțul Divan 1831—1847 (1958) și Secretariatul de stat al Moldovei 1832—1862 (1966) ; (4) culegeri tematice, geografice ori cronologice, de documente, între care se cuvină și amintite, dintre cele recente, mai ales cele referitoare la istoria anilor de răsucrue 1848 (1960—1962), 1877 (1977) și 1907 (1967), anului răscoalei urmînd a-i mai fi închinată încă cinci tomuri de acum înainte. Celelalte culegeri apărute privesc mai cu seamă istoria locală a vreunul ținut, județ ori oraș. Vrednic a fi remarcat este și faptul că, spre deosebire de anii trecuți, în ultima vreme Arhivele Statului au luat lăudabila inițiativă de a publica și lucrări de istorie propriu zisă, firește, potrivit profilului lor, caele pe care socolim că această veche și respectabilă instituție va păsi mai consecvent.

Utilă, ba chiar indispensabilă tuturor celor ce se indeletnicește cu cercetarea trecutului nostru, bibliografia analitică întocmită de cei trei arhiviști este menită, de acum înainte, să stea pe masa de lucru a tuturor istoricilor nostri. Aducind cuvenientele felicitări autorilor, ne îngăduim a le reproșa totuși neglijarea analizei sistematice complete a unor publicații rare, ca cele de la pozițiile 1 și 8. Ar fi fost deasemenea folositoare reimprimarea aici a sumarelor „Revistei arhivelor”, deja apărute în coloanele acestei publicații, precum și indicarea faptului că bibliografia analitică a „Hrisovului”

de la nr. 120, se găsește în al doilea fascicol a I „Revistei arhivelor” pe anul 1969.

Radu Constantinescu

LIVIU MĂRGHITAN, *Fortificații dacice și romane*, Edit. militară, București 1978, 135 p.

Este incontestabil interesul cetătenilor pentru o cunoaștere aprofundată a istoriei patriei din cele mai vechi timpuri și pînă azi. Desigur, această cunoaștere nu se realizează spontan, ci necesită o frecventare atentă a unei vaste literaturi istorice și care să se refere la probleme din cele mai diverse : sociale, economice, politice, militare etc. Acestei nevoi vine să-i răspundă lucrarea *Fortificații dacice și romane*.

Ea își propune să ofere publicului larg un interesant tur de orizont asupra sistemului organizat de apărare de pe valea Mureșului, asupra unor probleme ale gîndirii strategico-militare dace și romane.

Punctul de plecare al cărții constă într-o trecere sumară în revistă a unui mare număr de cetăți dacice din jurul capitalei dace și din valea Mureșului, ascunse sub valul uitării, precum și descoperirile arheologice ce le-au adus la lumina zilei.

Pornind de la considerentul că Valea Mureșului este o poartă naturală, o iesnicioasă cale de acces a unor dușmani spre inima Daciei, autorul schițează o serie de elemente de natură arheologică ce ne permite să înțelegem că această zonă a fost de timpuriu în atenția dacilor și puterii politice a acestora. De altfel și folosirea unor izvoare informative antice scrise se încadrează pe această linie a autorului. Două asemenea referiri, ce surprind acțiunile militare ale dacilor din anii 60 i.e.n. împotriva triburilor tauriștilor și boilor și din 102 e.n. împotriva sarmatilor, subliniază dorința dacilor de a păstra în miinile lor și de a încide pentru romani sau pentru aliații lor, pentru orice dușman, acest coridor de pătrundere spre capitală.

După o sumară oprire asupra întărîturilor tribale sau ale uniunilor tribale daco-gete, autorul abordează întreaga rețea de cetăți și fortificații de pe Muresul mijlociu și inferior, menită să asigure dăinuirea statului dac. Ridicarea și completarea acestui sistem defensiv ce s-a făcut nu într-un timp scurt, căci țara n-a dispus de resurse materiale iar la forma actuală ilustrată de cercetările arheologice, s-a ajuns abia în anii ce au precedat domnielui lui Decebal, a scos în evidență gîndirea militar — strategică a daco-getilor și pricperera acestora de a crea o serie de amenajări defensive nepretencioase și ușor de realizat cu forțe și mijloace materiale din zonă

capabile să se opună oricărei oștiri dușmane. Grijă pentru acest sistem defensiv, format din fortificații de dimensiuni modeste, cu rol de supraveghere și control a căilor de acces, în care serviciul de observație și control era îndeplinit de localnici, răspundeau numai unor necesități conjuncturale, ci și condițiilor incare pentru statul dac, de altfel lucru valabil și pentru o altă putere, menținerea culaorului era un lucru anevoieos. „Numai beneficiind de aportul nemijlocit și voluntar al masei dacilor și de participarea tuturor celor în stare să lupte la acțiunile de apărare a pământurilor de baștină, acest sistem putea să servească cauzei pentru care fusese creat. Este lipsedea că nu putea fi concepută nici una dintre reușitele militare ale daco-geților, în desele confruntări cu oștirile experimentate și bine echipate ale Romei fără o conștiință acțiune comună a băstinașilor de pe întregul cuprins al Daciei preromane la luptele pentru apărarea meleagurilor natale. Numai o asemenea înțelegere superioară de către localnicii de pe valea străbătută de cursul mijlociu și inferior al anticului Marisus a faptului că și ei reprezentau o parte inseparabilă din marele neam al daco-geților a făcut posibilă constituirea și menținerea în acest teritoriu a unui sistem militar dacic de observație și transmitere a informațiilor spre capitala statului liber daco-getică”.

În partea a doua (cap. IV și V), abordând evenimentele din 106 e.n. — înfringerea dacilor și transformarea Daciei în provincie romană, autorul ne face precizarea că comandanții militari în dorința de a asigura o stăpiniere română cit mai temeinică, consolidată în spațiul carpato-dunărean, au conceput un nou sistem de fortificare a provinciei. O parte din acest sistem de apărare a Daciei romane a fost amplasat pe cursul Mureșului mijlociu și inferior, cale prin care pătrunderea spre centrul noii Dacii a unui inamic ce venea dinspre vest era din cele mai lesnicioase, fără ca celelalte aripi ale sistemului de apărare a Daciei romane să poată fi de un real folos. Comandamentul de la Apulum își avea mereu atenția privirea spre aceste locuri cu atât mai mult cu cît dincolo de Tisa își dovedea permanent prezența sarmaților-iazigi, ostili imperiului.

Datele stabilesc că în Valea Mureșului se află unul dintre cele mai puternice și importante centre militare din Dacia romană, castrul de la Nicla fiind întrecut doar de cele două castre de legiuni de la Apulum (Alba-Iulia) și Potissia (Turda) și, poate, și de castrul de la Porolissum (Mojgrad) de pe granița de nord a provinciei. Prezența unor unități militare cu un efectiv de 7000—8000 luptători subliniază dorința administrației romane de a supraveghea și de a baza această cale de acces

care ar fi putut fi folosită de eventualii invadatori. Această admirabilă fortificație, ce a jucat un rol important în relațiile dintre romani și sarmații-iazigi, ale căror pretenții teritoriale n-au fost satisfăcute de Traian, și-a păstrat pe tot timpul stăpînirii romane rolul său defensiv. Nicia se inscrie ca un trainic pilon al sistemului militar de apărare a fruntașilor de vest ale provinciei. Alte puncte militare deservite de formațiuni din legiunea a-XIII-a Gemina se înșirau de-a lungul întregului curs inferior al Mureșului. Autorul se oprește asupra uitatei și mult discutatei aşezări romane Partiscum, lingă Szeged (R.P.U.), combătind ipotezele istoricilor burghezi maghiari și susținând că aci s-ar găsi ultimul punct roman fortificat al Văii Muresului.

Apartenența cimpiei vestice bănățene la teritoriul Daciei romane este dovedită de un bogat material arheologic datat din secolele II și III e.n. Tendințele expansioniste ale iazigilor ce vizau teritoriul de la est de Tisa, manifestate în secolul al II lea și al III lea, au menținut unitățile romane de pe limesul de vest într-o permanentă stare de alarmă.

Bogăția de date și de fapte folosite pentru susținerea problemelor abordate, ca și unele aprecieri aduse pe parcurs sau chiar în final întăresc concluzia generală „că sistemul roman de apărare a Daciei era o rezultantă a continuității pe linia gindirii militare privind apărarea pământului strămoșesc al țării carpato-dunărene”.

Cartea cuprinde schițe, hărți, fotografii, precum și un indice general.

Conținutul, ținuta și maniera de expunere o recomandă, ca un util instrument de lucru pentru un cerc larg de cititori.

M. Străin

DINU MOROIANU și I. M. ȘTEFAN, *Maeștrii ingeniozității românești*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1976, 274 p.

Dacă istoria este știință care studiază, printre multe altele, dezvoltarea și schimbările succesive intervenite într-un anumit domeniu de activitate omenească, apariția unei lucrări de inventariere și sinteză care umple un mare gol în istoriografia științei și a tehnicii de pe meleagurile românești trebuie salutată ca pe un adevărat eveniment cultural.

În titlul acestaia — *Maeștrii ingeniozității românești* — termenul central este deosebit de sugestiv. Pentru că, în adevăr, dacă aliiem, ca în metalurgie, cuvinte și sintagme ca „dibăcie, icsusință, spirit inventiv, agerime de minte și capacitate tehnică”, obținem „alajul lingvistic” numit *ingeniozitate*. Sfera

noțiunii acestui termen caracterizează, se stie, una din însușirile de bază ale mintii omenești, însușire care stă la baza procesului creator al muncii, a progresului în general. De vreun milion de ani, geografia țării noastre a acumulat — în subsolul și la suprafața ei, ca într-o vastă arhivă de nepieritoare documente — nenumărate mărturii ale ingeniozității generațiilor care s-au succedat. De aceea cartea de față — în care sunt inventariate și comentate asemenea mărturii multimilenare — este, într-un fel, și o istorie a dăinuirii omului pe pământ României, o istorie a permanenței și continuității poporului nostru, creator de cultură materială și spirituală.

Nu vom detalia structura cărții, fiind suficient să semnalăm doar titlurile grăitoare ale celor sase capitol în care este organizată (cronologic) materia tratată: *Maeștrii științei anonime, Ingeniozitatea iese din anonimal, Ingeniozitatea se organizează, Maeștrii tehnicii, Maeștrii științei și Medalii de aur*. Așa cum se poate înțelege din însăși enunțarea lui, titlul acestui ultim capitol materializează în metal nobil recunoașterea, pe plan intern și internațional, meritele oamenilor, tot mai mulți la număr ca oricând, care, în anii socialismului, au ridicat pe trepte superioare formele de manifestare a capacitatei creațoare a poporului român.

Autorii cărții — bine cunoscuți din lucrări anterioare elaborate în domeniul istoriei și ai tehnicii autohtone (*Focul viu*, 1963, *Pastinea științei*, 1968 etc.) — și-au propus de astă dată, cum însăși spun în introducere, să prezinte „spiritul de ingeniozitate de care oamenii acestor meleaguri au dat dova dă”, din zorile timpurii ale antropogenelor pînă astăzi, adică de la creația anonimă a celor dintii făuritori de unele din piatră de riu ale aşa-numitei „culturi de prund” pînă la creația savantului contemporan întemeietor de școală științifică.

Nenumărate sint formele în care s-a manifestat la locuitorii pămîntului românesc, de-a lungul mileniilor, dibăcia manuală, spiritul inventiv și capacitatea tehnică, manifestate în lucrări din silex, bronz, fier, argint și aur sau diferite materiale de construcție. Tezaurul de mărturii a crescut mult în vremurile istorice cînd, alături de obiectele neperisabile, s-a păstrat și descrierea multora din cele dispărute, fiind lucrate din lemn sau argilă. În ultimele două secole, ingeniozitatea românească s-a manifestat, progresiv, prin înfăptuirea de nivel științific și tehnic tot mai ridicat, dintre care unele au constituit premiere mondiale.

Ce exemple am putea alege și da aici din mîile cuprinse în lucrare? Alături de tehnica de executare a produselor culturii neolitice Hamangia din Dobrogea, a zidului specific dac („murus dacicus”) sau alături de primul tip de seceră de bronz cunoscut în Europa stă știința concentrată în calculatorul-calendar materializat în

celebrul și originalul monument de piatră geto-dac de la Sarmizegetusa sau în precepte medicale ale discipolilor lui Zamolxis, superioare celor ale medicilor greci contemporani prin faptul că, la daci, corpul omului era considerat ca un întreg funcțional care — în caz de boală — trebuie îngrijit în ansamblul lui, iar nu pe organe separate, ca și cum acestea ar funcționa autonom.

Lunga perioadă care desparte antichitatea de epoca modernă este și ea bogată în descoperiri și invenții, printre care se află unice absolute ca roata cu făcăle și căruciorul de mină de la Brad cu sistemul său de macaz, în esență egal cu cel feroviar de astăzi. La Sibiu a fost concepută, acum peste 400 de ani, prima rachetă multiplă, cu trei trepte de aprindere, iar îngă Săcărimb a fost descoperit un mineral (numit mai tîrziu *silvanit*), în care, în 1798, a fost identificat un element chimic nou, telurul, metal de mare importanță în zilele noastre.

După 1800, ingeniozitatea românească iese — treptat și continuu — din anonimat. Dacă documentele anterioare păstrează numele unui mic număr de creatori de seamă, de la un timp numele lor nu numai că a rămas cunoscut, dar a fost adesea legat de unul din roadele principale ale mintii lor. Așa cum arată autorii, în știință și tehnică din lumea întreagă au rămas consacrate în terminologia de specialitate expresii ca „becul Teclu” sau „electroscopul Hurmuzescu”, „efectul Coandă” sau „fenomenul Procopliu”, „procedeul Edeleanu sau „granulele lui Palade”, „sindromul lui Parhon” și multe altele.

În același timp a crescut continuu numărul realizărilor consecnate ca premiere mondiale de înalt nivel, de la dioramele bio-geografice ale lui Gr. Antipa (1907) la avionul cu reacție al lui H. Coandă (1910), sau de la sonicitatea teoretică și aplicată a lui G. Constantinescu (1918) la teoria algebrică a mecanismelor automate a lui Gr. Moisil. Ar fi prea lung să cităm aici, chiar enumerativ, invențiile care, în anii socialismului, au primit medaliile de aur la atitea expoziții internaționale. Dîn ce în ce mai mult, după Eliberare, s-a largit frontul progresului științifico-tehnic, ai căruia militanți să becură de un sprijin care nu putea fi nicăieri visat în trecut.

Principrinsul ei, cartea semnată de D. Moroianu și I. M. Ștefan — purtind girul a două mariante personalități științifice, regretul acad. C.C. Giurescu și acad. Șt. Bălan — este în fond o adeverărată encyclopedie, fără dispută alfabetica sau pe materii a conținutului. Cu atît mai regretabil este faptul că limitarea spațiului grafic a impus comprimări supărătoare, mergind de la prezentarea expeditivă a unor figuri de talie internațională (Gh. Spacu, C. Budeanu, P. Poni și alții) pînă la eliminarea

totală a reprezentanților unor domenii importante ca geologia, geografia sau astronomia.

Ca elaborare cu caracter enciclopedic, ar fi fost extrem de util — dacă nu de-a dreptul indispensabil — ca *Maestrii ingeniozității românești* să aibă un indice alfabetiz de nume proprii și altul de materii¹. Sunt descoperiri și nume de autori care apar de mai multe ori în paginile cărții, cu alte detaliu; cum să afli totul despre o creație sau despre autorul ei? Cum se poate afla *repede* că prima tipografie din Gruzia a fost înființată în 1709, la Tbilisi, de către Mihail Ștefan, anume trimis acolo de domnitorul C. Brincoveanu?

O asemenea lacună este cu atit mai dăunătoare cu cît lucrarea — avind un marcat caracter educativ-patriotic — se recomandă prin aceasta elevilor și studenților, tineretului în general, dar și unor cadre didactice, care se pot afla deseori în necesitatea de a se informa rapid asupra unui nume de realizator, asupra unei invenții sau a datel el.

Urmărirea textului este stinjenită în cursivitatea ei de faptul că cele 80 de figuri sunt grupate ca în albume, în loc să fie paginate îngă textul pe care îl ilustreză. Este un procedeu care se cam extinde, în loc să fie părasit. Nu mai vorbim despre prea multele greșeli literale și cifrice, unele greu de îndreptat de către cititorul nespecialist. Fiind vorba de fapte și de date istorice, era neapărat necesară o erată.

Nu putem încheia însemnările de față fără a menționa latura originală, inedită, a cărții în discuție. O bună parte din text și ilustrații este rodul unor lungi și perseverente cercetări de bibliotecă și arhivă și a corespondenței purtate de autori cu persoane și muzeu din străinătate. Sunt consemnate convorbirile purtate — mai de mult sau mai de curind — cu inventatorii români, cu atit mai prețioase cu cît unii dintre aceștia, de vîrstă foarte înaintată, au trecut între timp în lumea umbrelor.

Au fost folosite de asemenea documente din arhiva familiilor unor creatori sau memorii și amintiri încă în stare de manuscris ale unor personalități marcante. Printoate aceste modalități au fost aduse în circuitul cunoașterii collective fie detaliu inedit, prețioase, fie figurile unor plonieri ulatai sau prezente estompată în aceea facultate uneori trădătoare a minții noastre care este memoria. Toți aceștia — printre care se află I. Stroescu, Cezar Anastasiu, I.C. Visarion și Nikita Macedonski (fiul poetului) — nu puteau lipsi din encyclopédia științei și tehnicii românești, lucrare a cărei lectură deșteaptă incredere în forțele proprii ale neamului și în același timp îspătire și îndemn pentru noi creații.

Dem. Urmă

ISTORIA UNIVERSALĂ

GYULA MORAVCSIK, *Einführung in die Byzantinologie*, Budapest, Akadémiai Kiadó 1976, 186 p.+ 11 pl.

Byzantinistica reprezintă, între disciplinele din cîmpul preocupărilor istorice, un domeniu privilegiat prin audiența pe care o are la publicu larg. Această poziție o doarește bizantinologia, în primul rînd, unei intregi pleiade de specialiști, asemenei lui Ch. Diehl și Steven Runciman, care au reușit să facă accesibilă disciplina cititorului de rînd, grație inegalabilului lor talent literar. Același scop și-l propune autorul acestui indispensabil instrument

de lucru pentru specialistul în bizantinologie, care este *Byzantinoturcica*², în lucrarea de față.

Lucrarea cuprinde mai multe capitoare, fiecare imbrățișind unul dintre aspectele esențiale ale disciplinei: Semnificația noțiunii de bizantinologie; Istoria studiilor bizantine; Compoziția etnică; Limba; Scrierea; Izvoarele bizantine; Societate și economie; Istoria statului bizantin; Organizarea de stat; Cultura și Moștenirea bizantină.

În cel dintîi capitol, autorul analizează termenii care au denumit capitala imperiului, începînd cu *Byzantium*, numele de obicei tracică al vechiilor coloniilor megariene, pe locul căreia Constantin cel Mare avea să ridice mareea sa metropolă, ce urma să fie Noua Romă, ca și pe cei prin care popoarele vecine — latini, slavii și turci — au numit Constantinopolul. De la denumirea vechii colonii megariene avea să-și ia numele și disciplina ce se ocupă de

¹ *Știința în istoria societății* a lui J.B. Bernal (traducere în limba română, Edit. politică, 1964) are la sfîrșit, după cele 938 de pagini ale textului, 62 de pagini de *Anexe* cuprinzînd: bibliografia (pe capituloare), o serie de note „ad paginam”, un indice complet de nume și un indice de materii. Utilitatea acestor *Anexe* nu are nevoie de nici o argumentare.

² G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2 vol. Berlin, 1958.

istoria și civilizația imperiului grec medieval: *bizantinologia*, la umaniști, *bizantinologia* și *bizantinistica*, la istoricii moderni. În sfîrșit, autorul se oprește și asupra raportului dintre bizantinistică și disciplinele învecinate: ele-nistica, orientalistica și slavistica.

Istoria studiilor bizantine își află sub pana lui Moravcsik o prezentare sobră și foarte densă. Autorul trece în revistă marile momente ale evoluției bizantinistice de la Renaștere și pînă în zilele noastre, insistînd asupra saltului calitativ de la sfîrșitul veacului trecut, care a făcut din studiile bizantine un domeniu de sine-stătător în cimpul preocupărilor istorice, cu statut propriu în învățămîntul universitar și în cercetare și cu periodice de specialitate. Acest salt s-a tradus, înainte de toate, în formarea la nivelul diferitelor țări europene și, în ultimele decenii, și dîncolo de ocean ori chiar în Japonia, a unor școli naționale de bizantinologie, grație eforturilor unor savanți de faimă mondială, ilustrați de Karl Krumbacher, Charles Diehl, V.G. Vasilievski ori John Bury. Autorul trece în revistă toate aceste școli, cu principalii reprezentanți; nu lipsește din această prezentare școala românească de bizantinologie, fondată de Nicolae Iorga și care are, alături de ctitorul ei, în Gheorghe Brătianu, Nicolae Bănescu și Vasile Grecu pe cei mai de seamă reprezentanți ai ei.

Populația imperiului, care la sfîrșitul veacului al IV-lea se ridică, după estimările autorului, la 65 mil. locuitori, cuprindea neamuri diverse, în care domina însă elementul roman și grec. Moravcsik se oprește pe larg asupra procesului elenizării provinciilor orientale ale imperiului, proces care se intinde de la sfîrșitul secolului al IV-lea pînă la evenimentele de importanță capitală pentru destinul statului bizantin din veacul al VII-lea; în acest context, locul veacului VII în evoluția statului bizantin apare prea șters în analiza eruditului maghiar. Dar încă din primele veacuri ale istoriei bizantine, un rol important în viața militară a imperiului îl au jucat populațiile alogene: goți, huni, slavi, varegi, pecenegi, cumani și latini. Cel mai important grup alogen din provinciile balcanice ale imperiului este constituit din traco-romani care în primele veacuri au dat statului bizantin nu numai soldați exelenți ci și impărați remarcabili. Descendenții lor aveau să constituie la sfîrșitul primului mileniu al erei noastre o etnie neo-latînă cunoscută în sursele bizantino-slave sub numele de vlahi, care populează întrînce teritorii ale peninsulei în cursul evului de mijloc. Este surprinzător să reîntîlnim aici, la un învățat de talia lui G. Moravcsik, anacronica teorie roessleriană, potrivit căreia strămoșii poporului român au migrat din

Balcani în nordul Dunării în evul mediu², teorie contrazisă de cercetările istoricilor români și străini.

Următoarele trei capitole consacrate limbii, scrierii și izvoarelor bizantine sint și cele mai consistente ale lucrării. Istoricul se oprește pe larg asupra limbii grecești vorbită, în perioada bizantină, la originea căreia stă greaca comună (*κοινὴ*) născută în epoca elenistică din dialectul attic, nu înainte de a asimila și unele înfrângări din celelalte dialecte clasice. În cursul primelor veacuri ale istoriei bizantine au loc cele mai importante mutații în limba greaca vorbită — în fonetică, morfologie și sintaxă —, care aveau să conducă la formarea unei noi limbi, neo-greaca. În aceeași perioadă (sec. IV—XI) se constituie și dialectele în neo-greacă, într-un moment imposibil de stabilit, în lipsa monumentelor de limbă vorbită înainte de veacul al XII-lea. Între factorii care au influențat evoluția scrierii bizantine ca dealminteri în orice altă scriere, istoricul așeză în primul rînd materialul pe care s-a scris: piatră, papirus, pergament și hirtie. În funcție de acești factori, în scrierea bizantină pot fi surprinse două mari etape: prima, ce se încheie cu secolul al IX-lea, perioada majusculă (letterae majuscule), a doua, ce cuprinde secolele IX—XVI, perioada minusculă (letterae minusculae). În cursul acestei ultime etape autorul distinge trei trepte: minuscula pură (sec. IX), minuscula mixtă (sec. X—XII) și minuscula nouă sau cursiva de carte (sec. XIII—XVI), ultima atingind perioada să de înflorire în veacurile XV—XVI. Paralel însă, de-a lungul întregului mileniu de istorie bizantină, este folosită și unciala. În sfîrșit, în legătură cu sursele istoriei bizantine istoricul remarcă continuitatea lor perfectă în cursul mileniului de existență a imperiului și pe Bosfor, în ciuda unor cesuri aparente, cum este cea din secolele VII—VIII. Între sursele narrative, cel mai cultivat gen îl constituie monografia (ἰστορία) de istorie contemporană, care are ca model lucrările similare ale lui Herodot și Thucidide. Grație contactului permanent cu cele mai înalte realizări ale anti-chității, istoriografia bizantină o depășește net pe aceea occidentală contemporană prin metodă, concepție, compoziție și obiectivitate. Un alt gen mult cultivat în literatura istorică bizantină este cronica universală, care începe, de regulă, cu facerea lumii pentru a conduce naratiunea pînă în perioada în care trăiește autorul, perioadă asupra căreia oferă informații foarte ample. În primele veacuri medievale inflorește în Bizant un alt gen narrativ, istoria eclesiastică, gen care îmbină pe primele două. Istoria bizantină dispune de multe alte

² Idem, *Einführung in die Byzantinologie*, Budapest, 1976, p. 57.

izvoare, nu mai puțin importante pentru cunoașterea sa și pentru definirea spiritului bizantin: poeme, epice, lucrări encomiastice, literatură hagiografică și epistolografică. Fundamentale pentru cunoașterea vieții economice, a structurilor sociale și a administrației bizantine sunt actele și documentele cancelariei imperiale și cele mănăstirești.

Următoarele capitole, mult mai sumar trătate de autor, cuprind o trecere în revistă a marilor probleme de istorie economică, socială, politică și de administrație bizantină. Înschimb, ultimele două ne oferă o imagine foarte împedite asupra culturii și moștenirii bizantine. Cultura bizantină ne apare azi, după ce aproape două veacuri stârnuse în bizantinologie prejudecata epocii luminisice asupra caracterului ei static și decadent, un fenomen profund original, în care s-au contopit de-a lungul unei lungi perioade de elemente elenistice, romane și orientale. În toate registrele sale de manifestare — mai mult în învățămînt și în literatură, mai puțin în artă, unde lumea bizantină este profund originală — cultura bizantină cultivă tradițiile clasice, care îl-au furnizat modelele sale. Sînteză în continuă mișcare și deschisă influențelor din afară, ea a exercitat la rîndu-i profunde înrurări în întreaga civilizație europeană și, la începuturile sale, chiar în lumea musulmană; aceste influențe au aflat însă cel mai fertil teren în Europa sud-estică și răsăriteană, unde au sfîrșit prin a crea o arie culturală proprie. Mai puternică în teritoriile care au aparținut cîndva imperiului — Italia de Sud, Sicilia, Serbia, Bulgaria, Georgia, Armenia și Statele selgiucide din Asia Mică —, influența bizantină este o realitate de necontestat și în cultura medievală a unor țări care au scăpat controlului administrației din Constantinopol — țările române și principatele rusești — în care înrurările au urmat, căi diverse, în primul rînd prin intermediul bisericii.

În sfîrșit autorul surprinde și influențele pe care Bizanțul le-a exercitat în planul gîndirii politice, unde, alături de țările balcanice, țările române, statul moscovit și regatul normand din sudul Italiei, lumea occidentală însăși îl este tributară în cursul evului mediu, în primul rînd imperiul carolingian și romano-germanu.

La fiecare capitol și subcapitol, lucrarea cuprinde o întinsă bibliografie iar în anexă 11 planșe ce ilustrează evoluția scrierii bizantine.

Documentată și cu o expunere foarte clară, deși pe alocuri inegală, lucrarea de față constituie un foarte prețios instrument de inițiere a studenților și chiar a publicului larg în universul istoriei bizantine.

Stelian Brezeanu

* * * *Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia. Der schwedische Krieg und Wallenstein Ende, 1630—1635.* Academia Nakladatelství československé akademie věd, Praha, 1977, 488 p. + 18 reproduceri.

Încă din 1937, editura militară „Naše Vojsko” din Praga a inițiat editarea unei colecții de documente, referitoare la o perioadă foarte întinsă din istoria țărilor cehe. Începînd cu primul an de după lupta de la Mohaci (1526) și pînă la pacea din Westfalia (1648). O epocă de peste 120 ani, care culminează cu Războiul de treizeci de ani. Actele încep odată cu instaurarea domniei Habsburgilor în Țările cehe și Ungaria și se termină cu ultimul act al acestui pustitor războl. Pentru această epocă au fost planificate 8 volume. Foarte probabil că, din cauza modicității izvoarelor primele două volume se referă la o perioadă, îndelungată (I 1527—1589; II 1590—1617), iar celelalte săse cuprind materiale documentare din anii 1618—1648¹.

Cele două colecții numai aparent se suprapun, avînd ca obiect același uriaș depozitar de fapte și evenimente istorice. În prima, al cărei ultim volum a apărut în 1957, abundă știri și date extrase din fondurile arhivelor militare, publicate în limba cehă sub formă de regeste; în timp ce în actuala colecție în curs de apariție ponderea cade mai ales pe o bogată corespondență și rapoarte informative în limba germană.

Spre deosebire de prima, colecția *Documenta bohemica* se remarcă nu numai printr-o excelentă execuție și acuratețe editorială, ci și prin prelucrarea și publicarea materialului după metode și criterii științifice. Ceva mai mult, volumele colecției sunt precedate de o valoroasă Introducere de proporții unei monografii (*Einführungsband*), în care Josef Polišenský definește problemele majore politice și economice din perioada tricennalei, cu toate implicațiile lui în contextul politicilor europene din acea vreme².

Volumul pe care îl prezentăm aci poartă subtitlul: *Intervenția suedeză și sfîrșitul lui Wallenstein*. Pe drept cuvînt, aceste două evenimente domină perioada anilor 1630—1635.

¹ Colecția se întîlnează: *Prameny k déjinám trifilele vánky*, Praga, vol. I (1937)—VIII (1957). Despre vol. III, IV, V am referit pe larg în „Studii. Revistă de Istorie”, VIII (1955), 5—6, p. 160—163; iar vol. VII și VIII le-am semnalat în aceeași revistă (XIII, 1960, 2, p. 295—296).

² Volumul a fost semnalat în această revistă de Cristina Rotman (26, 1973, 3, p. 663—665), care a făcut și o prezentare a vol. III din colecție (29, 1976, 11, p. 1834—1836).

Însă nu dispar de pe scena istoriei numai ambițiosul și intrigantul Wallenstein, cum se precizează în subtitlul volumului, ci și alte figuri militare și politice din rîndurile imperialilor (Gottfried Heinrich von Pappenheim, Johann Aldringen, Christoph Richard von Thun, Johann von Tilly, s.a.), care într-un fel sau altul au participat la prelungirea acestui „conflict gigantic”, cum îl denumește Miroslav Toegel în prefața volumului.

Trebuie să recunoaștem că evenimentul care provoacă o cotitură în desfășurarea războiului între 1630–1635, dindu-i un caracter european, a fost intervenția suedeză. Ea se produce la o dată cînd forțele imperiale erau deja destrămatate și cînd Wallenstein nu se mai afla în fruntea armatei. La dezbatările dietei din vara anului 1630, care s-a desfășurat la Regensburg, adversarii acestuia au izbutit să impună punctul lor de vedere referitor la nerealizarea planurilor spaniole pentru stăpînirea litoralului baltic; iar Ferdinand al II-lea, preocupat de consolidarea dreptului Habsburgilor la succesiune, dispune împreună cu dieta îndepărtarea lui Wallenstein din fruntea armatei, la 13.VIII.1630. El însă va reveni.

Acțiunea suedeză era urmărită și așteptată cu nerăbdare de către emigrația cehă, care spera ca Gustav Adolf să elibereze țările cehе de sub dominația habsburgică. În toamna anului 1631, Comenius, aflat printre emigranți, scrie un fel de proză imnică în care glorifică virtuțiile militare ale regelui sudez, însă acesta nutrea alte plănuri.

Gustav Adolf urmărea stăpînirea ținuturilor baltice, ca și gurile rîurilor germane din Marea Nordului. De aceea, după lupta de la Breitenfeld (16.IX.1631), regale caută să cîștige de partea sa Franța și Țările de Jos. Ca urmare, inițiativa din Europa centrală o lasă în seamă aliatul său saxon. Cum era de așteptat, această orientare destrămă planurile emigrației cehе. Comenius e cuprins de o mistuitoare desnădejde.

Tot în cursul lunii noiembrie, saxonii sub conducerea lui Armin, fost subaltern al lui Wallenstein, invadăză Cehia și ocupă Praga. Încercarea acestuia de a forma un guvern antihabsburgic nu reușește. Pe de altă parte Franța nu privește cu ochi buni înaintarea suudezo-saxonă în Europa centrală. Numai la o lună după lupta de la Breitenfeld, împăratul reabilitează pe Wallenstein, încredințându-i din nou conducerea armatei. În noua postură Wallenstein va practica o politică duplicitară, care îl va fi de astădată fatală.

Suedezii și saxonii nu manifestă însă un prea mare interes față de ocuparea Cehiei și ca urmare sporește dezamăgirea emigraților cehi, aflați în ambele tabere. În primăvara anului 1632 Wallenstein împinge spre nord unitățile saxone și eliberează Praga. După

aceea pornește împotriva suudezilor cantoșii în Bavaria. Ciocnirea are loc la Lützen, unde imperialul este înfrînt (16.XI.1632). Lupta se soldează însă cu moartea lui Gustav Adolf, alături de o serie de ofițeri voluntari din sinul emigrației cehе. Cu dispariția regelui sudez se spulberă și speranțele exilaților cehi de a se întoarce în patrie.

Wallenstein își continuă tribulațiile lui oneroase și depune toate eforturile să rămînă încă vedetă acțiunilor militare, desfășurate în cursul anului 1633. El lucrează pe mai multe planuri cu o dibăcie caracteristică veacului. În iarna 1632–33, Wallenstein intră în legătură cu suudezii, de fapt cu cancelarul Oxenstierna, care conduce treburile Suediei, dar și cu Richclieu. Cu saxonii negociază pe față, avînd pentru aceasta o plenipotență. În calculele sale intra și destinul emigrației cehе care, prin purtătorul ei de cuvînt Jan z. Bubna, îi oferă la Jičín, în mai 1633, tronul Cehiei.

În aceste conciliabule și negocieri politice, Wallenstein se avîntă fără scrupule, situîndu-se pe poziții total contradictorii. La 18 ianuarie 1634, împăratul emite un decret prin care incorigibilul „sforar” e declarat proscris. Părăsit de toți, Wallenstein se refugiază în vestul Cehiei, însoțit de un grup de partizani fideli. Peste cinci săptămâni (la 25.II.1634), Wallenstein e asasinat în localitatea Cheb (Eger). Evenimentul n-a produs nici o reacție, în afară de insurecția trupelor din garnizoana Opava, — insurecție care a fost înăbușită în singe.

În vara anului 1634, trupele suudeze împreună cu saxonii se urnesc din nou spre Praga. Sint însă respinse și nimicite de imperialii la Nördlingen (5–6.IX.1634). Habsburgii înregistrează succes. Însă principalele elector al Saxoniei începe negocieri de pace care se încheie la Praga (30.V.1635). Cehia pierde Luzacia și două orașe bogate în textile. Între timp Franța, care se complăcea în expectativă, se situează acum într-un mod cu totul deschis în fruntea coaliției antihabsburgice.

Am schițat aşadar, într-o formă foarte succintă, evenimentele pregnante care au avut loc între 1630–1635. Volumul cuprinde 1 245 regeste și rezumate după documente despuse din 16 arhive de stat. Ele constituie un fragment din cele șase din cîte a fost împărțită perioada tricennalei.

Traian Ionescu-Nișcov

ESMONDE M. ROBERTSON, *Mussolini as Empire Builder. Europe and Africa, 1932—1936*, The Macmillan Press, London, 1977, 246 p.

Cu justificat temei, Esmonde M. Robertson afirmă că lucrarea sa nu poate fi considerată ca o istorie a politicii externe italiene între anii 1932—1936. El vorbește numai despre o analiză a relațiilor Italiei fasciste cu alte state, în perioada dată. Argumentul invocat, cu totul acceptabil, se referă la curențele documentarării, căci o bună parte din fondurile italiene de arhivă privind anii '30 mai sunt încă inaccesibile cercetării. Așadar, în ultima sa lucrare istoricul britanic ne oferă o reconstituire, foarte veridică, în aprecierea noastră, a relațiilor externe ale Italiei în etapa 1932—1936.

Enunțata delimitare cronologică nu a fost aleasă la întâmplare, deoarece pentru anii respectivi, se distinge cu claritate geneza și evoluția a două mari direcții, respectiv obiective ale politicii externe italiene. Este vorba în primul rînd de pregătirea politico-diplomatică și militară a „soluționării problemei etiopiene”, iar în al doilea rînd, de continuarea tendinței de asemenea a Italiei fasciste ca mare putere europeană. Legătura dintre cele două aspecte este că se poate de omogenă, căci întreaga politică europeană a Italiei fasciste, impulsionată de aspirațiile megalomanice ale lui Mussolini, nu urmărea altceva decit asigurarea frontierelor metropolitane ale țării, pentru a avea mină liberă în Africa.

Lucrarea aduce o excelentă vizuire de ansamblu a relațiilor externe ale Italiei între anii 1932—1936. Autorul folosește din plin toate informațiile furnizate de istoriografia problemei. De asemenea, trei importante fonduri de arhivă consultate l-au permis lui Esmonde M. Robertson să ajungă la unele teze personale într-o serie de aspecte încă controverse. Cele trei fonduri arhivistice sunt: Arhiva istorică a Ministerului Afacerilor Externe al Italiei; Colecția de documente italiene aflată la St. Antony College din Oxford, precum și documentele diplomaticice sau de altă natură aflate la Public Record Office, Londra.

Cele 15 capitole ale volumului se succed după criteriul cronologic. Aceasta nu exclude ca unele dintre ele să abordeze doar o singură chestiune, desi privită în interdependență sa reală, și aceasta pentru simplul motiv că într-un moment dat o asemenea chestiune ocupa locul întâi în preocupările politicienilor (vezi, de pildă, cap. 3, *Strained Relations with Germany over Austria, 1933*; cap. 6, *The Assassination of Dolfuss etc.*). Trebuie însă subliniat faptul că nu este vorba de o

simplă cronică a problemei abordate. Paralel cu expunerea, extrem de corectă și precisă a evenimentelor, se fac numeroase aprecieri de valoare, se dau explicații și interpretări pentru diversele decizii sau atitudini.

În ce privește aspectul cronologic, menționăm că în introducere (p. 1—6) se fac incursiuni în evenimentele anterioare anului 1932 de la care pornește analiza propriu-zisă. Regretăm însă faptul că expunerea, cu caracteristicile arătate, este amănunțită doar pînă la declanșarea agresiunii italiene împotriva Etiopiei, deci pînă la 3 octombrie 1935. Faptele care au urmat acestei date, pînă în mai 1936 cînd războiul s-a terminat și la care moment se oprește și volumul, sunt abordate doar în ultimul capitol (15, *The Sequel*, p. 184—189). Chiar și în această situație referirile incluse în capitolul final privesc doar implicațiile europene ale războiului african.

Așa cum am mai subliniat, politica externă a Italiei fasciste în etapa 1932—1936 a fost dominată de aspirațiile europene de mare putere și de tendința de expansiune pe orice cale în dauna Etiopiei. Rolul determinant în această orientare l-a avut Mussolini care atât psihologic, ca un efect al intensei propagande demagogice, cit și oficial, prin cumulul de portofolii, dispunea de puterea necesară. Într-adevăr, Mussolini era șeful guvernului (din octombrie 1922), ministru de externe (din iulie 1932) și ministru coloniilor (din ianuarie 1935). Erau posturi cheie în aparatul de stat, care i-au permis Ducelui să nescotească adesea sugestiile experților, politicii sau militari, și să acioneze de multe ori sub impulsul unor porniri de moment.

Tot în ce privește rolul factorului uman în promovarea politicii externe italiene, istoricul englez evidențiază lipsa de coordonare, ca și rolul negativ al gelozilor și ambiciozilor personale ale diversilor demnitari. Virtual, afirmă autorul lucrării, nu existau legături permanente între Ministerul de Externe și Ministerul Coloniilor, sau între cele două departamente și autoritățile militare. Pe de altă parte, „... dublarea competenței între diversele autorități italiene însarcinate cu Etiopia era atît de serioasă încît este de mirare că în final Italia a învins” (p. 168).

Tabloul extrem de complex al relațiilor externe ale Italiei între 1932—1936 este reconstituit cu toate sinuozițăile sale. În fapt raporturile Italiei cu Franța, Marea Britanie și Germania au fost determinate de cele două obiective menționate ale politicii externe italiene. Deși raporturile cu cele trei mari puteri enunțate au ocupat locul central, nu lipsesc nici mențiunile privind legăturile cu alte state ca: Japonia, Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii sau cu Mica Țărilelegere. Evident, o poziție specială ocupă Etiopia și Austria.

Vorbeam de două direcții majore, de două obiective ale politicii externe fasciste în etapa 1932—1936. În fapt, credem că rolul determinant a fost jucat de intențiile de expansiune în Africa. Acestea au ocupat însă un loc secundar în unele momente. Dacă adăugăm la aceasta ezitările lui Mussolini și conflictele dintre diverse ministerie și personalități, înțelegem de ce atacarea Etiopiei a avut loc în octombrie 1935, deși primul plan militar de invazie a fost elaborat încă în decembrie 1932. În spiritul celor mai sus afirmate, Esmonde M. Robertson menționează în ce privește situația concretă din 1934: „În vara anului 1934, problemele europene au absorbit atenția lui Mussolini într-o asemenea măsură încit acesta a informat la 10 august pe șefii de servicii că planurile pentru invadarea Etiopiei nu trebuie să aferenteze în nici un fel posibilitățile Italiei de a-și menține statutul de mare putere în Europa. Dacă războiul impotriva Etiopiei este proiectat, este necesar mai întii ca Italia să-și asigure propria securitate pe turbulentul continent al Europei” (p. 83).

Apreciem că dintrę toate aspectele abordate de istoricul englez, cele mai multe elemente nol, cu un caracter personal, existente în volum sunt legate de relațiile italo-etiopiene. Esmonde M. Robertson este unul dintrę puținii istorici care au reconstituit cu multă precizie originile imediate ale războiului italo-etiopian. Mai mult chiar, el aduce o serie de aprecieri originale în cîteva probleme controversate, așa cum vom ilustra de altfel. Considerăm că valoarea științifică a volumului este conferită în principal de această latură, așa încit vom sintetiza principalele considerații ale istoricului britanic în legătură cu conflictul italo-etiopian.

Fără a putea preciza cu exactitate data la care în gîndirea liderilor fasciști a apărut ideea „soluționării problemei etiopiene” prin război, autorul lucrării menționează că primul plan militar de invadare a Etiopiei a fost sancționat de Mussolini la 20 decembrie 1932 (p. 28—33). Linile de bază ale acestui plan sunt prezentate principaliilor demnitari la 3 ianuarie 1933 într-o ședință prezidată de Duce (p. 33—34). Cu toate acestea, preocupările pentru problemele europene și menționata confruntare dintre organisme și persoane, fac ca Mussolini să emite prima directivă generală pentru războiul cu Etiopia abia la 20 decembrie 1934 (p. 109—110), iar decizia de a începe a pregătirilor imediate pentru război la 23 ianuarie 1935 (p. 119—120). Mareșalul Badoglio va expune Duce lui, la 8 martie 1935, un plan militar detaliat, sugerind că dată a atacului sfîrșitul sezonului plios, deci începutul lunii octombrie a acelui an (p. 123—124). În sfîrșit, în mai 1935, Mussolini s-a decis și asupra formulei

regimului Etiopiei ocupate: uniunea personală cu Italia, prin proclamarea regelui Victor Emmanuel III și ca împărat (p. 141—142). Totodată, Ducele a stabilit că la campanie vor participa 13 divizii din forțele metropolitane, inclusiv 5 divizii de „cămași negre”, respectiv voluntari din milițiile fasciste.

Materialele de arhivă consultate l-au făcut pe istoricul britanic să formuleze cîteva păreri personale într-o serie de probleme controverse legate de conflictul italo-etiopian. Astfel, Esmonde M. Robertson crede că factorul economic nu a avut în declansarea agresiunii rolul major atribuit de alți istorici. Ca argument, invocă faptul că în 1934 Italia nu mai era lovitură de criză, ori abia în decembrie 1934 Mussolini emite citată directivă asupra războiului cu Etiopia (p. 122—124). Luarea deciziei a fost determinată, în aprecierea istoricului britanic, atât de dorința personală a Duceului de a obține un mare succes, cit și de teama că Etiopia amenințată ar putea lansa un războl preventiv în care Italia fascistă ar putea fi înfrântă. Prin această teză, autorul volumului respinge influențele și legăturile dintre politica internă și cea externă a Italiei fasciste. De reînțut doar că este vorba de o respingere parțială, legată de chestiunea dată.

În ce privește conflictul din zona Ual Ual, autorul consideră că Incidentul nu a fost rezigat de la Roma, că Italia nu era responsabilă pentru cloacire (p. 108). Esmonde M. Robertson crede că opinia, formulată încă din anul 1935, conform căreia incidentul Ual Ual era o cristalizare a unui plan sistematic de cucerire a Etiopiei încă în 1934, este cît se poate de eronată. El regretă că această teză, pe care o numește „unul dintre miturile istoriei decenului '30” mai este încă acceptată chiar de către unii istorici valoroși (p. 91—92). Apreciem că fiind convingătoare, în baza documentelor italiene utilizate, esența acestei teze a istoricului britanic.

Alte cîteva aprecieri: Laval, în cursul discuțiilor franco-italiene de la Roma a dat mină liberă Italiei în ce privește Etiopia (p. 115—116); la Stresa problema etiopiană nu a fost ocolită, cum îndeobște se afirmă, ea fiind discutată de experți (Thompson și Guarnaschelli, p. 130—131); planul Laval-Hoare, din decembrie 1935 nu poate fi considerat ca marcind sfîrșitul Societății Națiunilor, așa cum susține A.J.P. Taylor, pentru simplul motiv că succesul ofensivei etiopene lansată la 25 decembrie a demonstrat că nu poate fi vorba de împărtirea teritoriului unui beligerant care înregistra victorii (p. 185).

Nu pot fi omise nici mențiunile autorului legate de caracterul războiului italo-etiopian și de importanța sa istorică. Esmonde M.

Robertson afirmă că pînă în toamna anului 1934 Mussolini a conferit proiectatului războiului cu Etiopia doar un caracter colonial, alocindu-i în consecință un număr redus de unități militare (p. 91). În luna decembrie 1934, ca urmare a unor erori în calculele politice personale, Mussolini a decis să lanseze un război național, care să concentreze resursele întregii Italii (p. 112).

De aici și importanța istorică a războiului italo-etiopian, căci: „...decizia improvizată a lui Mussolini de a lansa un război național și nu unul colonial împotriva Etiopiei nu numai că marchează o etapă importantă în reacția în lanț care a dus la cel de-al doilea război mondial, dar a fost și cauza unor modificări majore în Africa tropicală. Decizia să poate fi considerată fie ultima mare aventură a imperialismului european, fie, după o nouă examinare a faptelor, ca un pas semnificativ spre dezcolonizarea Africii. Aceste elemente li se adaugă, în opinia istoricului britanic, și importante consecințe militare, prin aceea că lipsurile logistice sau tactice constatate în 1935–1936 de către Marea Britanie în bazinul Mediteranei au fost în bună parte remediate. Ca urmare, în 1940–1941, cînd situația era cu adevărat gravă, britanicii au putut înfrunta evenimentele de pe poziții mai solide (p. 189). De asemenea, pe plan ideologic, războiul italo-etiopian configura reză confruntarea dintre fascism și democrație din anii războiului civil spaniol. Aceasta pentru că toate forțele democratice din lume au sprijinit cauza Etiopiei amenințată de un stat fascist (p. 169; 188).

Există, cu siguranță, în volumul istoricului britanic și unele lipsuri sau părți mai slabe. De exemplu, deși o bună parte din perioada analizată coincide cu anii marii crize, lipsesc cu totul estimarea factorului economic în luarea deciziilor de politică externă. Cu toate că menționează opoziția Micii Înțelegeri (p. 41–43; 49–53) istoricul britanic consideră că Pactul celor 4 a eşuat mai ales ca o consecință a neînțelegerilor dintre marile puteri implicate. Desigur, necesitatea soluționării problemei demografice nu era decît un pretext pentru realizarea expansiunii, dar existența ei și a implicațiilor sale economice, nu pot fi negate. De asemenea, deși directiva din decembrie 1934 pentru ducerea războiului a fost emisă cînd Italia depășise criza economică, nu trebuie uitat că primul plan militar de atac a fost elaborat încă în anul 1932, deci în plină depresiune. De reînțut faptul că mai sus citatul plan fixă, cu aproximativ, luna octombrie 1935 ca dată posibilă a atacului. După cum se știe, în final acesta a fost momentul agresiunii, deși a fost fără îndoială o coincidență istorică.

Asemenea aspecte discutabile ocupă un loc cu totul secundar în economia lucrării. Elementele de valoare peste tot menționate de noi recomandă volumul semnat de Esmonde M. Robertson ca o importantă lucrare științifică, ca o bază serioasă a unei istorii complete a politiciei externe italiene în etapa 1932–1936.

Nicolae Dascălu

www.dacoromanica.ro

SUMARUL PERIODICELOR ROMÂNEȘTI DE ISTORIE ÎN LIMBI STRĂINE*

,,REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE”

No. 1/1978

EDITORIAL

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU: Hommage au Président de la Roumanie.

ÉTUDES

ALEXANDRU DUȚU: L'humanisme et la modernisation de la culture roumaine : un exemple de „longue durée”.

RADU CONSTANTINESCU, Quelques observations sur l'époque de Vlad Țepeș (I).

RADU R. FLORESCU (Boston College), The Romanian impact upon the Ottoman Tanzimat.

V. CRISTIAN, La Roumanie et les Traités de paix de San Stefano et de Berlin.

VITO GRASSO, L'atteggiamento diplomatico italiano sulla questione romena al Congresso di Berlino.

VASILE NETEA, L'affirmation de l'unité nationale roumaine au début du XXe siècle.

IOAN SCURTU, Les partis politiques de Roumanie et la réforme agraire (1918—1926).

ELIZA CAMPUS, La Roumanie et la Conférence de la Paix de Paris (1946—1947).

NOTES ET DISCUSSIONS

PAUL CERNOVODEANU, The image of the United States of America as viewed by the Romanians in the 19th century.

NICOLAE DASCĂLU, Une mission de l'Office of Strategic Services en Roumanie (août—septembre 1944).

COMPTE RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 2/1978

ÉTUDES

RĂZVAN THEODORESCU, „Monumentum princeps” et genèse d'États en Europe Orientale au Moyen Âge.

---

* În vederea informării cititorilor reproducem la această rubrică sumarul periodicelor de istorie în limbi străine pe anul 1978.

STELIAN BREZEANU, Das Zweikaiserproblem in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (1204–1261).

VENIAMIN CIOBANU, Les relations politiques de la Moldavie avec la Pologne pendant le premier règne de Petru Rareș (1527–1538).

TAHSIN GEMIL, Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le premier règne de Petru Rareș (1527–1538).

RADU CONSTANTINESCU, Quelques observations sur l'époque de Vlad Țepeș (II).

NOTES ET DISCUSSIONS

ZOE PETRE, Eschyle, Salamine et les Epigrammes de Marathon.

GERALD J. BOBANGO, An English Report on Romania, 1865.

COMPTES RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 3/1978

ÉTUDES

SERBAN PAPACOSTEA, La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie : une nouvelle source.

VASILE NETEA, L'unité nationale du peuple roumain dans les programmes et les manifestations de la révolution de 1848.

DAN BERINDEI, Préludes de la révolution roumaine de 1848. Les sociétés secrètes.

BEATRICE MARINESCU, La position des représentants de la Grande-Bretagne dans les Principautés Roumaines face aux événements révolutionnaires de 1848 en Moldavie.

ALEXANDRU PORTEANU, La signification de la révolution de 1848 pour la mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie.

ANDREI SILARD, La philosophie de l'histoire dans l'œuvre d'Antonio Gramsci.

NOTES ET DISCUSSIONS

RADU CREȚEANU, Sur un vieux drapeau roumain publié à l'étranger.

VICTOR A. NEUMANN, Fragen der allgemeinen und rumänischen Geschichtsschreibung in einer fortschrittlich gesinnten siebenbürgisch-deutschen Zeitschrift.

I. I. RUSSU, Über der Römischen Bergbau in den Siebenbürgischen Erzgebirgen.

COMPTES RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 4/1978

ÉTUDES

ANASTASIE IORDACHE, L'entrée de la Roumanie dans la Première Guerre mondiale comme option politique.

CONSTANTIN NUTU, La désagrégation de la Monarchie austro-hongroise et le problème de l'autodétermination des peuples en 1918.

NICOLAE FOTINO et **I. CALAFETEANU**, La consécration internationale de la Grande Union.

ILIE PUIA, Les relations économiques entre la Roumanie et la Transylvanie à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle.

GHEORGHE BUZATU, L'activité de N. Iorga pour la parachèvement de l'unité politique de la Roumanie.

LUCIAN BOIA, L'historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain.

NICOLAE DASCĂLU, Le statut des nationalités cohabitantes depuis le parachèvement de l'unité d'État des Roumains (1918) jusqu'au second diktat de Vienne (1940).

NOTES ET DISCUSSIONS

CORNELIA BODEA, A comprehensive American book on a broad scale Romanian topic.

FRANCISC PALL, Encore une fois sur l'action de Ianco de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447.

VASILE LIVEANU, The problem of industrialization in Romanian social thinking and social practice.

COMPTES RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

INDEX ALPHABÉTIQUE

LISTE DES PÉRIODIQUES REÇUS EN ÉCHANGE EN 1978

„Dacia”. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE Tome XXII (1978)

ÉTUDES

A. BOLOMEY, Why no early Neolithic in Dobrogea?

EUGEN COMŞA, Contribution à l'étude de la culture Cris en Moldavie (le site de Glăvăneşti Vechi).

N. VLASSA, Sur l'existence des équidés domestiques dans la culture de Vincă-Turdaş.

CORNELIU N. MATEESCU, Contribution to the study of neolithic dwellings in Romania : a dwelling of the second phase of the Vădastra culture (middle neolithic).

ERSILIA TUDOR, Die Gruppe Brăteşti .

ANN DODD - OPRITESCU, Les éléments „steppique” dans l'énéolithique de Transylvanie.

TUDOR SOROCEANU, VALERIU BUDA, Der Bronzegefässort von Buza (Kr. Cluj).

ALEXANDRU V. MATEI, Der Bronze-Akisakes von Firminiş.

A.D. ALEXANDRESCU, Sepultures du premier Âge de Fer à Zimnicea (Dep. de Tâlaman).

VLAD ZIRRA, The decorated Celtic Pottery of Transylvania.

I.H. CRIŞAN, Die Anfänge der Latenezeit bei den Geto-Dakern.

MIOARA TURCU, De la densité de l'habitation géto-dace dans la plaine Roumaine (Reperatoire des stations et des découvertes funéraires).

CRIŞAN MUŞTEANU, NICULAE CONOVICI, APOSTOL ANASTASIU, Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie.

VIRGIL MIHĂILESCU-BIRLIBA, ION MITREA, Le trésor de vases roumains de Muncelul de Sus.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Les colons d'Asie Mineure dans la Dacie romaine.

ISABEL RODA DE MÁYER, Le inscrizioni in onore di Lucius Minicius Natalis Quadri-nius Verus.

VASILE CULICA, Estampilles de la XI-e légion Claudia de Durostorum.

A.G. POULTER, C.I.L. III 6155; A third Century inscription from Tomis.

EMILIA DORUȚIU-BOILĂ, Über den Zeitpunkt der Verleihung des Munizipalrechts in Scythia Minor.

I.M. BLASQUEZ, La épigrafia de Castulo, consideraciones historicas.

STEPHAN FERENCZI, Beiträge zur Kenntnis des römischen *Limes* nördlich vom Someșu Mare.

MAGDA TZONY, Les Carpes de Munténie à la lumière des découvertes de Gura Nișcovului (dep. de Buzău).

ȘT. OLTEANU, Roumains, Slaves et nomades dans le processus de valorisation du mineral de fer du territoire roumain au IV — XI-e siècles de n.è.

MARIA COMSA, Un knezat roumain de X — XII-e siècles à Slon — Prahova (Etude préliminaire).

DISCUSSIONS

TUDOR SOROCEANU, Ein neues Buch über die Bronzezeit Ungarns.

LOUIS ROBERT, Des Carpates à la Propontide .

PETRE ALEXANDRESCU, Notes de topographie histrienne.

CHRONIQUES — COMPTES -RENDUS — ABREVIATIONS

„REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES”

No. 1/1978:

ÉTUDES BYZANTINES

IHOR ŠEVČENKO (Dumbarton Oaks), Agapetus East and West: the Fate of a Byzantine „Mirror of Princes”.

MILAN ȘESAN, Les thèmes byzantins à l'époque des Comnènes et des Anges (1081—1204).

STELIAN BREZEANU, La fonction de l'idée d'*imperium unicum* chez les Byzantins de la première moitié du XIIIe siècle.

SERBAN PAPACOSTEA, De Vicina à Kilia. Bizantins et Génois aux Bouches du Danube au XIVe siècle.

ÉCONOMIE ET SOCIÉTÉ

PAUL CERNOVODEANU, Les échanges économiques dans l'évolution des relations roumano-turques (XVe — XVIIIe siècles).

BISTRĂ CVETKOVA (Sofia), Les tahrir defterleri comme sources pour l'histoire de la Bulgarie et des pays balkaniques.

THÈMES ET STYLES

DAN IONESCU, Le Baroque à l'Est. Terminologie et réalités d'art (I)

STEPHEN DAVIES (London), The Wheel of Fortune: The Picture and the Poem.

LES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES ET LEUR HISTOIRE

ANDREI PIPPIDI, Pour l'histoire du premier Institut des Études Sud-Est Européennes en Roumanie, I.

NOTES BRÈVES

OCTAVIAN ILIESCU, Informations nouvelles concernant les villes portuaires des Bouches du Danube au Moyen Âge.

SILVIA BARASCHI, Pendentif de plomb avec inscription (XIe siècle).

VALENTIN ANTONOV (Šištov), Des vestiges roumains à Šištov.

COMPTE RENDUS

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

LIVRES REÇUS

No. 2/1978:

CULTURE ET ÉCONOMIE BYZANTINES

H. MIHĂESCU, La littérature byzantine, source de connaissance du latin vulgaire.

GIOVANNA PETTI BALBI (Genova), Caffa e Pera a metà del Trecento.

OCTAVIAN ILIESCU, A la recherche de Kilia byzantine.

ARSHI PIPA (University of Minnesota), Gli Italo-Albanesi e la tradizione greco-bizantina

RÉALITÉS ROUMAINES ET REFLETS ÉTRANGERS

MARIA HOLBAN, Truth and Fiction in Captain John Smith's Adventures in Transylvania and Valachia in the Year 1602.

NICOLAE VATAMANU, Contribution à l'étude de la vie et de l'œuvre de Giovanni Mascellini médecin et secrétaire princier.

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, La guerre d'Indépendance de la Roumanie (1877–1878) vue par la presse grecque de Bucarest.

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

VIRGIL CÂNDEA, Sources byzantines et orientales concernant les Roumains.

ELIZA CAMPUS, The Problems of the 1930's in Contemporary Historiography.

CONSTANTIN IORDAN-SIMA, En marge d'un livre sur la diplomatie française dans l'Europe centrale et orientale au cours des années 1933–1938.

DISCUSSIONS. DOCUMENTS

VASILE ARVINTA, Dimitrie Daniel Philippide et la dénomination *România*.

ANCA IRINA IONESCU, Problèmes de la vie culturelle des peuples balkaniques à la fin du XVIIIe siècle – début du XIXe. Discussions récentes.

ZAMFIRA MIHAİL, Recherches ethno-linguistiques en Dobroudja au XIXe siècle.

CHRONIQUE

COMPTE RENDUS

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

LIVRES REÇUS

No. 3/1978:

MOUVEMENTS DE LIBÉRATION ET RELATIONS DISPLOMATIQUES

MIRCEA MUŞAT, The Great Union of 1918 and its International Recognition

ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER, Die Einstellung der Zentralmächte gegenüber der Donau- und der Schwarzmeefrage während der Debatten des Berliner Kongresses

BÉATRICE MARINESCU, Les mouvements de libération dans les Balkans et l'opinion publique roumaine (1875—1876)

GERALD J. BOBANGO (Pennsylvania), The Path to Unity and Autonomy under Alexandru Ioan Cuza, 1859—1861

DAN BERINDEI, Die Rumänische Bürgerliche Revolution von 1848. Hauptmerkmale und europäische Bezüge

HISTOIRE DU COMMERCE

LIDIA DEMÉNY, Les membres et l'activité du Grémium roumain de commerce levantin à la veille de la révolution de 1848

LIVRE ET SOCIÉTÉ

DORU MIHĂESCU, Une version roumaine d'Hérodote au XVIIe siècle (I)

PIRIN BOIAGIEV (Silistra), La société littéraire bulgare de Braşov (1824—1826)

NOTES BRÈVES

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, L'armement et le matériel de guerre dont étaient munies les troupes romaines en 1877—1878

CHRONIQUE

COMPTE RENDUS

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

LIVRES REÇUS

No. 4/1978:

M. BERZA (1907—1978)

HISTOIRE ET CULTURE DES DACES

ALEXANDRU VULPE, Aspects significatifs dans l'histoire et la culture des Géto-Daces

MIHAI GRAMATOPOL, Essai sur le motif animalier dans l'art des Thraco-Daces

THÈMES ET STYLES

ВАСИЛИЙ ПУЦКО (Калуга), Чин воздвижения Креста в византийской живописи
JOBY PATTERSON (La Grande, Oregon), Hesychastic Thought as Revealed in By Byzantine, Greek and Romanian Church Frescoes : A Theory of Origin and Diffusion.

KRISTA ZACH (München), Verpfanzung eines südtiroler Brauchs in die Moldau des Petru Rareș?

RĂZVAN THEODORESCU, Portraits brodés et interférences stylistiques en Moldavie dans la première moitié du XVIIe siècle

CORINA POPA, Propositions méthodologiques dans l'étude de la peinture murale : la chapelle du monastère de Hurezi

LIVRE ET SOCIÉTÉ

ERA VRANOSSI (Athènes), Un « discours » byzantin en l'honneur du saint empereur Nicéphore Phokas transmis par la littérature slave

DORU MIHAESCU, Une version roumaine d'Hérodote au XVIIe siècle (II)

DISCUSSION : LES INTELLECTUELS

AL. DUTU, La formation des intellectuels balkaniques en Roumanie. Introduction

OLGA CICANCI, La formation des intellectuels grecs dans les pays roumains au XVIIe siècle et pendant la première moitié du siècle suivant

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, La formation des intellectuels grecs des pays roumains (1750—1830).

ELENA SIUPIUR, La formation des intellectuels de l'émigration bulgare en Roumanie au XIXe siècle.

CĂTĂLINA VĂTĂŞESCU, La formation des intellectuels albanais en Roumanie. 1821—1912

CHRONIQUE

COMPTE RENDUS

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

LIVRES REÇUS

TABLE DE MATIÈRES, tome XVI (1978)

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Bdul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A.D. XENOPOL IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SÉRIE BEAUX-ARTS
  - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NICOLAE STOICESCU, Vlad Tepeș, 1976, 280 p., 20 lei.

ION POPESCU PUȚURI, acad. ANDREI OȚETEA (sub redacția), Documente privind marea răsecoală a țărănilor din 1907, 573 p., 38 lei.

* * * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.

* * * Arta și literatura în slujba independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.

IONEL GAL (coordonator), Independența României. Documente, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.

ȘTEFAN PASCU ș.a., Documenta Romaniae Historica. D, Relații între Țările Române, vol. I (1222–1456), 1977, 527 p., 39 lei.

PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păcoulul lui Soare. Așezarea medievală (secolele VIII – XV), vol. II, 1977, 201 + XXVIII pl., 36 lei.

Acad. ANDREI OȚETEA, Pătrunderea comerțului românesc în circuitul Internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism), 1977, 168 p., 11 lei.

GHEORGHE CRISTEA, Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învotările agricole (1866–1882), legislație și aplicare, 1977, 169 p., 11 lei.

LEON ȘIMANSCHI (redactor coordonator), Petru Rareș, 1978, 328 p., 20 lei.

LUCIAN BOIA, Relationship between Romanians, Czechs and Slovaks (1848–1914), 1977, 159 p., 12 lei.

* * * Răsecoală secuilor din 1595–1596. Antecedente, desfășurare și urmări, 1978, 336 p., 19 lei.

FLOREA MOGOȘANU, Paleoliticul în Banat, 1978, 152 p., 11 lei.

PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 159 p., 18 lei.

MARIA COMĂA, Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII – X de la Bucov – Ploiești), 1978, 181 p., 30 lei.

PETRE DIACONU, Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles, 1978, 158 p., 8,25 lei.

ION HORATIU CRISAN, Burebista and his time, 1978, 253 p., 22 lei.

ALEXANDRU DUȚU, Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History, 1977, 196 p., 12 lei.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, Opere, IV, Oratorie II, Partea IV (1874–1878), 1978, 662 p., 49 lei.

OLIMPIU MATICHESCU, Raboala soldarnostil v Rumunii (1929–1944)gg, 1978, 232 p., 11 lei.

RM ISSN CO-3870

"I. P. Informația" c. 1225

43 856

Lei 10